

Nəsrin SÜLEYMANLI

**DAĞLIQ QARABAĞ
MÜNAQIŞƏSİNİN
İNFORMASIYA MODELİ**

BAKI-2011

Elmi redaktoru:
M.SÜLEYMANOV
tarix elmləri doktoru

SÜLEYMANLI Nəsrin
DAĞLIQ QARABAĞ MÜNAQIŞƏSİNİN İNFORMASIYA
MODELİ

– Bakı: Şyarби Няшриййат, 2011. – 280 сят.

SSRİ-nin dağılması ərəfəsində Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin açıq fazaya çıxarılmasında və sonradan bu münaqişənin mürəkkəbləşməsində, habelə erməni millətçilərinin işğalçı-separatçı siyasətinin pərdələnməsində informasiyanın oynadığı rol təqdim olunan bu kitabın əsas tədqiqat obyektidir.

Kod 22

© N.Süleymanlı, 2011

Azərbaycanın müstəqil ölkə kimi yaşamasının ilk illərindən, bəlkə ondan da əvvəl biz informasiya müharibəsi şəraitində yaşayırdıq. Ermənistan və bəlkə daha da çox erməni lobbisi Azərbaycana qarşı informasiya müharibəsini 1980-ci illərin sonlarından başlamışdır. Müstəqilliyin ilk illərində biz, deyə bilərəm ki, bu mübarizədə uduzmuşduq. Bu, bəlkə də, təbii idi. Çünki bizim belə xarici resurslarımız yox idi. Ölkə daxilində gedən xoşagəlməz proseslər, hakimiyyət uğrunda mübarizə, vətəndaş müharibəsi və s. problemlər, iqtisadi tənəzzül, əlbəttə, imkan vermirdi ki, biz beynəlxalq aləmdə istədiyimizə nail olaq. Ancaq bu gün mən tam əminliklə deyə bilərəm ki, Ermənistanla və xüsusilə erməni lobbisi ilə informasiya müharibəsində biz qalib gəlirik. Onların son müddətdə müşahidə olunan çox əsəbi və isterik hərəkətləri onu göstərir ki, biz informasiya müharibəsində böyük uğurlara nail ola bilmişik.

Əlbəttə ki, mən bu sahədə dövlət siyasəti ilə bərabər, media qurumlarının fəaliyyətini yüksək qiymətləndirmək istəyirəm. Biz artıq Azərbaycan haqqında reallıqları dünya ictimaiyyətinə çatdırmaqla bilirik. Bizim artıq mövcud olan mətbuat resurslarımız... buna imkan verir.

İlham ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
29 dekabr 2010-cu il

GİRİŞ

Sosialist sisteminin dünyada tənəzzülə uğraması özündən sonra bir sıra problemləri miras qoymuşdur. Bu problemlərdən biri də, heç şübhəsiz ki, etnik münaqişələrdir. Həmin problemlərə vaxtında və düzgün yanaşılmaması, problemin çox həssas olmasının nəzərə alınmaması çoxsaylı insan tələfatına səbəb olmuşdur. Bununla belə, bu regional-etnik münaqişələrin bir çoxu hələ də qalmaqdadır və son illər Qafqazda baş verən hadisələr bir daha göstərdi ki, həll olunmamış etnik-regional münaqişələr dünya üçün ciddi təhlükə mənbəyidir.

Keçmiş sosialist ölkələri məkanında mövcud olmuş etnik münaqişələrin bir sıra xüsusiyyətləri mövcuddur. Əvvəla, bu münaqişələr etnik münaqişə çərçivəsindən çıxaraq etnik-regional münaqişəyə çevrilmişdir. Çünki qloballaşan indiki dünyada hər bir ölkə dünya birliyinin fəal üzvüdür və hər bir ölkədə baş verən ciddi hadisə bu və ya digər dərəcədə ətraf ölkələrə, bəzən isə hətta ətraf bölgələrə də öz təsirini göstərir. Digər tərəfdən, etnik hüquqları da əhatə edən insan hüququ indi yalnız bir ölkə daxilində məhdudlaşmaq qala bilməz. Dünya birliyi insan hüquqlarının təmin olunmasına çox maraqlıdır. Və nəhayət, müxtəlif ölkələrin etnik münaqişənin baş verdiyi ərazidə kəşifən maraqları bu münaqişəni regional problemə çevirə bilər.

Məhz bunların nəticəsidir ki, istər Kosovoda, istərsə də Qafqazda baş verən etnik münaqişələr artıq regional-etnik münaqişələrə çevrilmişdir.

İkincisi, sosialist məkanında baş verən etnik-regional münaqişələr dinamikliyi və militarizasiyası ilə seçilir. Bu münaqişələrin hər biri fəal siyasi-diplomatik çəkişmələrlə bərabər, həm də döyüş əməliyyatları ilə müşayiət olunmuşdur. Hərbi element bu gün də bu münaqişələrin tərkib hissəsidir və həmin hərbi elementin hər zaman yenidən fəallaşması ehtimalı və qorxusu qalmaqdadır.

Üçüncüsü, etnik-regional münaqişələr ciddi şəkildə beynəlmilləşmişdir. Bu münaqişələrin həlli həm beynəlxalq birliyin və təşkilatların ciddi səylərini, həm də beynəlxalq birliyin normalarının tətbiq edilməsini tələb edir. Ona görə etnik münaqişələrin yalnız lokal maraqlar çərçivəsində həlli çox çətinləşmişdir.

Dördüncüsü, etnik münaqişələrin yaranmasının, inkişafının və həlli yollarının təqdim olunmasında, açıqlanmasında subyektivlik son dərəcə çoxdur. Bunun nəticəsidir ki, tərəflərin hər birinin təqdim etdiyi argumentlərin həqiqətə nə dərəcədə yaxın olduğunu müəyyənləşdirmək çətin

olur. Bu da problemin həllinə əks-təsir göstərir.

Toxunulan bu məsələlərin mahiyyətinin açıqlanmasında, etnik problem kimi həssas bir problemin həllinə ictimai dəstəyin qazanılmasında, ictimai rəyin hazırlanmasında və öyrənilməsində, problemin mahiyyətinin tərəflərin maraqlarına uyğun şəkildə geniş ictimaiyyətə təqdim edilməsində və əhalinin etnik məsələlər ətrafında səfərbər edilməsində informasiyanın rolu son dərəcə böyükdür.

Bu gün informasiya dünya siyasətinin və dünya diplomatiyasının əsas vasitələrindən biridir. Hazırda siyasətin və diplomatiyanın səmərəliliyinin başlıca vasitələrindən biri məhz informasiyadır. İnformasiyanın çevikliyi, ondan məqsədyönlü şəkildə istifadə edilməsi, xarakteri qarşıya qoyulan məqsədə çatmaqda fiziki gücdən daha böyük əhəmiyyət kəsb edir. İnformasiya siyasətinin səmərəli aparılması ilə dövlətin daxili və xarici auditoriyaya təsir etmək imkanlarını artırmaq, həyata keçirilən siyasətə daha böyük dəstək əldə etmək mümkündür. Məharətlə istifadə edilən informasiyanın son dərəcə böyük səfərbəredici qüvvəsi vardır.

Qısaca xarakterizə edilərsə, ictimai həyatda informasiyanın aşağıdakı vəzifələrini görmək olar:

– **Ölkənin milli təhlükəsizliyinin əsas tərkib hissələrindən biri kimi, milli maraqların qorunmasının informasiya sistemini təmin edir.**

Yəni hər bir dövlətin və siyasi qüvvənin siyasi, iqtisadi, hərbi, mədəni, informasiya, ekoloji, sosial-ictimai maraqları vardır. Dövlətin və ya siyasi qüvvənin gücü, sabitliyi məhz bu maraqların ardıcıl şəkildə həyata keçirilməsindən ibarətdir. Bu maraqların necə həyata keçirilməsində şəffaflığın saxlanması, xalqın ona dəstəyinin qazanılması üçün informasiyanın böyük rolu vardır.

– **Hər bir dövlətin və ya siyasi qüvvənin izlədiyi siyasətin informasiya təminatını həyata keçirir.** Heç şübhəsiz ki, hər bir dövlət öz maraqlarından irəli gələn siyasəti həyata keçirir. Bu siyasətin cəmiyyətə təqdim edilməsinin və cəmiyyətin bu siyasətə dəstəyinin əldə edilməsinin əsas vasitələrindən biri informasiyadır. Başqa sözlə, informasiya dövlətlə, siyasi qüvvələrlə cəmiyyət arasında olan əsas körpülərdən biridir. Çevik və davamlı şəkildə qurulmuş informasiya cəmiyyətlə siyasi güc mərkəzləri arasındakı əlaqələri xeyli möhkəmləndirə bilər.

– **Hər bir dövlətin və ya siyasi qüvvənin informasiya məkanının qorunmasını təmin edir.** Yeni dünyanın siyasi reallıqlarından biri informasiya müharibəsinin güclənməsidir. Kütləvi informasiya vasitələri inkişaf etdikcə informasiyanın ötürülməsi imkanları çoxalmışdır. Hər bir döv-

lət və siyasi qüvvə də informasiyadan öz maraqlarına uyğun istifadə edir. Bu maraqlarla uyğunluq təşkil etməyən informasiya həmin dövlət və siyasi qüvvə ilə cəmiyyət arasındakı əlaqələri zəiflədə, bu dövləti beynəlxalq aləmdən təcrid edə bilər. Ona görə informasiya həm də hər bir siyasi güc mərkəzinin informasiya mühitinin qorunmasının başlıca vasitəsidir.

Bu başlıca vəzifələri informasiya cəmiyyətdə müxtəlif yollarla və vasitələrlə həyata keçirir. Bu istiqamətdə informasiyanın aşağıdakı əsas funksiyalara malik olduğunu göstərmək olar:

Məlumat funksiyası. Bu zaman informasiya sadəcə məlumat çatdırır. Cəmiyyətdə nələrin baş verməsi fəal ictimaiyyəti həmişə maraqlandırır. Hər hansı bir hadisə haqqında məlumatın olmaması cəmiyyətdə narahatlıqlar yarada, insanların mənəvi-psixoloji durumuna mənfi təsir göstərə bilər. Vaxtında verilmiş məlumat cəmiyyətdə yarana biləcək narahatlığı aradan qaldıra bilər;

Təbliğət funksiyası. Dövlətin, siyasi güc mərkəzlərinin marağında olduğu məsələlərin daha geniş əhali kütləsinin inancına çevrilməsi, onlara qəbul etdirilməsi üçün informasiyanın imkanları böyükdür. Xarakteri, davamlılığı etibarilə informasiya ictimai rəyin formalaşmasında mühüm rol oynayır. Bu zaman xüsusilə informasiya mənbələrinə çıxışı olmayan əhali kütləsinə verilən informasiyanın xarakterindən asılı olaraq yeni ictimai rəy aşılamaq mümkündür;

Səfərbəredici funksiya. İctimai rəyinə təsir göstərilmiş əhalinin bir məqsəd ətrafında birləşdirilməsində, konkret fəaliyyət üçün səfərbər edilməsində də informasiyanın özünəməxsus rolu vardır. Kütləvi informasiya vasitələrinin sürətlə inkişaf etdiyi bir dövrdə ictimaiyyətin potensialını bir istiqamətə yönəltmək üçün informasiyanın gücündən indi daha çox istifadə edilir.

İnformasiya təhlükəsizliyi funksiyası. Qarşı tərəfin və ya ətraf aləmin ziyanlı informasiyasının qarşısının alınması. İnformasiya müharibəsi zamanı qarşı tərəf cəmiyyətdə ruh düşkünlüyü, kaos, qarışıqlıq yaratmaq, dövlət orqanlarının düzgün qərarlar qəbul etməsinə inamsızlıq formalaşdırmaq üçün dezinformasiyalara əl atmaqdan çəkinmir. Bunun qarşısı düzgün və çevik informasiya siyasəti ilə alınabilir.

Müasir dünyada texniki informasiya vasitələri elə sürətlə inkişaf edir ki, hətta informasiyanın dezinformasiya-təxribatçı funksiyaya malik olmasından da danışmaq mümkündür. Başqa sözlə, yuxarıda toxunulan funksiyaların xarakterini elə istiqamətləndirmək mümkündür ki, informasiya insanlara səfərbəredici təsirdən daha çox dağıdıcı təsir göstərə bi-

lər. Yəni hadisələrin və ya qarşıya qoyulan məqsədin mahiyyətini gizlətməklə insanlarda yanlış təsəvvür yaratmaq və onları yanlış fəaliyyətə istiqamətləndirmək mümkündür. Müasir dünyada təsadüf edilən terror, separatizm, təcavüzkar millətçilik və s. kimi hallar informasiyanın yanlış istiqamətləndirilməsinin bir nəticəsidir. Bəzən informasiya elə məhərdlə qurulur ki, onun yanlışlığının aydınlaşdırılması adi insan üçün son dərəcə çətin olur və bu zaman informasiyanın dağıdıcı, təxribatçı funksiyası işə düşür.

Xarakterindən asılı olmayaraq informasiyanın arxasında müəyyən güc mərkəzləri dayanır və müəyyən məqsədə xidmət edir. Hər bir tərəf öz maraqlarına cavab verən informasiyanı istifadə etməkdə özünü haqlı sayır. Belə anlarda informasiyanın obyektivliyinin müəyyənləşdirilməsi də çətinləşir. Bu isə bir çox hallarda ağır nəticələrə gətirib çıxarır.

Hansı məqsədə xidmət etməsindən asılı olaraq informasiya kütləvi qırğın silahlarından da qorxulu bir silaha çevrilə bilər. Hazırkı dünyanın insan fəlakətlərinə gətirib çıxarmış istənilən hadisəsinin tarixinə diqqət yetirilərsə, bu hadisənin meydana gəlməsində, onun inkişafında informasiyadan geniş istifadə edildiyini görmək mümkündür.

Bu mənada hazırkı dünyanın etnik-regional münaqişələri də istisna təşkil etmir. Əksinə, informasiyanın istifadəsinin xarakteri bu münaqişələr ətrafında müxtəlif fikirlərin, təsəvvürlərin formalaşmasına, onlara müxtəlif yanaşma formalarının meydana gəlməsinə və uzunömürlü olmasına imkan vermişdir. Ona görə bu etnik münaqişələrdə informasiyanın necə istifadə edilməsinin öyrənilməsi, informasiyanın vasitə və üsullarının araşdırılması həmin münaqişələrin mahiyyətinin aydınlaşdırılmasına, münaqişənin informasiya modelinin və onun inkişaf mərhələlərinin yaradılmasına kömək etmiş olar. Bu araşdırma eyni zamanda informasiyadan istifadəyə elmi yanaşmanın formalaşmasına kömək edə bilər.

Bu baxımdan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin informasiya modelinin araşdırılması ümumən etnik münaqişələrin informasiya modelinin yaradılması üçün əhəmiyyət kəsb edir. Nəzərə almaq lazımdır ki, XX əsrin sonlarında başlanan etnik münaqişələrin demək olar ki, hamısının ilkin olaraq informasiya modeli yaradılmış və sonra da bu modelin reallaşdırılmasının üsul və vasitələrinin axtarılmasına başlanmışdır.

Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin informasiya modeli bu münaqişə ətrafında qurulmuş informasiya siyasətinin mahiyyəti, onun planlaşdırılması, icrası və informasiya auditoriyasına çatdırılması üçün istifadə olunan forma, üsul və vasitələrin məcmusudur.

Dağlıq Qarabağ etnik-regional münaqişəsi həm keçmiş sovet məkanında, həm də XX əsrin sonlarında dünyada böyük qlobal dəyişikliklərin baş verməsi prosesində meydana gəlmiş ilk etnik münaqişədir. Bu münaqişənin də digər münaqişələr kimi genişlənməsində, regional problemə çevrilməsində və regiona təhlükə yaratmasında informasiyanın özünəməxsus rolu vardır.

Qeyd etmək lazımdır ki, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi, eləcə də digər etnik-regional münaqişələr haqqında həm münaqişələrin əhatə etdiyi ölkələrdə, həm də dünya miqyasında çoxlu yazılar, araşdırmalar, tədqiqatlar, kitablar və s. işıq üzü görmüşdür. Amma bu münaqişələrin, o cümlədən Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin informasiya modeli, informasiya mənzərəsi, inkişafının informasiya bazası haqqında ayrıca geniş tədqiqat işləri aparılmamışdır. Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin özünəməxsus informasiya bazası vardır. Etnik münaqişələrin meydana gəlməsində oxşar cəhətlər sözsüz ki, vardır. Amma coğrafi, tarixi şərait, münaqişəyə cəlb olunan tərəflərin imkanları, münaqişədə maraqlı olan tərəflərin müxtəlifliyi hər bir etnik münaqişənin fərqli tərəflərini üzə çıxarır. Bu baxımdan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin digər etnik münaqişələrlə oxşar tərəfləri olduğu kimi, fərqli tərəfləri də vardır. Bu fərqli cəhətlərin biri də Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin özünəməxsus informasiya bazasına malik olmasıdır. Ona görə də bu problemin əhatəli şəkildə araşdırılması münaqişənin doğru mənzərəsini təsvir etməyə imkan verə bilər.

Bu mövzuda tədqiqatın aparılması münaqişənin həllinin proqnozlaşdırılması baxımından da əhəmiyyətli ola bilər. Çünki bu məsələnin düzgün araşdırılması ilə münaqişənin informasiya modelinin növbəti mərhələlərini proqnozlaşdırmaq və həmin mərhələyə uyğun olan informasiya siyasəti formalaşdırmaq mümkündür.

Məlumdur ki, etnik münaqişənin ən azı iki tərəfi mövcuddur. Ona görə münaqişənin də ən azı iki informasiya modeli mövcuddur. Başqa sözlə, etnik münaqişəyə cəlb olunan tərəflər hər biri bu münaqişəni, onun yaranma səbəblərini və həlli yollarını öz maraqlarına uyğun şəkildə görür və təqdim edir. Dağlıq Qarabağ münaqişəsində də bu məsələ xarakterikdir. Çünki münaqişəsinin tərəfləri münaqişə ilə bağlı öz baxışlarını, maraqlarını, baş verən proseslərə öz münasibətlərini formalaşdırıb cəmiyyətə təqdim etmişlər.

Qeyd etmək lazımdır ki, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin üçüncü bir informasiya modeli də mövcuddur. Bu da beynəlxalq təşkilatların qərarları, böyük dövlətlərin rəhbərlərinin bu münaqişəyə olan münasibəti, tə-

rəfsiz beynəlxalq ekspertlərin və mətbuat vasitələrinin təsiri ilə formalaşan informasiya modelidir. Həmin model bir qədər tədricən, uzun vaxt ərzində, müəyyən vaxtda bir qədər örtülü şəkildə formalaşsa da, münaqişənin həlli üçün doğru mənzərə yaradılmasında böyük əhəmiyyətə malikdir.

Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı tərəflərin informasiya modeli müxtəlif inkişaf mərhələləri keçmişdir. Hələlik bu münaqişənin informasiya modelinin üç mərhələdən keçdiyini qeyd etmək mümkündür.

Birinci mərhələ – ilkin mərhələdir. Bu mərhələdə münaqişənin başlanmasına ehtiyatlı yanaşma, münaqişənin əsaslandırılması, münaqişəyə ictimaiyyətin münasibətinin öyrənilməsi, münaqişə ilə bağlı ictimai rəy yaradılması.

İkinci mərhələ – münaqişənin aktiv fazasıdır. Bu mərhələdə informasiya siyasəti başlıca olaraq tərəflərin mövqeyi haqqında daxili və beynəlxalq münasibətin formalaşdırılmasına, cəmiyyətin münaqişənin başa çatdırılmasına səfərbər edilməsinə, qarşı tərəfin ictimaiyyətinə və hərbi-siyasi qurumlarına psixoloji təsir göstərilməsinə, tərəflərin mövqelərinin doğruluğunun əsaslandırılmasına istiqamətlənmişdir.

Üçüncü mərhələ – münaqişənin aktiv fazasından sonrakı dövrdür. Bu dövrdə informasiya siyasəti başlıca olaraq münaqişənin tərəflərin maraqları nəzərə alınmaqla nəticələnməsinin, münaqişədən sonrakı vəziyyətin doğruluğunun və ya qeyri-dövrünün əsaslandırılmasına, beynəlxalq təşkilatlarda və dünya birliyində müfəfiq maraqların qorunmasına və bunun üçün müvafiq ictimai rəyin formalaşdırılmasına istiqamətləndirilmişdir.

Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin tarixini öyrənməklə belə bir qənaətə gəlmək mümkündür ki, bu münaqişənin informasiya modelinin 4-cü mərhələsi də olacaqdır. Çünki bu münaqişənin həlli ilə bağlı vasitəçi Minsk Qrupunun təklifləri, beynəlxalq təşkilatların qərarları və təklifləri hər iki tərəfdən eyni şəkildə qəbul edilmir. Əgər tərəflər gələcəkdə beynəlxalq səviyyədə hazırlanmış təklifləri qəbul etməli olsalar, onda münaqişəyə cəlb olunmuş əhalinin birgə yaşayışının və ya qonşuluq şəraitində yaşayışının əsaslandırılması üçün yeni bir informasiya siyasətinin formalaşdırılmasına ehtiyac yaranacaqdır.

Ümumən, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin informasiya modelinin bu dörd mərhələsini digər etnik münaqişələrə də tətbiq etmək mümkündür.

Ona görə də Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin informasiya modeləşdirilməsinin öyrənilməsi həm XX əsrin sonlarında baş vermiş digər etnik münaqişələrin informasiya modelinin təsəvvür edilməsinə, həm də gələcək-

də baş verə biləcək etnik münaqişələrin informasiya modelinin proqnozlaşdırılmasına kömək edə bilər.

Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin informasiya modelinin iki aspektini qeyd etmək mümkündür:

Tarixi-mədəni aspekt. Münaqişənin başlanmasının tarixi-mədəni səbəblərlə əsaslandırılması. Başqa sözlə, hər iki tərəfin informasiya siyasətində tərəflərin münaqişə ərazisində tarixən yaşadığı, münaqişə zonasına tarixən iddialı olduğu əsaslandırılır.

Hüquqi aspekt. Hər iki tərəfin informasiya siyasətində eyni zamanda münaqişə tərəflərinin münaqişə zonasına olan iddialarının hüquqi cəhətdən əsaslandırılmasına geniş yer ayrılmışdır.

Hər iki aspektin formalaşdırılması zamanı ortaya atılan məsələlərə tərəflərin öz maraqlarından yanaşması informasiya siyasətində özünə geniş yer tapmışdır.

Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin informasiya modelinin formalaşdırılması vasitələri, yolları, üsulları, informasiya üstünlüyü uğrunda aparılan mübarizə, münaqişənin informasiya modeli ilə real vəziyyət arasında qarşılıqlı əlaqə və digər məsələlərin də araşdırılması və bu sahələrdə olan təcrübənin ümumiləşdirilməsi istər Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin mahiyyətinin başa düşülməsinə, istərsə də bütünlükdə mövcud olan etnik münaqişələrin inkişaf tarixinin başa düşülməsinə kömək edə bilər.

Özlüyündə etnik münaqişə kifayət qədər mürəkkəb bir prosesdir. Ona görə aparılan geniş tədqiqat zamanı münaqişənin informasiya modeli ilə bağlı bir sıra digər məqamlar da üzə çıxarılır. Amma istənilən halda bugünkü etnik münaqişələrin mahiyyətinin daha tam təsvir edilməsi üçün onların informasiya modelinin araşdırılmasına ehtiyac vardır. Çünki digər informasiya siyasəti bütün etnik münaqişələrin istər qızışdırılması, istərsə də həlli üçün siyasətçilərin əlində ən təsirli silahlardan biridir.

Sonda qeyd etmək lazımdır ki, mövzu ilk dəfə geniş tədqiqat obyektinə çevrildiyi üçün təqdim olunan kitabda bütün məsələlərin əhatə olunduğunu söyləmək doğru olmazdı. Hər şeydən əvvəl, ona görə ki, araşdırılan problem inkişafda olan bir problemdir və vaxt ötdükcə qarşıya yeni-yeni məqamlar çıxır. Bu məqamların öyrənilməsi yeni qənaətləri ortaya çıxara bilər. Digər tərəfdən mövzunun öyrənilməsinin davam etdirilməsi ilə Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin daha bütöv mənzərəsini formalaşdırmaq mümkün ola bilər.

I FƏSİL

ETNİK MÜNAQIŞƏLƏRİN İNFORMASIYA QARŞIDURMASI

Son illərin etnik münaqişələrinin xarakterik xüsusiyyətlərindən biri onun informasiya modelinin ön xəttə çıxarılmasıdır. Bu modelin hansı məzmununda olması etnik münaqişə tərəflərinin siyasi mövqeyi və siyasi niyyətləri ilə müəyyənləşir. Nəzərə alınsa ki, etnik münaqişələrin ən azı iki tərəfinin (subyektinin) olması mümkündür, məntiqi olaraq həmin münaqişənin informasiya modeli də ən azı iki mövqedə formalaşdırıla bilər.

Etnik münaqişənin informasiya modeli qısa deyilsə, münaqişə tərəflərinin həmin münaqişə ilə bağlı baxışlarının informasiya əksidir. Bura etnik münaqişənin başlanmasının səbəbləri, hərəkətverici qüvvələri, qarşıya qoyulan məqsədləri, perspektivi, nəticələri, tarixi və s. ilə bağlı münaqişə tərəflərinin informasiya ilə ictimaiyyətə təqdim olunan mövqeyi, münaqişə ətrafında cərəyan edən hadisələrin məqsədyönlü şəkildə işıqlandırılması, qarşı tərəfin baxışlarının qeyri-döğruluğunun sübut edilməsinə cəhd göstərilməsi və s. daxildir.

İnformasiya istehlakının kifayət qədər artdığı bir dövrdə etnik münaqişə tərəfləri istər daxili auditoriya üçün, istərsə də ətraf aləm üçün münaqişənin qarşıya qoyulan məqsədlərinə uyğun olan mənzərəsini formalaşdırıb informasiya vasitəsi ilə təqdim etməklə daha geniş ictimai və beynəlxalq dəstək qazanmağa ümid bağlayırlar. Hazırkı dünyanın geopolitikasında ciddi əhəmiyyət kəsb edən ictimai-siyasi hadisələrin hansı istiqamətdə inkişaf etməsində isə informasiya axınlarının təsiri altında formalaşan siyasi baxışların böyük rolu vardır.

Etnik münaqişələrin informasiya modeli kifayət qədər dinamik ola və vaxtaşırı təkmilləşə bilər. Bu, etnik münaqişə tərəflərinin qarşıya qoyduğu strateji məqsədə çatmaq üçün hansı mərhələlərdən keçməsi, hansı taktiki vasitələrə əl atması, hansı daxili və xarici şəraitlə qarşılaşması, hansı hərəkətverici qüvvələrə malik olması və s. amillərlə bağlı ola bilər. Lakin istənilən halda etnik münaqişənin informasiya modelinin formalaşması münaqişə tərəflərinin informasiya fəaliyyətinin tərkib hissəsidir.

Münaqişə tərəflərinin cəlb olunduğu münaqişə ilə bağlı mövqeləri qarşıdurma xarakteri aldığı üçün onların informasiya fəaliyyəti də informasiya qarşıdurması və informasiya müharibəsi kimi özünü göstərir. Əslində, etnik münaqişənin informasiya modeli də məhz tərəflərin informasiya qarşıdurmasının və informasiya müharibəsinin nəticəsi kimi özünü göstərir.

1. Etnik münaqişə və informasiya qarşılıqlıması

Müasir qloballaşan dünyanın həyatında baş verən ictimai-siyasi proseslərin, o cümlədən etnik münaqişələrin idarə edilməsini informasiyasız təsəvvür etmək çətindir. Bu da bəşər aləmində informasiyanın rolunun artması ilə bağlıdır. Ünsiyyət texnologiyalarının müasir inkişaf səviyyəsi dünyanın özünü böyük bir informasiya mühitində birləşdirməkdədir. Ona görə də fərdi və ictimai həyatın tənzimlənməsində informasiyanın təsir imkanları artmaqdadır. Ətraf aləmdə baş verənlərin, cəmiyyətdə yer alan dəyişikliklərin öyrənilməsi və gündəlik və perspektiv fəaliyyətin də bu dəyişikliklərə uyğunlaşdırılması insanın, toplumun və cəmiyyətin təbii ehtiyaclarından biridir. İstənilən ictimai, siyasi proses daxilində düzgün istiqamət seçməyin başlıca şərtlərindən biri də məhz həmin proses haqqında yetərli informasiyaya malik olmaqdır. İstənilən məsələyə münasibət bildirməyin ilkin şərti, həmin məsələ haqqında informasiya əldə edilməsidir. İstənilən məsələyə ictimai münasibətin öyrənilməsinin əsas şərtlərindən biri də həmin məsələ haqqında informasiyanın ictimaiyyətin istifadəsinə verilməsidir. İnsanların, toplumların və cəmiyyətin ictimai, siyasi, iqtisadi, mədəni, məişət maraqlarının öyrənilməsində də informasiyanın rolu artmaqdadır.

İnformasiya, sadəcə, məlumatlandırma və maarifləndirmə mənbəyi deyil. Onun qısa zamanda ictimai şüura təsir etmək, ictimai şüuru manipulyasiya etmək və nəhayət ictimai şüuru istiqamətləndirmək imkanı vardır. Məharətlə çatdırılmış informasiyanın maddi qüvvəyə çevrilməsi imkanı çox böyükdür. İctimai fikrin formalaşmasının və ya ictimai şüurun əks-təsirlərdən qorunmasının başlıca mənbələrindən biri də düzgün çatdırılmış informasiyadır. Bu baxımdan informasiyanın böyük ictimai qüvvəsi də vardır. Məhz buna görədir ki, informasiyanın əldə edilməsi, onun istehsalı və yayılmasının çevikliyi dövlətin və ya müvafiq qurumların güc göstəricilərindən biri kimi tanınmaqdadır. Təsadüfi deyil ki, Amerika Birləşmiş Ştatlarının hərbi doktrinasında informasiya dövlətin dörd güc mənbəyindən biri kimi xarakterizə olunur. Dövlətin digər güc mənbələri kimi isə diplomatiya, iqtisadiyyat və hərbi qüvvə göstərilir (1).

Əslində, dövlətin digər güc mənbələrinin formalaşması da onların ətrafında müvafiq informasiya fəaliyyətinin düzgün qurulmasından çox asılıdır. Yuxarıda qeyd olunan xüsusiyyətinə görə, informasiya cəmiyyət həyatının idarə edilməsinin əsas vasitələrindən birinə çevrilmişdir. İnfor-

masiyanın daşıyıcıları olan kütləvi informasiya vasitələri hətta dördüncü hakimiyyət kimi də tanınır (2).

Doğrudur, inkişaf etmiş dövlətlərdə kütləvi informasiya vasitələri dövlətin nəzarətindən kənarında olsa da, bu heç də onların təsir imkanlarını məhdudlaşdırmır. Kütləvi informasiya vasitələri ilə ictimaiyyətə çatdırılan informasiya axını ictimai şüurun istiqamətləndirilməsinin əsas mənbələrindən biri kimi qalmaqda davam edir. Bu baxımdan informasiya axını insanlara təsir üçün ənənəvi istifadə edilən bir sıra güc vasitələrini də əvəz etmək qabiliyyətinə malikdir. Məsələn, amerikalı mütəxəssislərin bildirdiyinə görə, kütlənin iradəsini polis və ordunun gücü ilə ələ almaq mümkün olmasa, bu işi informasiya-təsir vasitəsi ilə həyata keçirmək mümkündür (3).

Cəmiyyət həyatında baş verən ictimai proseslərin və o cümlədən etnik münaqişənin kütləviləşməsində də informasiyanın rolu böyükdür. Çoxlu sayda fərdlərin şüurlarının ictimailəşməsi, onlarda oxşar etnik təfəkkürün formalaşması və idarə edilməsi müvafiq informasiya siyasətinin mövcudluğu ilə bağlı ola bilər. Həmin xüsusiyyəti bütün etnik münaqişələrdə, o cümlədən Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin nümunəsində tapmaq mümkündür. Bu münaqişənin təcrübəsi bir daha göstərdi ki, etnik münaqişə ətrafında qurulan informasiya fəaliyyətinin xarakterindən və məzmunundan asılı olaraq münaqişənin qabaqlanmasına və ya onun qızışdırılmasına, münaqişə ilə bağlı geniş ictimai fikir formalaşdırılmasına, münaqişənin lokallaşdırılmasına və ya onun beynəlxalq müstəviyə çıxarılmasına, münaqişənin dinc həllinə və ya hərbi müstəviyə keçirilməsinə nail olmaq olar.

İnformasiyalar öz xarakteri etibarilə müxtəlif qütblüdür və bunu etnik münaqişələrin nümunəsində də müşahidə etmək mümkündür. Münaqişə subyektlərinin problemə ictimai münasibəti, hər şeydən əvvəl, informasiya qarşılıqlı əlaqə şəklində öz ifadəsini tapmaqdadır. Ona görə də XX əsrin sonlarında keçmiş sovet məkanında meydana gələn, o cümlədən də Dağlıq Qarabağ münaqişəsi özünü ilk növbədə informasiya qarşılıqlı əlaqə kimi nümayiş etdirmişdir. Əslində, informasiya qarşılıqlı əlaqə hazırda etnik münaqişələrin ayrılmaz elementinə çevrilmişdir. Bu da etnik münaqişələrin təbiəti ilə bağlıdır. Yəni, etnik münaqişələr elə bir ictimai-siyasi hadisədir ki, o, ilk növbədə özünü etnik mövqelərin, baxışların qarşılıqlı əlaqə kimi göstərir və tərəflərin informasiya qarşılıqlı əlaqəsi ilə müşayiət olunur.

Cəmiyyət daxilində informasiya qarşılıqlı əlaqəsinə ən qədim zamanlardan rast gəlinir. Mütəxəssislərin fikrincə, informasiya qarşılıqlı əlaqəsi hələ

dövlətlərin yaranmasından qabaq insan cəmiyyətində mövcud olmuşdur. Bu zaman informasiya qarşিদurması silahlı qarşিদurmanın ayrılmaz elementi kimi özünü göstərmişdir. Silahlı qarşিদurmadan əvvəl tərəflərin birinin öz tərəfdarlarının əhval-ruhiyyəsini qaldırması, qarşı tərəfin psixoloji durumuna təsir göstərmək üçün müvafiq informasiyaların yayılmasından istifadə olunurdu. İnformasiyanın təsir qüvvəsi aydın olunca informasiya qarşিদurmasının tətbiq sahələri də genişləndi. Xüsusilə, dövlətin meydana gəlməsindən sonra informasiya qarşিদurmasına diqqət daha da artırıldı. Hazırda informasiya qarşিদurması aşağıdakı sahələri əhatə edir: siyasi, diplomatik, maliyyə, iqtisadi, hərbi, kosmik və s. (4).

İndi ictimai münasibətlərin elə bir sahəsi yoxdur ki, orada informasiya qarşিদurmasından istifadə olunmasın. Son zamanlar informasiya texnologiyalarının və vasitələrinin inkişafı informasiya qarşিদurmasının özünün də təkmilləşdirilməsinə ciddi təkan vermişdir və hazırda informasiya dünyaya tanınmağın, dünyaya nüfuz etməyin səmərəli vasitələrindən birinə çevrilmişdir.

İnformasiya qarşিদurmasının mahiyyətinə münasibətdə elmi ədəbiyyatda bir-birindən fərqli anlayışlar mövcud olsa da, onlar məzmunca oxşardır. Elmi ədəbiyyatda olan qənaətlərin biri belədir ki, bir tərəfin qarşı tərəfin informasiya mühitinə təsir etmək və qarşıya qoyulan məqsədə çatmaq məqsədi ilə öz informasiya mühitini qorumaq üçün xüsusi (siyasi, iqtisadi, diplomatik, hərbi və s.) metod, vasitə və üsullardan istifadə etməklə apardığı mübarizə formasıdır (5). Başqa bir elmi qənaət isə bundan ibarətdir ki, informasiya qarşিদurması–ictimai münasibətlərin bu və ya digər sferalarına təsir etmək və strateji ehtiyat mənbələri üzərində nəzarət əldə etmək üçün ictimai sistemlərin informasiya-psixoloji sferada rəqabətidir. Bu rəqabətin nəticəsində rəqabət tərəflərindən biri sonrakı inkişaf üçün üstünlük əldə edir, digəri isə bu üstünlüyü əldən verir (6). Sonra da əlavə edilir ki, informasiya qarşিদurması deyiləndə, informasiya sferasındakı mübarizə başa düşülməlidir. Bu zaman qarşı tərəfin informasiyalarına, informasiya sistemlərinə və informasiya infrastrukturuna kompleks dağıdıcı təsir göstərilir. Eyni zamanda həmin tərəfin öz informasiya sistemi də qarşı tərəfin üzərində informasiya üstünlüyünün əldə edilməsi və qorunmasıdır.

Elmi ədəbiyyatda informasiya qarşিদurmasının iki əsas növü təsbit olunmuşdur: informasiya-texniki qarşিদurma və informasiya-psixoloji qarşিদurma. İnformasiya-texniki qarşিদurmanın başlıca hədəfi informasiya texniki sistemlərinə, məlumatların ötürülməsi sistemlərinə, informasiyanın

mühafizəsi sistemlərinə dağıdıcı təsir göstərmək və ya onları mühafizə etməkdir. İnformasiya-psixoloji qarşudurma isə, əsasən, ictimai-psixoloji, siyasi və digər humanitar sahələri əhatə edir. Konkret olaraq informasiya-psixoloji qarşudurmanın təsir obyektləri aşağıdakılardır: siyasi və iqtisadi qərarların qəbul edilməsi sistemi, ictimai şüurun formalaşdırılması sistemi, ictimai rəyin formalaşdırılması sistemi, qarşı tərəfin əhalisinin və siyasi elitasının psixikası (7).

Etnik münaqişənin informasiya qarşudurması da informasiya-psixoloji qarşudurma növünə aiddir. İnformasiya-psixoloji qarşudurmanın yuxarıda sadalanan təsir obyektləri elə etnik münaqişənin informasiya qarşudurmasının da təsir obyektləri kimi qəbul oluna bilər.

Elmi ədəbiyyatda informasiya-psixoloji qarşudurmanın təsir obyektlərinin (hədəflərinin) daha geniş təsviri ilə rastlaşmaq mümkündür (8). Bildirilir ki, informasiya təsiri göstərilməsi mümkün olan istənilən obyekt (hədəf) informasiya qarşudurmasının obyekti ola bilər. Bu baxımdan informasiya qarşudurmasının təsir obyektləri kimi aşağıdakılar göstərilir:

- informasiya cəmiyyətinin ictimai münasibətlər sistemi;
- informasiya cəmiyyətinin siyasi münasibətlər sistemi;
- informasiya cəmiyyətinin psixoloji münasibətlər sistemi.

İnformasiya qarşudurmasının obyektləri arasında aşağıdakılar vardır:

- insanların fərdi və kütləvi şüuru;
- ictimai-siyasi sistemlər və proseslər;
- informasiya infrastrukturası, informasiya və psixoloji dəyərlər.

Psixoloji dəyərlər elmi ədəbiyyatda aşağıdakı kimi qəbul edilir: cəmiyyətin dəyərlər sistemi, dəyərlər sisteminin psixoloji tolerantlığı, insanların şüurunun psixoloji tolerantlığı (yəni insan psixikasının daxili və xarici dağıdıcı təsirlərə qarşı dözümlülüyü), insanların psixoloji sağlamlığı, insanın psixiki sağlamlığının tolerantlığı.

Bütün bu sadalananları da ümumi şəkildə etnik münaqişələrin informasiya qarşudurmasının obyektlərinə (hədəflərinə) aid etmək olar. Amma etnik münaqişələr ictimai-siyasi münasibətlərin konkret sahəsi olduğu üçün onun informasiya qarşudurmasının hədəflərinin də konkretləşməsini aparmaq mümkündür. Burada milli dəyərlər, milli ruh, milli heysiyyət, milli tarix, milli münasibətlər, milli yaşam tərzini, dini dəyərlər və s. daha geniş şəkildə hədəf götürülə bilər. Bu prosesdə, xüsusilə, o elementlərin hədəfə götürülməsinə geniş diqqət ayrılır ki, onlar millətçilik hisslərinin qızıqdırılmasına, milli müstənalığın qabardılmasına və publikanın millətçilik mövqeyində səfərbər olunmasına təsir göstərsin.

Hədəf seçilmiş obyektlərə göstərilən təsirin səviyyəsi istifadə edilən vasitələrdən, forma və metodlardan, informasiyanın inandırıcılığından və s. asılıdır. Amma bu sahədə aparıcı rol heç şübhəsiz ki, informasiya qarşındurmasını həyata keçirən qüvvələrdən asılıdır. Elmi ədəbiyyatda bu qüvvələr informasiya qarşındurmasının subyektləri adlanırlar. İnformasiya qarşındurması bu subyektlər tərəfindən həyata keçirilir və qarşıya qoyulan məqsədə çatmağın əsas məsuliyyəti də bu subyektlərin üzərindədir. İnformasiya-psixoloji qarşındurmanın subyektlərinə aşağıdakılar daxildir: dövlət; dövlət ittifaqları və koalisiyaları; beynəlxalq təşkilatlar; qeyri-qanuni silahlı birləşmələr; terror, ekstremist, radikal-siyasi və radikal-dini təşkilatlar; transmilli korporasiyalar, media korporasiyaları və s. (9). Yuxarıda qeyd edildi ki, informasiya qarşındurmasının obyektı – mənəvi-psixoloji təsir göstərilməsi mümkün olan hər bir obyekt, o cümlədən fərd də ola bilər. Bu baxımdan informasiya qarşındurmasının subyektı də mənəvi-psixoloji təsir göstərmək imkanı olan hər bir subyekt, o cümlədən fərd ola bilər. Xüsusilə bugünkü texnoloji imkanlar buna şərait yaradır. Lazımi qabiliyyəti olan hər bir fərd elektron-informasiya vasitələrinin köməyi ilə böyük bir auditoriyanı təsir altında saxlaya bilər. Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin nümunəsində qeyd etmək olar ki, diasporalar, ictimai təşkilatlar, könüllü toplular, kütləvi tədbirlər, mədəniyyət və incəsənət kollektivləri informasiya qarşındurmasının subyektləri rolunda çıxış edə bilərlər.

İnformasiya qarşındurmasının başqa subyektlərinə nisbətən, etnik münaqişələrin informasiya qarşındurmasında obyekt və subyektlərin qarşılıqlı əlaqəsi daha genişdir. Çünki bu münaqişənin informasiya qarşındurmasının subyektləri, subyekt olmaqdan əvvəl informasiya qarşındurmasının obyektləri rolunda çıxış edirlər, lazımi informasiya təsirlərinə məruz qalırlar və onların şüurunda və baxışlarında etnik münaqişənin məqsədlərindən irəli gələn dəyişikliklər baş verir. Dağlıq Qarabağ münaqişəsi nümunəsində qeyd etmək olar ki, bu münaqişənin başlanğıcında ilk növbədə erməni əhalisi, erməni ictimai-siyasi qurumları, erməni diasporu güclü informasiya hücumuna məruz qoyuldu, onlarda millətçilik hissləri qızışdırıldı, Azərbaycan ərazilərinin işğal edilməsi niyyətləri onların beyninə yeridildi. Sonra isə bu qüvvələr erməni millətçilik təbliğatının subyektinə çevrildilər. Başqa sözlə, informasiya qarşındurmasında obyekt-subyekt transformasiyası məqsədyönlü şəkildə aparılır və bununla geniş informasiya qarşındurması üçün zəmin hazırlanır.

Mütəxəssislərin fikrincə, informasiya qarşındurmasının subyektləri aşağıdakı əlamətləri ilə xarakterizə olunurlar:

– informasiya-psixoloji mühitdə subyektin öz fəaliyyət marağı olmalıdır;

– subyektin tərkibində xüsusi qüvvələr olmalıdır və onlar informasiya qarşıdurmasının həyata keçirilməsi ilə məşğul olmalıdırlar;

– subyekt informasiya silahına, informasiyanın çatdırılması vasitələrinə malik olmalıdır;

– subyekt nəzarəti altında olan informasiya məkanında informasiya-psixoloji münasibətləri tənzimləmək imkanına malikdir;

– subyektin informasiya qarşıdurmasında iştirak etməsi üçün rəsmi ideologiyaya müvafiq normalar olmalıdır (10).

İnformasiya qarşıdurmasının subyektinin formalaşması informasiya qarşıdurmasının başlıca şərtlərindən biridir. Dövrün və zamanın inkişaf səviyyəsinə uyğun olaraq müəyyən informasiyanın məqsədyönlü, aydın və təsirli şəkildə insanlara çatdırılması üçün xüsusi şəxslərin fəaliyyətinə və onların fəaliyyətinin ayrıca bir sahə kimi formalaşmasına ehtiyac yaranırdı. Ən qədim zamanlarda saray carçıları, natiqlər, din xadimləri bu işləri görürdülər, şayiələrin və dezinformasiyaların yayılması üçün xüsusi adamlardan istifadə edirdilər. İnformasiya qarşıdurmasının tarixi subyektləri kimi din xadimlərinin təsiredici fəaliyyəti xüsusilə qeyd edilməlidir. Müxtəlif cihadların, səlib yürüşlərinin informasiya təminatında din xadimləri daha çox seçildilər. Erməni cəmiyyətinin müxtəlif xalqlarla informasiya qarşıdurmasına hazırlanmasında da erməni din xadimlərinin rolu böyük olmuşdur və erməni kilsəsinin informasiya qarşıdurmasındakı fəaliyyəti elə bu gün də öz aktuallığını saxlamaqdadır. Uzun əsrlər boyu dövlətçiliyə malik olmayan erməni cəmiyyətinin ictimai-siyasi, mədəni və məişət həyatının nizamlanmasında tənzimləyici rola malik olan erməni kilsəsi informasiya qarşıdurmasının da mərkəzi olmuşdur. Bütün erməniliyi öz ətrafında birləşdirən mərkəz kimi erməni kilsəsi həm də etnik maraqlara cavab verən informasiya qarşıdurmasının hərəkətverici qüvvəsi kimi çıxış edir. Erməni kilsəsi tərəfindən informasiya qarşıdurmasının məqsədi və məramı müəyyənləşdirilir, onun konsepsiyasının konturları aydınlaşdırılır, informasiya qarşıdurmasının obyektləri seçilir, müəyyənləşdirilmiş məqsəd və məramların ilk növbədə dünya erməniliyi arasında təbliğatı aparılır və sonra da dünya erməniliyi bu məqsəd və məramların həyata keçirilməsinə səfərbər olunur. Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin informasiya modelinin formalaşdırılmasının ilhamverici və səfərbəredici qüvvəsi də ilk növbədə erməni kilsəsidir. Çoxsaylı faktlardan məlumdur ki, hələ sovetlər dövründə, kilsə fəaliyyətinin kifayət qədər məhdudlaşdı-

rıldığı vaxtlarda erməni kilsəsi Dağlıq Qarabağ məsələsini həmişə gündəlikdə saxlamağa çalışmış və dünya erməniliyi arasında müvafiq informasiya siyasətini də həyata keçirmişdir. Bununla bağlı bir daha qeyd ediləməlidir ki, erməni kilsəsi Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ətrafında həyata keçirilən informasiya qarşılıqlaşmasının aparıcı subyektlərindən biridir.

Elmi ədəbiyyatda informasiya qarşılıqlaşmasının bir neçə inkişaf mərhələsi təsbit edilmişdir. Sonuncu mərhələnin televiziya-kommunikasiya şəbəkəsinin geniş inkişafı, kompüter texnologiyasının cəmiyyət həyatına daxil olması ilə başlandığı bildirilir. Bu mərhələ informasiyanın globalləşməsi və informasiyanın ən qısa bir zamanda insanların həyatına daxil ola bilməsi ilə xarakterizə olunur. Hazırda qərar tutduğumuz bu mərhələdə inkişaf etmiş texnologiyalar vasitəsi ilə lazımi informasiyanı dünyanın istənilən nöqtəsinə və istənilən auditoriyasına ötürmək və daha geniş kütlələri əhatə etmək mümkündür. İnformasiya, telekommunikasiya vasitələrinin belə yüksək inkişaf etməsi informasiya qarşılıqlaşmasının daha asanlıqla informasiya müharibəsinə keçməsinə münasib şərait yaradır.

2. İnformasiya müharibəsi

İnformasiya müharibəsi informasiya qarşılıqlaşmasının daha yüksək formasıdır. İnformasiya müharibəsi adı müharibənin tərkib hissəsi olan öldürücü silahlar olmadan həyata keçirilir. Bununla belə, informasiya müharibəsi anlayışı ilə adı müharibə anlayışının mahiyyəti arasında bir sıra oxşarlıqlar vardır. Əvvəla, bu müharibələrin hər ikisində konkret cəbhə vardır və hər ikisində qarşı tərəfə daha ciddi təsir göstərilməsi başlıca məqsəddir. Hər iki müharibənin siyasi, iqtisadi və mənəvi tərəfləri vardır. Müharibə siyasətin davamı olduğu kimi, informasiya müharibəsinin, xüsusilə, etnik münaqişənin informasiya müharibəsinin siyasi mahiyyəti və məqsədi vardır. Müharibə tərəflərin iqtisadi potensialından asılı olduğu kimi, hazırda informasiya müharibəsinin aparılması üçün də böyük iqtisadi və maliyyə ehtiyatları tələb olunur. Nəhayət, adı müharibədə olduğu kimi, informasiya müharibəsində də psixoloji amil mühüm yer tutur. Başqa sözlə, informasiya müharibəsinin başlıca obyektlərindən biri də qarşı tərəfin psixologiyasıdır, ona məqsədyönlü şəkildə təsir edilməsidir. Silahlı müharibələr kütləvilik, dağıdıcılıq, bütün potensialın səfərbərliyə alınması, ən müxtəlif təcavüzkar vasitələrə əl atılması ilə xarakterizə edildiyi kimi, informasiya müharibələri də eyni kütləviliklə, dağıdı-

cılıqla, sürətlə, bütün potensialın səfərbərliyə alınması ilə xarakterizə olunur.

Mahiyyət yaxınlığına baxmayaraq, informasiya-psixoloji müharibə ilə adi müharibə arasında fərq də mövcuddur. Silahlı yolla aparılan müharibə qarşı tərəfin canlı qüvvəsinin məhv edilməsi və sıradan çıxarılması üçün həyata keçirilir. İnformasiya-psixoloji müharibə isə qarşı tərəfin canlı qüvvəsinin məhvi üçün deyil, həmin canlı qüvvənin ictimai şüuruna, psixikasına, düşüncəsinə, inanclarına təsir etmək və qarşı tərəfin canlı qüvvəsini öz maraqları əleyhinə fəaliyyətə sürükləmək üçün aparılır (11).

Doğrudur, informasiya-psixoloji müharibə qarşı tərəfin canlı qüvvəsini məhv etmir. Lakin qarşı tərəfin canlı qüvvəsinin fəaliyyətinin neytrallaşdırılması, silahlı mübarizəsinin səmərəliliyinin azaldılması silahlı mübarizə yolu seçmiş rəqibin təklənməsi, xarici dəstəkdən məhrum edilməsi üçün aparılan təbliğat silahlı mübarizənin aparılmasından daha təsirli önəm kəsb edə bilər.

İnformasiya müharibəsi termininin elmi-nəzəri dövrüyyəyə gətirilməsi tarixi elə də böyük deyil. Mövcud olan məlumatlara görə, "informasiya müharibəsi" termini ilk dəfə 1985-ci ildə Çində işlədilmişdir (12).

Bu termin 1985-ci ildə dövrüyyəyə gətirilsə də, əslində, informasiya müharibəsinin əlamətləri ondan qabaq da dünya siyasətində özünü göstərərək idi. Xüsusilə, XX əsrin 60–70-ci illərində Qərb dövlətləri ilə SSRİ və sosialist sistemi ölkələri arasındakı münasibətlər informasiya qarşılıqlılaşmasının gərginliyi ilə xarakterizə olunurdu. Bu qarşılıqlılaşmadan üstün çıxmaq üçün sistemli və məqsədyönlü informasiya siyasəti həyata keçirilirdi və bunun üçün çox böyük qüvvələr və vəsait ayrılmışdı. Həmin dövrdə Qərblə Şərq arasındakı münasibətlərin "soyuq müharibə" adlandırılması da iki sistem arasındakı müharibənin informasiya müharibəsi səviyyəsinə çatmağından xəbər verir. Məlumdur ki, bu soyuq müharibə və onun tərkib hissəsi olan informasiya qarşılıqlılaşması sonda sosialist sisteminin və hətta SSRİ-nin dağılması ilə nəticələndi. Halbuki, XX əsrin 60–70-ci illərində Amerikanın və Qərbin çox böyük hərbi potensialının belə bir vəzifənin öhdəsindən gələ biləcəyini söyləmək çətin olardı.

XX əsrin 90-cı illərinin əvvəllərində körfəz müharibəsinin başlamasından sonra informasiya müharibəsinin əhəmiyyətinə, aparılmasına Amerikanın siyasi və hərbi orqanlarının diqqəti xüsusilə artdı. İlk dəfə olaraq hərbi strukturlar qarşısında hələ fəal hərbi əməliyyatlar başlamazdan əvvəl qarşı tərəfə güclü təsirlər göstərilməsi və bununla da cərəyan edən hadisələrin Amerika mənafeləri üçün istiqamətləndirilməsini təmin

etmək vəzifəsi qoyuldu. Bununla da informasiya müharibəsinin aparılması ayrıca bir tapşırıq kimi irəli sürüldü. Güman edilirdi ki, bu fəaliyyət sahəsinin qabardılması informasiya qarşılıqlı istiqamətində planlaşdırılan tədbirlərin səmərəliliyini daha da artıracaqdır. Fars körfəzində aparılan müharibənin nəticələri təhlil edildikdən sonra informasiya müharibəsi Amerika Birləşmiş Ştatlarında dövlətlərarası münasibətlərin xüsusi forması kimi qiymətləndirilməyə başlandı. Elə bu dövrdən başlayaraq informasiya müharibəsi xüsusi fəaliyyət sahəsi kimi Amerikanın rəsmi dövlət sənədlərində öz təsbitini tapdı.

1992-ci il dekabr ayının 21-də Amerikanın Müdafiə Nazirliyi "İnformasiya müharibəsi" adlı TS 3600-1 nömrəli direktivi qəbul etdi. Bu direktivdə informasiya qarşılıqlı konsepsiyasının əsas müddəaları öz əksini tapırdı. Həmin direktivdə Qərargah Rəisləri Komitəsinə tapşırıqlı ki, informasiya müharibəsinin yeni konsepsiyasını işləyib hazırlasın. İrəli sürülən tapşırığın yerinə yetirilməsi üzərində iş 1993-cü ilin sonlarında başa çatdı. 1993-cü ilin sonunda Qərargah Rəisləri Komitəsinin sədri NİOP N-30-93 nömrəli direktivi imzaladı və informasiya müharibəsinin aparılmasının əsas prinsipləri müəyyənləşdirildi (13).

Adıçəkilən sənəddə informasiya müharibəsinin hərbi aspektləri öz əksini tapdı. Və başlıca diqqət idarəetmə sistemləri ilə mübarizə konsepsiyasının müəyyənləşdirilməsinə yönəldildi. Direktivdə qarşı tərəfin informasiyadan məhrum edilməsi üçün rabitə sistemlərinin, idarəetmə sistemlərinin məhv edilməsi, radioelektron mübarizənin aparılması, psixoloji əməliyyatların planlaşdırılması ciddi vəzifələr kimi irəli sürülürdü.

Amerikanın müvafiq strukturları tərəfindən bu məsələ üzərində iş sonrakı illərdə də davam etdirildi. İnformasiya qarşılıqlı əsaslarının hazırlanması və təkmilləşdirilməsi baxımından Amerikanın Qərargah Rəisləri Komitəsinin 1996-cı və 1998-ci illərdə qəbul etdiyi iki sənəd də əhəmiyyət kəsb edir. 3210.11 nömrəli birinci sənəd "Silahlı Qüvvələrin birləşmiş qruplaşmalarının informasiya əməliyyatları konsepsiyası", 3–13 nömrəli ikinci sənəd isə " İnformasiya əməliyyatlarının aparılması üzrə birləşmiş fəaliyyət doktrinası" adlanır. Bu illər ərzində informasiya müharibəsinin aparılmasının əsasları ilə bağlı Amerikanın müvafiq hərbi strukturları tərəfindən bir sıra direktivlər, nizamnamələr və təlimatlar hazırlandı. Həmin sənədlərdə informasiya müharibəsinin mahiyyəti, məqsədi, vəzifələri, əsas prinsipləri, informasiya müharibəsinə aparmalı olan orqanların, vəzifəli şəxslərin vəzifələri müəyyənləşdirildi. Qərargah Rəisləri Komitəsinin qəbul etdiyi "Vahid perspektiv-2010" adlı sənəddə

qeyd olunurdu ki, XXI əsrdə aparılacaq silahlı mübarizənin əsas xüsusiyyətlərindən biri informasiya qarşılıqlaşmasının daha üstün əhəmiyyət kəsb etməsi olacaqdır. Daha sonra bildirilirdi ki, informasiya üstünlüyünün əldə edilməsi istənilən düşmən üzərində qələbə əldə edilməsinin əsas şərtidir. Bu müddəa Amerika Silahlı Qüvvələri Qərargah Rəisləri Komitəsinin 2000-ci ildə qəbul etdiyi "Vahid perspektiv–2020" sənədində də öz əksini tapmışdır (14).

İnformasiya müharibəsi anlayışının elmi-nəzəri dövrüyyəyə gətirilməsi tarixi böyük olmadığı kimi, bu məsələ ətrafında araşdırmalar aparılmasının tarixi də böyük deyil. Ona görə informasiya müharibəsi və bütünlükdə informasiya fəaliyyəti ilə bağlı olan bir sıra anlayışların hamılıqla qəbul olunmuş şərh və tərfi yoxdur. O cümlədən elə informasiya müharibəsi anlayışı haqqında da yekdil mövqe mövcud deyil. Bu anlayışın mahiyyəti haqqında irəli sürülən fikirlərdə müəyyən yaxınlıq olsa da, fərqli çarılardan da uzaq deyil. Amerikanın hərbi strukturlarının qəbul etdiyi müvafiq sənədlərdə informasiya müharibəsinin aşağıdakı xarakterik cəhətləri öz əksini tapmışdır:

- 1) informasiya müharibəsi milli-strateji maraqlar üçün informasiya üstünlüyünün əldə edilməsi məqsədi ilə aparılır;
- 2) informasiya müharibəsi düşmənin informasiyasına və informasiya sisteminə təsir göstərmək üçün aparılır;
- 3) informasiya müharibəsi aparılarkən öz informasiya və informasiya sistemləri qorunmalıdır (15).

Bir sıra yazılarda informasiya müharibəsinin mahiyyəti çox müxtəlif şəkildə şərh edilmişdir. Məsələn, müəlliflərdən biri bildirir ki, informasiya müharibəsi düşmən zəkasına qarşı mübarizə, aldatma və psixoloji əməliyyatdır (16). Başqa bir yazıda isə bildirilir ki, informasiya müharibəsi düşmənin informasiyasının və informasiya fəaliyyətinin hədəfə alınması, onun mübarizə qabiliyyətinin tənəzzülə uğradılması və öz informasiya məkanının qorunmasıdır (17). İnformasiya müharibəsini insanların şüuru uğrunda qələmlə aparılan mübarizə kimi də qəbul edən müəlliflər vardır (18).

Kütləvi elektron ictimai sorğu mənbəyi olan "Wikipedia" saytında informasiya müharibəsinin mahiyyəti aşağıdakı kimi açıqlanmışdır: İnformasiya müharibəsi müəyyən informasiyanın yayılması yolu ilə digər dövlətin mülki əhalisinə və hərbi qulluqçularına təsir göstərilməsidir. Sonra bildirilir ki, informasiya müharibəsi öz informasiyalarının, informasiya proseslərinin və informasiya sistemlərinin qorunması ilə bərabər, düşmə-

nin informasiyalarına, informasiya proseslərinə və informasiya sistemlərinə ziyan vurmaq yolu ilə informasiya üstünlüyü əldə edilməsi üçün məqsədyönlü fəaliyyətdir. Məlumat-yazıda informasiya müharibəsinə xas olan bir sıra əlamətlərin şərhə də verilmişdir. Həmin şərhə əsasən, informasiya müharibəsində, adətən, açıq şantaj, hədə-qorxuya yol verilmir, bir qayda olaraq, kütləvi şüur hədəfə alınır. Fərdi halda isə qarşı tərəfin məsul qərarlar qəbul etmək səlahiyyəti olan şəxsləri hədəfə alınır. İnformasiya müharibəsi zamanı qarşı tərəfə ünvanlanmış informasiyalar çox halda təhrif edilmiş faktlara əsaslanır və ya qarşı tərəfdə informasiya subyektinin maraqlarına cavab verən emosional durum yaradılmasına cəhd göstərilir (19).

Mövzunun öyrənilməsinə həsr olunmuş araşdırmalardan birində informasiya müharibəsi təşəbbüskar tərəfin istəyinə uyğun olaraq xüsusi auditoriyaya təsir edilməsi və adamların davranışına müdaxilə edilməsi üçün istifadə olunan üsuldur (texnologiyadır) (20).

Göründüyü kimi, informasiya müharibəsinin mahiyyətinin açıqlanması ilə bağlı söylənilən fikirlər kifayət qədər fərqlidir. Həmin fikirlərin yekunlaşdırılması və informasiya müharibəsinin mahiyyətinin daha aydın şəkildə aydınlaşdırılması üçün aşağıdakı iki açıqlamaya da diqqət yetirilməsi maraqlı olardı. İnformasiya qarşılıqlımasının nəzəri əsaslarına aid kütləvi informasiya vasitələrində işıq üzü görmüş yazıların birində deyilir ki, informasiya-psixoloji müharibə maddi səhəddə müəyyən qazanc əldə edilməsi, düşmən üzərində informasiya üstünlüyünün təmin edilməsi, düşməni ideoloji, maddi və digər ziyanların yetirilməsi məqsədi ilə ictimai, siyasi, etnik və digər sistemlərin bir-birinə qarşı məqsədyönlü şəkildə açıq və ya gizli informasiya təsiridir. Sonra bildirilir ki, informasiya müharibəsi aşağıdakı istiqamətlərdə aparıla bilər: zəruri informasiyanın əldə edilməsi, əldə olunan informasiyanın təhlili, informasiya kanallarının düşmən təsirindən qorunması, informasiyanın vaxtında və keyfiyyətlə istifadəçilərə çatdırılması, düşmənin dezinformasiya edilməsi, düşmənin informasiya əldə etmək sistemlərinin sıradan çıxarılması, düşmənin informasiya yayım sisteminin sıradan çıxarılması, informasiya vasitələrinin qarşı tərəflə müqayisədə daha səmərəli fəaliyyət mexanizminin tapılması və s. (21).

İnformasiya qarşılıqlıması haqqında kifayət qədər sanballı bir araşdırmada isə informasiya-psixoloji müharibə haqqında aşağıdakı fikirlər söylənilir. İnformasiya-psixoloji müharibə – insanlara (əhaliyə) onların psixoloji xarakterinin (görüşlərinin, fikirlərinin, əhval-ruhiyyəsinin, motiv-

lərinin, davranış stereotipinin), habelə qrup normalalarının, kütləvi durumlarının və bütünlükdə ictimai şüurun arzu olunan istiqamətdə dəyişdirilməsi üçün müxtəlif təsir forma, metod və vasitələrinin məcmusudur (22).

İnformasiya müharibəsinin mahiyyətinin açıqlanmasına yönəlmiş yuxarıdakı fikirlər hər şeydən əvvəl bir daha cəmiyyət həyatında, insan şüurunun formalaşmasında informasiyanın rolunu nümayiş etdirir. Ona görə də informasiya müharibəsini elə informasiya məkanı və informasiyanın kəsərliliyinin artırılması uğrunda mübarizə kimi də qiymətləndirmək mümkündür. İnformasiya müharibəsi yalnız müsbət çalarları, mövcud həqiqətin açıqlanması kimi özünü ifadə etmir. Bu müharibə, eyni zamanda, saxta meyarlar əsasında formalaşdırılan informasiya məkanının qorunması, bu məkanın genişləndirilməsi uğrunda aparıla bilər. Saxtalaşdırılmış və əsassız faktlara dayalanan informasiya məkanının yaradılması da informasiya müharibəsinin istiqamətlərindən biridir.

Maraq və mənafeləri toqquşan tərəflər arasındakı müxtəlif xarakterli qarşıdurma müxtəlif inkişaf mərhələlərindən keçdiyi kimi, informasiya qarşıdurmasının informasiya müharibəsinə keçməsi də müxtəlif mərhələlərdən keçə bilər. Mütəxəssislərin fikrincə, informasiya müharibəsinə aparan qarşıdurma dörd inkişaf mərhələsindən keçə bilər.

Birinci mərhələ – tərəflərin dinc mövcudluğudur. Bu mərhələdə tərəflər arasında informasiya-psixoloji konflikt meydana gəlsə də, bu konflikt lokal xarakter daşıyır və tərəflərin milli maraqlarına və siyasi münasibətlərinə ziyan verəcək təsirə malik olmur. Tərəflər iradə nümayiş etdirəcəkləri təqdirdə bu lokal informasiya konfliktinin səbəblərini müəyyənləşdirmək və aradan qaldırmaq mümkündür.

İkinci mərhələ – tərəflərin maraqlarının toqquşması mərhələsidir. Bu mərhələdə özünü göstərən ziddiyyət üçün qarşılıqlı münasibətlərin daha da gərginləşməsi, konfliktin güclənməsi və onun miqyasının genişlənməsi xarakterikdir. İnformasiya sferasında özünü göstərən belə qarşıdurma tərəflərin birgə məqsədyönlü fəaliyyətini tələb edir. Əgər birgə məqsədyönlü fəaliyyət göstərilməsə, tərəflər arasındakı qarşıdurma daha da genişlənə və gərgin mərhələyə keçə bilər. Qarşıdurmanın bu mərhələyə çatması tərəflərdən birinin maraqları və fəaliyyəti ilə baş verə bilər. Əgər tərəflər qarşıdurmanın səbəblərinin aradan qaldırılması üçün eyni mövqedən çıxış etməzlərsə, onda birtərəfli şəkildə göstərilən cəhdlərin faydası da olmayacaqdır.

Qarşıdurma mərhələsi və ya təhlükəli mərhələ. Bu mərhələdə artıq dövlət və milli maraqlar təhlükə altına alına bilər. Əvvəlki mərhələdə ya-

ranmış qarşıdurmanın aradan qaldırılması üçün tərəflərin eyni səviyyə və xarakterli iradə nümayiş etdirməməsi onun daha da kəskinləşməsinə yol açar. Bu mərhələdə tərəflərin qarşılıqlı münasibəti o həddə çatır ki, onun davam etdirilməsi tərəflərdən birinin və ya hər ikisinin dövlət maraqlarına ciddi zərbə vura bilər. Bu mərhələdən sovuşmaq üçün tərəflərin öz iradələri ilə, ya da kənar qüvvələrin vasitəçiliyi ilə yaranmış qarşıdurmadan çıxmaq imkanları olur.

İnformasiya-psixoloji müharibə mərhələsi. Bu mərhələ qarşıdurmanın ifrat səviyyəsidir. İnformasiya-psixoloji müharibə mərhələsində ilkin lokal konfliktlər qlobal miqyasə qədər genişlənilir və bu mərhələ öz ağuşuna yeni subyektləri və fəaliyyət sahələrini alır (23).

Bir daha qeyd edilməlidir ki, informasiya qarşıdurmasının son mərhələsi, yəni informasiya müharibəsi öz əhatə dairəsinin, dağıdıcı xarakterinin genişlənməsi, cəlb olunan qüvvələrin çoxluğu, istifadə olunan vasitələrin kütləviliyi və s. cəhətləri ilə xarakterizə olunur.

İnformasiya və telekommunikasiya texnologiyalarının son dərəcə sürətlə inkişafı, qlobal kompüterləşmə, informasiya qarşıdurması və müharibəsinin aparılmasını da yeni bir səviyyəyə qaldırmaqdadır. Hazırda informasiyanın qloballaşan dünyada təsiretmə imkanları o dərəcədə artmışdır ki, gələcəkdə onun müxtəlif konfliktlərin idarə edilməsinin əsas vasitələrindən birinə çevriləcəyi güman edilir. Ona görə mütəxəssislər hətta ikinci nəsil informasiya müharibəsinin həyata vəsiqə ala biləcəyindən danışırlar. Bildirilir ki, ikinci nəsil informasiya müharibələri ayrı-ayrı şəxslərin, qrupların düşüncəsinə təsir etmək əvəzinə, bütöv bir ictimai dünya-görüşünün formalaşmasına və bununla da böyük bir toplumun məqsədyönlü şəkildə istiqamətləndirilməsinə gətirib çıxaracaqdır. Mütəxəssislərin fikrincə, ikinci nəsil informasiya müharibələrinin işə salınması ilə aşağıdakı nəticələri əldə etmək mümkün olacaqdır:

– məənviyyatsızlıq və kasadlıq atmosferi, düşmənin mədəni irsinə mənfi münasibət formalaşdırılması;

– siyasi gərginlik və xaos yaradılması məqsədi ilə ölkə əhalisinin, sosial qrupların siyasi baxışlarını və ictimai şüurunu manipulyasiya etmək;

– konfliktlərin yaradılması, etimadsızlıq və şübhənin qızışdırılması, siyasi mübarizənin kəskinləşdirilməsi, müxalifətə qarşı təqiblərin və hətta vətəndaş müharibəsinin oyadılması məqsədi ilə siyasi partiyalar, hərəkatlar və birliklər arasındakı siyasi münasibətlərin qarışdırılması;

– idarəetmə və hakimiyyət orqanlarının informasiya təminatı səviyyəsini aşağı salmaq, qeyri-düzgün idarəetmə qərarlarının qəbuluna zəmin yaratmaq;

– dövlət orqanlarının fəaliyyəti haqqında əhaliyə dezinformasiya vermək, bu orqanların nüfuzunu zədələmək, idarəetmə orqanlarını hörmətdən salmaq;

– ictimai, siyasi, milli və dini toqquşmaları qızıışdırmaq;

– tətiləri, kütləvi iğtişaşları və digər kütləvi etirazları qızıışdırmaq;

– idarəetmə orqanlarının mühüm qərarlar qəbul etməsini çətinləşdirmək;

– dövlətin beynəlxalq nüfuzunu, onun digər ölkələrlə əməkdaşlığını gözdən salmaq;

– siyasi, iqtisadi, müdafiə və digər sahələrdə dövlətin həyati vacib maraqlarına zərbə vurmaq (24).

Qeyd etmək lazımdır ki, XX əsrin sonu və XXI əsrin əvvəllərində dünya səhnəsində özünə yer alan etnik münaqişələr də informasiya müharibəsinin ikinci nəslinin imkanları ilə əhatə olunmuşdur. Ona görə də bu münaqişələr ətrafında cərəyan edən informasiya müharibələri kütləvi, qlobalı və kəskinliyi ilə fərqlənir.

3. İnformasiya-psixoloji müharibənin konsepsiyası

Etnik münaqişənin informasiya-psixoloji müharibəsinin xarakteri, gərginliyi, əhatə dairəsi, cəlb etdiyi qüvvə və vəsaitlərin təsirliliyi onun konsepsiyası ilə daha çox əlaqəlidir. Çünki məhz konsepsiya vasitəsi ilə tərəflərin etnik münaqişənin informasiya-psixoloji müharibəsinin mahiyyətinə olan baxışlarını aydınlaşdırmaq və bu istiqamətdə həyata keçirilən siyasətinin istiqamətlərini müəyyənləşdirmək mümkündür.

Konseptual baxışların müəyyənləşdirilməsi və formalaşdırılması cəmiyyət daxilində baş verən ictimai hadisələrin mahiyyətini başa düşməyə və ya həmin hadisələrin inkişaf etdirilməsinə məqsədyönlü şəkildə təsir etməyə imkan verir.

Konsepsiya – müəyyən problemin və ya hadisənin mahiyyətini başa düşməyə istiqamətlənmiş baxışlar sistemidir. Və ya konsepsiya bu və ya digər fəaliyyət çərçivəsində qarşıya qoyulmuş vəzifələrin həlli yollarını və inkişaf istiqamətlərini müəyyənləşdirən prinsiplər məcmusudur (25).

Bu anlayışın başqa bir şərhı də ondan ibarətdir ki, konsepsiya hər hansı bir hadisənin qiymətləndirilməsi üçün müəyyən yanaşma üsuludur,

əsas nəzər nöqtəsidir, həmin hadisənin işıqlandırılması üçün əldə rəhbər tutulacaq ideyadır, müxtəlif fəaliyyət növlərinin əsas niyyətidir (26).

Məsələ kütləvi ictimai-siyasi hadisələrlə əlaqələndirilərsə, qeyd etmək lazımdır ki, konsepsiya aid olduğu fəaliyyət sahəsini qabaqlayan münasibət formasıdır. Başqa sözlə, kütləvi ictimai-siyasi fəaliyyətə başlamazdan əvvəl bu fəaliyyətin məqsədi, məramı, nəticələri, hərəkətverici qüvvələri və s. ilə bağlı baxışlar və mövqelər formalaşdırılır və həmin baxışlar da bu fəaliyyətlə bağlı həyata keçirilən siyasəti müəyyənləşdirir. Etnik münaqişədə də konsepsiya vardır. Yəni etnik münaqişənin tərəflərinin hər birinin bu münaqişənin məqsədi, məramı, qarşıya qoyulan vəzifələrin həyata keçirilməsi, münaqişənin inkişaf və ya aradan qaldırılması yolları, etnik münaqişənin nəticələri və s. məsələlər haqqında baxışlar, yanaşmalar və düşüncələr sistemi mövcuddur. Etnik münaqişəyə olan baxışlar üzərində də həmin münaqişə ilə bağlı siyasət həyata keçirilir. Konkret deyilərsə, tərəflərin hər birinin etnik münaqişəyə öz baxışları və öz mövqeyi vardır. Təbii halda bu baxışlar ziddiyyət xarakteri daşıyır və ona görə də tərəflər bir-birinə zidd olan siyasət həyata keçirmək yolunu tuturlar.

Hər hansı kütləvi ictimai-siyasi fəaliyyətin (hərəkətin) konsepsiyası yazılı şəkildə ola da bilər, olmaya da bilər. Konsepsiyanın yazılı şəkildə olmaması heç də həmin kütləvi hərəkətə aid ümumi baxışlar və münasibətlərin olmaması deyil. Bu zaman konseptual baxış və ya mövqe həmin hərəkətin hərəkətverici qüvvələrinin ayrı-ayrı sənədlərində, hərəkətin hərəkətverici qüvvələrinin rəhbərlərinin və ideoloqlarının çıxışlarında fragmental şəkildə öz əksini tapa bilər. Məsələn, etnik münaqişənin konsepsiyası etnik münaqişə tərəflərini təmsil edən siyasi qüvvələrin, siyasi qurumların, ictimai, dini təşkilatların sənədlərində, etnik münaqişənin tanınmış rəhbərlərinin çıxışlarında, informasiya-təbliğat vasitələrində, ayrı-ayrı yazılarda öz ifadəsini tapa bilər. Lazımi fəaliyyət və təbliğat intensivliyi ilə bu konseptual məqamların ictimai şüura yeridilməsi və bununla da ümumi baxış və mövqelərin formalaşmasına nail olunması mümkündür.

Etnik münaqişənin konsepsiyasının xarakteri bu münaqişə ətrafında aparılan informasiya-psixoloji müharibənin konsepsiyasının da xarakterini müəyyənləşdirən əsas mənbədir. Etnik münaqişənin tərəfləri bu münaqişə ilə bağlı öz siyasətlərini müəyyənləşdirir və həmin siyasətin istiqamətlərindən biri də münaqişənin informasiya siyasətinin qurulmasıdır. Bu istiqamətdə aparılan informasiya qarşılıqlı təmasları tərəflərin siyasi xəttinin həyata keçirilməsinə istiqamətləndirilir. Buna görə də etnik münaqi-

şənin informasiya müharibəsinin formalaşdırılmasına tərəflərin hər birinin öz baxışı vardır.

İnformasiya-psixoloji müharibənin konsepsiyası – müəyyən informasiya cəmiyyətinə dövlət informasiya siyasətinin və informasiya qarşılıqlaşdırmasının məqsəd və məramlarına, əsas istiqamətlərinə və prinsiplərinə olan baxışlar məcmusudur (27). Bu anlayışı etnik münaqişənin informasiya müharibəsinin konsepsiyasına da aid etmək olar. Qeyd etmək lazımdır ki, konsepsiyanın rəsmi sənəd halında və ya ayrı-ayrı baxışlar əsasında formalaşdırılmasını etnik münaqişənin informasiya müharibəsinin konsepsiyasına da şamil etmək mümkündür.

İnformasiya müharibəsinin konsepsiyası mənsub olduğu tərəfin aşağıdakı məsələlərlə bağlı mövqeyini və münasibətini aydınlaşdırır:

– informasiya cəmiyyətinin geopolitik prioritetlərinin müəyyənləşdirilməsi;

– informasiya-psixoloji müharibə şəraitində informasiya qarşılıqlaşdırmasının mahiyyət və məzmununun, onun məqsədlərinin, vəzifələrinin, obyekt və subyektlərinin, prinsip və əsas istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi;

– şəxsin, cəmiyyətin və dövlətin informasiya sferasındakı həyatı vacib maraqlarına təhlükə təşkil edən informasiya-psixoloji təcavüzün əsas növlərinin və formalarının müəyyənləşdirilməsi və təsnifatı;

– informasiya silahının müəyyənləşdirilməsi və təsnifatı;

– informasiya-psixoloji müharibə şəraitində informasiya qarşılıqlaşdırmasının subyektlərinin fəaliyyətinin məzmununun, strukturunun, funksiyasının, prinsip və əsas istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi (28).

Sözsüz ki, informasiya müharibəsi konsepsiyasının mahiyyətini yalnız bu söylənilənlərlə məhdudlaşdırmaq olmaz. Bu konsepsiya digər kütləvi ictimai-siyasi fəaliyyətlərin konsepsiyasına nisbətən kifayət qədər çevik bir baxışlar sistemidir. İnformasiya texnologiyalarının inkişafı, konkret tarixi şəraitin tələbləri informasiya-psixoloji müharibələrin aparılmasına da yeni baxışlar ortaya çıxarır. Məsələn, müasir dövrdə və gələcəkdə informasiya qarşılıqlaşdırmasının daxili meyillərinin mahiyyətini anlamaq üçün mütəxəssislərin baxışlarında transformasiya baş verir. İnformasiya müharibəsinin planlaşdırılmasına, informasiya mühitinin genişləndirilməsinə, informasiya qarşılıqlaşdırmasının aparılmasının vasitə və metodlarına yeni yanaşma nümayiş etdirilir. İnformasiya şəffaflığı, vəzifəli şəxslərin ictimaiyyətlə daha sıx əlaqələri, baş verən hadisələrə çevik informasiya müdaxiləsi, ictimaiyyətin informasiya qarşılıqlaşdırmasına öncədən hazırlanması informasiya müharibəsinin aparılmasına tətbiq edilən müa-

sir yanaşmalardandır. İnformasiya fəaliyyətinin istər öz tərəfində, istər düşmən tərəfində eyni operativlik və təsirliliklə aparılması informasiyanın fərdi və ictimai həyatda təsir gücünün artırılması artıq total “informasiya müharibəsi” ifadəsini aktuallaşdırmışdır (29).

Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı Ermənistanın Azərbaycana qarşı apardığı informasiya müharibəsini də, əslində, total informasiya müharibəsi adlandırmaq olar. Çünki bu informasiya müharibəsinə bir tərəfdən Ermənistanın bütün dövlət və qeyri-dövlət informasiya resursları, bütün dünyaya səpələnmiş erməni diasporunun millətçi və iqtisadi potensialı cəlb edilib və onlar bəzən ən adi etik və jurnalist normalarına sığmayan forma və metodlarla informasiya təbliğatı aparırlar. O biri tərəfdən isə erməni informasiya müharibəsi bütün Azərbaycan xalqını, onun tarixi və müasir irsini, ictimai-siyasi, mədəni və hərbi həyatını, bütün dəyərlərini, Azərbaycanın daxili və xarici siyasətini hədəf götürmüşdür.

Erməni informasiya müharibəsinin aparılmasına istiqamətlənmiş baxışlar erməni kilsəsinin, erməni millətçi partiyalarının, ictimai təşkilatlarının, Ermənistan dövlətinin rəsmi sənədlərində, bəyanatlarında öz ifadəsini tapmışdır. Siyasi, iqtisadi, hərbi və mədəni sahədə Azərbaycanla ayaqlaşmağı bacarmayan ermənilərin Azərbaycan ərazilərinin işğalının qorunub saxlanması üçün indi əsas diqqəti məhz Azərbaycana qarşı informasiya müharibəsinin genişləndirilməsinə yönəlmişdir. Bunun üçün Ermənistan dövləti, erməni kilsəsi və diasporu ən ifrat təcavüzkar forma və vasitələrə əl atmaqdan belə çəkinmir.

4. İnformasiya-psixoloji təcavüzkarlıq

İnformasiya müharibəsinin tərəfləri qarşılıqları qoyduqları məqsəddən asılı olaraq informasiya müharibəsinin ən müxtəlif forma və üsullarına əl atırlar. Bu və ya digər sahədə informasiya üstünlüyü əldə etmək, nəticədə qarşı tərəfin informasiya məkanını təsir altına almaq, nəzərdə tutulan niyyətlərin həyata keçirilməsi yolunda əlverişli informasiya-təbliğat fonu yaratmaq, qarşı tərəfin siyasi, iqtisadi vəziyyətini qeyri-stabil hala gətirmək insanların düşüncə qabiliyyətini əlindən almaq üçün insani meyarlardan kənar olan qeyri-sivil üsullara belə əl atırlar. İnformasiya sabotajı, kompromat, millətçi ekstremizm, terrorçuluğun dəstəklənməsi (30) və s. informasiya-psixoloji təcavüzkarlığa aparıcı yoldur.

İnformasiya-təbliğat texnologiyalarının inkişafı ilə döyüş əməliyyatları meydanı tədricən insan şüuruna keçməkdədir. Ona görə informasiya

müharibəsinin subyektləri informasiya obyektlərinin şüuruna sarsıdıcı zərbə endirməklə onun normal döyüşmək qabiliyyətini neytrallaşdırmaq və öz təsiri altına almaq istəyirlər. Bu məqsədlə informasiya fəaliyyətinin müəyyən istiqamətləri xüsusi hücumə məruz qalır və düşmən tərəfinin səyləri müəyyən vaxtlar məhz bu istiqamət üzərində cəmləşdirilir. Bu zaman, adətən, elə istiqamətlər və ya hədəflər seçilir ki, onlar qarşı tərəfin düşüncəsində, milli-mənəvi dəyərlərində aparıcı yerlərə malik olur.

İnformasiya-psixoloji təcavüzkarlıq – qarşı tərəfə, onun fəaliyyətinin bəzi sahələrinə konkret və təsirli zərbə vurulmasıdır. İnformasiya-psixoloji təcavüzkarlıq aşağıdakı əlamətləri ilə fərqlənir: informasiya qüvvələrinin məhdud və lokal şəkildə tətbiq edilməsi, yetirilmiş ziyanın nəzarət çərçivəsində edilməsi, informasiya-psixoloji təsirə məruz qalan informasiya hədəflərinin, ictimai qurumların kəmiyyətinin məhdud olması (31).

Mütəxəssislərin fikrincə, informasiya-psixoloji təcavüzkarlıq, ümumən, aşağıdakı subyektlər tərəfindən aparıla bilər: 1) dövlət hakimiyyət orqanları, xarici dövlətlərin, onların müttəfiqlərinin xüsusi idarələri, silahlı qüvvələrin bölmələri; 2) transmilli korporasiyalar; 3) terror, millətçi, ekstremist və radikal dini təşkilatlar; 4) müstəqilləşməyə çalışan və mərkəzi hakimiyyət orqanlarının nəzarəti altından çıxmağa çalışan region elitası; 5) mütəşəkkil cinayətkarlıq strukturları (32).

İnformasiya-psixoloji təcavüzkarlığın konkret sahəsi kimi Dağlıq Qarabağ münaqişəsi götürülsə, onda qeyd etmək olar ki, erməni kilsəsi, erməni diasporu, erməni millətçi-siyasi partiyaları da bu fəaliyyət sahəsinin subyektləri kimi özlərini göstərirlər. Nəzərə alınsa ki, Ermənistanda və ermənilik daxilində bütün ictimai qurumlar antitürk ideologiyası ilə zəhərləniblər, onda onların hamılıqla informasiya-psixoloji təcavüzün subyektli olmasını istisna etmək olmaz. Erməni diasporunun maliyyə dəstəyi ilə bir sıra ölkələrdə yerli elitadan formalaşdırılan erməni lobbisi, rəsmi və qeyri-rəsmi erməni qurumlarının, erməni diasporunun nəzarəti altında olan kütləvi informasiya vasitələri də Azərbaycan xalqına və bütünlikdə türkçülüyə qarşı informasiya-psixoloji təcavüzün subyektli ola bilərlər.

İnformasiya-psixoloji təcavüzkarlığın yuxarıda sadalanan subyektləri öz fəaliyyətlərini nizamlamaqla qarşı tərəfdə aşağıdakı nəticələrin alınmasına çalışırlar:

– milli tarixi şüurun pozulması, xalqın həqiqi tarixinin yalançı miflərlə əvəzlənməsi, bütöv tarixi prosesin parçalanması və bu parçaların bir-birinə qarşı qoyulması;

– ətraf aləmi qavramaq bütövlüyünün pozulması, ətraf aləmlə məntiqi əlaqələrin qırılması, insan şüurunun normal fəaliyyətinin pozulması və bununla da insan şüurunun manipulyasiya edilməsinə zəmin yaradılması;

– dini dəyərlərin və inancların pozulması, insanın inam hisslərinin kütləşdirilməsi;

– milli-mənəvi dəyərlərə olan münasibətin maddi dəyərlərə meyl etməklə əvəzlənməsi;

– milli genefondu dağıdan, insanın fiziki və psixoloji sağlamlığını korlayan instinktlərin insanlara aşılması. Başqa sözlə, qarşı tərəfə ona yad olan yaşayış normalarını aşılamaqla onun tənəzzülünə yol açılması (33).

Bu məqsədlərə nail omaqla qarşı tərəfin milli kimliyinə, onun mənəvi-millî dəyərlərinə, inanclarına güclü təsir göstərməklə qarşı tərəfin informasiya məkanını bir-birinə vurmaq mümkündür.

Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı erməni informasiya-psixoloji təcavüzkarlığının təcrübəsi də göstərir ki, Azərbaycan xalqının bir sıra dəyərlərini xüsusi informasiya zərbəsi altına almaqla cəmiyyət daxilində anlaşılmazlıq yaradılmasına və xalqın gözdən salınmasına cəhdlər göstərilir. Xüsusilə, Azərbaycan xalqının tarixi, mədəniyyəti, mənəvi-əxlaqi keyfiyyətlərini, tarixi və siyasi şəxsiyyətlərini, Azərbaycanın tanınmış tarixçilərinin tarixə sadıqlılığını şübhə altına almaq və bununla da Azərbaycan xalqında öz tarixinə, Azərbaycan dövlətinin siyasətinin doğruluğuna şübhə yaratmaq, erməni işğalına qarşı milli müqavimət gücünü zəiflətmək erməni informasiya-psixoloji təcavüzünün həmişə gündəliyindədir.

Mütəxəssislər qeyd edirlər ki, informasiya-psixoloji təcavüzü aparan subyekt əxlaqi, insani meyarlara riayət etmir və belə bir zamanda informasiya təcavüzünə məruz qalan obyekt informasiya müharibəsinin sivil formaları ilə kifayətlənməyə razı olmamalıdır. Düşmən hansı səviyyədə mübarizə aparırsa, ona müvafiq cavab verilməsinə meyl edilməlidir. Əgər düşmən yalanları, sabotajı və kompromatı işə salıbsa, onların doğru olmadığını ardıcıl olaraq izah edilməli, düşmənin xisləti və mahiyyəti əsaslandırılmalıdır (34).

İnformasiya müharibəsinin subyektinin öz niyyətinə nail olmaq üçün qarşı tərəfin hədəflərindən birini və ya bir neçəsini əhatəli və geniş miqyaslı zərbə altına ala bilər. Yəni müəyyən vaxt çərçivəsində bütün informasiya resursları həmin hədəfin vurulmasına səfərbər oluna bilər. Erməni informasiya müharibəsi nümunəsində qeyd etmək olar ki, belə hallarda, bir qayda olaraq, "ağır toplar" işə salınır və erməni lobbisi kifayət qədər fəallaşdırılır. Erməni informasiya müharibəsinin ağır topları kimi er-

məni kilsəsinin rəhbəri, bir sıra erməni millətçi ədibləri və ictimai-siyasi xadimləri çıxış edərək bütün erməniliyi də informasiya təcavüzü ətrafında səfərbər etməyə çalışırlar.

Müəyyən həssas hədəflər və dəyərlər qarşı tərəfdən gözlənilməz anda informasiya təcavüzünə məruz qala bilər. Əslində, informasiya müharibəsinin tərəfləri məqsədə nail olmaq üçün qarşı tərəfin müdafiəsiz hədəflərini gözlənilmədən təcavüzə məruz qoymaqla öz niyyətlərinə nail olmağa və qarşı tərəfin mənəvi-psixoloji dayanıqlığını sarsıtmağa çalışırlar. Belə gözlənilməzlik və qəfil aktivlik bir çox hallarda qarşıya qoyulan niyyətə çatmağa imkan verir. Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ətrafında cərəyan edən informasiya qarşিদurmasının, xüsusilə, ilkin mərhələsində erməni millətçiliyi gözlənilməz informasiya təcavüzü üsullarına əl atdı. Azərbaycan tərəfi belə gözlənilməz informasiya təcavüzünə hazır olmadığı üçün informasiya blokadasına məruz qaldı və həmin blokadanın aradan qaldırılması və ermənipərəst təsəvvürlərin neytrallaşdırılması üçün xeyli vaxt və məqsədyönlü fəaliyyət aparılması lazım oldu. Nəzəri baxımdan informasiya təcavüzünün neytrallaşdırılması üçün aşağıdakıların həyata keçirilməsinə ehtiyac vardır: 1) informasiya-psixoloji təcavüz aktlarının qarşısının alınmasına hazırlıq; 2) informasiya-psixoloji təcavüz aktlarının aşkarlanması və 3) informasiya-psixoloji təcavüz aktlarının qarşısının alınması (35).

Mütəxəssislər informasiya-psixoloji təcavüzün gözlənilməzliyinin aradan qaldırılması və bununla da informasiya məkanında təşəbbüsün düşmən əlinə düşməsinin qarşısının alınması üçün xüsusi orqanın və sistemin yaradılmasını məsləhət görürlər. İnformasiya qarşিদurmasının qloballaşdığı bir zamanda xüsusi orqanların və müvafiq sistemlərin daim işlək vəziyyətdə olması hər bir dövlətin milli təhlükəsizliyinin təmin edilməsinin əsas elementi olaraq aktuallıq kəsb edir.

5. İnformasiya əməliyyatı

İnformasiya qarşিদurması konsepsiyası praktiki şəkildə informasiya əməliyyatlarının keçirilməsi ilə icra olunur. Məsələyə sadə şəkildə yanaşırsa, informasiya qarşিদurması zamanı həyata keçirilən informasiya-təsir yükünə malik işlər, tədbirlər informasiya əməliyyatı adlana bilər. Lakin həmin işlər və tədbirlər öz geniş miqyası ilə, cəlb olunan qüvvə və vəsaitlərin genişliyi ilə xarakterizə olunur. Başqa sözlə, informasiya əməliyyatı qarşı tərəfin informasiyasına və informasiya-idarəetmə sistemləri-

nə məqsədyönlü şəkildə təsir göstərilməsi və eyni zamanda öz informasiyasının və informasiya sistemlərinin qorunması üçün planlaşdırılan və həyata keçirilən kompleks tədbirlərdir (36).

Başqa müəlliflərin fikrincə isə informasiya əməliyyatları siyasi, hərbi, iqtisadi, diplomatik və informasiya-psixoloji sistemlərdən ibarətdir. Bu sistemlər konkret ictimai qruplara qarşı həyata keçirilir və məqsəd də həmin qruplara yad ideoloji və sosial dəyərlərin aşılması, onlarda saxta stereotiplərin formalaşdırılması, konkret əhali qrupunun əhval-ruhiyyəsinin, hisslərinin və iradəsinin məqsədyönlü şəkildə başqa istiqamətə istiqamətləndirilməsidir (37).

İnformasiya əməliyyatları informasiya-psixoloji müharibənin ayrı-ayrı mərhələsi və ya elementləri ola bilər. İnformasiya müharibəsinin təsirliliyini artırmaq üçün xarakteri, mövzusu və müddəti ilə fərqlənən ayrı-ayrı informasiya əməliyyatları keçirilə və bu əməliyyatlar qarşısında konkret vəzifələr qoyula bilər. Məsələnin əyani aydınlığı üçün elə Dağlıq Qarabağın ətrafında cərəyan edən informasiya müharibəsinin təcrübəsinə də müraciət etmək olar. Ümumi informasiya müharibəsində qalib gəlmək üçün erməni millətçiləri Dağlıq Qarabağın qədim Ermənistan torpağı olmasının sübutu ilə bağlı, Azərbaycan xalqının qəddar xalq olması və Azərbaycan xalqı ilə birgəyaşayışın mümkün olmaması, Azərbaycan xalqına qarşı törədilən erməni cinayətlərinin pərdələnməsi, dünya miqyasında Azərbaycanın informasiya blokadasına alınması və s. xarakterli informasiya əməliyyatları hazırlayıb həyata keçirmişlər. Erməni millətçiləri hətta mənsub olduqları erməni xalqının millətçi-psixoloji vəziyyətə çatdırılması üçün informasiya əməliyyatları aparmaq və erməni əhalisinin şüurunda azərbaycanlıların qəddar obrazının yaradılması məqsədi ilə ayrı-ayrı erməni fərdlərinin qətlini planlaşdırmaqdan belə çəkinməmişdilər.

Miqyasına, istiqamətləndiyi sahəyə, cəlb olunan qüvvə və vəsaitlərə və s. əlamətlərinə görə informasiya müharibələri elmi ədəbiyyatda aşağıdakı kimi təsnif olunur (38):

– miqyasına görə olan informasiya əməliyyatları. Belə informasiya əməliyyatları hansı səviyyədə həyata keçirilməsi ilə xarakterizə olunur. Bu informasiya əməliyyatları strateji səviyyədə strateji dövlət orqanları tərəfindən planlaşdırılır və daha böyük auditoriyaya və daha uzun müddət üçün həyata keçirilir. Taktiki informasiya əməliyyatları isə qısamüddətli, yaxın vəzifəli məsələlərin həyata keçirilməsi məqsədi ilə icra olunur. Məsələn, konkret düşmənin konkret mövzuda olan təbliğatının qarşısının alınması, cari vəzifələrin həyata keçirilməsi üçün;

– əhatə etdiyi sferaya (sahəyə) görə həyata keçirilən informasiya əməliyyatları. Bu informasiya əməliyyatları daxili siyasi sahəni və xarici siyasi sahəni əhatə edir. Daxili siyasi sahədə aparılan informasiya əməliyyatlarının klassik nümunəsi kimi prezident və parlament seçkiləri zamanı siyasi rəqiblər tərəfindən aparılan informasiya əməliyyatlarını göstərmək olar. Etnik münaqişələrin informasiya qarşিদurmalarına gəlincə isə, onda cəmiyyətin müəyyən qüvvələrinin etnik münaqişə ilə bağlı baxışının qarşı tərəfə qəbul etdirilməsi üçün aparılan informasiya əməliyyatlarını nümunə gətirmək olar. Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin informasiya təcrübəsi isə onu deməyə əsas verir ki, yalnız adi auditoriyaya istiqamətlənmiş, adi auditoriyanın şüurunun manipulyasiya edilməsi üçün də informasiya əməliyyatları aparıla bilər. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, erməni əhalisinin şüurunun erməni millətçiliyi üzərində tənzimlənməsi üçün də erməni millətçiləri xüsusi informasiya əməliyyatları aparırlar. Bu tip əməliyyatlar həm xarici, həm də adi auditoriya üçün nəzərdə tutulur. İstər konkret olaraq Azərbaycan auditoriyası olsun, istərsə də dünya siyasi elitası və beynəlxalq auditoriya;

– iştirakçılarının sayına görə fərqlənən informasiya əməliyyatları. Burada nəzərdə tutulur ki, informasiya qarşিদurmasının tərəfləri kimlərdir. İnformasiya qarşিদurmasının tərəfləri kimi müstəqil dövlətlər, beynəlxalq transmilli şirkətlər və strukturlar, beynəlxalq səviyyədə mövcud olan müstəqil strukturlar özlərini göstərə bilər. Bu halda informasiya əməliyyatları beynəlxalq səviyyədə həyata keçirilir. Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı Ermənistanın Azərbaycana qarşı həyata keçirdiyi informasiya müharibələri beynəlxalq səviyyəlidir. Çünki bu dövlətlərin hər ikisi müstəqil dövlət olmaqla beynəlxalq münasibətlərin subyektləridir. Lakin Ermənistan dövləti beynəlxalq səviyyəli informasiya əməliyyatının tərəfi kimi yalnız Azərbaycanı hədəfə almamışdır. Azərbaycana qarşı aparılan informasiya müharibəsindən qalib çıxmaq üçün Ermənistan beynəlxalq erməni diasporunu, habelə erməni lobbiciliyini, ermənipərəst beynəlxalq qüvvələri manipulyasiya etmək üçün də xüsusi informasiya əməliyyatları həyata keçirir. Konkret olaraq, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı Amerika parlamentində ədalətsiz və birtərəfli qərarların qəbul edilməsi erməni lobbiciliyinin və ermənipərəst qüvvələrin düşüncəsinin manipulyasiya edilməsi üçün konkret informasiya-təbliğət əməliyyatının həyata keçirilməsi buna misaldır.

Daxili səviyyəli informasiya əməliyyatları da informasiya qarşিদurmasında əl atılan vasitələrdən biridir. Bu zaman dövlət maraqlarının və

ideologiyasının reallaşdırılması üçün dövlət orqanları tərəfindən dövlət daxilində informasiya əməliyyatları həyata keçirilir. Dövlət strukturlarının, ictimai-siyasi strukturların, bütünlükdə əhalinin dövlət ideologiyasına, dövlətin konkret siyasi xəttinə inandırılması üçün belə informasiya əməliyyatlarının keçirilməsinin əhəmiyyəti vardır. Dövlətin ümumi maraqları çərçivəsində daxili partiyalar, ictimai və dini təşkilatların da ayrılıqda informasiya əməliyyatları aparması mümkündür.

– intensivliyinə və müddətinə görə aparılan informasiya əməliyyatları. Qarşıya qoyulan məqsəddən asılı olaraq informasiya müharibələri uzunmüddətli, ya qısamüddətli, habelə intensiv, davamlı ola bilər. Yəni bu məsələ etnik münaqişələrə, o cümlədən Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin informasiya qarşılıqlaşdırmasının təcrübəsinə şamil edilərsə, burada həm intensiv, həm uzunmüddətli, həm də qısamüddətli informasiya əməliyyatlarını görmək mümkündür. Məsələn, Dağlıq Qarabağın qədim erməni torpağı olmasının sübut edilməsinə, Azərbaycan tarixinin, mədəniyyətinin saxtalaşdırılmasına və mənimsənilməsinə istiqamətlənmiş erməni informasiya əməliyyatları uzunmüddətli əməliyyatlardır. Uzunmüddətli informasiya əməliyyatları isə öz növbəsində intensiv, qeyri-intensiv ola bilər. İntensiv əməliyyatlar kəskinliyi, ifratlığı və təcavüzkarlığı ilə xarakterizə olunur. Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin elə məqamları da var ki, (məsələn, Dağlıq Qarabağın ekologiyası, Azərbaycan ərazisində yaşayan etnik qruplar, Azərbaycanın xarici ölkələrlə münasibətlərinin gözdən salınması) erməni informasiya fəaliyyətinin daim gündəliyindədir. Lakin bu mövzular davamlı deyil, daha çox konkret məqamlarla bağlı olaraq qabardılır. Elə mövzular da vardır ki, onlar qısamüddətli, kampaniya şəklində, lakin intensiv şəkildə informasiya əməliyyatının obyektinə çevrilə bilər. Məsələn, Azərbaycanda prezident seçkiləri, beynəlxalq təşkilatlarda Ermənistanın əleyhinə qəbul edilmiş qərarların ədalətsizliyinin sübut edilməsi, təmas xəttində baş verən hadisələrin günahının Azərbaycan üzərinə atılması və s. mövzular qısamüddətli, lakin intensiv erməni informasiya əməliyyatlarının obyektinə ola bilər;

– təsir səviyyəsinin xarakterinə görə fərqlənən informasiya əməliyyatları. Belə əməliyyatlar təbliğat, dezinformasiya və ictimai-fərdi şüurun manipulyasiyası üçün həyata keçirilən informasiya əməliyyatlarıdır. Maarifləndirmə məqsədi ilə həyata keçirilən informasiya əməliyyatlarını da bu qrupa aid etmək olar.

Elmi ədəbiyyatda xüsusi informasiya əməliyyatlarının mümkünlüyü haqqında da mövqelər mövcuddur. Belə informasiya əməliyyatları istisna

şəraitdə, konkret niyyətlərə nail olunması üçün həyata keçirilir. Başqa sözlə, həlledici anlarda konkret maraqların və mövqelərin qorunması məqsədi ilə qarşı tərəfə istiqamətlənmiş xüsusi qüvvə və vəsaitlərin cəlb olunması ilə xüsusi informasiya əməliyyatları həyata keçirilir. Belə əməliyyatların, adətən, üç növü üzərində dayanırlar:

1. Qərar qəbul etmək səlahiyyətində olan subyektlərə qarşı istiqamətlənmiş informasiya əməliyyatları;

2. Qarşı tərəfin opponentlərinin gözdən salınmasına yönəlmiş informasiya əməliyyatları;

3. Ölkənin siyasi və iqtisadi sabitliyinin pozulmasına istiqamətlənmiş əməliyyatlar (39).

Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin informasiya qarşিদurmasında da belə xüsusi əməliyyatların müəyyən konturlarını müşahidə etmək mümkündür. Çünki Azərbaycan ətrafında informasiya blokadasının qırılması, dünya birliyində Azərbaycanın öz layiqli yerini tutması və dünya geopolitikasının müəyyənləşməsində Azərbaycanın rolunun artması Azərbaycana qarşı xüsusi informasiya müharibələrinin aparılmasının uğurunu elə əvvəlcədən məhdudlaşdırır. Bununla belə, hər halda müəyyən cəhdlər göstərilməlidir. Məsələn, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Azərbaycanın ərazi bütövlüyü və Ermənistanın işğalçılıq siyasəti haqqında qətiyyətli mövqe nümayiş etdirməsindən sonra erməni millətçi qüvvələri tərəfindən Azərbaycan Prezidentinin nüfuzdan salınması üçün informasiya əməliyyatlarının keçirilməsinə cəhd göstərilir. Və ya Azərbaycan siyasi və iqtisadi baxımdan möhkəmləndikcə, Azərbaycan cəmiyyətində Azərbaycan dövlətçiliyinə inamsızlıq toxumu səpilməsinə cəhdlər göstərilir.

Daha geniş planda isə informasiya əməliyyatları xarakterinə görə iki növə ayrılır: hücum xarakterli informasiya əməliyyatları və müdafiə xarakterli informasiya əməliyyatları (40). Hücum xarakterli informasiya əməliyyatları daha çox əl atılan informasiya fəaliyyətidir və bu xarakterli əməliyyatların həyata keçirilməsi ilə informasiya məkanında və informasiya qarşিদurmasında üstünlük əldə edilməsinə və onun qorunmasına cəhd göstərilir. Bu əməliyyatın keçirilməsi qarşı tərəfin fərdi və ictimai şüuruna təsir göstərilməsini, lazımı qərarların qəbul olunmasının yubadılmasını, qarşı tərəfin informasiya sisteminin sarsıdılmasını nəzərdə tutur. Hücum xarakterli informasiya əməliyyatları ilə bu əməliyyatı aparən tərəfin marağına uyğun informasiya modeli yaradılır və həmin model ilkin olaraq ictimai və fərdi şüura yeridilir. Və ya belə əməliyyatlar vasitə-

si ilə qarşı tərəfin informasiya modeli neytrallaşdırılır və onun yeni modelə əvəzlənməsi qarşıya məqsəd qoyulur.

Hücum xarakterli informasiya əməliyyatlarının keçirilməsi müəyyən hazırlıq işlərinin aparılmasını tələb edir. Əvvəla, bu hücumun gözlənilməzliyi və qəfil həyata keçirilməsi, adətən, diqqət mərkəzində saxlanılır. Daha sonra, bu əməliyyatın həyata keçirilməsi qarşı tərəfin informasiya mühitini öyrənməyi tələb edir. Adətən, bundan sonra hücum xarakterli informasiya əməliyyatının hədəfi, istiqaməti, zamanı, hansı qüvvələrin cəlb olunması müəyyənləşdirilir. Nəhayət, hücum xarakterli informasiya əməliyyatının arqumentləşdirilməsi də müəyyən əhəmiyyət kəsb edir. Hər bir informasiyanın döviyyəyə buraxılması ayrılıqda onun səmərəliliyini şərtləndirə bilməz. Bu zaman döviyyəyə buraxılan informasiyanın psixoloji təsir gücünün artırılması üçün onun dəlil və sübutlarla müşayiət olunmasına ciddi diqqət yetirilir. Bu halda da informasiya əməliyyatını aparan subyektin maraqlarına cavab verən faktlar əsas götürülür.

Deyilənlərin sübutunu Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin informasiya qarşıdurmasında aydın görmək mümkündür. Tarixdən yaxşı məlumdur ki, Dağlıq Qarabağda, eləcə də Dağlıq Qarabağ ətrafında və Ermənistan ərazisində yaşayan azərbaycanlı əhaliyə qarşı silahlı hücumlar başlamazdan əvvəl, Ermənistan Respublikasının və erməni millətçilərinin informasiya hücumları başladı. Həmin hücumların nəticəsində informasiya məkanında ermənipərəst mövqenin qabarması baş verdi. Bunun nəticəsində də Ermənistan ərazisindən yüz minlərlə azərbaycanlı əhalinin qovulması, Dağlıq Qarabağ ətrafındakı ərazilərin işğalı ciddi beynəlxalq qınağa məruz qalmadı.

Müdafiə xarakterli informasiya əməliyyatları isə informasiya məkanının qorunması, qarşı tərəfin informasiya təsirlərinin neytrallaşdırılması və nəhayət hücum xarakterli informasiya əməliyyatlarının aparılmasına zəmin yaradılması üçün həyata keçirilir.

Mütəxəssislərin fikrincə, müəyyən hallarda hücum və müdafiə xarakterli informasiya əməliyyatları qarşılıqlı əlaqədə hazırlanmış şəkildə həyata keçirilə bilər. Bu zaman onların təsir gücünün artırılmasına nail olmaq mümkündür (41).

Lakin bir qayda olaraq, belə əməliyyatların keçirilməsi fərqli şəraitdən irəli gəlir. Müdafiə xarakterli informasiya əməliyyatlarının keçirilməsinin öz əhəmiyyəti və yeri vardır. Bununla belə, informasiya məkanında və qarşıdurmasında üstünlüyün əldə edilməsi hücum xarakterli əməliyyatların keçirilməsinin əhəmiyyətini artırır. Məhz belə əməliyyat-

ların keçirilməsinin nəticəsidir ki, Azərbaycan informasiya blokadasını yarmağa müvəffəq olmuş və Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ətrafında aparılan informasiya qarşıdurmasında üstünlüyü ələ ala bilmişdir.

6. İnformasiya silahı

İnformasiya əməliyyatları və bütünlükdə informasiya qarşıdurması informasiya silahları vasitəsi ilə həyata keçirilir. Burada geniş mənada informasiya silahları nəzərdə tutulur. Baxmayaraq ki, elmi ədəbiyyatda daha çox informasiya silahı işlənir. İnformasiya silahı heç şübhəsiz ki, adi silahdan fərqlənir. Bu silah heç də silahlı qarşıdurmada işlənən silahların oxşarı deyil. Amma öz təsir gücünə görə müəyyən hallarda informasiya silahı adi silahdan daha çox təsir gücünə malik olur. İnformasiya silahı informasiya qarşıdurmasının həyata keçirilməsi üçün istifadə olunan vasitələr, üsullar və metodlardır. İnformasiya silahı deyəndə, ilk növbədə, göz önünə informasiyanın ictimaiyyətə çatdırılması vasitələri gəlir. Bura ən müxtəlif vasitələr daxil ola bilər. Vərəqə, replika, şəkil, şüar, jurnal, radio, televiziya, elektron vasitələri, kino, nümayiş, sərgi və digərləri. Qarşı tərəfin informasiya sisteminə təsir göstərə biləcək bütün vasitələri informasiya silahları sırasına daxil etmək mümkündür. Bu silahlar vasitəsi ilə insanın şüuruna təsir etmək, onun hafizəsini dəyişmək, düşüncələrini yenidən istiqamətləndirmək, hər hansı bir şəxsi əvvəlcədən düşünülmüş parametrlər üzrə formalaşdırmaq imkanı vardır. Həmin dəyişikliklər informasiya qarşıdurmasının subyektlərinin niyyətlərinə uyğun olaraq aparılır (42).

Lakin informasiya silahı yalnız bu sadalananlardan ibarət deyil. Bəzi mütəxəssislərin fikrincə, informasiyanın təhrif edilməsi, oğurlanması və məhv edilməsi vasitələri də informasiya silahıdır. İnformasiyaya girişi məhdudlaşdıran və ya girişə imkan verməyən, texniki vasitələrin fəaliyyətini pozan, telekommunikasiya vasitələrini şəbəkədən çıxaran və digər vasitələr də informasiya silahı sırasına daxil edilir (43). Burada daha çox informasiya qarşıdurmasının texniki təminatı nəzərdə tutulur.

Daha geniş mənada isə mütəxəssislərin fikrincə, informasiya silahı – dövlətin informasiya resurslarına, proseslərinə və sistemlərinə zərər yetirilməsi, müdafiə, idarəetmə, siyasi, ictimai, iqtisadi və digər xüsusi əhəmiyyətli sistemlərinə mənfi informasiya təsiri göstərilməsi, habelə dövlətin və cəmiyyətin sabitliyinin pozulması məqsədi ilə əhalinin kütləvi

şəkildə psixoloji təsirlərə məruz qoyulması məqsədi ilə istifadə olunan vasitələr və metodlardır (44).

İnformasiya üçün mühüm olan qarşı tərəfi təmsil edən insanın şüuruna daha güclü təsir göstərilməsi və insan şüurunun manipulyasiyaya hazırlanmasıdır. Bu təsir gücünün artırılması üçün informasiya silahı daim inkişafda və təkmilləşməkdədir. İnformasiyaötürücü vasitələrin inkişafı isə informasiyanın ötürülməsi üsullarının yeniləşməsini və təkmilləşməsini zəruri edir.

Belə güman edilməməlidir ki, informasiya silahı yalnız qarşı tərəfin informasiya sisteminə, informasiya məkanına təsir etmək, ictimai şüuru manipulyasiya etmək üçündür. İnformasiya silahı həm də müdafiə xarakterlidir. Başqa sözlə, informasiya qarşılıqlaşmasının bir tərəfinin fəal informasiya təsirlərinin qarşısının alınması, neytrallaşdırılması və öz informasiya məkanının qorunması üçün istifadə edilən vasitələr sistemi də informasiya silahıdır. Bu xarakterik informasiya silahının müdafiə xarakterli adlandırılması da şərtdir. Çünki informasiya qarşılıqlaşmasının həqiqətlər üzərində qurulması, qarşı tərəfin informasiya təhriklərinin və təzyiqlərinin qarşısının alınması özü də müəyyən hallarda daha güclü təsirə malik ola bilər.

Elmi ədəbiyyatda informasiya silahının müxtəlif təsnifatı aparılmışdır (45). Onların arasında etnik münaqişələrin informasiya qarşılıqlaşması üçün daha qabarıq əhəmiyyət kəsb edən – ictimai sistemlərə qarşı işlədilən informasiya silahıdır. Bura o silahlar daxildir ki, onlar informasiyanın yayılması kanalları vasitəsi ilə ayrı-ayrı şəxslərə, sosial sistemlərə informasiya-psixoloji təsir göstərə bilən vasitələrdir (46). Lakin bu heç də o demək deyildir ki, informasiya qarşılıqlaşmasında digər informasiya silahları diqqətdən kənar qalmalıdır. Əksinə, hər bir informasiya silahının vaxtında və yerində işlədildikdə lazımı təsir gücünə malik ola bilər.

İctimai sistemlərə qarşı istifadə olunan aktual informasiya vasitələrindən biri kütləvi informasiya vasitələridir. Kütləvi informasiya vasitələrinə mətbuat, radio, televiziya, elektron informasiya vasitələri, ensiklopediyalar və s. daxildir. Kütləvi informasiya vasitələri – kütləvi informasiya silahı adlandırılır. Bu da onun kütləviliyi, daha geniş auditoriyanı əhatə etməsi ilə şərtlənir. Kütləvi informasiya vasitələri qarşı tərəfə istiqamətləndirilmiş informasiya təsirinin göstərilməsi üçün istifadə olunur. Həmin silahdan istifadə edərkən başlıca olaraq qarşı tərəfin mənəvi-əxlaqi aləmi hədəf götürülür, qarşı tərəfin tarixi yaddaşına, dünyagörüşünə, mənəvi-əxlaqi dəyərlərinə məqsədyönlü təsir göstərilməsi qarşıya məqsəd

qoyulur. Kütləvi informasiya vasitələri, eyni zamanda qarşı tərəfin yuxarıda toxunulan məqsədinin qarşısının alınması üçün istifadə olunur.

Bir daha qeyd edilməlidir ki, kütləvililiyi, operativliyi və təsirliliyi etibarilə kütləvi informasiya vasitələri etnik münaqişənin informasiya qarşılıqlaşdırmasının əsas silahlarından biridir. Elm və texnologiya inkişaf etdikcə, kütləvi informasiya vasitələrinin də yeniləşdiyini görmək mümkündür. Məhz bunun nəticəsidir ki, indi bütün dünya vahid və qlobal informasiya məkanına çevrilmişdir. İnformasiya qarşılıqlaşdırmasında da o tərəf daha çox müvəffəqiyyətə nail olur ki, kütləvi informasiya vasitələrindən məharətlə istifadə etməklə qlobal informasiya məkanında özünə daha geniş yer tapsın.

İnformasiyanın daha tez çatdırılması və bununla daha böyük auditoriyanın əhatə edilməsi üçün kütləvi informasiya vasitələrinin informasiya məkanında üstünlük əldə edilməsi üçün əhəmiyyəti böyükdür. Lakin bu informasiya məkanında daha təsirli üstünlüyün əldə edilməsi o zaman mümkündür ki, informasiyanın çatdırılmasında daha yararlı və səmərəli forma, metod və üsullardan istifadə olunsun. Mühit, ətraf aləm, auditoriyanın səviyyəsi, cərəyan edən hadisələrin xarakteri, qarşıya qoyulan məqsəd və s. amillər informasiyanın necə və hansı formada çatdırılmasını müəyyənləşdirir. Başqa sözlə, informasiya qarşılıqlaşdırmasının tərəfləri informasiyanı elə bir forma, metod və üsulla çatdırmağa çalışır ki, həmin informasiyanın qarşı tərəfi və ya daxili auditoriyaya təsiri maksimum olsun. İnformasiyanın dağıdıcı və təcavüzkar olması, yaradıcı və qurucu olması məhz seçilən forma və üsullardan asılı olaraq özünü göstərir.

İnformasiyanın ötürülməsinin forma, metod və üsulları daha çox subyektin qarşıya qoyduğu məqsəddən asılıdır. Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin informasiya qarşılıqlaşdırmasının nümunəsində göstərmək olar ki, əgər Ermənistan və dünya erməniliyi qarşıya Ermənistanın işğalçı siyasətinin pərdələnməsi və dəstəklənməsi məqsədini qoyubsa, informasiya qarşılıqlaşdırmasında seçdikləri metod və üsullar da həmin məqsədə xidmət edəcəkdir. Ona görə də elə metod və üsullara əl atılır ki, həmin məqsədə nail olunmasına xidmət etsin.

Mütəxəssislər informasiya qarşılıqlaşdırmasında informasiyanın ötürülməsinin bir sıra metodlarından bəhs edirlər (47). Etnik münaqişənin informasiya qarşılıqlaşdırmasında informasiyanın ötürülməsinin daha çox aşağıdakı metodları ilə rastlaşmaq mümkündür:

Dezinformasiya. İnformasiyanın qəlbləşdirilməsi, məqsədyönlü şəkildə informasiyanın obyektivliyinin dəyişdirilməsi, qəsdən qarşı tərəfə

və ya informasiya məkanına saxtalaşdırılmış və uydurulmuş məlumatların çatdırılması. Bu metod kifayət qədər işlək və çox müraciət olunan informasiya metodlarından biridir. Çünki bu metodla istər qarşı tərəfin, istərsə də ətraf aləmin diqqətini cərəyan edən hadisələrin əsl mahiyyəti üzərindən yayındırmaq və bununla da informasiya obyektlərinə yanlış təsəvvürlər qəbul etdirmək olar. Bu metoddan operativ şəkildə istifadə edildikdə onun təsir gücü daha da arta bilər. Çünki informasiya məkanına ilkin olaraq atılmış informasiyanın və onun yaratdığı yanlış təsəvvürün aradan qaldırılması uzunmüddətli informasiya müdaxiləsini tələb edir.

Döyüş əməliyyatları zamanı istifadə edilən dezinformasiya ilə informasiya-psixoloji qarşıdurmada istifadə edilən dezinformasiya bir-birindən fərqləndirilməlidir. Birincisi, adətən, qısamüddətli və çox hallarda özünümüdafiə xarakterli olur. İkincisi isə, adətən, daha uzun müddətə planlaşdırılır və təcavüzkar hücum xarakteri daşıyır.

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, Dağlıq Qarabağ ətrafında cərəyan edən informasiya qarşıdurmasında üstünlüyü əldə etmək və təcavüzkar millətçi və işğalçı siyasətinə don geyindirmək üçün Ermənistan dövləti və erməni diasporu geniş miqyasda dezinformasiyadan istifadə edirlər. Azərbaycanın uzun müddət informasiya blokadasında qalması və hətta ABŞ Parlamentində 907-ci Düzəliş kimi ədalətsiz qərarın qəbul edilməsi erməni dezinformasiyasının nəticəsidir. Azərbaycan-Ermənistan informasiya qarşıdurmasının elə bir sahəsi yoxdur ki, həmin sahə ilə bağlı erməni dezinformasiya axını informasiya məkanına yeridilməsin. Eyni zamanda elə bir informasiya vasitəsi tapmaq çətindir ki, orada erməni dezinformasiyası yerləşdirilməsin və ya həmin vasitə ilə erməni dezinformasiyası ötürülməsin. Nəticədə, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin mahiyyəti, Dağlıq Qarabağın tarixi, Azərbaycan tarixi, mədəniyyəti, mənəvi-əxlaqi dəyərləri, tarixi-mədəni irsi, iqtisadiyyatı, hərbi, etnoqrafiyası, habelə Ermənistanın tarixi, mədəniyyəti, həyata keçirdiyi siyasətin mahiyyəti erməni informasiya məkanının əsas hissəsini tutur.

Belə bir metoda daim müraciət edilməsi, bir daha qeyd edilməlidir ki, ermənilərin millətçi-təcavüzkar mahiyyətindən irəli gəlir və erməniliyin mahiyyətinin pərdələnməsi dezinformasiyaya əl atılmasını tələb edir. Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin informasiya modelinin yaradılmasında dezinformasiya metodu ermənilərin gen-bol istifadə etdikləri metoddur.

İnformasiya-psixoloji (təsviri) metod. İnformasiyanın reallığa uyğun olaraq ötürülməsi. Bu metodla ötürülən informasiyaya informasiyanı istehsal edən subyekt, adətən, müdaxilə etmir və öz informasiyalarına

şərh bildirməkdən çəkinir. Belə hallarda informasiya ilə bağlı mülahizə yeridilməsi və nəticə çıxarılması auditoriyanın öhdəsinə buraxılır. Başqa sözlə, bu metodla informasiyanın obyektivliyinin qorunmasına çalışılır. Xalqın həyat tərzinin, mədəniyyətinin, tarixinin, siyasi-iqtisadi, habelə hərbi potensialının, mənəvi-əxlaqi dəyərlərinin olduğu kimi auditoriyaya çatdırılması da informasiya fəaliyyətinin mühüm istiqamətlərindən biridir. Təsviri informasiya nə qədər çox olarsa, həmin informasiyaya qarşı dezinformasiyaların yayılması da bir o qədər çətinləşə bilər. Doğru, dü-üst əsaslandırılmış informasiya mühitində dezinformasiyanın yayılması kifayət qədər məhdudlaşır. Təsviri informasiya metodu xarakteri etibarilə həm informasiya hücumu, həm də informasiya müdafiəsi elementlərini özündə birləşdirir. Bu metodla qarşı tərəfin dezinformasiyasından qorun- maqla bərabər, həm də qarşı tərəfin informasiya məkanına güclü təsir göstərmək mümkündür. İlk baxışdan dezinformasiya yayan tərəf də öz informasiyasının obyektiv olduğunu iddia edə bilər. Lakin hüquqi və ta- rixi təhlillər, qəbul olunan normalar bu informasiyanın mahiyyətini ay- dınlaşdırmağa imkan verə bilər.

Təsviri informasiya məlumat, maarifləndirmə və təbliğat elementləri- ni özündə birləşdirə bilər. Doğruluğuna və obyektivliyinə baxmayaraq, belə informasiyaların ötürülməsində də operativliyin gözlənilməsi çox əhəmiyyətlidir. Vaxtında ötürülməyən informasiyanın təsir gücü də lazı- mi səviyyədə ola bilməz və gecikmiş təsviri informasiyalarla dezinform- asiyaların qarşısını almaq da xeyli çətinləşir.

Şərhli informasiya. Dezinformasiya və təsviri metodla ötürülmüş və müəyyən hallarda faktlara, statistikaya, xüsusi fəaliyyət sahələrinə aid olan informasiyalar auditoriya tərəfindən lazımınca anlaşılmaya bilər. Belə hallarda verilən informasiyanın müvafiq şərhlərlə müşayiət edilməsi- nə ehtiyac vardır. İnformasiya qarşılıqlı aparılması zamanı verilən informasiyada informasiya subyektinin münasibətinin, mövqeyinin açıq- lanması, bu münasibətin daxili və xarici auditoriya üçün aktuallığının qa- bardılması informasiyanın daha yaxşı qavranılmasına, informasiya ob- yektlərinin psixoloji durumuna daha yaxşı təsir göstərilməsinə kömək edə bilər. İctimai şüurun istiqamətləndirilməsi də verilən informasiyanın məqsədyönlü şərhlərlə təmin edilməsini zəruriləşdirir.

Yuxarıda sadalanan metodlar çərçivəsində informasiyanın ötürülməsi üçün müxtəlif forma və üsullardan istifadə edilə bilər. İnformasiyanın təqdimatının forma və üsullarının düzgün seçilməsi də informasiya sila- hının kəsərini və təsirliliyini xeyli artırmağa bilər. Zamanına, məkanına və

auditoriyasına görə informasiya təqdimatının yazılı, təsvirli, səs, şifahi, elektron və s. formaları seçilə bilər. Müxtəlif plakatlar, şəkillər, karikaturalar və s. informasiyanın təqdimatının təsvirli formalarıdır. Digər formaların da müxtəlif ifadə üsulları vardır. Hər bir formanı müxtəlif üsullarla təqdim etmək mümkündür. Məsələn, yazılı informasiyanı adi məlumat və müsahibə şəklində, qəzet manjetinə çıxarmaqla və s. üsullarla ifadə etmək mümkündür. Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin informasiya modelinin təqdimatında ən müxtəlif forma və üsullardan istifadə olunmaqdadır. İnformasiya texnologiyalarının inkişafı isə bu forma və üsulların daha da təkmilləşdirilməsinə yol açır.

II FƏSİL

ERMƏNİSTANIN DAĞLIQ QARABAĞLA BAĞLI İNFORMASIYA-TƏBLİĞAT FƏALİYYƏTİNİN HÜQUQI, SİYASİ VƏ TARİXİ BAZASI

1. Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ətrafında aparılan informasiya-təbliğat fəaliyyətinin siyasi və hüquqi bazası

Dağlıq Qarabağ münaqişəsi XX əsrin sonunda SSRİ məkanında yarılmış ilk etnik separatizm hadisəsi olmaqla bərabər, həm də ilk informasiya qarşıdurmasının bariz nümunəsidir. Bu münaqişənin meydana gəlməsində, onun inkişafında, regional və qlobal problemə çevrilməsində informasiya çox böyük rol oynamışdır. Bu da təsadüfi deyil. Çünki hazırda informasiya-təbliğat faktoru dünyada mövcud olan bütün etnik münaqişələrin və onun ətrafında cərəyan edən proseslərin idarə edilməsinin ən təsirli vasitələrindən biridir.

İstər Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin, istərsə də digər ictimai-siyasi proseslərin idarə edilməsində informasiyanın rolunun son dərəcə artması müasir qloballaşan dünyada informasiyanın əhatə dairəsinin, qısa zaman ərzində daha geniş kütləyə təsir etmək imkanının artması ilə bağlıdır.

Mahiyyəti etibarilə informasiya həm də təbliğatın aparılması üçün bir vasitədir. Təbliğat fəaliyyəti informasiyaya nisbətən daha geniş sahəni əhatə edir. İstifadə edilmə məqamından asılı olaraq informasiya özündə təbliğat yükünü də daşıya bilər və çox zaman bu iki fəaliyyət sahəsi bir-birini sıx şəkildə tamamlayır. Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı yayılan informasiyanın da təbliğat mahiyyəti güclü olduğu üçün hazırkı yazıda daha çox informasiya-təbliğat fəaliyyəti diqqət mərkəzində saxlanılmışdır.

Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin bütün inkişafı boyu informasiyaların məqsədyönlü və əhatəli şəkildə istifadə edilməsini, xüsusilə, son illərdə münaqişə ətrafında cərəyan edən hadisələrin, əsasən, informasiya müstəvisinə keçirilməsini bu münaqişənin xarakterik xüsusiyyətlərindən biri kimi qiymətləndirmək olar.

İnformasiyanın məzmunu onu istehsal edən mənbənin istəyi və qarşısına qoyduğu vəzifə ilə birbaşa bağlı olduğu üçün Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin tərəflərinin həyata keçirdiyi informasiya-təbliğat siyasətinin xarakterində də fərqlilik mövcuddur. Diqqət edilərsə, hətta münaqişənin il-

kin mərhələsi ilə son mərhələsində aparılan informasiya-təbliğət siyasətinin məzmununda bir fərqlilik vardır. Bu məsələ, xüsusilə, Ermənistanın informasiya-təbliğət siyasətinə aiddir. Çünki Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin başlanğıcında Ermənistanın informasiya-təbliğət siyasəti Azərbaycan Respublikasına qarşı ərazi iddialarının əsaslandırılmasına, işğala hazırlıq və işğal prosesinin pərdələnməsinə, erməni cəmiyyətinin də Azərbaycana qarşı başlanacaq işğala cəlb edilməsinə və bu tipli vəzifələrin icrasına istiqamətlənmişdisə, münaqişənin son dövründə aparılan informasiya-təbliğət siyasəti Azərbaycan ərazilərinin işğalının və bu ərazilərdə aparılmış etnik təmizlənmənin qanuniləşdirilməsinə, işğal edilmiş ərazilərdə yaradılmış qondarma separatçı qurumun beynəlxalq aləmə qəbul etdirilməsinə istiqamətlənmişdir.

Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin informasiya-təbliğət təminatından danışarkən qeyd etmək lazımdır ki, tərəflər bu məsələyə fərqli hazırlıq səviyyəsində yanaşmışdılar. Bu məsələnin qaldırılması Azərbaycan tərəfi üçün gözlənilməz olmuşdusa, erməni tərəfi üçün isə bu heç də belə deyildi. Dağlıq Qarabağda millətçi separatizmin qısa zaman ərzində geniş vüsət alması, əslində, Ermənistan rəhbərliyinin, erməni kilsəsinin və erməni millətçi dairələrinin neçə onilliklər ərzində sovet məkanında apardığı fəaliyyətin məntiqi davamı idi. SSRİ dövründə ölkənin bütün informasiya vasitələri dövlətin inhisarında olduğu üçün erməni millətçi dairələrinin separatçı fəaliyyəti ictimaiyyətdən gizli saxlanılırdı. Lakin SSRİ-nin süqutundan sonra informasiya vasitələrinin və informasiyaya nəzarətin dövlətin monopoliyasından çıxarılması ilə Ermənistan rəhbərliyinin və erməni kilsəsinin Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan qoparılması üçün göstərdikləri təxribatçı fəaliyyət də ictimaiyyətə bəlli oldu (1). Həmin faktlar onu göstərirdi ki, Azərbaycana qarşı ərazi iddiaları sovet beynəlmilətçiliyinin geniş təbliğ edildiyi illərdə belə erməni dairələrinin və kilsəsinin gündəmindən kənar qalmamışdı.

M.S.Qorbaçovun rəhbərliyi dövründə yenidənqurma və aşkarlıq şüarları altında ölkə həyatının demokratikləşdirilməsi cəhdi erməni millətçi dairələrinin fəallaşmasına yeni bir təkan verdi. Xüsusilə, cəmiyyətdə bir çox hallarda məqsədi bilinməyən ictimai qurumların yaradılmasına icazə verilməsi, belə qurumlar ətrafında millətçi elementlərin toplaşması, informasiyaya ideoloji inhisarın aradan qaldırılması Azərbaycana qarşı ərazi iddialarının irəli sürülməsinə əlverişli şərait yaratdı. Erməni millətçi dairələri məhz informasiyadan məharətlə istifadə edərək bölgədə və ölkədə yeni bir situasiya yaratdılar. Nəticədə, Ermənistanda və Dağlıq

Qarabağda etnik zəmində qarşıdurma gücləndi, Azərbaycanın ictimai-siyasi həyatında gərginlik yüksək həddə çatdı.

Erməni millətçi dairələri Azərbaycan Respublikasına qarşı ərazi iddialarının əsaslandırılması və bu iddiaların erməni birliyinə qəbul etdirilməsi üçün ölkə daxilində və xaricində total informasiya müharibəsinə başladılar. Onlar şübhə etmirdilər ki, informasiya-təbliğat kampaniyasının kütləviliyinə nail olmadan erməni toplumunun millətçi hisslərini qızışdırmaq, erməni cəmiyyətini Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan qoparılmasına hazırlamaq mümkün deyil. Çünki hadisələrin iştirakçısı olan erməni ziyalılarının etiraf etdiyi kimi, SSRİ-nin süqutu ərəfəsində Ermənistan əhalisinin 90 faizinin Dağlıq Qarabağdan heç xəbəri yox idi (2).

Azərbaycan Respublikasına qarşı ərazi iddiaları ideyasının ümummillii psixozə çevrilməsinə nail olmadan qarşıya qoyulan məqsədə çatmağın mümkün olmadığını erməni millətçiləri yaxşı bilirdilər. Ona görə də bu işin nəzəri və texniki hazırlığı aparıldı, informasiya-təbliğat işinin hansı istiqamətlərdə qurulması müəyyən edildi, lazım olan taktika və qüvvələr müəyyənləşdirildi və ardınca erməni millətçi dairələrinin informasiya-təbliğat məşını işə salındı, qatı millətçilik ideyaları altında Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan qoparılması tələbi kütlənin beyninə yeridildi. Erməni informasiya-təbliğat kampaniyasının genişlənməsi istiqamətində atılan bütün addımların qızışdırıcı millətçilik üzərində qurulması isə bu prosesin kütləviləşməsinə rəvac verdi (3).

Hadisələrin başlanğıcında, yəni 1988-ci il fevralın əvvəllərində erməni millətçi dairələri tərəfindən Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan qoparılması üçün aparılan informasiya siyasətində müəyyən ehtiyatlı taktikaya əl atılmışdı. İrəvanda təşkil edilən ilk icazəsiz mitinqlər “Lenin-partiya-Qorbaçov”, “Yenidənqurma, demokratikləşmə, aşkarlıq” şüarları altında keçirilir, meydanlara V.İ.Leninin və M.S.Qorbaçovun portretləri gətirilir, çıxış edənlər Lenin milli siyasətinin prinsiplərindən söz açırdılar (4). Sevan gölünün vəziyyəti, Metsamor Atom Elektrik Stansiyasının ekoloji təhlükəsi, İrəvanın ekologiyasının vəziyyəti, “Nairit” kimya kombinatının zərərləri kimi mövzular bu mitinqlərin müzakirə mövzularından idi (5).

Amma tezliklə bu mövzuların informasiya-təbliğat fəaliyyəti üçün keçid xarakter daşdığı aydın oldu. Çox az zamandan sonra mitinqlərə toplaşan kütlə millətçi-separatçı mövzulu informasiyalar üzərində köklənməyə başladı. 1988-ci ilin fevral ayında keçirilən mitinqlərin birinə ekologiya, yenidənqurma-aşkarlıq siyasəti haqqında şüarlarla bərabər “Qarabağ Ermənistanın tarixi ərazisidir” şüarı da çıxarıldı. Növbəti mitinqlərdə isə

Qarabağın Azərbaycandan qoparılmasını tələb edən şüarların sayı artırıldı. Bununla da kütləyə verilən informasiyanın mövzusunda ciddi dəyişiklik edildi (6).

İnformasiya-təbliğat fəaliyyətində erməni millətçilərinin ilkin olaraq ehtiyatlı taktikaya əl atması heç də təsadüfi deyildi. M.S. Qorbaçova yaxınlığı ilə seçilən akademik A.Aqanbekyanın 1987-ci ilin sonlarında Fransada "Humanite" qəzetinə Dağlıq Qarabağın Ermənistanı verilməsinin məqsəduyğunluğu haqqında danışması, 1988-ci ilin əvvəllərində Dağlıq Qarabağın Ermənistanı verilməsi haqqında Moskvaya 10 minlərlə müraciətlərin göndərilməsi, erməni nümayəndələrinin ölkə rəhbərliyi ilə görüşləri, erməni millətçilərinin radio və televiziya ilə çıxışları Dağlıq Qarabağın dinc yolla Azərbaycandan qoparılacağı təsəvvürü yaratmışdı (7). Lakin bu təsəvvürlərin doğru olmadığı aydınlaşanda kütləvi mitinqlərdə aparılan informasiya-təbliğat işlərinin mövzusu da dəyişdirildi.

Azərbaycan Respublikasına qarşı ərazi iddiaları ilə bağlı proseslərin ilkin başlanğıcında erməni millətçilərinin informasiya-təbliğat fəaliyyətinin mövzusu əsasən ayrı-ayrı millətçilərin çıxışlarının motivləri əsasında formalaşdırılırdı. Məsələn, A.Aqanbekyanın, S.Kaputikyanın, Z.Balayanın ənənəvi erməni millətçiliyi və "Böyük Ermənistan" üzərində qurulan çıxışları informasiya-təbliğat işinin ümumi istiqamətlərinin müəyyənləşməsini şərtləndirirdi. Məlumdur ki, bu adları çəkilən, eləcə də digər millətçilərin çıxışları əsasında hazırlanan 10 min vərəqə fevral ayının 13-də Dağlıq Qarabağ ərazisinə göndərildi və Xankəndi sakinləri arasında yayıldı (8).

İstər ayrı-ayrı liderlərin çıxışları, istərsə də əhali arasında yayılan informasiya-təbliğat materiallarının mövzusunun ana xəttini Dağlıq Qarabağın Ermənistanı birləşdirilməsi üçün separatçı meyillərin gücləndirilməsi təşkil edirdi.

1988-ci ilin fevralında İrəvanda "Qarabağın Birləşdirilməsinin Təşkilat Komitəsi" ("Qarabağ" komitəsi), 1988-ci ilin mart ayının 2-də isə Dağlıq Qarabağda "Krunk" komitəsi yaradıldı. Bu komitəyə üzvlər yerli ermənilərdən seçilsə də, onun fəaliyyəti "Qarabağ" komitəsinin üzvlərinin iradəsi ilə müəyyənləşirdi (9).

İrəvanda yaradılmış "Qarabağ" komitəsi millətçi informasiya-təbliğat fəaliyyəti nəticəsində qısa müddət ərzində Ermənistanın ictimai-siyasi həyatında aparıcı rol ələ keçirdi. Bir müddətdən sonra "Erməni Ümummilli Hərəkətinə" çevrilən bu qurum ölkə ərazisində hakim kommunist ideologiyasının millətçi-separatçı ideologiyaya çevrilməsinə nail oldu.

Qarabağda isə “Qarabağ” komitəsi tərəfindən idarəolunan “Krunk” cəmiyyəti yerli hakimiyyət strukturları ilə qovuşaraq Qarabağın Ermənistanla birləşdirilməsi istiqamətində kütləvi tədbirlərin genişlənməsinə rəvac verdi.

Yuxarıda adları çəkilən qurumlar formalaşandan sonra Dağlıq Qarabağın Ermənistanla birləşdirilməsi uğrunda başlanan millətçi-separatçı hərəkatın informasiya-təbliğat siyasətinə də bir təşkilatlanma gətirildi. Erməni tədqiqatçıları və siyasətşünasları da bu təşkilatların nəzarəti altında güclənən millətçi-separatçı hərəkatın iki mərhələdən keçdiyini bildirirlər. Birinci mərhələ – Dağlıq Qarabağın Ermənistanla birləşdirilməsi ideyası ətrafında fəaliyyət. İkinci mərhələ – Dağlıq Qarabağa müstəqillik verilməsi ideyası ətrafında fəaliyyət (10). Bu isə öz növbəsində o demək idi ki, hər mərhələyə uyğun olan informasiya-təbliğat siyasəti izlənirdi. Nəzərə almaq lazımdır ki, Dağlıq Qarabağın Ermənistanla zorla birləşdirilməsi, bu bölgəyə terrorçu dəstələrin göndərilməsi, onların müxtəlif yollarla silahlandırılması, Dağlıq Qarabağda azərbaycanlılara qarşı etnik təmizləmə aparılması və digər yollar da erməni millətçi hərəkatının gündəliyində idi, onda erməni informasiya-təbliğat siyasəti də bütün bu planların əsaslandırılmasına istiqamətlənmişdi.

1988–89-cu illərdə Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin Xalq Deputatları Soveti və Ermənistan SSR-in Ali Soveti Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin Ermənistanla birləşdirilməsi haqqında bir neçə qərar qəbul etdi. Bu qərarların qanuniliyinə toxunmadan qeyd etmək lazımdır ki, onlar eyni zamanda erməni millətçi-separatçı hərəkatının informasiya-təbliğat siyasəti üçün hüquqi koridor xarakteri daşıyırdı. Bu qərarlar, əslində, erməni millətçi hərəkatının həm mahiyyətini, həm niyyətini, həm də qarşısında dayanan vəzifələri müəyyənləşdirirdi. Erməni informasiya-təbliğat siyasətinin istiqamətləri də məhz bu vəzifələrdən irəli gəlməli idi.

1988-ci il fevralın 20-də Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin Xalq Deputatları Soveti “Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin Azərbaycan SSR tərkibindən Ermənistan SSR tərkibinə verilməsi haqqında Azərbaycan SSR və Ermənistan SSR Ali Sovetləri qarşısında vəsatət qaldırılması haqqında” qərar qəbul etdi. Həmin qərarla deyilirdi ki, Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin erməni əhalisinin istəklərini nəzərə alaraq bu vilayətin Ermənistanla verilməsi Azərbaycan SSR Ali Sovetindən xahiş edilsin (11).

1988-ci il mart ayında Azərbaycan KP Dağlıq Qarabağ Vilayət Partiya Komitəsi də öz plenumunda Dağlıq Qarabağın Ermənistanla birləşdirilməsinin müdafiə edilməsi haqqında qərar qəbul etdi. Qərarla deyilirdi ki,

Dağlıq Qarabağın Ermənistana birləşdirilməsi məsələsinin müsbət həll edilməsi Sov.İKP MK Siyasi Bürosundan xahiş edilsin. Plenum iştirakçılarının fikrincə belə olarsa, onda Qarabağın ərazi mənsubiyyətinin müəyyənləşdirilməsi haqqında XX əsrin 20-ci illərində buraxılmış səhv də aradan qaldırılardı (12).

Yuxarıdakı qərarların hər biri müvafiq informasiya siyasətinin həyata keçirilməsi üçün siyasi-hüquqi baza olmaqla yanaşı, hər biri informasiya siyasəti üçün ayrılıqda konkret koridorlar da müəyyənləşdirdi. Birinci qərarla Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin başlanması bölgə əhalisinin istəklərinin ifadəsi kimi xarakterizə edilir və erməni informasiya maşını üçün mövzu təşkil edirdi. İkinci qərarla isə Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin XX əsrin 20-ci illərində buraxılmış tarixi səhvin aradan qaldırılması, yəni tarixi həqiqətlərin bərpası üçün başlandığı elan edilirdi. Ona görə, həmin dövrdə erməni informasiya məkanı məhz bu tezlərə əsaslanan informasiya materialları ilə dolduruldu və məlumatsız auditoriyada da belə bir təsəvvür yaradılmasına cəhd göstərildi ki, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin başlanması məhz bu məsələlərlə bağlıdır.

1988-ci il iyun ayının 15-də Ermənistan SSR Ali Sovetinin növbəti sessiyasında Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti Xalq Deputatları Sovetinin 20 fevral 1988-ci il tarixli iclasının qərarına baxdı. Erməni deputatları qərara aldılar ki, Dağlıq Qarabağda və onun ətrafında mövcud olan gərgin vəziyyəti və Dağlıq Qarabağın və Ermənistan SSR-in əhalisinin iradəsini nəzərə alaraq, habelə millətlərin öz taleyini azad şəkildə müəyyənləşdirmək haqqında SSRİ Konstitusiyasının 70-ci maddəsini nəzərə alaraq Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin Ermənistanın tərkibinə daxil edilməsinə razılıq verilsin (13).

Yəni bununla Ermənistanda dövlət səviyyəsində antiəzərbaycan təbliğatının aparılması sanksiyalaşdı, informasiyaların hazırlanması üçün erməni meyarı müəyyənləşdirildi.

1988-ci il iyul ayının 12-də keçirilən sessiyasında da Dağlıq Qarabağın Xalq Deputatları Soveti Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin Azərbaycanın tərkibindən çıxdığını elan etdi. Vilayətin erməni deputatları yaranmış vəziyyətdən yeganə çıxış yolunu Ermənistan SSR Ali Sovetinin 15 iyun 1988-ci il tarixli qərarının icrasında gördülər. Başqa sözlə, onlar bir daha qeyri-qanuni şəkildə Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan qoparılaraq Ermənistana birləşdirilməsi üzərində dayandılar (14).

Baxmayaraq ki, 1989-cu ilin yanvarında Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətində xüsusi idarəetmə formasının tətbiqinə başlandı, bununla belə

erməni millətçi separatçıları Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan qoparılaraq Ermənistanla birləşdirilməsi ideyasından əl çəkmədilər. Yuxarıdakı rəsmi sənədlərlə müəyyənləşdirilmiş informasiya istiqamətləri öz gücündə qaldı. Ona görə yerli və İttifaq mətbuatında müvafiq informasiya-təbliğat işləri də xeyli genişləndirildi. 1989-cu il dekabr ayının 1-də Ermənistan SSR Ali Soveti öz iclasında “Ermənistan SSR və Dağlıq Qarabağın yenidən birləşdirilməsi haqqında” qeyri-qanuni və mahiyyəti etibarilə separatçı-təcavüzkar bir qərar qəbul etdi (15). Bununla, Ermənistanın ali qanunvericilik orqanı Azərbaycana qarşı ərazi iddialarını və Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan qoparılaraq Ermənistanla birləşdirilməsini qanunvericilik şəklində bütün cəmiyyət qarşısında tarixi vəzifə kimi elan etdi. Bu qeyri-qanuni vəzifə həm də erməni informasiya-təbliğat məşını qarşısında qoyuldu. Azərbaycana qarşı ərazi iddiaları dövlət siyasəti səviyyəsinə qaldırıldığı üçün bu iddiaların informasiya təminatı da dövlət səviyyəsində müdafiə olunurdu. Əslində, məsələnin başqa şəkildə işıqlandırılması Ermənistanın təcavüzkar dövlət siyasətinə və millətçi maraqlarına qarşı çıxmaq demək olardı.

SSRİ-nin dağılması ərəfəsində Ermənistan SSR Ali Sovetinin qəbul etdiyi “Ermənistanın müstəqilliyi haqqında Deklarasiya”da da Ermənistan SSR Ali Sovetinin 1 dekabr 1989-cu il tarixli qərarına istinad olunur və Azərbaycanın beynəlxalq miqyasda tanınan Dağlıq Qarabağ bölgəsi müstəqil Ermənistanın tərkib hissəsi elan edilirdi (16).

Bütün bu sadalanan rəsmi sənədlərdə Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ bölgəsinin Ermənistanla birləşdirilməsi özündə saxta hüquqi, siyasi və tarixi məqamları əks etdirməklə qeyri-obyektiv erməni informasiya-təbliğat fəaliyyətinin də ana xəttini təşkil edirdi.

Lakin Ermənistanın Azərbaycana qarşı açıq ərazi iddiaları Azərbaycanda olduğu kimi beynəlxalq aləmdə də qəbul edilmədi. Hətta erməni millətçilərinin bütün ümidlərinə baxmayaraq, həm SSRİ rəhbərliyi, həm də SSRİ məkanında formalaşan yeni respublikaların rəhbərləri Azərbaycanın ərazilərinin bir hissəsinin qeyri-qanuni yolla Ermənistanla birləşdirilməsi iddiasına dəstək vermədilər.

Bir sıra dövlətlərin və beynəlxalq təşkilatların Azərbaycan Respublikasının tanınmış sərhədlərinin zorla pozulmasına etirazları, münafişənin həlli ilə bağlı Minsk Qrupunun yaradılması, BMT Təhlükəsizlik Şurasının 1993-cü ildə Dağlıq Qarabağ münafişəsi ilə bağlı qəbul etdiyi qətnəmələr və digər sənədlər (17) Dağlıq Qarabağın Ermənistanla birləşdirilməsi ideyasının beynəlxalq aləmdə qəbul olunmayacağına şübhə yeri qoy-

madı. Belə olanda erməni millətçiləri Dağlıq Qarabağın müstəqil quruma çevrilməsi ideyasının aktuallaşdırılmasına cəhd göstərdilər. Bununla bağlı 1991-ci ilin sonlarından etibarən Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan qoparaq müstəqil dövlət olması, sonradan isə Dağlıq Qarabağın müstəqillik deklarasiyasının elan edilməsi təcavüzkar erməni millətçi separatizminin yeni şəraitə uyğunlaşması demək idi. Bununla bağlı İrəvan emissarlarının təzyiqi, təhrikçiliyi və təşkilatçılığı ilə bəzi sənədlərin qəbul olunduğu da elan edildi. Bu sənədlərdə öz əksini tapan müddəalar isə eyni zamanda Dağlıq Qarabağdakı millətçi erməni informasiya-təbliğət siyasətinin hüquqi və siyasi bazasına çevrildi.

1992-ci il sentyabrın 2-də elan edilən Dağlıq Qarabağ Respublikasının (?) elan edilməsi bəyannaməsində hər şeydən əvvəl, Azərbaycanın müstəqil rayonu olan Şaumyan rayonu da Dağlıq Qarabağ Respublikasının (?) tərkibində elan edildi. Bu o demək idi ki, erməni informasiya məkanında Şaumyan rayonu Dağlıq Qarabağın tərkib hissəsi kimi özünə yer tapmalı idi və belə də oldu. Bu bəyanatda aşağıdakı tezlər öz əksini tapdı ki, onlar eyni zamanda erməni informasiya-təbliğət siyasətinin mövzularının istiqamətləri sayılmalıdır:

– Azərbaycanda aparılan aparteid siyasəti erməni xalqına qarşı nifrət və dözümsüzlük yaratmışdır;

– Azərbaycan ərazisində yaşayan ermənilərə qarşı silahlı qarşıdurma həyata keçirilir və nəticədə ermənilər itkilərə və kütləvi deportasiyaya məruz qalırlar;

– Dağlıq Qarabağ SSRİ Konstitusiyası əsasında müstəqilliyini əldə edir;

– Erməni xalqının yenidən birləşməsi beynəlxalq hüququn normasıdır;

– SSRİ Konstitusiyasının verdiyi hüquqlar əsasında Dağlıq Qarabağ öz statusunu özü müəyyənləşdirir və s.(18)

1992-ci il yanvar ayının 6-da isə Dağlıq Qarabağ Respublikasının dövlət müstəqilliyi bəyannaməsi elan edildi. Bəyannaməyə əsasən Dağlıq Qarabağ müstəqil elan edilir və onun müstəqil dövlət siyasətinə, atributlarına malik olduğu bildirilirdi. Burada elan olunan tezlər də aydın idi ki, özbaşına olaraq özünü müstəqil elan edən qondarma qurumun informasiya siyasətinin mahiyyətini təyin etməli idi.

1991-ci ilin sonları, 1992-ci ilin əvvəllərindən başlayaraq Ermənistanın Dağlıq Qarabağla bağlı informasiya-təbliğət siyasəti də məhz bu müstəvi üzərinə keçirildi. Məlumdur ki, münaqişənin davam etdiyi müd-

dət ərzində heç bir ölkə və beynəlxalq təşkilat, o cümlədən heç Ermənistanın özü də Dağlıq Qarabağın müstəqilliyini tanımamışdır. Əksinə, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhlükəsizlik Şurasının qəbul etdiyi dörd qətnamədə Azərbaycanın ərazi bütövlüyü təsdiq olunmaqla ərazilərin zorla işğalının yolverilməzliyi qeyd olunub. Bundan başqa, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Assambleyası, ATƏT, Avropa Şurası, Avropa Parlamenti, İslam Konfransı Təşkilatı və digər qurumlar da Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü tanımaqla işğalçı qüvvələrin Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərindən çıxarılmasına çağırıblar (19). Bu isə bütünlükdə Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı Ermənistanın informasiya-təbliğət siyasətinin obyektivlikdən uzaq olduğunu göstəricisidir.

Bununla belə, Azərbaycana qarşı işğalçılıq siyasətini pərdələmək və ona haqq qazandırmaq üçün Ermənistan müvafiq informasiya-təbliğət siyasətini həyata keçirməkdədir. Bunun üçün çoxsaylı tezislər irəli sürülür, bu tezislərin kütlələrə çatdırılması üçün çoxsaylı şəbəkələrdən istifadə olunur. Qeyd etmək lazımdır ki, bu istiqamətdə erməni informasiya-təbliğət məşını kifayət qədər fəal mövqeyə malikdir. Bunun da heç şübhəsiz ki, öz səbəbləri vardır. Dağlıq Qarabağla bağlı erməni informasiya-təbliğət məşınının xeyli fəal işləməsinin iki təkanverici qüvvəsi vardır. Bunlardan biri Ermənistan siyasəti, digəri isə erməni ənənəvi millətçiliyidir. Ermənistanın informasiya-təbliğət məşınının fəaliyyət istiqamətləri, əsasən, dövlətin apardığı siyasətlə müəyyənləşir. Lakin o da qeyd edilməlidir ki, müasir dövrdə Ermənistan dövləti ermənilərə məxsus olan bütün informasiya vasitələrinə nəzarət etmir. Ermənistanın dövlət nəzarətindən kənar olan informasiya vasitələrində, xüsusilə ölkə xaricindəki informasiya vasitələrində aparılan informasiya-təbliğət işləri ənənəvi erməni millətçiliyi tərəfindən idarə olunur. Əslində, Azərbaycan Respublikasına qarşı işğalçı siyasətində Ermənistan dövlətinin siyasəti ilə dünya ermənilərinin millətçi-təcavüzkar mövqeyi arasında elə bir fərq yoxdur. Hətta qonşu dövlətlərə ərazi iddiaları ilə bağlı məsələdə erməni diasporunun daha radikal mövqe tutmasının şahidi olmaq mümkündür. Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı həyata keçirilən informasiya-təbliğət fəaliyyətində isə Ermənistan dövləti ilə erməni diasporu arasında tam bir vəhdət mövcuddur.

Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ bölgəsinin və onun ətraf rayonlarının işğalının pərdələnməsi və qanuniləşdirilməsi üçün hazırda erməni informasiya-təbliğət siyasətinin geniş hüquqi, siyasi və tarixi əsasları da hazırlanmışdır. Xüsusilə, son illərdə Ermənistanın qanunvericilik sənədlərində bütün beynəlxalq normalara zidd olaraq Azərbaycanın Dağlıq Qa-

rabağ bölgəsinin yer tapmasının mövcud münaqişənin informasiya-təbliğat təminatı üçün hüquqi baza kimi qəbul etmək olar. Bu qanunvericilik sənədlərində Ermənistan Respublikası Azərbaycan Respublikasının tərkib hissəsi olan Dağlıq Qarabağla bağlı üzünə xeyli sayda qeyri-qanuni öhdəliklər götürmüşdür. Məsələn, “Ermənistan Respublikasının Milli Təhlükəsizlik Strategiyası”nda qeyd olunur ki, Ermənistan Respublikasının milli təhlükəsizliyinin əsas vəzifəsi Qarabağ konfliktinin nizamlanmasıdır (20). Erməni təbirində bu vəzifə – Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan qoparılması deməkdir. Çünki ermənilər Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin başqa cür nizamlanmasını qəbul etmirlər. Deməli, münaqişə ilə bağlı informasiya-təbliğat siyasətinin də bu zəmində aparılması informasiya-təbliğat maşınının qarşısında dayanan başlıca vəzifədir.

“Ermənistanın Milli Təhlükəsizlik Strategiyası”nda daha sonra deyilir ki, Azərbaycan Respublikası tərəfindən Ermənistan Respublikasına və Dağlıq Qarabağ Respublikasına qarşı silahlı qüvvələrin tətbiqi ilə bağlı açıq hədələr səslənir. Erməni strateqlərinin fikrincə, Ermənistan belə hədələrin cavabını verməyə hazır olsa da, ən yüksək səviyyədə səslənən həmin hədələr Ermənistana qarşı birbaşa təhdid olaraq qalmaqdadır. Daha sonra bildirilir ki, Türkiyə Respublikası Azərbaycanın müttəfiqi olduğu üçün o da Ermənistana qarşı təhlükə kimi qiymətləndirilməlidir.

Ermənistan Respublikasının Milli Təhlükəsizlik Strategiyasında Azərbaycan Respublikasının tərkib hissəsi olan Dağlıq Qarabağ haqqında ayrıca bir bölmə mövcuddur. Həmin sənəddə Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal olunmuş və yuxarıda adıçəkilən beynəlxalq təşkilatların da qərarlarında işğal edildiyi təsdiq olunan Dağlıq Qarabağ müstəqil bir qurum kimi təsbit olunmuşdur. Bu bölmədə aşağıdakı tezislər öz əksini tapmışdır:

– Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə və ədalətli şəkildə həlli Dağlıq Qarabağ əhalisinin təhlükəsizliyinin qarantı olan Ermənistan Respublikasının milli təhlükəsizlik strategiyasında aparıcı əhəmiyyətə malikdir;

– Qarşılıqlı razılıq əsasında Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin nizamlanmasına kömək göstərilməsi ATƏT-in Minsk Qrupuna etibar edilmişdir;

– Ermənistan Respublikası münaqişənin nizamlanması ilə bağlı digər strukturların bəyanatlar vermələrini, habelə müxtəlif beynəlxalq təşkilatların nizamlanma prosesinə cəlb olunmasını məqsəduyğun saymır;

– Dağlıq Qarabağ Respublikasının elan edilməsinin hüquqi əsasları dəyişməzdir;

– Münaqişənin həlli ilə bağlı istənilən son sənəd Dağlıq Qarabağın əhalisi ilə razılaşdırılmalıdır;

– Ermənistan münaqişənin nizamlanmasının o variantını qəbul edir ki, həmin variantda Dağlıq Qarabağ Respublikasının faktiki mövcudluğu təsbit olunsun;

– Dağlıq Qarabağın Ermənistanla quru əlaqəsi olmalıdır;

– Dağlıq Qarabağla bağlı Azərbaycanın hərbi siyasəti, konkret olaraq Ermənistan üzərində hərbi üstünlük əldə etmək cəhdi Ermənistana qarşı müstəqim hərbi təhdiddir;

– Ermənistan silahlı qüvvələrinin əsas vəzifəsi Ermənistan Respublikasının və Dağlıq Qarabağ Respublikasının əhalisinin fiziki təhlükəsizliyini təmin etməkdir (21).

Ermənistan Respublikasının Hərbi doktrinasında da Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı oxşar tezislər öz əksini tapmışdır. Bu sənəddə də Azərbaycan Respublikasına qarşı aparılan işğalçılıq siyasətinə qanuni don geyindirilməsinə cəhd göstərilmiş, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin mahiyyəti təhrif edilmiş və bununla erməni informasiya-təbliğət fəaliyyəti üçün də təhrif edilmiş hüquqi baza yaradılmışdır. Hərbi Doktrinada qeyd olunur ki, Ermənistan Respublikası Dağlıq Qarabağ Respublikası xalqının təhlükəsizliyinin və seçdiyi yolun qarantıdır. Sonra bildirilir ki, Ermənistan Respublikasının bu vəzifəni öz üzərinə götürməsi aşağıdakı səbəblərdən irəli gəlir:

– Azərbaycan Respublikasının ərazisində ermənilərə qarşı yeni etnik təmizləmələrin həyata keçirilməsinə görə (Sumqayıt, Bakı və digər yerlərdə);

– Azərbaycan Respublikası Dağlıq Qarabağ xalqının qanuni və dinc yolla öz müqəddəratını təyin etməsinə qarşı hərbi qüvvə tətbiq etməsi və onu 1988–1989-cu illərdə zorla müharibəyə cəlb etməsinə görə;

– Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin zor vasitəsi ilə həll edilməsinə cəhd göstərilməsinə görə;

– Daim fiziki məhv olma təhlükəsi ilə üzləşən Dağlıq Qarabağ əhalisinin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi zərurətinə görə;

– Ermənistan Respublikası ilə Dağlıq Qarabağ Respublikası və onun əhalisinin tarixi-ərazi, mənəvi-dini və mədəni eyniliyinə görə;

– Dağlıq Qarabağ əhalisinin öz tarixi ərazisində öz müqəddəratını təyin etməsinin siyasi, hüquqi əsaslarının danılmazlığına görə;

– Dağlıq Qarabağ Respublikasının demokratik, sosial, hüquqi dövlət kimi formalaşmasının dönməzliyinə görə;

– Ermənistan Respublikası ilə Dağlıq Qarabağ Respublikasının təhlükəsizliyinin təmin edilməsinin qarşılıqlı bağlılığına görə (22).

Ermənistan Respublikasının Hərbi Doktrinasında ermənifobiya, Ermənistan Respublikasına qarşı dezinformasiya yolu ilə informasiya müharibəsi aparılmasının xarici təhdid kimi qiymətləndirilməsi də erməni informasiya-təbliğat fəaliyyətinin hüquqi bazası saymaq olar. Erməni dairələrinə görə, erməniliyin niyyətləri, erməni saxtakarlığı ilə ermənilərin işğalçılıq siyasətinin mahiyyətinin saxtalaşdırılması ilə üst-üstə düşməyən məlumatlar ermənifobiya, Ermənistan Respublikasına qarşı düşmənçilik kimi qiymətləndirilir. Erməni informasiya-təbliğat məşını bu məsələyə kifayət qədər geniş diqqət ayırır.

Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ətrafında informasiya-təbliğat siyasətinin istər siyasi (ictimai-siyasi), istərsə də tarixi bazasının formalaşdırılmasında Ermənistan rəhbərliyinin rolu kifayət qədər böyükdür. Əvvəla, Ermənistan rəhbərliyinin xarici nümayəndə heyətləri ilə elə bir görüşü yoxdur ki, orada Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə toxunulmasın. İkincisi isə, Ermənistan rəhbərliyinin belə görüşlər zamanı Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin mahiyyətinə prinsipial mövqedən yanaşdığını görmək çətindir. Bu məsələnin detallarına varmadan yalnız onu qeyd etmək olar ki, beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən qəbul edilmiş qərarların heç birinin müddəaları Ermənistan rəhbərliyi tərəfindən qəbul olunmur. Bunun özünəməxsus şəkildə əsaslandırılması üçün isə mahiyyəti dəyişdirilmiş faktlar və informasiyalar dövrüyyəyə çıxarılır. Eyni zamanda Ermənistan rəhbərliyinin çıxışlarında Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə nümayiş etdirdiyi yanaşma ilə dövlətin informasiya siyasəti üçün müəyyən koridorlar müəyyən edir ki, erməni informasiya-təbliğat məşını da öz fəaliyyətini həmin koridorlar çərçivəsində qurmali olur.

Dağlıq Qarabağ münaqişəsi kontekstində informasiya-təbliğat siyasətinin formalaşdırılması üçün Ermənistan rəhbərliyinin çıxışlarında, erməni siyasətşünaslarının araşdırmalarında ümumiləşdirilmiş siyasi (ictimai-siyasi) və tarixi bazanı aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

1. Dağlıq Qarabağla, Dağlıq Qarabağ ermənilərinin separatizminin əsaslandırılması ilə bağlı olan ictimai-siyasi və tarixi əsaslar. Dövlətin informasiya siyasətini müəyyənləşdirən erməni rəhbərliyi müxtəlif çıxışlarında Dağlıq Qarabağın Ermənistan tərəfindən işğal edilmədiyini, Dağlıq Qarabağın heç vaxt Azərbaycana məxsus olmadığını, Dağlıq Qarabağ ermənilərinin milli müqəddəratlarını təyin etdiklərini, Dağlıq Qarabağda silahlı münaqişənin Azərbaycan tərəfindən başlandığını, Dağlıq

Qarabağın Ermənistanın təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üçün mühüm əhəmiyyətə malik olduğunu ictimai rəyə yeritməyə çalışır.

2. Dağlıq Qarabağ ümumerməni məsələsinin tərkib hissəsi kimi. Bu mövzuda formalaşdırılan ictimai-siyasi və tarixi aspektin əsas tezislərini ümumerməni məsələsinin həllinin Dağlıq Qarabağla birbaşa bağlı olması, Ermənistanın Gürcüstanda yaşayan Cavak ermənilərinin və bütün dünyadakı erməniliyin təhlükəsizliyinin Dağlıq Qarabağ problemi ilə bağlılığı, “məhrumiyyətlərə” məruz qalmış erməniliyin Dağlıq Qarabağa haqqı olması, Dağlıq Qarabağ və erməni diasporu və s. mövzular təşkil edir. Erməni müstəsnalığı haqqında rəsmi çıxışlarda səslənən fikirləri də bu bölməyə aid etmək olar. Ermənistanın dövlət rəhbərliyi və o cümlədən erməni diasporu rəhbərliyi tərəfindən müəyyənləşdirilən erməni millətçi ideologiyasına əsasən, erməni millətçiləri qədim, mədəni, istisna keyfiyyətlərə malik bir xalq kimi təqdim etməklə azərbaycanlıların mənfi obrazı yaradılır, xüsusilə Dağlıq Qarabağ probleminin də azərbaycanlıların mənfi keyfiyyət və hərəkətləri ilə əlaqələndirilməsinə cəhd göstərilir.

3. Antiazərbaycan təbliğati. Azərbaycana qarşı işğalçılıq siyasətinin və təcavüzkar millətçiliyin informasiya-təbliğat təminatının hüquqi, siyasi və tarixi əsaslarının istiqamətlərini yalnız yuxarıda göstərilən mövzularla məhdudlaşdırmaq olmaz. Antiazərbaycan çıxışları etməklə millətçi erməni ideologiyasının pərdələnməsinə çalışan erməni rəsmiləri erməniliyin şovinist ruhda tərbiyəsinə istiqamət verirlər. Bu istiqamətdə onlar daha çox iddialar irəli sürür və onların əsaslandırılması üçün hadisələrin mahiyyətini özünəməxsus şəkildə dəyişdirirlər. Lakin Azərbaycan həqiqətləri qarşısında irəli sürülən tezislərin gücsüzlüyünü erməni təbliğatçıları özləri də yaxşı başa düşürlər. Ona görə də onların informasiya-təbliğat siyasətinin başlıca hissəsi Azərbaycan həqiqətlərinin, Azərbaycan tarixinin, azərbaycanlıların dinc yaşama təfəkkürünün saxtalaşdırılmasına, onların neytrallaşdırılmasına və təsir gücünün aradan qaldırılmasına istiqamətlənmişdir. Dağlıq Qarabağla bağlı erməni informasiya-təbliğat siyasətinin antiazərbaycan mövzusunun ictimai-siyasi və tarixi aspektləri çox zəngindir. Bura Azərbaycan tarixinin saxtalaşdırılması, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin mahiyyətinin saxtalaşdırılması, Azərbaycanın daxili və xarici siyasətinin mahiyyətinin təhrif edilməsi, Azərbaycanın tarixi-mədəni dəyərlərinin mənimsənilməsi, Dağlıq Qarabağla bağlı Azərbaycan informasiyalarının mahiyyətinin saxtalaşdırılması və s. daxildir.

4. Dağlıq Qarabağ ilə bağlı beynəlxalq hüquq normalarının, beynəlxalq təşkilatların qəbul etdikləri qərarların mahiyyətinin saxtalaşdırıl-

ması, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin və Ermənistanın Azərbaycana qarşı işğalçılıq siyasətinin beynəlxalq hüquq normaları çərçivəsində deyil, erməni maraqları çərçivəsində yozumlanması. Ermənistanın dövlət rəhbərləri ən müxtəlif beynəlxalq təşkilatlarda, beynəlxalq auditoriya qarşısında Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin mahiyyətini, beynəlxalq təşkilatların qəbul etdikləri qərarları tamamilə fərqli şəkildə izah və şərh edir və bununla Ermənistanın Azərbaycan ərazilərini işğal etməsinə haqq qazandırməğa çalışırlar. Bununla onlar erməni informasiya-təbliğət maşını üçün də həm mövzu verir, həm də bu mövzuların hansı çərçivədə işıqlandırılması müəyyənləşdirirlər (23).

Bu mövzuların əhatəsini genişləndirmək də mümkündür. Həmin mövzuların zənginliyi, əslində, erməni informasiya-təbliğətinin mahiyyəti ilə şərtlənir. Erməni informasiya-təbliğəti hazırda belə bir prinsipi əsas tutur ki, erməni işğalçılığına və millətçiliyinə meydan verən təbliğət ermənilik tərəfindən təqdir olunmalıdır. Əks informasiya və təbliğət isə düşmən təbliğəti kimi dəyərləndirilir. Bu prinsipin nə dərəcədə doğru olduğunu beynəlxalq təşkilatların Ermənistanın işğalçılıq siyasəti ilə bağlı mövqeləri və Ermənistanın daxilində yaranmış böhranlı vəziyyətlə bağlı elə erməni ekspertlərinin dedikləri də nümayiş etdirir. Doğrudur, erməni informasiya-təbliğət maşını və onun havadarları malik olduğu geniş şəbəkələrlə dünya arenasında təhrif edilmiş bir mənzərə yaratmağa cəhd göstərir və məlumatsız publikada müəyyən təsəvvürlər də yarada bilirlər. Bu istiqamətdə erməni millətçiliyinin hətta tarixi təcrübəsi də vardır. Bununla belə Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin mahiyyəti ilə bağlı obyektiv informasiyanın ortaya qoyulması erməni informasiya-təbliğət axınlarının qarşısını almaqda səmərəli təsirə malikdir.

2. Erməni antiəzərbaycan təbliğətində ənənəçilik

Təxminən XX əsrin ortalarından başlayaraq dövrümüzə qədər müxtəlif vaxtlarda Cənubi Qafqazda və onun ətrafında baş verən erməni millətçi təcavüzkarlıq faktlarını nəzərdən keçirərkən onların arasında bir metodoloji oxşarlıq olduğunu görmək mümkündür. Başqa sözlə, uzun illər ərzində ermənilər tərəfindən həyata keçirilən təcavüzkarlıq aktlarının hansı niyyətlə başlanmasında, necə başlamasında və hansı vasitələrdən istifadə edilməsində açıq erməni dəsti-xətti vardır. Bir tərəfdən bu, təbiidir. Çünki erməni millətçi təcavüzkarlığının mahiyyətində dayanan niyyətlər tarixən ifratlıq və qeyri-qanuniliyi ilə seçilib və onların reallaşdırılmasında da bir tarixi təcrübə formalaşmışdır. Qarşıya qoyulan niyyətlərin ifratlıq

və istisnalığı həmin təcrübənin əsasını təşkil edir və erməni millətçiləri həmin ifrat niyyətlərindən əl çəkməyincə bu tarixi təcrübənin inkişaf edəcəyi və tarixi ənənənin davam etdiriləcəyi də gözləniləndir.

İlkin təhlillər əsasında həmin tarixi ənənəçiliyin üç istiqamət üzərində qurulması qənaətinə gəlmək olar: 1) erməni ifrat millətçiliyi; 2) erməni terroru və 3) erməni təbliğatı. Ola bilsin ki, tarixin qeyd olunan kəsiyində baş verən erməni təcavüzkarlığı zamanı bu məsələlərin qoyuluşunun əhatə dairəsi, istifadə olunan vasitələrin miqyası və ümumən icrası zamanı müəyyən fərqlər özünü göstərsin. Lakin Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin təcrübəsi bir daha göstərdi ki, erməni təcavüzkarlığı tarixi ənənəçiliyini qoruyub saxlamaqdadır.

Erməni təcavüzkarlığının aparıcı xətlərini təşkil edən ənənəvi məsələlərin öyrənilməsi ilə həm erməni təcavüzkarlığının əhatə dairəsini proqnozlaşdırmaq, həm də bu təcavüzün qarşısının alınması üçün müvafiq siyasət formalaşdırmaq olar.

Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ətrafında aparılan informasiya-təbliğat fəaliyyətində də erməni ənənəçiliyi özünü qabarıq şəkildə nümayiş etdirir. Əslində, erməni təbliğatı erməni millətçiliyinin ifadəsinin əsas vasitələrindən biridir və ona görə də erməni millətçi-təcavüzkarlığının təşəkkül tapdığı ilk gündən uyğun informasiya-təbliğat işlərinin qurulmasına xüsusi diqqət yetirilir. Bunu XIX əsrin ikinci yarısında Avropada erməni məsələsinin gündəliyə gətirildiyi dövrdən də görmək mümkündür. Bu prosesdə erməni təbliğatının genişləndirilməsi erməni millətçi-təcavüzünün fəallaşmasının ilkin mərhələsi kimi özünü göstərir. Tarixdən məlumdur ki, hələ 1885-ci ildə, yəni Osmanlı Türkiyəsi ərazisində erməni millətçi təcavüzkarlığının qanlı səhifəsi açılmamışdan əvvəl Avropada və Amerikada erməni millətçi təbliğatının genişlənməsi baş verdi. Yerli ermənilər və eləcə də bura axışmaqda olan ermənilər Avropanın və Amerikanın diqqətini özlərinə cəlb etmək üçün orada təşkilatlar yaratdılar, qəzet və jurnallar təsis etdilər, müxtəlif tədbirlər keçirdilər. Təsis olunmuş mətbuat orqanları bir tərəfdən ermənilərin saxta tarixi haqqında, digər tərəfdən də Osmanlı Türkiyəsinin ermənilərə qarşı "dözülməz" siyasəti haqqında yazılarla dolduruldu, Avropa və Amerikanın siyasi dairələrində, ictimai fikrində erməni məsələsinin şişirdilməsinə təkan verildi (24). Bu təbliğatın genişləndirilməsi ilə fəaliyyətin sonrakı mərhələsi üçün Avropada zəmin yaradıldı və həm də Avropanın dəstəyinin qazanılmasına cəhd göstərildi.

Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin başlanğıcında da oxşar mərhələnin təkrarlandığı göz qarşısındadır. Məhz millətçi təbliğatın genişləndirilməsi Dağlıq Qarabağ ətrafında daha ciddi proseslərin alovlanmasının başlanğıcı oldu. Bunun nəticəsində problem kifayət qədər aktuallaşdırıldı, millətçi ruh ümumerməni psixozuna çevrildi, dünya erməni birliyi və bu birliyin havadarları hərəkətə gətirildi. Problem dərinləşdikcə təbliğat işlərinə diqqət xüsusilə artırıldı. Bu problem fonunda yaranmaqda olan millətçi erməni təşkilatlarının erməniliyi də səfərbər etmək üçün əl atdıqları əsas vasitə də məhz təbliğatın erməni maraqları üzərində qurulması oldu. Çünki erməni millətçi dairələri yaxşı bilirdilər ki, erməni millətçi ideologiyasının əsas təmsilçisi olan Daşnaksutyun partiyasının formalaşması və fəaliyyəti də erməni təbliğatının genişləndirilməsi ilə sıx bağlı idi. Bu partiyanın 1892-ci ildə Cenevrədə keçirilmiş ilk qurultayında müəyyən edilmiş siyasi platformada bildirilirdi ki, silahlı üsyan yolu ilə demokratik respublikanın yaradılması qarşıda dayanan başlıca vəzifədir. Ermənilərin silahlı üsyan qaldırması üçün isə onlar inqilablaşdırılmalıdır (25). Başqa sözlə, ermənilər millətçi təbliğatla əhatə olunmalı və onlarda millətçi təfəkkür formalaşdırılmalı idi ki, təcavüzkarlıq yolunu tutmaqdan çəkinməsinlər.

Daşnaksutyun partiyasının millətçi ideyalarının ermənilərə sırımması üçün haqqında danışılan qərardan sonra onların fəaliyyəti bir qədər də genişləndi. Çünki partiyanın gələcək fəaliyyətinin miqyası məhz öz ətrafında toplaya biləcəyi qüvvələrin həcmindən asılı idi. Bir tərəfdən xarici havadarlarının təhrikedici vədləri, digər tərəfdən isə millətçi təbliğatla erməni əhalisinin inqilablaşdırılması Osmanlı Türkiyəsində erməni məsələsinin silahlı partlayışa çevrilməsinə səbəb oldu.

XX əsrin əvvəllərindən etibarən Daşnaksutyun partiyası öz fəaliyyətini Cənubi Qafqaza istiqamətləndirdi və qısa müddət ərzində bu bölgədə də millətçi təcavüzkarlığın qabarıqlaşmasına təkan verdi. 1904-cü ildə Vyanada keçirilən III qurultayının qərarlarına uyğun olaraq Daşnaksutyun partiyası Cənubi Qafqazda və Cənubi Qafqaz üçün Rusiyada və xaricdə çap olunan təbliğat materiallarının sayı çoxaldıldı, milli ədavət qızışdırıldı, Cənubi Qafqazda yaşayan ermənilər millətçi psixoz halına gətirildi və bölgədə yaşayan ermənilər 1905–1907-ci illərin milli qırğınlarına səfərbər olundular. Bu qırğınlar o vaxt başlandı ki, bölgənin erməni əhalisi siyasi elitanın rəhbərliyi altında bu qırğınlara hazırlanmışdı. Bu məqsədlə bölgədə çap olunan millətçi qəzet və jurnallardan da geniş istifadə olundu.

Birinci Dünya müharibəsi illərində və Rusiyanın dağılması dövründə bölgədə və ətrafında yenidən alovlanan erməni millətçi qırğınları da kifayət qədər informasiya-təbliğət təminatına malik idi. Bunun üçün erməni millətçiləri və konkret olaraq erməni millətçilərinin əsas təmsilçisi olan Daşnaksutyun partiyası tərəfindən konkret işlər görülürdü. Daşnaksutyun partiyasının 1907-ci ildə keçirilmiş 4-cü qurultayından sonra yerlərdə xüsusi təbliğatçılar şəbəkəsi təşkil edildi, böyük şəhərlərdə mədəni-təşviqat cəmiyyətləri, mətbuat təşkilatları yaradıldı. Adları çəkilən qurumlar ictimai-mədəni qurumlar adı altında hakimiyyət orqanlarının razılığı ilə açılarsa da əsas məqsədləri məhz erməniləri türklərə və azərbaycanlılara qarşı milli qırğınlara hazırlamaq idi. Adları çəkilən qurumların nəzdində erməni məktəbləri təşkil edilir, əhali üçün mühazirələr oxunur, müxtəlif görüşlər və tədbirlər keçirilir və bu tədbirlər zamanı millətçi-şovinst əhvalruhiyyəli mövzulara üstünlük verilirdi. Cənubi Qafqazda mövcud olan çoxlu sayda qəzet və jurnallar, tipoqrafiyalar, redaksiyalar, kitab mağazaları, kitabxanalar, nəşriyyatlar Daşnaksutyun partiyasının Tiflis Bürosünün birbaşa nəzarəti altında idi. Daşnaksutyun partiyasının hətta öz senzurası da var idi. Bu senzura erməni millətçiliyi əleyhinə çıxan digər erməni mətbuat orqanlarına qarşı özünəməxsus şəkildə mübarizə aparırdı (26).

Partiyanın 1907-ci ildə təsdiq olunmuş nizamnaməsində "İnqilabi mətbuat" adlı ayrıca bir bölmə də mövcud idi. Həmin bölmədə deyilirdi ki, daşnakların mətbuatı təşkilatın proqramına ciddi əməl etməli və həmin proqrama xidmət edən ideyaları yaymalıdır. Bu ideyaların mərkəzində isə ermənilər üçün dövlət yaradılması və belə bir dövlətə nail olunması üçün hər cür vasitələrdən, o cümlədən terrordan, silahlı qiyamlardan, milli qırğınlardan istifadə edilməsi vəzifəsi dayanırdı. Partiyanın nizamnaməsinə görə mərkəzi mətbuat orqanları və rayon iclaslarının mətbuat orqanları yaradıla bilərdi (27).

Məhz bunların nəticəsi idi ki, ermənilər kifayət qədər geniş və əhatəli təbliğat işləri aparırdılar. Onların bu istedadı və qabiliyyəti müşahidəçilərin də diqqətindən qaçmırdı. 1905-ci ildə Qarabağda və Azərbaycanın digər ərazilərində başlamış erməni-müsəlman qırğınlarını araşdıran V.F.Mayevski yazırdı ki, erməni millətçi təcavüzkarlığının qızıqsındırılmasında erməni mətbuatının xüsusi rolu vardır. Bu mətbuatın qeyri-viddani fəaliyyəti nəticəsində erməni xalqı erməni təbliğatçılarının oyunlarından baş açma bilmədilər. Məhz mətbuatın fəaliyyətinin nəticəsində ermənilərin əməlləri haqqında həqiqətlər qalın yalan qatı ilə örtüldü, mətbuat xalqın iradəsinin ifadəçisinə çevrilmədi. Müəllifə görə, bu və ya digər fikir və

ideyanın mətbuata çıxarılması və oxuculara çatdırılması elə də qorxulu deyildi. Lakin mətbuata həqiqətlə əlaqəsi olmayan faktlar, məqalələr və fikirlər çıxarılsa və oxucuların da bu qondarma faktları qəbul etməkdən başqa bir seçimi qalmırsa, bu, təbliğat üçün qorxulu haldır. Cəmiyyət mütəmadi olaraq eyni fikir və ideyalarla qarşılaşsın və cəmiyyətin əhval-ruhiyyəsi də bu ruhda köklənsə, onda yalan da həqiqət kimi qəbul olunardı. Erməni xalqı da məhz belə bir seçimlə üz-üzə qalaraq dezinformasiyaların ağırlığına dözmüşdü. V.F.Mayevski daha sonra əlavə edirdi ki, son illər ərzində erməni mətbuatında erməni millətçilərinin proqramı ilə səsleşməyən yazılara rast gəlmək mümkün deyildir. Başqa sözlə, erməni mətbuatı elə bir nəzarət altına alınmışdı ki, orada erməni təcavüzkar-millətçi ideyaları ilə səsleşməyən yazılar özünə yer tapa bilməzdi. Müəllifin fikrincə, erməni məsələsi haqqında erməni mətbuatında yalan və qızıqdırıcı ideyaların geniş təbliğ edilməsi, bütünlükdə erməni xalqının düşüncəsini zəhərləmiş və erməniləri doğru yoldan azdırmışdı. Bu isə ermənilər arasında anarxiyaya, sonsuz bədbəxtliklərə yol açmışdı (28).

V.F.Mayevskinin sonrakı müxtəsər təsvirləri də Dağlıq Qarabağ ətrafında aparılan erməni millətçi təbliğatını çox xatırladır. Onun yazdığına görə, XIX əsrin sonlarında erməni təbliğatçılarının öz yurddaşlarının Osmanlı Türkiyəsində dözülməz şəraitdə olmaları barədə təbliğat aparmalarının nə dərəcədə doğru olmasından çoxlarının xəbəri yox idi. Bu halda ermənilərin milli təəssübkeşlik hissləri aparılan ermənipərəst təbliğata inanmağa sövq edirdi. Mövcud həqiqətlər haqqında məlumatların mətbuata çıxarılması imkanı isə yox idi. Gizli erməni təşkilatları onların niyyətlərinə uyğun gəlməyən yazıların və məlumatların açıqlanmasının qarşısını qətiyyətlə alırdılar. Bunun üçün onlar qətiyyətli addımlara da əl atırdılar. Erməni millətçilərinin siyasəti və təbliğatı ilə razılaşmayanları və buna qarşı açıq etiraz edənlər ciddi cəzalar gözləyə bilərdi. Başqa sözlə, sadə ermənilərin millətçi ideyalara qarşı çıxmaq hüququ yox idi. Ona görə, müəllif bu qənaətə gəlirdi ki, sadə erməni camaatı erməni millətçi təbliğat maşınının terroruna məruz qalmışdır. O da bildirilir ki, erməni təbliğat maşını çox böyük fəaliyyət səlahiyyətlərinə malikdir. Erməni gizli millətçi təşkilatlarının, habelə erməni təbliğat maşınının qərarları xalq tərəfindən mübahisəsiz olaraq qəbul edilməli idi. Erməni millətçi təbliğatına qarşı ermənilər öz mətbuatında açıq fikir söyləmək imkanında deyildilər (29).

1918-ci ildə Qarabağda baş verən erməni təcavüzkarlıqlarını yaxından izləyən ingilis jurnalisti Skotland Liddel də bildirdi ki, ermənilər

dünyada ən yaxşı təbliğatçılardır. Bu səviyyəyə onlar birdən-birə deyil, bir neçə il ərzində əldə etdikləri təcrübə ilə çata bilməmişdilər. Düzdür, müəllif ermənilərin mənəvi keyfiyyətlərinin qonşu xalqların nifrətinə səbəb olduğunu da qeyd edirdi. O, əlavə edirdi ki, Avropa və bütün dünya onların təbliğatına inanır. İngilis jurnalisti Qarabağda baş verən bütün bəlalərin kökünün məhz erməni millətçi təbliğatının nəticələri ilə əlaqələndirirdi. Müəllifin fikrincə, ermənilər və azərbaycanlılar dinc həyatlarını davam etdirməyə hazırdılar. Lakin erməni təbliğatçıları buna imkan vermirlər. Erməni təbliğatçılarının təxribatçı fəaliyyəti bu iki xalqın arasına qırğınlar salmışdır. Bu təxribatçı və qızıqsıdırıcı təbliğatın genişləndirilməsində isə Liddel erməni qəzetlərinin saxta məlumatlarla qızıqsıdırıcılıq fəaliyyəti aparmasının əsas rol oynadığını və belə təxribatların elə ermənilərin özlərinə də fayda gətirmədiyini yazırdı (30).

İstər XIX əsrin sonlarında, istərsə 1905–07-ci illərdə Qarabağda milli qırğınların başlanmasında, istərsə də Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin başlanmasında və onun təbliğatının qurulmasında da oxşar ssenarini müşahidə etmək mümkündür. İlk növbədə anti-azərbaycan və anti-türk təbliğatının başlanmasının erməni klassik dəst-xətti bu hadisələrdə də özünü göstərməkdədir. Bunu erməni təcavüzkarlığının mahiyyətini araşdıran tədqiqatçılar da təsdiq edirlər. Həmin klassik dəst-xəttə ondan ibarətdir ki, erməni millətçiləri geniş təbliğat hay-küyünün yaradılması üçün ilk növbədə öz soydaşlarını müəyyən şəraitdə qurban verirlər və bununla da əməli fəaliyyətə keçmək üçün bu erməni əzabkeş "qurbanlardan" təbliğat materialı kimi istifadə etməyə başlayırlar.

Amerikalı alimlər Castin Makkarti və Karolin Makkarti XIX əsrin sonlarında Osmanlı Türkiyəsi ərazisində baş verən erməni qırğınlarının tarixini araşdıraraq ermənilərin belə bir ssenariyə tez-tez əl atdıqlarını müəyyənləşdirmişdilər. Ermənilər anlayırdılar ki, avropalıların diqqətini özlərinə cəlb etmədən hər hansı bir nəticəyə nail ola bilməyəcəklər. Bunun üçün isə erməni millətçiləri ilkin olaraq erməni əhalisinin azlıq təşkil etdiyi məntəqələri seçir və həmin məntəqələrdə müsəlman əhalinin üzərinə hücum çəkir və çoxlu fəlakətlər törədirdilər. Bu zaman erməni millətçiləri bilirdilər ki, qəzəblənən yerli əhali qonşuluğunda olan ermənilərdən qisas almağa çalışacaq və azlıqda olan erməni əhali bu qisasın qarşısını almağa gücü çatmayacaqdı. Nəticədə yerli ermənilər itki verməli olacaqdı ki, erməni millətçilərinə də elə bu lazım idi. Bununla da erməni əhalisinə qarşı milli qırğınlar törədilməsi, ermənilərin təcavüzə məruz

qalması, köməksiz ermənilərin qırılması və müsəlmanların vəhşilikləri haqqında informasiya təbliğat kampaniyası başlanırdı (31).

Ermənilərin bu dəsti-xəttə malik olmasını digər müəlliflər də təsdiq edirlər. Məsələn, bildirilir ki, XIX əsrin sonlarında və XX əsrin əvvəllərində erməni daşnakları tərəfindən həyata keçirilən qırğınlar zamanı erməni silahlıları bu və ya digər yaşayış məntəqəsinə daxil olaraq bombalar partladır, silahlarını işə salır, müsəlman əhalinin nümayəndələrini qətlə yetirir, sonra da aradan çıxırdılar. Erməni qiyamçılarının bu vəhşiliklərinin cəzasını isə yerli erməni əhalisi çəkirdi. Qeyd olunurdu ki, oxşar dəst-xətt Zaqafqaziyada da təkrar olunurdu (32).

İngilis jurnalisti Skotland Liddel də qeyd edirdi ki, müsəlmanlar üzərinə hücum edən ermənilər onların qisası ilə rastlaşırdılar və sonra da təbliğat kampaniyasına başlamaqla "məzlum" ermənilərə dəstək və rəğbət qazanılmasına cəhd göstərirdilər (33).

1988-ci ilin fevral ayının sonlarında Sumqayıtda yaradılmış iğtişalar da yuxarıda haqqında danışılan klassik erməni dəst-xəttinin təzahürüdür. Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan qoparılması istiqamətində dünya ictimaiyyətinin, Avropa və Amerika siyasi qüvvələrinin diqqətini və dəstəyini cəlb etmək üçün erməni millətçiləri belə bir təxribata və ardınca da geniş antiazərbaycan təbliğatına əl atdılar.

Çirkin niyyətlərinə nail olmaq üçün erməni millətçiləri azərbaycanlılar arasında yaşayan öz soydaşlarını qurban verməkdən çəkinmədilər. Belə bir təxribatın həyata keçirilməsi üçün Sumqayıt şəhərinin seçilməsi də təsadüfi deyildi. Şəhərdə azərbaycanlı əhalinin mütləq çoxluq təşkil etməsi ilə bərabər, burada 1987-ci ilin sonlarından başlayaraq Ermənistan ərazisindən vəhşicəsinə qovulmuş azərbaycanlılar da az deyildi. Ev-eşiklərini və bütün yaşayışlarını itirmiş bu insanlarda qisas hisslərinin qızışdırılması üçün obyektiv bir zəmin mövcud idi ki, ermənilər də bundan məharətlə istifadə etdilər. Erməni millətçiləri təkcə bu təxribatı planlaşdırmadılar, eyni zamanda onun icraçısı oldular. Milliyyətçə erməni olan Eduard Qriqoryan Sumqayıtda həyata keçirilən qarışıqlıqlar zamanı şəxsən 5 erməni qətlə yetirmiş, bir neçə erməni qadınını isə kütlə qarşısında zorlamışdı (34).

Erməni millətçilərinə rəğbəti ilə seçilən SSRİ rəhbəri M.S. Qorbaçov da vaxtilə Z.Balayan və S.Kaputikyan kimi millətçiləri xəbər dar etmişdi ki, Azərbaycan ərazisində qızışdırıcı təbliğatı həyata keçirməklə burada yaşayan ermənilərin taleyini yaddan çıxarmasınlar (35). Amma əslində,

öz soydaşlarını qurban vermək erməni təbliğət ənənələrinin əsas tərkib hissələrindən biridir ki, bu ənənə Sumqayıtda da öz təcəssümünü tapdı.

Sumqayıt hadisələrinin baş verməsi ilə Azərbaycanca qarşı total şəkildə informasiya-təbliğət müharibəsi başladı. Erməni millətçiləri, erməni kilsəsi və erməni diasporu bütün potensialını antiazərbaycan təbliğatının genişləndirilməsinə istiqamətləndirdi. Bu təbliğatın əsas məzmununu da "əzabkeş" ermənilərin Azərbaycanda qırğınlara məruz qalması, ermənilərin azərbaycanlılarla birgə yaşayışının mümkün olmaması, Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan qoparılmasının zəruriliyi, Dağlıq Qarabağda erməni milli-azadlıq hərəkatının boğulması və s. kimi cəfəng fikirlər təşkil edirdi. Sumqayıt hadisələri videokadrlarda eybəcər şəkllə salınaraq dünya ekranlarına çıxarıldı, qəzet və jurnallar mahiyyəti təhrif edilmiş yazılarla dolduruldu. Əslində, Sumqayıt hadisələri bəhanəsi altında Dağlıq Qarabağ məsələsi ilə bağlı Azərbaycana qarşı geniş informasiya müharibəsinə təkan verildi.

Qeyd etmək lazımdır ki, erməni millətçi qüvvələri Sumqayıt hadisələri üzərində geniş təbliğət işləri aparmağa, dünya miqyasında böyük səs-küy salmağa nail oldular. Bu məsələ ilə bağlı çoxlu sayda kitablar, toplular çap edildi, müxtəlif dillərə tərcümə olundu, qəzet və jurnallar millətçi erməni yazıları ilə dolduruldu, filmlər quraşdırıldı. Amma bu erməni təbliğət materiallarının heç birində öz soydaşlarını öldürən və zorlayan və bununla da ətrafındakıları qızıqsdıran Eduard Qriqoryanın adına rast gəlmək mümkün deyil. Çünki erməni millətçilərinə həqiqətlərin üzə çıxarılması yox, bir neçə erməninin ölümü ilə nəticələnən bir iğtişaş lazım idi ki, onun əsasında müvafiq təbliğatın aparılmasına başlamaq mümkün olsun. Buna da ermənilər nail ola bilmişdilər. Başqa sözlə, böyük təbliğət kampaniyasına bəhanə əldə etmək üçün öz soydaşlarını qırğına vermək ənənəsi müasir dövrdə də erməni millətçilərinin güvəndiyi etibarlı metodlardan biri oldu.

Qeyd etmək lazımdır ki, XX əsrin əvvəllərində Qarabağda milli zəmində qırğınların başlanması üçün də ermənilər bu metoddan istifadə etmişdilər. Məlumdur ki, 1905-ci ilin avqust ayının 16-da bir dəstə erməni silahlısı Şuşanın İrəvan darvazası hündəvərində bir erməninə qətlə yetirdilər. Sonra da onun meyitini erməni məhəlləsinə sürüyərək böyük hay-küy qaldırdılar, dad-fəryad qopararaq ermənilərə qarşı kütləvi hücumların başladığını öz soydaşlarının beyninə yeritməyə çalışdılar. Bununla erməni millətçiləri Şuşanın erməni məhəlləsində ələmi bir-birinə vurdular və müsəlman əhaliyə qarşı qırğınlara başladılar (36).

Şuşa şəhərində erməni millətçiləri tərəfindən başlanan qırğınların ikinci mərhələsi 1906-cı ilin iyul ayına təsadüf edir. Yeni qırğınların başlanması üçün ermənilər hərtərəfli hazırlıq görsələr də, bəhanə kimi yenə sınılanmış metoda əl atdılar. Bu dəfə də onlar bir erməni qətlə yetirərək meyitini azərbaycanlılar yaşayan məhəlləyə atdılar. Sonra da məlum ssenari üzrə erməni təbliğati, hay-küyü geniş vüsət aldı və azərbaycanlıların qırılması üçün ictimai-psixoloji fon yaradıldı (37).

Erməni millətçiləri öz klassik metodu ilə başladıkları milli qırğınları arzusunda olduqları nəticələrlə başa vurmadıqda belə, ondan məharətlə öz təbliğatları üçün istifadə edirdilər. İngilis jurnalisti S.Liddel haqlı olaraq qeyd edirdi ki, bu zaman ermənilər bir tərəfdən, ümumiyyətlə, bir etnik toplum kimi təzyiqlərə, təqiblərə məruz qaldıqları haqqında hay-küy qaldırır, bir tərəfdən də öz millətçiliklərinin qurbanı olan erməni itkilərindən təbliğat kampaniyasının aparılmasında istifadə edirdilər. S.Liddel çox dəqiqliklə müşahidə etmişdi ki, öldürülmüş erməni millətçi erməni təbliğati üçün çox qiymətli təbliğat materialıdır. O, əlavə edirdi ki, məsələyə lazım olan kimi yanaşıldığı təqdirdə erməni ölüsü erməni təbliğatının aparılmasına çox böyük fayda verə bilər. Onun bu qənaətini Qafqaz İslam Ordusunun komandanı olmuş Nuru paşa da bölüşürdü. Nuru paşa da qeyd edirdi ki, müxtəlif şəraitdə dünyasını dəyişmiş ermənidən az qala təzyiqlər nəticəsində öldürülmüş erməni kimi istifadə olunurdu (38).

Görmək çətin deyil ki, bu təcrübə bütünlüklə Dağlıq Qarabağ müstəvisinə də keçirilmişdir. 1988-ci ildən başlayaraq ermənilərin və onların havadarlarının kütləvi informasiya vasitələrində Dağlıq Qarabağ ermənilərinin sıxışdırılması, təzyiqlərə məruz qalması haqqında yüzlərlə material görmək mümkündür. Hadisələrin elə ilk günlərindən Dağlıq Qarabağ ermənilərinin silahlandırılması və azərbaycanlı əhaliyə qarşı zor işlədilməsi məlum faktdır. Lakin bu qeyri-qanuni silahlanmaya və qeyri-qanuni silahlı qurumların fəaliyyətinə qarşı göstərilən hər bir müqavimət də ermənilərin sıxışdırılması, onların təqib eilməsi kimi dəyərləndirilirdi. Baxmayaraq ki, məhz qeyri-qanuni erməni silahlı dəstələrinin tərk-silah edilməsi üçün 1990-cı il iyul ayının 25-də SSRİ Prezidenti tərəfindən "SSRİ qanunvericiliyində nəzərdə tutulmamış silahlı dəstələrin yaradılmasını qadağan etmək və qanunsuz silah saxlandığı halda onu geri almaq haqqında" fərman imzaladı. Onun icrası ilə bağlı 1991-ci ilin apreliyində Xanlar rayonunun Çaykənd kəndində həyata keçirilən təmizləmə əməliyyatı ermənilərə qarşı təzyiq və təqib kimi böyük hay-küyə səbəb oldu. Yalnız internetdə "Koltso" əməliyyatı üçün axtarış verməklə erməni təbliğatının

məhsulu olan yüzlərlə belə yazıya rast gəlmək mümkündür. Sözsüz ki, ermənilər həmin yazılarda Dağlıq Qarabağ ətrafında yerləşən bu kəndin nə üçün qanunsuz silah anbarına çevrilməsinə toxunmur. Lakin o vaxtkı Azərbaycan hökumətinin tələbi ilə SSRİ hüquq-mühafizə orqanlarının bu kənddə qeyri-qanuni silah anbarlarının müsadirə edilməsi, Ermənistan-dan gələrək bu kənddə kök salmış millətçilərin və silahlı təlimatçıların uzaqlaşdırılması üçün həyata keçirilən əməliyyat ermənilərə qarşı “misli görünməmiş diskriminasiya, təzyiq və təqiblər” kimi total təbliğat kampaniyasının mövzusunda çevrildi (39).

Eləcə də Azərbaycan ərazisində yaşayan ermənilərin köçürülməsi anti-azərbaycan təbliğatının aparılmasında erməni səxavəti ilə istifadə olunan mövzulardan biridir. Beynəlxalq miqyasda Azərbaycana təzyiqlər göstərilməsi üçün ermənilərin Azərbaycandan köçürülməsi ətrafında yalnız erməni məntiqinin məhsulu ola biləcək təbliğat kampaniyası bu gün də davam edir. Bu halda erməni təbliğatçıları heç bir vəchlə erməni köçkünülərinin Azərbaycandan köçkünü düşməsinin səbəblərinə, Ermənistanda yaşayan azərbaycanlıların hansı vəhşiliklə öz ev-əşiklərindən qovulduqlarına toxunmurlar. Əlbəttə ki, erməni təbliğatçıları üçün məqsədi tamamilə başqadır. Onlar Azərbaycanda erməni dözümsüzlüyü, ermənilərin Azərbaycanda yaşamasının mümkünsüzlüyü barədə ümumi ictimai təsəvvür yaratmaq istəyirlər ki, erməni qaçqınları da bunun üçün yaxşı mövzudur. Bütün başqa sahələrdə olduğu kimi erməni təbliğatçıları bu mövzuda da ilkin təbliğat prinsipindən istifadə edirlər. Onlar öz məntiqlərinə əsaslanaraq obyektivliyə uyğun olmayan məsələni təbliğat mövzusunda çevirməklə ictimai fikirdə ilkin təsəvvür yaratmaq imkanından məharətlə istifadə edirlər və yaxşı bilirlər ki, bu ilkin təsəvvürün dəyişdirilməsi asanlıqla baş vermir.

Hələ 1906-cı ildə V.F.Mayevski ötən 15–18 il ərzində erməni qəzetlərində, mətbuat səhifələrində, erməni təbliğatçıları üçün çıxışlarında səslənən mövzuları ümumiləşdirərək onların daha çox aşağıdakı istiqamətlərdə qruplaşdırılması qənaətinə gəlmişdi:

1. Ermənilərin, guya, Türkiyə rejiminin ağır yükü altında zülm çək-məsi haqqında erməni təbliğatı;

2. Rusiya hakimiyyətinin dözülməz ədalətsizliyi nəticəsində ermənilərin Rusiyada da zülmə məruz qalması haqqında erməni təbliğatı. Guya, məhz buna görə ermənilər öz mədəni həyat maraqlarını qorumaq məcburiyyətində qalıblar ki, heç olmasa, hakimiyyətlə açıq mübarizədə özlərinə insan kimi yaşamaq hüququnu təmin etsinlər (40).

Bir əsrdən də çox bundan əvvəl söylənmiş bu fikirlər erməni təbliğatının bugünkü mahiyyətini doğru əks etdirir. Həmin fikirlərdə Türkiyə və Rusiya yerinə “Azərbaycan” sözü yazılsa, onların hazırkı dövrdə erməni təbliğatının tarixi ənənələr üzərində qurulduğunu görmək mümkündür. Başqa sözlə, erməni millətçi təbliğatının sınaqdan keçirilmiş ənənələri yeni şəraitdə də erməni millətçilərinin xidmətindədir.

V.F.Mayeovski öz əsərində erməni təbliğatının yuxarıdakı iddialarının doğru olmadığına da toxunur və bildirir ki, nədənsə yalnız erməni təbliğatçıları və onların çağırılmamış himayədarları ermənilərin sıxışdırılması, milli təzyiqlərə məruz qalması haqqında yazırlar. V.F.Mayeovskinin çox dəqiqliklə müşahidə etdiyi bu mənzərə Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin təmsalında eynilə təkrar olunmaqdadır. Azərbaycan ərazisində nədənsə yalnız ermənilər etnik təcavüzə məruz qaldıqları barədə hay-küy qaldırırlar, halbuki Ermənistan ərazisində yaşayan azərbaycanlıların da öz yurdlarında dinc yaşamağa haqları var idi. Amma ağılsız və həşşəkarlıqla onların yurdlarından qovulması nəticəsində Ermənistan hazırda monoetnik bir ölkəyə çevrilmişdir. Təəssüf ki, Ermənistanda yaranmış bu mənzərəyə dünya ictimaiyyəti tərəfindən diqqət yetirilmir. Əvəzində isə Azərbaycan aparılmış erməni təbliğatlarından sonra haqsız təzyiqlərə məruz qalır. Bu istiqamətdə lazımı işlərin aparılması üçün ermənilərin kifayət qədər himayədarları da vardır. Məsələn, İngiltərədə Baronessa Koks, Amerikada Barbara Bokser və Robert Menendez, Rusiyada Vladimir Kazimirov, Polşada Adam Mixnik və digərləri kimi.

V.F.Mayeovski əsərində erməni təbliğatı ilə bağlı öz fikirlərini davam etdirərək bildirir ki, erməni mətbuatının və təbliğatının belə bir mövqə tutmasının nə dərəcədə saxta və yalan olduğunu geniş araşdırmaq niyyəti yoxdur. Amma müəllif belə bir məqamı xüsusi olaraq vurğulayırdı ki, erməni məsələsi ətrafında yalanlar yaymaqla erməni milləti özü də bu yalanlara inanmalı olmuşdur, bu yalanlar ermənilərin zəkasını kütləşdirmiş, yüzlərlə və minlərlə erməniyə faydalı işlərdən qoparılaq anarxiya yoluna, erməni kəndliləri üçün bədbəxtlik gətirən ənənələrin girdabına atmışdır.

Erməni ölüsündən erməni təbliğatının genişləndirilməsi üçün istifadə edilməsi haqqında Skotland Liddelin işarə etdiyi təcrübədən bu gün də istifadə olunur. Bu baxımdan 2010-cu ilin sentyabrında ələ keçirilmiş, oktyabr ayının 5-də isə Azərbaycan təcridxanasında özünə sui-qəsd etmiş erməni kəşfiyyatçı-təxribatçısı Manvel Sarıbekyanın meyiti ətrafında erməni təbliğatının total hücumu keçməsinə nümunə göstərmək olar. Ermənilər və ermənipərəst kütləvi informasiya vasitələri bu hadisədən Azər-

baycan xalqına qarşı iftira və böhtan yağıdırmaq, erməni əzabkeşliyini bir daha qabartmaq üçün gen-bol istifadə etdilər. İşıq üzü görmüş yazıların çoxunda hadisənin başvermə səbəbinin araşdırılması haqqında əməli bir təklif irəli sürülmədən M.Sarıbekyanın meyitinin dərhal geri qaytarılması ilə bağlı Azərbaycan dövlətinə və xalqına sonsuz ittihamlar yağıdırıldı. Azərbaycan tərəfi qəddarlıqda, qeyri-humanistlikdə, beynəlxalq normalara əməl etməməkdə günahlandırıldı, beynəlxalq təşkilatlar qarşısında Azərbaycana qarşı sərt münasibət göstərilməsi tələbləri irəli sürüldü (41). Özü də bu o halda baş verirdi ki, Azərbaycanın hərbi qulluqçusu Mübariz İbrahimovun meyiti 4 aydan da çox bir müddət ərzində erməni tərəfində qalırdı və erməni tərəfi onun meyitini geri qaytarmamaq üçün müxtəlif bəhanələr irəli sürürdü. Mübariz İbrahimovun meyitinin qaytarılması ilə bağlı Avropa Şurası Parlament Assambleyasının qəbul etdiyi qərarı isə erməni millətçiləri Ermənistanı zidd bir qərar kimi qiymətləndirirdilər (42).

Eyni faktlarla müxtəlif münasibət bəslənməsi erməni təbliğatının mahiyyətindən irəli gəlir. Yuxarıdakı faktla bağlı qeyd etmək lazımdır ki, hər iki tərəfdə qarşı tərəfin nümayəndəsinin meyiti var idi. Lakin Ermənistan təbliğatının nümayəndələri Azərbaycan hərbi qulluqçusunun dörd aydan artıq Ermənistan tərəfində qalmış meyitinin varlığını xatırlamadan erməni nümayəndəsinin meyitinin qaytarılmaması ətrafında hətta etik normalara sığmayan hay-küyü davam etdirirdilər. Belə bir təsəvvür yaranır ki, ermənilər üçün reallıq yalnız öz meyarları və öz təsəvvürləridir. Sanki qarşı tərəf və onun irəli sürə biləcəyi arqumentlər heç mövcud deyil və qarşı tərəfin reallıqlarını nəzərə almadan istənilən iddianı ictimai fikir meydanına çıxarmaq olar.

Belə bir mövqe tarixə baxışda özünü xüsusilə göstərir. Erməni millətçiləri qonşu xalqlara ərazi iddialarının işğalçılıq və etnik təmizləmə siyasətinin əsaslandırılması üçün tarixin özünü küləşdirilməsini təbliğatın ana xəttinə çevirmişlər. Erməni millətçiləri çox asanlıqla qonşu xalqların ərazilərini tarixi erməni torpaqları olması haqqında saxta təbliğat aparmaqla həmin ərazilərə olan iddiaları təcavüzkarlıq müstəvisinə çevirə bilirlər.

Gürcü yazıçısı İ.Çavçavadze XX əsrin əvvəllərində qonşu xalqların tarixinin mənimsənilməsi üzərində qurulmuş erməni təbliğatını belə qiymətləndirirdi: "...Erməni tarixçiləri yenə də çərənləyir və heç vaxt yaşamadıqları yerin sakinləri olurdular. Məgər aydın deyil ki, dayaz alimlər dünyanı inandırmaq istəyirlər ki, guya bu yerləri tutmağa onların tarixi

haqqı var?... Bəlkə erməni alimlərinin gördükləri yuxular həqiqətdir və elə bilirlər ki, həmin ölkələr həqiqətən də onlara məxsus olub. Biz yalnız fikirlərini həyata keçirmək üçün erməni kitabsevərlərinin necə məharət və biclik yeritdiklərini göstərmək istəyirik. Belə hallarda onlar hər şeyi özlərinə aid etməklə və özgəninkini gizlədəndə heç nədən iyənəmirlər. Əgər bütün bu Yeritsovları, Xudabaşovları, Eminiovları və onlar kimilərini təzədən oxusanız görərsiniz ki, onlar öz fikirlərini və tədqiqatlarını qızıl qiymətinə qiymətləndirirlər, başqalarınınkini isə onların xeyrinə deyilsə, bir quruşa da almırlar. Həmin erməni dəstəsi tarixi faktları təhrif etməklə kifayətlənmir, onlar özgə həqiqətini gizlədir, öz yalanlarını isə həqiqət kimi car çəkirlər" (43).

Erməni təbliğatının bu ənənəsi bu gün erməni millətçiləri tərəfindən davam etdirilir. Bəlkə onun davam etdirilməsi üçün daha yeni və ciddi resurslar cəlb edilir. XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq bu günə kimi Azərbaycanın və Cənubi Qafqazın digər bölgələrinə olan iddialar kimi, Dağlıq Qarabağa da olan iddiaların əsaslandırılması, onun dünya ictimai fikrinə yeridilməsi üçün saxtalaşdırılmış təbliğatın aparılması, erməni millətçilərinin fəaliyyətində geniş yer tutur. Bu məsələdə akademik tədqiqatçılıqla informasiya təbliğatı bir-birini tamamlayır və elektron informasiya vasitələrinin inkişaf etdiyi bir vaxtda bu sahələrin arasında bir sərhəd qoymaq da çətinləşir. Bütünlükdə isə bölgənin tarixinin özünü-küləşdirilməsi ilə erməni millətçiləri bir tərəfdən Dağlıq Qarabağın tarixi erməni torpağı olduğunu, digər tərəfdən də ermənilərin xeyli qədim bir etnos olduğunu və ona görə də onların Dağlıq Qarabağa tarixi haqqı olduğunu car çəkməyə çalışırlar. Son illərin kütləvi informasiya vasitələrində bu mövzuda erməni təbliğatçıların ictimai mühakiməyə çıxardıqları materialların sayını da müəyyənləşdirmək xeyli çətinidir. Həqiqət nəminə söyləmək lazımdır ki, erməni diasporu və ermənilərin havadarları tərəfindən də əməli şəkildə dəstəklənən bu kampaniyada erməni təbliğatçıları xeyli fəaldırlar.

Dağlıq Qarabağın və Azərbaycanın digər ərazilərinin ermənilərə mənsubluğu haqqında qaldırılan hay-küylər, habelə ermənilərin tarixinin qədimləşdirilməsi bir sıra erməni mənbələrinə istinadən edilir. Ermənilərin avtohtonluğunun əsaslandırılması üçün daha çox istinad edilən mənbələr Moisey Xorenskinin, Yeqişenin və digər kilsə salnaməçilərinin əsərləridir. Əslində isə bu əsərlər hazırda bölgə tarixinin saxtalaşdırılması ətrafında aparılan hay-küyə əsas olacaq mənbələr deyildir. Bunu həmin müəlliflərin əsərlərini ciddi şəkildə araşdırmış olan erməni və Qərb tədqiqatçı-

ları da təsdiq edirlər. Məsələn, erməni əsilli doktor Robert Bedrosyan yazır ki, ilkin mənbələr arasında iki kitabı biz kənara atmalıyıq – bunlar Yeqişenin "Vardan və erməni müharibəsi haqqında" əsəri və Moisey Xorenskiyə aid olduğu ehtimal edilən "Ermənistan tarixi" əsəridir (44). Tanınmış erməni tarixçisi Qrant Basdırmacyan özünün "Ermənistan tarixi" əsərində Moisey Xorenskiyə işarə edərək yazır ki, erməni rəvayətçiləri ermənilərin Ermənistana gəlməsini miladdan 2200 il əvvələ aid edirlər və erməni padşahlarının silsiləsini də tərtib etmişlər. Müəllifə görə, belə bir iddia əfsanədən başqa bir şey deyildir və yeni tarix bunu rədd edir. Q.Basdırmacyan onu da əlavə edir ki, saxta rəvayətlər xalqların tarixindən kənarlaşdırılmalıdır (45).

Erməni tarixçilərinin əsas mənbələrindən biri hesab edilən Moisey Xorenskinin "Ermənistan tarixi" adlı kitabı və digər mənbələrin etibarsızlığı haqqında xeyli ciddi fikirlər mövcuddur və bunların nəticəsi kimi Şərqi tarixinin öyrənilməsində erməni mənbələri etibarlı mənbələr kimi qəbul edilmir. Hətta hazırkı dövrdə Amerika universitetlərində olan ermənişünaslıq kafedralarının hazırladığı dərsliklərdə Ermənistan tarixi uydurulmuş erməni rəvayətləri əsasında deyil, etibarlı faktlar əsasında işlənilmişdir ki, bu da erməni millətçilərinin ciddi narahatçılığına səbəb olmuşdur (46).

Ermənilərin tarixi, onların Cənubi Qafqazda peyda olmasının mənzərəsi, bölgədə avtohtonluğa etdikləri iddiaların əsaslığı haqqında real tarixin formalaşmaqda olmasına baxmayaraq, erməni təbliğatçıları öz ənənəvi mövqelərini təbliğ etməkdə davam edirlər. Onlar bölgənin ermənilərə məxsusluğu haqqında ağızdolusu təbliğat aparmaqdan usanmırlar. Özü də bunu onlar çox asanlıqla edirlər. İnsafına sərəhəd qoymayan erməni təbliğatçıları üçün bugünkü Azərbaycanın istənilən nöqtəsinin tarixi erməni torpağı adlandırılması heç bir məsuliyyət tələb etməyən adi bir işdir. Öz torpaqlarını virtual şəkildə və millətçi fantaziyalar əsasında formalaşdıran erməni təbliğatçıları üçün onlara uyğun gələn faktların və sübutların ortaya qoyulması da adi bir təcrübədir.

Akademik tədqiqatlardan fərqli olaraq kütləvi informasiya vasitələri ilə yayılan materialların daha geniş auditoriyanı əhatə etməsi bu istiqamətə diqqəti daha da gücləndirmişdir. Bu mövzunun müxtəlif məqamları ilə bağlı elektron informasiya vasitələrində saysız-hesabsız informasiya və təbliğat materialları mövcuddur. Həmin materiallarda ən qədim zamanlardan başlayaraq bölgə tarixinin erməniləşdirilməsi ifrat dərəcəyə çatdırılmışdır. Kənar oxucu üçün belə bir təsəvvür yarana bilər ki, Cənu-

bi Qafqazda yalnız elə ermənilər mövcud olmuşdur və bu bölgədə müxtəlif mədəniyyətlər də öz başlanğıcını ermənilərdən götürüb. Bu ənənənin özü də erməni kilsə salnaməçilərindən XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində formalaşan erməni təbliğat məktəblərinin ənənələrindən irəli gəlir.

Saxtalaşdırılmış tarixin təbliği ənənəsi hazırda ermənilərin həyatında elə bir əhəmiyyətə malikdir ki, ondan üz döndərilməsi erməniliyin mahiyyətini tamamilə dəyişə bilər. Əslində, saxtalaşdırılmış tarixin təbliği, o cümlədən həmin saxta təbliğatın məhsulu olan "Böyük Ermənistan", "soyqırımı", türkçülüyə qarşı qan düşmənçiliyi erməniləri birləşdirən əsas dəyərlər olaraq özünü göstərməkdədir.

Ermənilər yalnız bölgənin saxtalaşdırılmış tarixinin təbliğatı ilə kifayətlənirlər. Başqa xalqların erməniləşdirilmiş ərazilərdəki tarixi, mədəni və ədəbi dəyərlərinə sahib çıxmaqla özünüküləşdirilməsi və ictimai fikrə təqdim olunması da erməni təbliğatının sevimli ənənələrindən biridir. Bu dəyərlərə sahib çıxılmasının böyük bir tarixi vardır. Şifahi yaradıcılıqda bu ənənələrin başlanğıcının isə nə vaxt qoyulduğunu söyləmək çətinidir. Amma bunun ən qədim dövrlərdən başladığını elə ermənilərin özləri də təsdiq edirlər. Erməni tədqiqatçısı Arşak Çobanyan hələ XIX əsrin sonlarında belə yazırdı: "Ermənilərin qədim ədəbiyyatından qalanlar bu xalqın mənəvi həyatının əks etdirilməsinə xidmət etməyə yaramır. Bu, kilsə ədəbiyyatıdır. O, yunan ədəbiyyatına məxsus olan rəngarəngliyə və bütövlüyə, bəzi Şərq ədəbiyyatına məxsus hissi zənginliyə malik deyil. O, qaba və sönükdür. Bu bozluq və sönüklük çox səbəblərlə izah olunur" (47).

Qonşu xalqların dəyərlərinin mənimsənilməsi və sonra da onun özününkü kimi təqdim edilməsi bir tərəfdən mənəvi boşluğun aradan qaldırılması zərurəti ilə bağlıdır, digər tərəfdən ermənilərə etnik qədimliyinin sübutu kimi lazımdır. Bu istiqamətdə hələ XIX əsrin əvvəllərindən Azərbaycan yazılı ədəbiyyatı nümunələrinin erməni nümunələri kimi çapı və yayılması faktları mövcuddur. Məsələn, XIX əsrin əvvəlində İrəvanda yaşayıb-yaratmış Fazil İrəvanlı adlı azərbaycanlı şairin istedadı ermənilərin diqqətini cəlb etmiş və onun əsərlərini öz adlarına çıxaraq müxtəlif şəhərlərdə çap etdirməyə başlamışdılar. Onun "Qızılgül və bül-bül haqqında olan əxlaqi roman" adlı kitabı 1812-ci ildə Sankt-Peterburqda İrəvan ermənisi Xocens Markar Geğamyanın imzası altında çap olundu. Geğamyan bununla kifayətlənməyib həmin kitabın rusca variantını da öz adına Sankt-Peterburqda çap etdirdi. Azərbaycanlı şairin iste-

dadına və yaradıcılığına sahib çıxan erməni Geğamyan adıçəkilən kitabı 1826-cı ildə "Qızılgül və bülbül" adı altında Parisdə də çap etdirdi. Bu kitab fransız dilinə tərcümə edilərək 1832 və 1833-cü illərdə Fransada təkrar çapdan çıxdı. Fransada yaşayan Arşak Çobanyan adlı birisi isə bu kitabı Avropada yaşayan ermənilərin ləhcəsinə uyğunlaşdıraraq "Anahid" jurnalında çap etdirməyə başladı. Bu jurnalın 1900-cü ildə çap olunan 12-ci nömrəsində isə oxuculara məlumat verildi ki, həmin əsərin müəllifi Geğamyan yox, Fəzil İrəvanidir (48).

Belə nümunələr ermənilərin tarixində saysız-hesabsızdır və bununla onlar gələcək nəsillər üçün heç də xoş olmayan bir ənənə qoyub getmişlər. Erməni demokratik-maarifçi ədəbiyyatının banisi X.Abovyan özünün "Erməni yaraları" əsərinin ilk səhifələrində Koroğlunu erməni aşığı adlandırmış və bunun ardınca da Azərbaycan milli məişət mədəniyyətinin çox nümunələrini erməniləşdirməyə çalışmışdı. Azərbaycan xalqının milli-məişət mədəniyyəti nümunələrini mənimsəməklə bərabər, X.Abovyan bu mədəniyyət nümunələrini yaradan xalqa nankorcasına yanaşmağı da yaddan çıxarmırdı. Məsələn, adıçəkilən əsərində X.Abovyan yazırdı: "Bizim yeni dilimizdə sözlərin yarısı türk və fars sözləridir. Bax, elə bu türk dili – türklərin özləri bu dildə yazmırlar, ancaq danışırlar. Özü də onlar bizdən nə qədər kobuddurlar. Bununla belə, bizim xalqımız bu dili elə bəyənmişdir ki, bizdə mahnılar, nağıllar atalar sözləri – hər şey bizim dildə yox, türkcədir...Türkləri "busurman" adlandırırlar, dilini isə sevirlər. Bu qəribə deyilmi?" (49).

X.Abovyan özü də etiraf edir ki, ermənilər Azərbaycan dilində oxunan mahnılara və dastanlara böyük maraqla qulaq asırdılar. Bu, xalqın ehtiyacından irəli gəlirdi. Xalq kütlələri öz dillərində bədii dəyər yaratmadığı üçün azərbaycanlıların bədii dəyərlərindən bəhrələnilir və sonra da həmin dəyərləri özününkü kimi təqdim edirdi. Bununla, ermənilər eyni zamanda özlərini zəngin bədii dəyərlər yetişdirmiş bir xalq kimi təbliğ etməyə çalışırdılar. Elə haqqında danışılan və Ermənistan ədəbiyyatı və ictimai fikir tarixində səxavətlə təriflənən X.Abovyan Azərbaycan folklor nümunələrini toplayaraq Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində nankorluğu ilə tanınan F.Bodenştedtdə erməni folklor nümunələri kimi təqdim etmiş və o da onları erməni folkloru kimi çap etdirmişdi. X.Abovyanın Azərbaycan folklor nümunələri ilə yaxşı tanış olduğunu onun "Erməni yaraları" əsərindən də görmək mümkündür. Bu əsərdə o, çoxlu sayda Azərbaycan atalar sözlərini və zərb-məsəllərini elə Azərbaycan dilində işlətməmişdir. X.Abovyan bu xalq yaradıcılığı nümunələrinə elə valeh olmuşdu ki,

sonradan onların böyük bir hissəsinin F.Bodenştedt tərəfindən 1850-ci ildə Berlində çap etdirilən "Şərqdə min bir gecə" adlı üçcildlik kitaba erməni folklor nümunələri adı altında daxil edilməsinə nail olmuşdu. X.Abovyanın davamçılarından olan Gevorq Haqverdiyan isə "Aşiq Qərib və Şahsənəm" adlı xalq dastanını tamamilə erməniləşdirmişdi. Digər Azərbaycan dastanlarının erməniləşdirilməsi də erməni müəlliflərinin yaradıcılığında mühüm mövzunu təşkil etmişdi (50).

Azərbaycan xalqının aşiq və milli ruhda bəstələnmiş musiqi əsərlərinin ermənilər tərəfindən mənimsənilməsi və sonra da erməni yaradıcılığı kimi təqdim edilməsi ənənəçiliyi haqqında saysız-hesabsız faktlar mövcuddur. Rus etnoqrafı İ.Şopen ermənilərin Azərbaycan musiqi mədəniyyətinə münasibətini belə xarakterizə edirdi: "Güman edirlər ki, ermənilərin də milli mahnıları olmuşdur. Ancaq erməni vilayətinin əhalisi onu tamamilə unudubdur. Və ya əgər oxuyurlarsa da, başlıca olaraq tatar və ya fars ahəngi üzərində oxuyurlar. Qəribədir ki, musiqi və mahnıları tatarlardan əxz eləmiş ermənilər vilayətdəki musiqiçilərin hamısının 8/9 hissəsini təşkil edirlər... Əgər ermənilərin nə vaxtsa milli rəqsləri olmuşdusa da, indi onları, o cümlədən də milli musiqilərini itiriblər. Bu xalqın indiki rəqsləri tatarlardan və dağlılardan alınmışdır" (51).

XX əsrin əvvəllərində V.Jelixovskaya adlı müəllif də ermənilər haqqında belə bir qənaətə gəlmişdi: "Bütün yer üzünə səpələnmiş olan ermənilər birgə yaşadıkları xalqların adətlərini, paltarlarını, ənənələrini asanlıqla qəbul edirlər. Türkiyədəki ermənini türkdən ayırmaq olmaz, Farsda isə o, eynilə farsdır, bizim tatar vilayətlərində isə onlar yalnız dinlərinə görə tatarlardan fərqlənilirlər" (52). Lakin bu reallığın bir tərəfi də var ki, ermənilər əhatəsində yaşadıkları xalqlardan əxz etdikləri mədəniyyəti sonradan öz mədəniyyəti kimi təqdim etməkdən usanmırdılar. Məhz buna görədir ki, Azərbaycan xalqının böyük sayda məişət, mətbəx, musiqi, folklor mədəniyyəti ermənilər tərəfindən mənimsənilmişdir.

Tarixi arxitektura abidələrinin mənimsənilməsi və sonra da onların erməni arxitekturası kimi təbliğ olunması sahəsində də erməni ənənəçiliyi artıq bütün dünyaya məlumdur. Dağlıq Qarabağ ərazisindəki alban dini abidələrinin erməni abidələri kimi tanıtılması sahəsində ermənilər uzun illərdir ki, ciddi cəhdlə fəaliyyət göstərirlər. Tarixi abidələrin mənimsənilməsi istiqamətində erməni məkrlərinin hansı nəticələrə səbəb olduğunu gürcü ədibi İlya Çavçavadzenin "Erməni alimləri və fəryad edən daşlar" əsərində də açıq görmək mümkündür.

Erməni informasiya-təbliğat materiallarının əksəriyyətinin sonunda, bir qayda olaraq, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin azərbaycanlılar tərəfindən başlandığı və ermənilərin də məcburiyyət qarşısında Dağlıq Qarabağın və onun ətrafındakı rayonları ələ keçirməli olduqlarını bəyan edirlər. Belə iddialar Ermənistan hakimiyyətində təmsil olunan yüksək vəzifəli şəxslər tərəfindən irəli sürülür. Baxmayaraq ki, Qarabağ dalğası üzərində hakimiyyətə gələnlərin hamısı Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan qoparılması iddiasının ortaya atılmasının və həmin iddiaların zor gücünə reallaşdırılmasının fəal iştirakçılarındanır. Əslində isə, bu üsulun özü də erməni təbliğatının sınıanmış ənənələrindən biridir və bu ənənənin aktuallığı indiyə qədər qorunmaqdadır. Yaradıcılıqla davam etdirilən bu ənənənin şişirdilməsi ilə erməni əzabkeşliyi, "sülhsevər" ermənilərin etnik təzyiqlərə məruz qalması haqqında aldadıcı təsəvvürlər yaradılır. Osmanlı Türkiyəsi ilə bağlı hadisələrin təsvirinin bu üsulla aparılması həmin ənənənin bariz nümunəsidir. Sanki Osmanlı Türkiyəsi ərazisində qiyamçı və terrorçu bir erməni nəslə yaradılmamışdı, bu nəsil ən müxtəlif yollarla silahlanaraq Qərbin iyrənc alətinə çevrilməmişdi, dövlət orqanlarına və dinc Osmanlı əhalisinə qarşı terror və etnik qırğınlara başlamamışdı və hətta xarici müşahidəçiləri də dəhşətə gətirən qırğınlar da ermənilər tərəfindən törədilməmişdi. Əksinə, bütün bunlar çox asanlıqla unudulur və əvəzində Osmanlı Türkiyəsinin həyata keçirməyə məcbur olduğu cavab tədbirləri erməni fantaziyası ilə şişirdilərək tamam başqa mahiyyətdə təqdim olunur.

Elə Qarabağın özündə 1905 və 1920-ci illərdə baş verən hadisələrin azərbaycanlıların adına yazılması da haqqında danışılan ənənənin ifadəsidir. Bununla hələ XX əsrin əvvəllərindən Daşnaksutyun partiyasının Cənubi Qafqazda, o cümlədən Qarabağda həyata keçirdiyi siyasət, bu partiyanın rəhbər sənədləri əsasında Qarabağda erməni silahlı və terrorçu qurumlarının yaradılması, həmin qurumlar tərəfindən terror əməliyyatlarının həyata keçirilməsi, millətçi erməni ruhunda gənc ermənilərin yetişdirilməsi və s. əməllər heç də xatırlanmır. Erməni hay-küylərinə baxmayaraq 1905–07-ci il hadisələrinin məhz ermənilər tərəfindən başlanması elə erməni və ermənipərəst mənbələrin özündə də təsdiq olunur. Konkret olaraq Bakıda erməni millətçi qüvvələrinin qeyri-qanuni fəaliyyətinin bu şəhərdə milli qırğınlar gətirib çıxarması, Naxçıvanda və Şuşada milli qırğınların ermənilər tərəfindən başlanması haqqında tutarlı faktlar mövcuddur (53).

1920-ci ildə Azərbaycan hökuməti tərəfindən Şuşada qırğınlar törədilməsinin iddia edilməsi də erməni təbliğatının millətçi mahiyyətini açmağa xidmət edən örnəkdir. Belə iddiaların "sübutuna" istiqamətlənmiş faktlara ötrəi nəzər yetirilməsi erməni təbliğatçılarının tarixi hadisələrə hansı saxtakarlıqla yanaşdığını sübut edir. 1920-ci ilin may ayının 22–23-də Novruz bayramı günü Şuşa şəhərində erməni millətçilərinin təşəbbüsü ilə baş verən hadisələri erməni təbliğatçıları belə təqdim edirlər: “Novruz bayramı ərəfəsində bir sıra erməni ailələri dəhşətli təhlükəni hiss edərək Şuşanı tərk etdilər... Şuşa erməniləri Sultanovun girovuna çevrildilər... Sultanovun əmri ilə erməni evlərinin yandırılması üçün əvvəldən azərbaycanlılara kibrit paylandı... Fanatik müsəlman dəstələri zabitlərin və əsgərlərin rəhbərliyi altında şəhərin erməni kvartallarına daxil oldular... müdafiəsiz insanları qəddarcasına öldürür, qadınları və qızları zorlayırdılar” (54). Başqa bir yazıda isə iddia olunur ki, 23 mart 1920-ci ildə Xosrov bəy Sultanovun rəhbərliyi altında olan müsavətçilər ermənilərin Şuşadan qovulması haqqında qədim planlarını həyata keçirdilər. Onlar yerli ermənilərin qırılmasını, erməni kvartallarının yandırılmasını və talan edilməsini həyata keçirdilər (55).

Belə insafsız yalanlar və cəfəng uydurmalar haqqında çoxlu nümunə gətirmək olar. Əslində isə, 1920-ci ilin Novruz bayramı günlərində Şuşada və Qarabağda hadisələr tamamilə başqa bir ssenari üzrə başlamışdı. Bir tərəfdən Qarabağı özünü küləşdirmək, digər tərəfdən də Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin hərbi qüvvələrinin diqqətini Qarabağa cəlb etməklə bolşevik qoşunlarının şimaldan Azərbaycanın işğalına başlanmasına yaxşı şərait yaradılması üçün erməni millətçiləri Qarabağda dinc Azərbaycan əhalisinə qarşı qiyam qaldırdılar. Qiyamın başlanması üçün Novruz bayramının seçilməsi də təsadüfi deyildi. Erməni məkri buna hesablanmışdı ki, azərbaycanlılar ən əziz bayramlarını qeyd etməklə məşğul olduqları zaman onlara daha çox itki yetirmək mümkün olacaqdır. Hadisələrin mahiyyətini tamamilə təhrif edən erməni təbliğatçıları etiraf etməsələr də, silahlı erməni qiyamı tək Şuşada deyil, gözlənilmədən həm də Xankəndində, Əsgəranda, Xocalı və Tərtərdə baş verdi. Əsgəranda postda dayanan Azərbaycan Ordusunun 50 nəfərlik bölməsi ermənilər tərəfindən vəhşicəsinə qətlə yetirildi. Tərtər istiqamətində də qəfil hücumla məruz qalan Azərbaycan hərbiçiləri itki ilə üzvləşməli oldular (56).

Hadisələrin məhz bu ssenari ilə başladığını Ermənistanın Müdafiə Nazirliyinin 27 aprel 1920-ci il tarixli məlumatı da təsdiq edir. Həmin məlumatda deyilir ki, 1920-ci il mart ayının 22-də ermənilər qiyam qal-

dıraraq Əsgəranı ələ keçirdilər. Şuşa və Xankəndinin hərbi qüvvələri isə mühasirəyə alındılar. Məlumatda o da bildirilir ki, Azərbaycan hərbi qüvvələri Əsgəranı yalnız aprelin 7-də azad edə bildilər (57).

1920-ci ilin martında Şuşada və Qarabağda baş verən hadisələrin araşdırılması erməni təbliğatçılarının iddialarını heç də təsdiq etmir. Əksinə, erməni təbliğat əhəmiyyətinin növbəti həlqəsinin də tarixi həqiqətlərin özünəməxsus şəkildə uydurulması üzərində qurulduğunu nümayiş etdirir. Dağlıq Qarabağda XX əsrin sonlarından başlanan millətçi təcavüzkarlığa erməni münasibətinin bu əhəmiyyətdən uzaq olmadığına nəzərə alınması obyektiv mövqenin ortaya çıxarılması üçün çox zəruridir.

Erməni millətçiliyinin təcavüzkarlıq tarixinin dərsələrini nəzərə almaqla XX əsrin sonundan etibarən Dağlıq Qarabağ ətrafında cərəyan edən hadisələrin də tarixi həqiqət, hüquq və beynəlxalq normalar çərçivəsində öz həllini tapacağına şübhə yeri yoxdur. Erməni millətçi təcavüzkar təbliğat əhəmiyyətinə əsasən Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin ədalətli həll olunacağı təqdirdə erməni təbliğatının müəyyən fəaliyyət istiqamətlərini müəyyənləşdirmək mümkündür. Bu istiqamətlərdən hər biri sözsüz ki, yenidən erməni əzabkeş obrazının yaradılması, öz "haqları" uğrunda mübarizə aparən ermənilərin etnik təcavüzə məruz qalması və azəri təbliğatının qurbanı olan ermənilərin sayı haqqında fantastik rəqəmlərin uydurulması olacaqdır. Çünki bu sahədə də erməni təbliğatının artıq qibtə ediləcək əhəmiyyətinin mövcudluğu elmi aləmə yaxşı məlumdur. Nümunə kimi elə Osmanlı Türkiyəsində "soyqırımına" məruz qalan ermənilərin sayının 1,5 milyon nəfərə çatdırılmasını göstərmək olar. Azərbaycan tarixində isə 1918-ci il sentyabrın 15-də Osmanlı-Azərbaycan qüvvələrinin Bakı şəhərini azad etməsi zamanı ermənilərin kütləvi şəkildə qırılması, habelə 1920-ci ilin martında Şuşada "qırılan" ermənilərin sayının erməni səxavətliliyi ilə artırılmasını göstərmək olar. Erməni təxəyyülü bu rəqəmlərin müəyyənləşdirilməsində hələ də erməni xislətinə uyğun inkişaf yolunu davam etdirməkdədir. 1918-ci ilin martında erməni daşnak qüvvələrinin Bakıda və Azərbaycanın digər məntəqələrində törətdiyi soyqırımını, erməni daşnaklarının Azərbaycan xalqına gətirdiyi faciələr və bunların nə vaxtsa qisas hissələri yarada biləcəyi, ən azı azərbaycanlıların öz doğma şəhərləri olan Bakının yad qüvvələrdən təmizlənməyi arzuları üzərində dayanmadan qeyd etmək lazımdır ki, ermənipərəst mənbələr 1909-cu ildə Bakıda 15 min erməninin yaşadığını göstərir (58). Əgər bu rəqəmin doğruluğunu qəbul etsək belə, ermənilərin sayı 1918-ci ildə çox da dəyişməzdi. Erməni təbliğatçılarından biri bildirir ki, 1918-ci ilin sentyabr

rında ən azı 15 mindən artıq erməni öldürülmüşdü (59). Başqa bir müəllif isə Bakıda "öldürülən" ermənilərin sayının 30 mindən çox olduğu və öldürülənlərin çoxunun da, əsasən, qadınlar, qocalar və uşaqlar olduğunu qeyd edir (60). Göründüyü kimi, bu iddianın heç bir tarixi əsası yoxdur və müəllif özü də iddiasını əsaslandırmaq üçün heç bir fakta istinad etməmişdir. Göstərilən rəqəm isə əsassız ittihamlar irəli sürülməsi üçün ortaya atılmışdır. Əgər uydurulan rəqəmin doğruluğuna inanmalı olsaq, onda belə çıxır ki, Bakıda erməni qalmamışdı. Erməni ideoloqlarının özünə də məlumdur ki, bu, belə deyildi. Təkcə onu qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə Bakıda kifayət qədər erməni yaşayırdı və hətta Azərbaycan parlamentində də erməni deputat qrupu fəaliyyət göstərirdi.

1920-ci ilin martında Şuşada qaldırılan erməni qiyamının nəticəsində "qırılan" ermənilərin sayı haqqında da erməni fantaziyası və təbliğat ənənələri hüddud və çərçivə bilmir. Dövrün erməni mənbələri 1920-ci ilin martında Şuşada 8 min erməninin "öldürüldüyü"nü iddia edirlər (61). Ermənistanın o vaxtkı müdafiə nazirinə təqdim olunan məlumatda qeyd olunan bu rəqəmin təbliğat xarakteri daşmasına şübhə etmək olmaz. Lakin erməni əzabkeş obrazının qabarıqlaşması üçün vaxt ötdükcə 1920-ci ilin martında Şuşada "qırılan" ermənilərin sayını artırmağa başladılar.

Yenə elə erməni müəllifləri bildirirlər ki, 1914-cü ildə Şuşada 22 min erməni yaşayırdı (62). Bu rəqəmin erməni müəllifi tərəfindən iddia edildiyi üçün onun obyektivliyinin şübhə doğurduğu aydındır. Bununla belə, şəhərdə öldürüldüyü iddia edilən ermənilərin sayı bu rəqəmdən də xeyli çoxdur. Erməni təbliğatçıları tərəfindən ortaya atılan rəqəmlər arasında qeyri-adi fərqi də görməmək mümkün deyil. Məsələn, erməni təbliğatçılarının iddia etdiyi rəqəmlər belədir: 10, 20, 25, 40, 35–45 min (63). Tarixi hadisələrə erməni meyarı ilə yanaşıllarsa, bu rəqəmlərin erməni təbliğatı tərəfindən gələcəkdə də şişirdiləcəyi gözlənilməlidir.

Eyni yanaşmanın Dağlıq Qarabağla bağlı hadisələrin mənzərəsinin "yaradılmasına" tətbiq ediləcəyi də erməni təbliğatının ənənələrinə tamamilə uyğundur.

Məlumdur ki, hazırda Dağlıq Qarabağ ətrafında yaranan münafişənin mahiyyəti dünya ictimaiyyətinə daha doğruluğu ilə aydın olmaqdadır. Azərbaycan xalqının haqlı tələbləri, dövlət daxilindəki etnik qurumlar barəsində beynəlxalq hüquq normaları və digər tələblər erməni millətçilərinin Azərbaycan Respublikasına qarşı işğalçılıq siyasətinin qeyri-qanuniliyini ortaya qoymaqdadır. Dünyanın ən böyük və ən nüfuzlu bey-

nəlxalq təşkilatları da birmənalı şəkildə Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünü tanıdığı halda, Dağlıq Qarabağ kimi oyuncaq qurumun tanınmasına bu bölgənin işğalını həyata keçirən və bir sıra böyük dövlətlərin siyasətinin oyuncağına çevrilən Ermənistan özü də cəsarət etmir. Vaxt ötdükcə Ermənistan nəinki bölgədə, hətta dünya miqyasında təklənməkdə davam edir. Bu isə o deməkdir ki, erməni separatçı-millətçiliyinin Azərbaycan xalqının haqlı iradəsi qarşısında işğalçılığından və millətçi-separatizmindən geri çəkilməli olduğu zaman yaxınlaşmaqdadır. Lakin erməni millətçiliyinin tarixi göstərir ki, bu qüvvələr başlarına gələnlərdən düzgün nəticə çıxarmırlar. Ona görə, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ədalətli şəkildə həll olunandan sonra da bu məsələ ətrafında erməni təbliğatçılıq əhəmələrinin yeni çaralarının təzahür edəcəyi istisna edilməməlidir.

III FƏSİL

ETNİK MÜNAQIŞƏNİN İNFORMASIYA QARŞIDURMASININ ERMƏNİ NƏZƏRİYYƏÇİLİYİ

Dağlıq Qarabağ ətrafında cərəyan edən hadisələr dinamik inkişaf yolu keçdiyi kimi, bu münaqişənin informasiya qarşিদurması da özünəməxsus fərqli inkişaf mərhələlərini arxada qoymuşdur. XX əsrin 80–90-cı illərinə erməni informasiya məşını hazır vəziyyətdə daxil olmuşdu və bu məşının aktivliyi informasiya məkanında müəyyən üstün mövqələr əldə etməyə imkan verdi. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, hadisələrin ilk illərində Azərbaycanın informasiya blokadasında olması da erməni informasiya məşınının fəallığından irəli gəlirdi. Xüsusilə, beynəlxalq informasiya məkanında erməni informasiya manevrlərinin artması Azərbaycanda baş verən qanlı və faciəli hadisələrin dünya ictimaiyyətinin diqqətindən kənardə qalması ilə nəticələnirdi. Bu istiqamətdə erməni təbliğat məşınının beynəlxalq aləmə çıxış yolu olan keçmiş SSRİ kütləvi-informasiya vasitələrində də dominantlıq etməsi Azərbaycanın informasiya müqavimətini daha da zəiflədirdi.

XX əsrin sonu və XXI əsrin ilk illərində Azərbaycan Respublikasının siyasi, iqtisadi sahələrdə dünya birliyinə inteqrasiyası sahəsində əldə etdiyi ciddi nailiyyətlər Dağlıq Qarabağ ətrafında cərəyan edən informasiya qarşিদurmasının qüvvələr nisbətinə xeyli təsir etdi. Azərbaycan həqiqətlərinin dünyaya açılması Dağlıq Qarabağla bağlı erməni informasiyasının dominantlığına da son qoydu. Bunun əsas səbəbi Azərbaycanın informasiya fəaliyyətinin genişlənməsi və Azərbaycan həqiqətlərinin yayılması idi.

Bununla da XXI əsrin əvvəllərindən erməni millətçi qüvvələri Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı informasiya qarşিদurmasında hücum mövqələrini itirməyə başladılar. Beynəlxalq aləmdə erməni informasiya siyasətinin obyektlərinə münasibət dəyişməyə başladı. Vaxt ötdükcə hətta erməni informasiya məşını müdafiəyə keçməyə məcbur oldu. Azərbaycan həqiqətlərinin informasiya ifadəsi erməni millətçilərinin, təcavüzkarlığının, dezinformasiyalarının mahiyyətini işıqlandırdıqca erməni millətçilərinin informasiya manevrliyi xeyli məhdudlaşdı. Əvvəllər əlverişli informasiya mühitində sərbəst fəaliyyətə malik olan erməni informasiya məşını yeni şəraitdə öz potensialının böyük bir hissəsini Azərbaycanın informasiya həqiqətlərinin təsirinin neytrallaşdırılmasına istiqamətləndirməli ol-

du. Bunun üçün bütün erməniləri dəstəkləyən qüvvələr də hərəkətə gətirildi, yeni-yeni informasiya vasitələri yaradıldı, informasiya məkanında Azərbaycana qarşı dezinformasiyalar kütləvi şəkil aldı, dövlət sənədlərində erməni informasiya siyasətinin hüquqi əsasları müəyyənləşdirildi, erməni informasiya siyasəti konsepsiyasının konturları dəqiqləşdirildi. Erməni millətçilərinin xüsusi diqqət yetirdikləri məsələlərdən biri də Azərbaycana qarşı informasiya qarşılıqlaşdırmasının nəzəriyyələşdirilməsi, ciddi nəzəri-praktiki təhlillərin aparılması və ümumiləşdirilməsi oldu. Bununla, əslində, Azərbaycana qarşı aparılan informasiya qarşılıqlaşdırmasının yeni istiqamətinin əsası qoyuldu. Özlərini erməni informasiya maşınının elementləri və subyektləri sayan müəlliflər Azərbaycan informasiya həqiqətlərinin ermənilərə yaratdığı çətinliklərin qarşısının alınması üçün informasiya qarşılıqlaşdırmasının nəzəri aspektlərinə münasibət bildirir və Azərbaycan həqiqətləri qarşısında erməni millətçi təbliğatının və dezinformasiyalarının təsirinin artırılması üçün öz qənaətlərini açıqlayırlar.

Qeyd etmək lazımdır ki, erməni informasiya qarşılıqlaşdırmasının nəzəri və praktiki məsələlərinin və problemlərinin araşdırılması və əldə edilən qənaətlərin erməni informasiya fəaliyyətində tətbiqinə cəhd göstərilməsi üçün xeyli işlər görülmüşdür. Azərbaycanda bu məsələyə diqqət yetirilmədiyi halda, Ermənistanda bu sahənin artıq öz məktəbi yaranmışdır və erməni informasiya nəzəriyyəçilərinin və təhlilçilərinin bu mövzuda kifayət qədər çoxlu yazıları və araşdırmaları mövcuddur. Bu isə onu göstərir ki, erməni millətçiləri Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ətrafında Azərbaycana qarşı aparılan informasiya qarşılıqlaşdırmasına yeni nəfəs vermək üçün bu prosesin elmi və ümumiləşdirilmiş qənaətlər üzərində qurulmasını da diqqət mərkəzində saxlayırlar.

Doğrudur, erməni informasiya nəzəriyyəçiliyi və informasiya qarşılıqlaşdırmasının geniş təhlillərinin aparılması neçə illərdir ki, davam edir. Lakin bu illər ərzində ermənilərin informasiya cəbhəsində erməni fəallığının üstünlük əldə etdiyini yəqin ki, heç erməni ideoloqları özləri də təsdiq edə bilməzlər. Bu, bir tərəfdən təbiidir. Çünki işğalçılığın, millətçiliyin, milli istisnalığın əsaslandırılmasına istiqamətləndirilmiş olan qəlp informasiya fəaliyyəti hansı nəzəri və praktiki qənaətlər üzərində qurulmasından asılı olmayaraq uzunömürlü ola bilməz. İnformasiya qarşılıqlaşdırmasının nəzəri və praktiki məsələlərini təhlil edən erməni müəlliflərinin çap etdikləri və səsləndirdikləri yazılar içərisində həm ermənicə, həm də rusca olanları xeyli çoxdur. Burada yalnız rus dilində işıq üzü görün yazılar və təhlillərə münasibət bildirilmişdir. Erməni dilində işıq üzü gö-

rən kitab və məqalələrə dil çətinliyi üzündən münasibət bildirilməsə də, onların elə adları erməni müəlliflərinin maraq sahəsini müəyyənləşdirməyə imkan verir (1).

Bu araşdırmaların adlarından göründüyü kimi, onların bir hissəsi Ermənistanın informasiya təhlükəsizliyi məsələlərinə həsr edilmişdir. Məlumdur ki, Ermənistan rəhbərliyi, erməni millətçi qüvvələri bu ölkəyə informasiya təhdidlərinin mənbəyi kimi ilk növbədə Azərbaycan və Türkiyəni görürlər. Ona görə həmin əsərlərdə Azərbaycana və Türkiyəyə qarşı informasiya qarşılıqlımasının əsaslarına toxunulduğunu ehtimal etmək olar. Bir sıra əsərlər isə Azərbaycanın erməni millətçiliyinə və işğalçılığına qarşı yönəldilmiş informasiya fəaliyyətinin təhlilinə və ümumiləşdirilməsinə həsr edilmişdir.

Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı informasiya qarşılıqlımasının erməni nəzəriyyəçiliyini və təhlilçiliyini əhatə etdiyi mövzulara görə aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar: 1) Erməni informasiya nəzəriyyəçiliyi; 2) Erməni informasiya siyasətinin təcavüzkar mahiyyətinə haqq qazandırılması; 3) Azərbaycanın informasiya fəaliyyətinə erməni baxışı.

1. Erməni informasiya nəzəriyyəçiliyi

İnformasiya nəzəriyyəçiliyi istiqamətində erməni müəlliflərinin elə də geniş təcrübəsi yoxdur. Sırf informasiya nəzəriyyəçiliyinə həsr olunmuş yazıların və araşdırmaların sayı o qədər də çox deyil. Erməni müəllifləri daha çox Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin informasiya qarşılıqlımasının konkret məsələlərini təhlil edərək ümumiləşdirmələr aparmış və öz qənaətlərini irəli sürmüşlər. Bir sıra yazılarda isə informasiya nəzəriyyəçiliyinin müəyyən aktual problemlərinə toxunulmuşdur. Hətta bu zaman da erməni müəlliflərinin məqsədi informasiya nəzəriyyəçiliyinin davam etdirilməsi deyil, Dağlıq Qarabağ ətrafında qurulan informasiya qarşılıqlımasının gücləndirilməsi üçün məsləhət və təkliflər vermək olmuşdur. Bu baxımdan informasiya nəzəriyyəçiliyinə həsr olunmuş yazıları və söylənilən fikirləri də Dağlıq Qarabağ ətrafında qurulan informasiya qarşılıqlımasının təşkilinin tərkib hissəsi saymaq olar.

Erməni müəllifləri informasiya fəaliyyətini, bütünlükdə isə informasiya təhlükəsizliyini milli təhlükəsizliyin tərkib hissəsi saymaqda onun təmin edilməsini dövlət və cəmiyyət qarşısında dayanan başlıca vəzifələrdən biri hesab edirlər. Doğrudur, bu müəlliflərin milli təhlükəsizlik haqqında olan təsəvvürləri erməni millətçi təfəkküründən heç də irəli

getmir. Ermənistanın milli təhlükəsizliyi deyəndə erməni müəllifləri Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərinin qorunub saxlanması və eyni zamanda Gürcüstan Respublikasının Cavak bölgəsində erməni təsirinin gücləndirilməsi kimi qəbul edirlər. Ona görə onların informasiya nəzəriyyəçiliyi də bu çərçivə üzərində qurulmaqdadır. İnformasiya qarşিদurmasının fəal erməni araşdırmaçısı Qaşik Ter-Arutyunyanın fikrincə, informasiya təhlükəsizliyi sosial-iqtisadi, hərbi-siyasi, mənəvi-psixoloji və digər sahələri əhatə edir. Onun qənaətinə görə, informasiya təhlükəsizliyi milli təhlükəsizliyin daha dinamik və tez dəyişən tərkib hissəsidir və milli təhlükəsizliyin əsas məqsədi və problemləri də informasiya sisteminin çevik fəaliyyəti ilə ictimaiyyətə çatdırılır (2). Başqa bir yazısında informasiyanın müasir insan həyatında artan roluna toxunan müəllif qeyd edir ki, hazırda fərdin, dövlətin, cəmiyyətin və millətin həyatının bütün sahələrində informasiyanın aktuallığı artmaqdadır. Onun fikrincə, informasiya geopolitikanın mühüm alətlərindən olmaqla siyasi sahəyə daha çox nüfuz etməkdədir (3). Başqa sözlə, o təmsil etdiyi dövlətin siyasi və geopolitika sahəsində uğur qazanmasının yollarından birini məhz informasiya siyasətinə diqqətin artırılmasında görür.

Müəllif tərəfindən informasiyanın ideoloji-təbliğət işinin qurulmasındakı roluna xüsusi olaraq toxunulmuşdur. Məlumdur ki, Ermənistan hazırda ideoloji bir cəmiyyətə çevrilmişdir. Millətçilik və bunun nəticəsi kimi monoetnik respublikanın yaranması, təcavüzkarlığın və bunun nəticəsi kimi Azərbaycan ərazilərinin işğalçı, antoqonist, antitürkçülük və digər ideyalar erməniləri birləşdirən başlıca ideoloji bazalardır. Həmin bazaların çökməsi erməniliyin ideoloji-mənəvi iflasına gətirəcəyi şübhəsizdir. Ona görə də müəllif ideologiyanın ictimai şüura çevrilməsinə və bu sahədə informasiya siyasətinin roluna xüsusi önəm verir. Qeyd olunur ki, yalnız informasiya texnologiyaları vasitəsi ilə milli ideologiyayı ictimai şüurda möhkəmlətmək olar. Ona görə də milli ideologiya informasiya məkanının əsas elementi olmalıdır. Bununla əlaqədar belə bir qənaətə gəlinir ki, informasiya-psixoloji təhlükəsizliyin (başqa sözlə, informasiya-psixoloji qarşিদurmanın) əsas vəzifələri aşağıdakılardır:

- milli konservativ ideologiyanın daxili informasiya məkanına yeridilməsi;
- ideoloji konsepsiyaların daxili və xarici təhriflərdən qorunması;
- milli maraqlar baxımından milli-ideoloji konsepsiyaların xarici informasiya məkanında yayılması (4).

Ermənistan dövlətinin informasiya siyasətinin mahiyyətinə diqqət yetirməklə müəllifin belə bir qənaəti ilə razılaşmaq olar ki, informasiya təhlükəsizliyinin formalaşdırılması müvafiq ideoloji postulatlar olmadan mümkün deyil. Daha doğrusu, ölkənin informasiya siyasətini də dövlətin ideoloji siyasəti müəyyənləşdirir və konkret olaraq Ermənistana gəlcə isə bu ölkənin informasiya siyasətinin mərkəzində də erməni millətçi ideologiyası dayanır.

Qeyd etmək lazımdır ki, erməni informasiya nəzəriyyəçiliyi sahəsində Qaqik Ter-Arutyunyan kifayət qədər fəallıq göstərməyə çalışan müəlliflərdən biridir. Onun rəhbərlik etdiyi “Noravank” informasiya-təhlil mərkəzini elə erməni informasiya nəzəriyyəçiliyi mərkəzlərindən biri saymaq olar. Mərkəzin malik olduğu saytda çoxlu sayda nəzəri-praktiki məqalələr çap olunmaqla bərabər, mərkəz tərəfindən informasiya nəzəriyyəçiliyi, Azərbaycan və türkçülüyə qarşı informasiya müharibəsinin praktiki məsələlərinə dair çoxsaylı kitabların nəşri də təşkil edilir. Belə nəşrlərin birində müəllif bildirir ki, müasir dövrdə informasiyaya malik olmaq, ondan səmərəli və məqsədyönlü şəkildə istifadə etmək millətin mövcudluğunun və yaşayış uğrunda mübarizəsinin mühüm meyarlarından birinə çevrilmişdir. Bu meyarlar Ermənistana da şamil edilir. Amma müəllif onu da unutmur ki, qlobal informasiya məkanına çıxarılan informasiyaların heç də hamısı dövlətin maraqlarına cavab verə bilməz. Ona görə də təklif olunur ki, informasiya təhdidlərinin qarşısının alınması üçün milli ehtiyatlar hərəkətə gətirilməli, milli-informasiya təhlükəsizliyi qurulmalıdır (5).

Başqa bir yazısında Qaqik Ter-Arutyunyan informasiya təhlükəsizliyinin nəzəri əsaslarının işlənilib hazırlanmasını mühüm sayır. Müəllif qeyd edir ki, elmi ədəbiyyatda bu günə kimi informasiya əməliyyatlarının və informasiya müharibələrinin kamil şərhə yoxdur. Ona görə müəllif yazır ki, idarəetmə orqanlarında bu anlayışlara müxtəlif yanaşma nümayiş etdirə bilirlər. Güman edilir ki, belə yanaşma ümumi işin ahəngdarlığına uyğun gəlməyə bilər. İnformasiya nəzəriyyəçiliyinin aparılmasında ayrı-ayrı müəlliflərin roluna toxunulsa da, müəllif cəmiyyət miqyasında təhlil mərkəzlərinin və ekspert komissiyalarının yaradılmasını məsləhət görür. Onun fikrincə, ilkin mərhələdə yaradılmış ekspert komissiyaları sonradan informasiya təhlükəsizliyi strukturlarına da çevrilə bilər (6).

Q.Ter-Arutyunyan yazılarında Dağlıq Qarabağın separatçı və qeyri-qanuni orqanlarının informasiya fəaliyyətinin nəzəriyyələşdirilməsinə də cəhd göstərmişdir. Onun nəzərinə, hərbi-siyasi konfliktə olan qurum

(Dağlıq Qarabağın qondarma strukturları nəzərdə tutulur) öz informasiya məkanını ekspertlərin nəzarəti altında saxlamalı və zərurət yarandıqca bu məkana düzəlişlər edilməlidir. Bütünlükdə cəmiyyətlərə qarşı və o cümlədən də Dağlıq Qarabağın separatçı-cinayətkar qurumlarına qarşı aşağıdakı iki növ informasiya axınının ola biləcəyi vurğulanır:

1. Bəşər həyatının bu və ya digər sferalarını işıqlandıran və qlobal informasiya sahəsini təşkil edən informasiya axını;

2. Konkret toplum və ya cəmiyyətin hərbi-siyasi, sosial-iqtisadi və mənəvi-psixoloji vəziyyətinə təsir göstərmək üçün olan məqsədyönlü informasiya axını (7).

Azərbaycanın Dağlıq Qarabağdakı erməni separatizminə qarşı istiqamətlənmiş informasiya siyasətini birinci nəsil informasiya müharibələrinə şamil edən müəllif Ermənistanı və Dağlıq Qarabağdakı işğalçı-separatçı qurumların informasiya məkanlarının inteqrasiya edilməsi haqqında da öz düşüncələrini ümumiləşdirməyə çalışmışdır. Müəllif belə bir qənaətə gəlir ki, Ermənistanla Dağlıq Qarabağdakı cinayətkar qurumlar hərbi-siyasi, iqtisadi sahələrdə inteqrasiya olsalar da, informasiya sahəsində hələ də inteqrasiya ola bilməmişlər. Bu məqsədlə də müəllif ekspert qruplarının yaradılmasını təklif edir. Onun fikrincə, həmin ekspert qrupları Ermənistanda olan mütəxəssislərlə birlikdə aşağıdakı istiqamətlərdə iş aparmalıdırlar:

1. İnfogen təhdidləri təsnif etmək, Dağlıq Qarabağın separatçı qurumlarına qarşı informasiya əməliyyatlarını hazırlayan mərkəzləri tapmaq və onların neytrallaşdırılması üçün səmərəli və asimmetrik metodlar işləyib hazırlamaq;

2. Hücum xarakterli qabaqlayıcı informasiya əməliyyatlarının aparılması metodlarını işləyib hazırlamaq.

İnformasiya təhlükəsizliyi sahəsində ekspert kimi tanınan başqa bir erməni müəllifi Samvel Martirosyan informasiya təhlükəsizliyinin rolunun artmasını hər bir ölkənin mövcudluğunun əsas kateqoriyalarından biri kimi təqdim edir. Müəllif əlavə edir ki, ölkələrin informasiya təhlükəsizliyindən asılılığı ildən-ilə artır və bu məsələ Ermənistan üçün də vacib siyasi əhəmiyyət kəsb edir. İnformasiya təhlükəsizliyinin mahiyyətinin daha yaxşı anlaşılması üçün müəllif onu iki tərkib hissəsinə ayırır – texniki-iqtisadi və siyasi-psixoloji istiqamətlər. Bu iki istiqamətin mahiyyəti açıqlanmaqla onların Ermənistan üçün zəruri əhəmiyyətini də diqqətdən qaçırmır. Texniki istiqamət dedikdə, müəllif informasiya təhlükəsizliyinin texniki bazasını nəzərdə tutur. Siyasi-psixoloji istiqamət dedikdə isə

informasiya-psixoloji qarşudurma nəzərdə tutulur. Bu istiqamətlərin, eləcə də informasiya təhlükəsizliyinin digər sahələrinin uğurunu müəllif onların daim təftiş edilməsində və təkmilləşdirilməsində görür (8).

Erməni kütləvi informasiya vasitələrində informasiya nəzəriyyəçiliyinin eksperti kimi təqdim olunan müəlliflərdən biri də Qaregin Xumaryandır və elektron informasiya vasitələrində onun bir neçə yazısı təqdim olunmuşdur (9). Həmin yazılarında müəllif informasiya qarşudurmasının tarixi, informasiyanın qloballaşan cəmiyyətdəki rolu, informasiya siyasətinin bəzi aktual məsələləri haqqında müəyyən fikirlər söylənilmişdir. Həmin yazılarda xüsusilə informasiya-psixoloji əməliyyatların mahiyyətinin, informasiya qarşudurmasının təbiətinin kütləvi informasiya vasitələrinin cəmiyyətdəki yerinin aydınlaşdırılmasına cəhd göstərilmişdir.

Ermənistanın informasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsi baxımından informasiya nəzəriyyəçiliyinin genişləndirilməsini də müəllif mühüm fəaliyyət sahəsi sayır. Onun fikrincə, informasiya təhlükəsizliyi sahəsində aparılan araşdırmalar, adətən, milli təhlükəsizlik məsələləri ilə bağlı olduğu üçün bu sahədə beynəlxalq əməkdaşlıq eləcə də geniş inkişaf etməmişdir. Müəllif ölkə daxilində informasiya nəzəriyyəçiliyinin genişləndirilməsini vacib sayır. O qeyd edir ki, informasiya prosesləri, xarici təsirlərin metodologiyası, bu metodologiyanın həyata keçirildiyi şəraitindən öyrənilməlidir. Bu qənaətlərini müəllif, əlbəttə ki, Ermənistanın informasiya təhlükəsizliyi ilə bağlayırdı. Xüsusi olaraq qeyd edir ki, informasiya siyasətində səhlənkarlığa yol vermək son nəhayətdə Ermənistan dövlətinin itirilməsi ilə nəticələnə bilər.

Bir sıra yazılar da mövcuddur ki, onlar daha çox erməni informasiya siyasətinin təcrübəsinin ümumiləşdirilməsinə, bu sahədə qarşıya çıxan problemlərin həllinə, informasiyanın təsir sahəsinin gücləndirilməsi məsələlərinə həsr edilmişdir (10). Yazı müəllifləri erməni millətçiliyinin və separatizminin başlıca uğurlarından birini məhz millətçi ideologiyaya xidmət edən informasiya-təbliğat işinin genişləndirilməsində və erməni informasiya məşininin gücləndirilməsində görürlər.

Maraqlıdır ki, erməni millətçiləri informasiya məkanında özlərinin virtual aləmini yaratmağa cəhd göstərirlər. Onların bu virtual aləmində bütün meyarlar erməni millətçiliyinin, separatizminin, terrorçuluğunun, işğalçılığının, milli istisnalığın sübutuna yönəldilmişdir və bu meyarlarla səs-ləşməyən mövqelər qətiyyətlə yaxına buraxılmır. Nəzərə alınsa ki, bu meyarlar perspektivsizdir və bəşər zəkası onu qəbul etmir və bu meyarlar bölgədə də dinc yaşayışın təminatına zəmin ola bilməz, onda güman et-

mək olar ki, informasiya nəzəriyyəçiliyi sahəsində erməni araşdırmaçılığı gələcəkdə daha da genişlənəcəkdir. Çünki qeyri-obyektiv erməni informasiyaları sözsüz ki, uzun müddət təsirli ola bilməz və belə informasiyaların gündəmdə saxlanması üçün erməni informasiya ideoloqları yəqin ki, yeni-yeni yollar axtarmalı olacaqlar.

2. Təcavüzkar erməni informasiya siyasəti aparılmasının əsaslandırılması

Erməni informasiya nəzəriyyəçilərinin və ekspertlərinin daha çox müraciət etdiyi mövzulardan biri heç şübhəsiz ki, erməni informasiya təcavüzkarlığının əsaslandırılmasıdır. Çünki bu məsələdə erməni informasiya qüvvələri vaxt ötdükcə daha obyektiv maneələrlə qarşılaşmalı olurlar. Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ətrafında və bütünlükdə Azərbaycana qarşı aparılan erməni informasiya fəaliyyəti mahiyyəti etibarilə təcavüzkar bir fəaliyyətdir. Bu da, əlbəttə ki, Ermənistanın dövlət səviyyəsində Azərbaycana qarşı apardığı işğalçılıq və millətçilik siyasəti ilə şərtlənir. Erməni təcavüzkar informasiya siyasəti də təcavüzkar dövlət siyasətindən qaynaq alır və bu istiqamətdə Ermənistanın və bütün ermənilərin təcavüzkar mahiyyətinin gizlədilməsi üçün ən müxtəlif vasitələrə əl atılır.

Məsələnin belə olduğunu, əslində, heç erməni informasiya ideoloqları da gizlətmirlər. Məsələn, erməni müəlliflərindən biri qeyd edir ki, fiziki mövcudluq uğrunda mübarizə erməni etnosunun həyat fəaliyyətinin əsas funksiyalarından biridir. Məhz bu funksiya erməni milli niyyətlərinin həyata keçirilməsinə yol açır. Müəllifin fikrincə, Ermənistanın təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üçün nəyin bahasına olursa-olsun indiki Ermənistan ərazisi, Dağlıq Qarabağın ərazisi və Dağlıq Qarabağ ətrafında işğal olunmuş ərazilər qorunub saxlanmalıdır (11). Sonra da əlavə edilir ki, erməni silahlı qüvvələrinin nəzarəti altında olan ərazilər bütün ermənilərin birləşə biləcəyi məkana çevrilməlidir.

İşğal olunmuş ərazilərin işğal altında saxlanması üçün Ermənistan dövləti çox vasitələrə əl atmaqdadır. Həmin vasitələrdən biri də məhz işğalın qorunmasına hesablanmış olan informasiya müharibəsinin aparılmasıdır. Ermənistan dövləti və bütünlükdə ermənilik belə bir müharibənin aparılmasına çoxdan başlayıb və işğalın qorunub saxlanması üçün informasiya müharibəsinin genişləndirilməsini daim diqqət mərkəzində saxlayır.

Digər erməni müəllifləri də Dağlıq Qarabağda yaradılmış separatçı qurumu və Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərini Ermənistandan ayrı təsəvvür etmirlər və Ermənistanın informasiya təhlükəsizliyini Dağlıq Qarabağ və onun ətrafında işğal olunmuş ərazilərin, habelə Gürcüstanın Cavak bölgəsinin və dünya erməniliyinin informasiya təhlükəsizliyi kimi qəbul edirlər. Ona görə də erməni informasiya ideoloqları bu informasiya məkanlarının təhlükəsizliyinin qorunması, yəni erməni millətçi-separatçı ideologiyasının qorunub saxlanması üçün də müvafiq informasiya siyasətinin həyata keçirilməsini vacib sayırlar (12).

Erməni müəllifləri qeyd edirlər ki, Dağlıq Qarabağdakı separatçı qurum cəbhənin ön xəttində yerləşməklə bərabər, həm də erməniliyə qarşı aparılan informasiya müharibəsinin ön xəttində yerləşir. Bu baxımdan Dağlıq Qarabağdakı erməni separatizmi əks-informasiya axarlarının təsiri ilə daha ciddi şəkildə üzvləşirlər. Dağlıq Qarabağ separatizminə qarşı istiqamətlənmiş informasiya axını eyni zamanda Ermənistana qarşı istiqamətlənmiş informasiya axını hesab edilir. Bu informasiya axınının qarşısının alınmasının isə əks tərəfə qarşı istiqamətlənmiş informasiya fəaliyyəti ilə mümkün olduğu bildirilir. Erməni informasiya ideologiyasına görə, Qarabağın separatçı qurumunun informasiya təhlükəsizliyinin Ermənistanın informasiya təhlükəsizliyindən ayrılması düzgün deyil və bu iki subyektin informasiya təhlükəsizliyi bir yerdə təmin olunmalıdır (13).

Erməni araşdırmalarında qabardılan qənaətlərdən biri də budur ki, erməni cəmiyyətinə qarşı istiqamətlənmiş informasiya axınının gücləndirilməsində məqsəd erməniliyi gözdən salmaq, qondarma Dağlıq Qarabağ Respublikasına (?) və Ermənistan Respublikasına qarşı ərazi iddiaları irəli sürməkdir. Beynəlxalq auditoriyaya istiqamətlənmiş informasiya axını isə beynəlxalq aləmdə Ermənistanı və erməniliyi gözdən salmaqdır (14).

Qəribə də olsa, bu mülahizələri bütün qonşularına ərazi iddiaları irəli sürən, müstəqil Azərbaycan Respublikasının isə 20 faiz ərazisini işğal edən təcavüzkar dövlətin informasiya ideoloqu irəli sürür. Özü də mülahizələrində qeyri-obyektivliklə kifayətlənməyərək işğal olunmuş ərazilərin geri qaytarıla biləcəyinin qarşısının alınması üçün informasiya müharibəsinin gücləndirilməsini qarşıda duran vəzifələrdən biri kimi xarakterizə edir.

Erməni informasiya ideoloqları da Ermənistanın rəsmi şəxsləri kimi Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində elan edilmiş Dağlıq Qarabağın qondarma və separatçı qurumunu öz “araşdırmalarında” Azərbaycan Respublikasının statusu ilə eyni səviyyədə tutur və beynəlxalq qurumların qərarlarında işğal edildiyi kimi tanınan ərazilərin geri qaytarılması cəhd-

lərini də Dağlıq Qarabağın qondarma qurumunun daxili işlərinə qarışmaq kimi qiymətləndirirlər. Erməni informasiya nəzəriyyəçilərində də işğal olunmuş ərazilər erməni torpaqları adlandırılır və erməni informasiya siyasəti məhz bu təsəvvür üzərində qurulur. Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq aləmdə tanınmış sərhədlərinin bərpası istiqamətində apardığı daxili və xarici siyasət erməniliyə qarşı istiqamətlənmiş siyasət kimi qəbul edilərək bu siyasətin gözdən salınması üçün təhrif və dezinformasiyalar üzərində qurulan informasiya fəallığını daha da artırırırlar. Azərbaycana bağlı olan hər şey hədəfə götürülür, Azərbaycana qarşı mümkün olan və olmayan dezinformasiyalar dövrüyyəyə buraxılır və sonra da bunların Azərbaycanın informasiya təhdidləri qarşısında cavab və müdafiə tədbirləri olduğu iddia olunur.

Ermənistan dövlətinin və erməniliyin informasiya ideoloqlarının fikrincə, erməniliyin qarşılaşdığı ən başlıca informasiya təhdiidi Azərbaycanın informasiya siyasətidir və bu siyasətin neytrallaşdırılması erməniliyin qarşısında dayanan başlıca vəzifədir. Müstəqil dövlət kimi suveren hüquqlarının və işğal olunmuş ərazilərinin azad edilməsi istiqamətində Azərbaycan hökumətinin və xalqının apardığı haqlı mübarizə və onun informasiya təminatı Ermənistan və Dağlıq Qarabağın separatçı qurumuna qarşı informasiya təxribatı, Ermənistana qarşı təcavüz, revanşist xarakterli təcavüzkar Azərbaycan milli ideologiyasının dirçəlişi, siyasi və elmi reallıqlardan uzaq olan Azərbaycan informasiya əməliyyatları və s. kimi dəyərləndirilir (15).

Azərbaycanın öz haqları uğrunda mübariz mövqə tutması erməni ideoloqları tərəfindən hazırda Ermənistana, Dağlıq Qarabağın cinayətkar rejiminə və bütün Ermənistana qarşı istiqamətlənmiş ən qorxulu təhlükə hesab olunur. Erməni millətçi informasiya məkanında özünə yer tapmış müəlliflərdən biri erməni auditoriyasının şüurunun zəhərlənməsinə istiqamətlənmiş yazısında Azərbaycanın informasiya fəallığını təcavüzkar təbliğat sənayesi adlandırır və onu erməni informasiya məkanına yönəlmiş risk və təhlükə kimi xarakterizə edir. Eyni zamanda Azərbaycanın informasiya fəallığı erməni milli təhlükəsizliyinin təminatçısı olan strukturlar üçün də risk və təhdid adlandırılır. Müəllif, əraziləri işğala məruz qalmış Azərbaycan xalqının ərazi bütövlüyünü qorumaq cəhdini Azərbaycanın milli-mədəni sərvətlərini, yüzlərlə kəndi və şəhəri talan etmiş terroru və millətçiliyi dövlət siyasəti səviyyəsinə qaldırır, erməni faşizminin cəzalandırılması istəyini Azərbaycan cəmiyyətində erməniləşmənin, ermənilərə nifrətin aşılınması və qızıqdırılması kimi təsvir edir və sonra

da mənsub olduğu cəmiyyəti Azərbaycan xalqının belə “qeyri-tolerantlığına” qarşı mübarizəyə səsləyir. Erməni informasiya ideoloqunun fikrincə, Azərbaycanda informasiya-təbliğət işi konveyer səviyyəsinə qaldırılıb, bu sahənin öz üsulları formalaşmış və bu sahənin ənənəvi metodlarından istifadə olunur, Azərbaycanın informasiya-təbliğət fəaliyyəti dövlət tərəfindən maliyyələşdirilir. Bununla bağlı çoxlu sayda saytlar işə salınır, kitablar çap olunur, informasiya müəllifləri yetişdirilir. Bütün bunların qarşısının alınmasını isə müəllif erməni informasiya məşinının gücləndirilməsində, Azərbaycanın informasiya siyasətinin sistemli şəkildə öyrənilməsində və ona müqavimət göstərilməsində görür. Bu istiqamətdə artıq fəaliyyətə başlamış “Noravank” fondunun, “Ararat” strateji araşdırmalar mərkəzinin, “voskanapat.info” saytının, “Qolos Armenii” qəzetinin və digərlərinin antiazərbaycan təbliğatı nümunə göstərilir. Amma müəllif bu saytların fəaliyyəti ilə də kifayətlənmir və bunların çox az olduğunu qeyd edir (16).

Erməni informasiya ideoloqu erməniliyin erməni-türk qarşıdurması və Qarabağın erməniliyə bağlılığı haqqında daha geniş informasiyaya ehtiyac duyduğunu və bunun üçün də yeni-yeni erməni informasiya saytlarının açılmasını təqdir edir. Onun fikrincə, belə saytlar Azərbaycanın informasiya axınlarının neytrallaşdırılması sahəsində xidmət göstərməlidirlər. Yazıda erməni informasiya məkanı üçün təhlükə hesab olunan Azərbaycan informasiya axınlarının təsnifatı da aparılmışdır. İddia olunduğuna görə, bu informasiya axınları aşağıdakı istiqamətlər üzrə yönəldilir:

Birinci istiqamət erməni informasiya məkanına təsir göstərilməsidir. Müəllifə görə, bu zaman Azərbaycan informasiya məşinini erməni reallıqlarını əks etdirməyən ifadələrdən və tezislərdən istifadə edir. Onun fikrincə, aşağıdakı ifadələrin Azərbaycan informasiya məkanında yer alması erməni həqiqətlərinin Azərbaycan tərəfindən təhrif edilməsidir – Ermənistanda böhranlı iqtisadi vəziyyət, Ermənistanın blokadaya alınması, erməni əhalisinin Ermənistandan emiqrasiya etməsi, Ermənistanın regional layihələrdə iştirak etməməsi, ordudan fərariyyət, əli qana batmış Qarabağ klanı və s. Erməni informasiya ideoloqunun bu ifadələrin bütünlüklə Azərbaycanın informasiya məkanının dezinformasiyaları olması haqqında söylədiklərinin nə dərəcədə doğru olduğunu elə erməni informasiya vasitələrinin materialları ilə tanışlıqdan sonra yəqin etmək olar. Müəllifin sonrakı fikrindən aydın olur ki, yuxarıda sadalanan ifadələr bir sıra Ermənistan siyasətşünasları, təhlilçiləri, jurnalistləri tərəfindən də istifadə olunur. Müəllif belələrini Ermənistanda yaşayan türk və azəritürk agent-

ləri adlandırır və Ermənistan reallıqları haqqında hətta ermənilər tərəfindən söylənilən obyektiv fikirləri də Azərbaycan informasiya-təbliğat məsələsinin təxribatı kimi xarakterizə edir.

İkinci istiqamət Qərbin ictimai fikrinə təsir göstərilməsi üçün aparılan informasiya fəaliyyətidir. Müəllif etiraf edir ki, Azərbaycanın beynəlxalq aləmdə apardığı informasiya fəaliyyətinin nəticələri artır. Yəni, dünya birliyi Azərbaycanın obyektiv informasiya fəaliyyəti nəticəsində bölgədə baş verən proseslərin mahiyyətini dərk etməyə başlamışdır. Məhz bunun nəticəsidir ki, dünyanın aparıcı beynəlxalq təşkilatları Azərbaycanın erməni işğalına məruz qalmasını tədqiq etmiş və Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünü dəstəkləmişdir. Müəllif bunu təəssüflə qeyd edir və beynəlxalq təşkilatların da Azərbaycan yalanlarına inandığını söyləyir. Nəticə etibarilə belə “yalanlara” qarşı informasiya müharibəsinin gücləndirilməsi də erməni informasiya maşınının qarşısında dayanan vəzifələrdən hesab edilir.

Üçüncü istiqamət Azərbaycanın daxili auditoriyasıdır. Erməni millətçiliyi, erməni terrorizmi, erməni vəhşilikləri və erməni işğalı haqqında Azərbaycan daxilində informasiya-təbliğat siyasətinin qurulması müəllif tərəfindən yenə də təəccüblə qarşılır. Bu məsələ də erməni informasiya ideoloqunun ciddi narahatçılığına səbəb olur və ona cavab verilməsi zəruri sayılır (17).

Bütünlükdə isə Azərbaycanın informasiya fəaliyyəti təcavüzkar informasiya siyasəti kimi xarakterizə olunur və bu “təcavüzkar informasiya siyasətinin” qarşısının alınmasının Ermənistan dövlətinin diqqətindən kənar qaldığını qeyd edir. Sonra müəllif bir neçə erməni informasiya ideoloqunun adını çəkir və onların təkliddə apardıqları işi də külək dəyirmanı ilə mübarizəyə bənzədir. Fikirlərini yekunlaşdıraraq müəllif erməni dövlətini və erməniliyi Azərbaycanın informasiya fəallığına qarşı mübarizəyə səfərbər olmağa çağırır.

Erməni informasiya ideoloqları erməniliyin informasiya təhlükəsizliyinin necə təmin edilməsini Azərbaycanın hansı istiqamətlərdə antierməni təbliğatı aparması ilə bağlayırlar. Təklif olunur ki, Azərbaycan tərəfinin apardığı antierməni informasiya təbliğat fəaliyyətinin istiqamətləri erməni mütəxəssisləri və mərkəzləri tərəfindən öyrənilməli və onun nəticələri ümumiləşdirilərək erməni cəmiyyətinə çatdırılmalıdır. Erməni mütəxəssislərinin qənaətinə görə, ümumi informasiya siyasəti səviyyəsində və konkret informasiya əməlləri səviyyəsində erməni cəmiyyətinə qarşı informasiya müharibəsi aparılır. Buradan da belə bir nəticəyə gəlinir ki,

antierməni informasiya siyasəti Azərbaycanın dövlət siyasətinin tərkib hissəsidir və bu siyasətin aparılmasında qarşıya qoyulan məqsəd də Ermənistan Respublikasını, Dağlıq Qarabağın qondarma qurumunu və erməniliyi gözdən salmaqdır (18).

Erməni təhlil mərkəzlərinin nümayəndələri iddia edirlər ki, Azərbaycan özünün antierməni informasiya siyasətini aşağıdakı istiqamətlər üzrə davam etdirir:

- Ermənistan və ermənilik haqqında mükəmməl məlumatlar toplanması və həmin məlumatlar vasitəsi ilə ermənilərin sosial-psixoloji və mədəni obrazının öyrənilməsi;

- digər ölkələrin, o cümlədən Türkiyənin təcrübəsi əsasında antierməni informasiya siyasətinin işlənilib hazırlanması;

- antierməni siyasətinin öz ölkəsinin imicinin formalaşdırılması və Azərbaycan mövqelərinin yayılması cəhdləri ilə müşayiət olunması;

- strateji və operativ-strateji səviyyədə ermənipərəst informasiya axınlarına müqavimət göstərilməsi, antierməni siyasətində isə çoxvektorlu hücum aparılması;

- daxili auditoriya içərisində, erməni cəmiyyəti daxilində, islam dünyasında, keçmiş sovet respublikalarında və Qərbdə antierməni informasiyanın yayılması və bu fəaliyyət zamanı hədəf kimi gənclərin və uşaqların, habelə ölkələr daxilində və beynəlxalq strukturlarda mühüm qərarlar qəbul edən şəxslərin seçilməsi;

- müxtəlif auditoriyalarda həmin auditoriyalara uyğun olan metodların tətbiq edilməsi;

- antierməni informasiya siyasətinin dövlət siyasətinin bütün sferalarına inteqrasiya edilməsi və bu siyasətin sistemli şəkildə həyata keçirilməsi (19).

A.Jamokaçyan adlı bir erməni müəllifi qeyd edir ki, Azərbaycan informasiyalarında ermənilik üçün qiymət kəsb edən hər bir adam, tarixi qəhrəmanlar, Ermənistanın siyasi tarixi, ermənilərin dövlət, ictimai və din xadimləri hədəf götürülür və bunu Azərbaycan üçün qəbahət sayır. Azərbaycan ərazilərini işğal edən Ermənistanın qələm sahibi, antitürkçülüğü kütləvi milli ideologiyaya çevirmiş bir cəmiyyətin üzvü, adi insanların deyil, millətçi, terrorçu, işğalçı ermənilərin Azərbaycan informasiyasında hədəfə çevrilməsini belə təəccüblə qarşılayır. Müəllifə görə, Azərbaycanın antierməni informasiyalarında aşağıdakı məsələlər xüsusi olaraq hədəf götürülür:

– erməni dövlətçiliyinin və erməni xalqının tarixi, o cümlədən Arsa-xın siyasi tarixi, ermənilərin orada avtoxton olub-olmaması;

– Azərbaycan dövlətinin yaranması, Azərbaycan xalqının formalaşması və avtoxtonluğu ilə bağlı məsələlərin Azərbaycan mövqeyindən və marağından şərh edilməsi;

– ermənilərin soyqırımına məruz qalmasının inkar edilməsi;

– XX əsrdə ermənilər tərəfindən Azərbaycan xalqına qarşı soyqırımı siyasətinin təqdim edilməsi, o cümlədən 1918-ci ildə Bakı kommunası ilə müsəlmanlar arasında baş verən toqquşmanın ermənilər tərəfindən Azərbaycan xalqına qarşı tətbiq edilən soyqırım kimi təqdim edilməsi;

– 1990-cı ildə Bakıya sovet qoşunlarının yeridilməsi nəticəsində həlak olanların erməni təxribatının qurbanları kimi təqdim edilməsi;

– 1992-ci ildə Xocalıda baş verənlərin erməni hərbiçiləri tərəfindən həyata keçirildiyinin və bununla da soyqırım həyata keçirilməsinin iddia edilməsi;

– erməniliyin başqa xalqlara qarşı cinayətkar əməllərin həyata keçirilməsində, antitürkçülükdə, antisemitizmdə, beynəlxalq erməni təhlükəsində ittiham edilməsi;

– erməni xalqının əxlaqi-psixoloji obrazının və dəyərlər sisteminin təhrif edilməsi;

– Ermənistan Respublikasının və Dağlıq Qarabağ Respublikasının (?) sosial-iqtisadi, siyasi və digər uydurulmuş problemlərinin olması ilə bağlı spekulasiya edilməsi;

– erməni ordusunda problemlərin olması ilə bağlı şayiələr yayılması (20).

Azərbaycan informasiyasının adına yazılan bu ittihamların neytrallaşdırılması və qarşısının alınmasını isə müəllif yuxarıda qeyd edildiyi kimi, antierməni informasiya fəaliyyətinin ətraflı öyrənilməsində və antiazərbaycan informasiya axınının gücləndirilməsində görür.

Doğrudur, bəzi erməni informasiya ideoloqları Azərbaycan həqiqətlərinin yayılması üzərində qurulan informasiya siyasətini qeyri-ciddi, diqqət yetirməyə layiq olmayan və hətta yumoristik informasiya kimi qiymətləndirirlər (21). Amma erməni informasiya siyasətinin təcavüzkar xarakterinin günü-gündən genişlənməsi onu göstərir ki, bu heç də belə deyil. Erməni informasiya maşını Azərbaycana qarşı dezinformasiyaların və informasiya təxribatlarını nə qədər genişləndirərsələr də, dünyada Azərbaycan həqiqətləri də başa düşülür. Bunu elə erməni informasiya ideoloqları da görürlər və dünya erməni diasporu da bu həqiqətlərin qarşısının alınmasına çağırılır (22).

Ermənistan parlamentinin deputatları isə dünya miqyasında ermənilər üçün arzu edilməyən ciddi nəticələr verəcək Azərbaycan informasiya siyasətinin qarşısının alınması üçün Ermənistanın və Dağlıq Qarabağın separatçı qurumunun parlamentlərinin birgə iclasının keçirilməsini və Azərbaycan həqiqətlərinin yayılmasının qarşısını almaq üçün müştərək konsepsiyanın hazırlanmasını təklif edirlər. Onlar güman edirlər ki, müştərək informasiya təbliğatı erməni informasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üçün əhəmiyyətli rol oynaya bilər (23).

Son zamanlar ermənilik daxilində belə çağırışların sayı artmaqdadır. Çünki vaxt ötdükcə erməni informasiya siyasəti öz resurslarını bitirməkdə və ənənəvi auditoriyasını isə itirməkdədir. Bu isə erməni informasiya siyasətinin təcavüzkar mahiyyətinin genişlənməsi ilə müşayiət olunur.

Erməni informasiya siyasətinin “kəsərliliyinin” artırılmasına göstərilən cəhdlərdən biri bu siyasətin konsepsiyasının formalaşdırılmasıdır. Bu məsələyə xüsusi diqqət yetirilir və güman edilir ki, erməni informasiya qarşılıqlılaşmasının konsepsiyasının hazırlanması ilə hətta Ermənistana qarşı istiqamətlənmiş asimmetrik təhlükələrin də qarşısını almaq mümkün ola bilər. Belə konsepsiyaların hazırlanması üçün müvafiq mütəxəssislərin Ermənistanda olmamasını da erməni informasiya ideoloqları problem sayırlar. Onlar təklif edirlər ki, Amerikanın, Almaniyanın informasiya siyasəti konsepsiyaları yerli və milli xüsusiyyətlər nəzərə alınmaqla Ermənistan üçün qəbul edilsin. Eyni zamanda təklif olunur ki, erməniliyə qarşı istiqamətlənmiş informasiya axınlarının araşdırmaları aparılsın. Çünki belə araşdırmaların aparılması və onların nəticələrinin istifadə edilməsi Ermənistan üçün son dərəcə faydalıdır. İnformasiya qarşılıqlılaşmasının araşdırılmasının aparılması zəruriliyi aşağıdakı səbəblərlə əlaqələndirilir:

1. İnformasiya sahəsində Ermənistanın milli təhlükəsizliyinə qarşı istiqamətlənmiş xarici təhdidlər aydınlığı ilə seçilir və gələcək üçün də onun proqnozlaşdırılması mümkündür. Nəzərdə tutulur ki, Ermənistana qarşı yönəlcək belə təhlükənin mənbəyi Azərbaycandır. Ona görə bir daha məsləhət görülür ki, Ermənistan tərəfindən araşdırmaların aparılması genişləndirilsin və bununla da təhlükə mənbəyi neytrallaşdırılsın.

2. Bildirilir ki, ermənilərin qarşısında dayanan ümummilli vəzifələrdən biri qondarma erməni soyqırımının, Dağlıq Qarabağda elan edilmiş separatçı-cinayətkar qurumun beynəlxalq aləmdə tanıtılmasıdır. Bununla bağlı bir daha informasiya araşdırmalarının aparılması, dünya birliyində müvafiq ictimai rəyin yaradılması üçün informasiya təsirinin gücləndirilməsi

məsi, aparıcı dünya dövlətlərinin, xüsusi səlahiyyətli şəxslərin, Ermənistan üçün əhəmiyyət kəsb edən məsələlərin həlli ilə məşğul olan insanlارın erməni informasiya təsirləri ilə əhatə olunması təklif olunur. Burada müəllifin yazdıqlarından aydın olur ki, informasiya araşdırmaları dedikdə, o, informasiya əməliyyatlarını nəzərdə tutur (24).

Bu təklifi irəli sürən erməni informasiya ideoloqu M.Ağacanyan, əs-lində, mövqeyini günü-gündən itirməkdə olan erməni informasiya maşın-nının təkmilləşdirilməsinin zəruriliyini qeyd edir. Yuxarıda görüldüyü kimi, başqa erməni ideoloqları da erməni informasiya maşınının (daha doğrusu, informasiya təcavüzkarlığının) fəaliyyətinin gücləndirilməsi üçün digər təklifləri də irəli sürürlər. Məsələn, ekspert komissiyasının yaradıl-ması, informasiya siyasəti konsepsiyasının formalaşdırılması və s. Bəzi erməni informasiya ideoloqları elektron informasiya kimi, vasitələrinin xidmətinin genişləndirilməsi üzərində də düşünməyi lazım bilirlər. Azər-baycan həqiqətlərinin informasiya vasitəsi ilə dünyaya yayılmasının qar-şısının alınması üçün erməni ideoloqları arasında hətta Azərbaycanla in-formasiya müharibəsinin jurnalistlərə deyil, xüsusi hazırlıqlı erməni ana-litiklərinə tapşırılmasını məsləhət bilirlər (25).

Güman edilir ki, bu yollarla erməni informasiya maşınının Ermənista-nın işğalçılıq siyasətinin informasiya təminatı roluna nail olmaq müm-kün olacaqdır.

Azərbaycan həqiqətləri qarşısında erməni informasiyasının bir çox hallarda çarəsiz qalmasını isə erməni ideoloqları bir sıra səbəblərlə əla-qələndirirlər. Bu məsələdə də erməni millətçiləri erməni xislətinə sadıq qalaraq Azərbaycanın obyektiv informasiya siyasətinin təsirliliyini etiraf etmir və Azərbaycan həqiqətləri qarşısında aciz qalmalarını Azər-baycanın informasiya siyasətinin türkiyəli mütəxəssislər tərəfindən idarə edil-diyini iddia edirlər. Qeyd olunur ki, öz informasiya siyasətini qurmaqda Azərbaycan Türkiyədən və digər müttəfiq dövlətlərdən metodoloji yar-dım alır və guya, Azərbaycanın Dağlıq Qarabağın qondarma separatçı re-jiminə qarşı yönəldilmiş informasiya mübarizəsində Azərbaycanda yerləş-ən böyük enerji şirkətlərinin ekspertləri iştirak edirlər (26).

Belə absurd iddia ilə kifayətlənməyən erməni informasiya ideoloqları Azərbaycanın informasiya ekspertlərinin Türkiyədə hazırlıq gördükləri-ni, sonra da onların Azərbaycanda xüsusi analitik mərkəzlər açdığını, ha-belə Azərbaycan mediasının Türkiyə mediası üçün vasitəçi rol oynadığını və Azərbaycan mediası ilə Ermənistana qarşı daha çox Türkiyə infor-masiyasından istifadə edildiyini də qabartmağa çalışırlar (27). Başqa söz-

lə, erməni ideoloqları belə bir görüntü yaratmaq istəyirlər ki, onlar Azərbaycan media vasitələri ilə ötürülən Türkiyə informasiya məhsulları ilə mübarizə aparırlar və bu da onlara müəyyən çətinlik yaradır.

Erməni ideoloqları tərəfindən erməni informasiya məkanının ermənilərin istəyincə fəaliyyət göstərə bilməməsinin bir sıra digər səbəbləri də göstərilir və erməni informasiya təcavüzkarlığının genişləndirilməsi üçün həmin səbəblərə diqqət yetirilməsi tövsiyə olunur:

– Ermənistanın radio və televiziya qurumlarının fəaliyyətinin ermənilərin tələbləri səviyyəsində qurula bilməməsi və Ermənistan efirində erməniliyin anlamında olan vətənpərvərlik yerinə kosmopolotiklik, kollektivçilik yerinə fərdilik təbliğ etməsi;

– Ermənistanın rabitə və informasiya sistemlərinin başqa dövlətlərin nəzarəti altına verilməsi, Ermənistanın internet əlaqələrini təmin edən xətlərin başqa ölkənin ərazisindən keçməsi, bu xətlərin zədələnmək ehtimalının böyük olması, internet informasiya təbliğatının genişləndirilməsi üçün Ermənistanda kifayət qədər maliyyə ehtiyatının olmaması;

– Ermənistan Respublikasının və qondarma Dağlıq Qarabağ Respublikasının informasiya məkanlarının inteqrasiya edilməsində çətinliklər olması;

– Ermənistan daxilində müəyyən siyasi qüvvələrin Ermənistanın işğalçı siyasətini dəstəkləməyən şüarları səsləndirməsi. Məsələn, 2008-ci ildə Ermənistanda prezident seçkiləri zamanı “Rədd olsun Qarabağ klani”, “Qarabağ münəqişəsinin nizamlanmaması bizim bütün bələlərimizin köküdür” kimi şüarların səsləndirilməsi ilə erməni ictimai fikrinin manipulyasiya edilməsi;

– Ermənistanın internet istifadəçilərinin böyük hissəsinin rusdilli olması və xarici dilləri bilməməsi. Erməni ideoloqlarının fikrincə, Azərbaycan mediası bu məqamdan öz xeyrinə istifadə edir. Yəni Azərbaycan mediası Türkiyə mətbuatından lazım olan materialları ingilis dilindən rus dilinə tərcümə edərək çap edir və bununla da erməni cəmiyyətinə informasiya təzyiqi göstərilir (28).

Bundan başqa, erməni informasiya məkanında erməni diasporu ilə bağlı olan çətinliklərin mövcudluğu da qeyd edilir. Bildirilir ki, ermənilərin mütləq hissəsinin Ermənistandan kənar da yaşaması, onların geosiyasi mövqeyi və inkişaf səviyyəsi fərqli olan müxtəlif ölkələrə səpələnməsi müasir ermənilərin arasında dil probleminin ortaya çıxması da ermənilərin informasiya təhlükəsizliyinə problem yaradır.

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, Azərbaycana qarşı informasiya müharibəsində mütləq üstünlüyü qoruyub saxlamaq üçün bu sadalananların aradan qaldırılmasında təkid edirlər. Bəzi erməni müəllifləri hətta erməni informasiya axınlarının hücum xarakterinin qorunub saxlanmasından da danışırlar. Erməni ideoloqlarının yazılarında və təhlillərində fəaliyyəti daha da gücləndirəcək erməni informasiya maşını qarşısında dayanan aktual vəzifələri də sadalayırlar. Bu vəzifələrin bəziləri ümumi, bəziləri isə konkret xarakter daşıyır. Erməni ideoloqlarının fikrincə, erməni informasiya maşını aşağıdakı vəzifələri həll etməlidir:

1. Potensial düşmənə və ya ehtimal olunan düşmən tərəfə informasiya təsiri göstərilməsi və bununla da qarşı tərəfin auditoriyasında Qarabağ münaqişəsinin silahlı yolla həllinin mümkün olmaması barədə fikir yaradılması;

2. Erməni soyqırımını inkar edən və ya onun tanınmasından yayınan ölkələrin siyasi rəhbərliyinə və ictimai rəyinə təsir göstərilməsi;

3. Cənubi Qafqazda və ona qonşu bölgədə iki erməni dövlətinin hərbi-siyasi gücünə dayaqlanmadan və bu erməni dövlətlərini (?) regionun iqtisadi layihələrinə cəlb etmədən uzunmüddətli sabitlik əldə edilməyəcəyi barədə informasiya təsirlərinin göstərilməsi;

– Ermənistan və ermənilik haqqında mükəmməl informasiya verilməsi;

– erməniliyin müvafiq imicinin formalaşdırılması və onun informasiya vasitəsi ilə yayılması;

– Azərbaycanın tarixi şəxsiyyətlərinin kökləri haqqında şayiələr yayılması və bununla Azərbaycan cəmiyyətinin parçalanmasının başlanğıcının qoyulması;

– Azərbaycan toponimlərinin erməni əsilli olması barədə yalan təbliğat aparılması;

– Azərbaycanda neft ehtiyatlarının inkar edilməsi;

– ermənilərin hərbi və strateji üstünlüyünün olması (29).

Burada sadalananlar konkret yazılardan və araşdırmalardan götürülmüş istinadlardır. Amma, əslində, erməni informasiya mübarizəsi daha geniş cəbhədə aparılır, qarşıya qoyulan vəzifələr daha əhatəlidir və onların həll edilməsi üçün də bütün ermənilik və erməniliyi dəstəkləyənlər səfərbər olunmuşlar.

Bəzi erməni informasiya ideoloqları Azərbaycanın informasiya siyasətinə müqavimət göstərilməsi üçün erməni informasiya-təbliğat fəaliyyətinin aşağıdakı konkret sferalar üzrə daha da gücləndirilməsini və hə-

min sferalar üzrə erməni uğurlarını və yanaşmalarını xüsusi olaraq qabartmağı təklif edirlər (30):

1. Hərbi və sənaye sferası. Bildirilir ki, Azərbaycan tərəfi vaxtaşırı hərbi və hərbi-sənaye sahəsində qazandığı uğurlar barəsində bəyanatlar açıqlayır. Belə bəyanatlar bir tərəfdən Azərbaycanın daxili auditoriyasını ilhamlandırır, digər tərəfdən də bölgədə qüvvələr balansına təsir edir. Belə ki, bu bəyanatlardan sonra Azərbaycanın digər ölkələrlə hərbi əməkdaşlığının genişləndirilməsi üçün yeni imkanlar açılır. Təklif olunur ki, bu məsələ ilə bağlı erməni baxışlarının yayılmasına diqqət artırılсын. Bunun üçün müxtəlif ölkələrdə ictimai dinləmələr və müzakirələr təşkil edilməli və bu müzakirələrə Ermənistandan və digər ölkələrdən mütəxəssislər cəlb edilməlidir. Məqsəd də Azərbaycan cəmiyyəti daxilində ölkənin yüksək hərbi potensialına dair ictimai rəyin dəyişdirilməsi olmalıdır. Eyni zamanda, Ermənistan Respublikasının hərbi və hərbi sənaye uğurları, yeni müqavilələr haqqında geniş informasiyalar yayılmasının vacibliyi bildirilir. Təklif olunur ki, bu sferada informasiya-təbliğət fəaliyyəti qurularkən aşağıdakı məqamlara xüsusi diqqət yetirilsin: hərbi və hərbi-siyasi xərclər; Azərbaycan ordusunda hakim olan mürəkkəb psixoloji durum; sərhədyanı zonada baş verən hadisələr; Azərbaycanın hərbi-siyasi və digər təşkilatların (NATO, GUAM, Qara dəniz İqtisadi Əməkdaşlığı) işində iştirakı.

2. İqtisadi sfera. Qeyd olunur ki, bu sferaya Azərbaycanın ümumdaxili məhsulu, iqtisadi inkişafı, sənayesi, bank sferası, Azərbaycanda inflyasiyanın səviyyəsi və digər məsələlər daxildir. Bu sferada informasiya-təbliğət fəaliyyətinin gücləndirilməsində əsas məqsəd o hesab olunur ki, Azərbaycan cəmiyyətinə və ictimaiyyətinə Ermənistanın maraqları baxımından Azərbaycan daxilində olan iqtisadi problemlər açılib göstərsin. İddia olunur ki, Azərbaycanın iqtisadi inkişafı neftin hesabına təmin olunur, ölkənin digər iqtisadi sahələrində isə durğunluq mövcuddur. Təklif olunur ki, erməni informasiya-təbliğət fəaliyyətində vaxtaşırı olaraq Azərbaycanın iqtisadi problemlərinə toxunulsun, bu ölkənin regional proqramlarından danışılсын, yalnız Ermənistan üçün deyil, region ölkələri üçün də həmin proqramların nəticələri açıqlansın. Konkret olaraq isə bu sfera üzrə aşağıdakı məqamların erməni informasiya-təbliğət fəaliyyətində qabardılması məsləhət bilinir: Azərbaycanın ümumdaxili məhsulunun tərkib hissələri; ümumdaxili məhsulda neft sektoru ilə digər sektorların müqayisəsi; iqtisadi inkişaf; inflyasiya və onun nəticələri; bank sistemi.

3. Siyasi sfera. Qeyd olunur ki, bu sfera üzrə erməni informasiya-təbliğat fəaliyyətinin xeyli genişləndirilməsi üçün böyük imkanlar vardır. Erməni informasiya ideoloqlarının fikrincə, Azərbaycanda demokratiyanın inkişafı, demokratik institutların formalaşması, insan hüquqlarının qorunması, kütləvi informasiya vasitələrinin azadlığı, ictimai təşkilatların fəaliyyəti, milli azlıqların problemləri, siyasi partiyaların formalaşması, seçkilərin şəffaflığı və ədalətli olması Ermənistan Respublikasının anti-azərbaycan informasiya-təbliğat fəaliyyətinin əsas mövzularına çevrilməlidir. O da əlavə olunur ki, Azərbaycanda baş verən istənilən siyasi hadisə Ermənistan Respublikasının anti-azərbaycan informasiya-təbliğat fəaliyyətinə cəlb olunmuş bütün təşkilatların və şəxslərin diqqətindən qaçmamalı, həmin siyasi hadisələr ətrafında müzakirələr aparılmalı, bu hadisələrə erməni qiyməti verilməli və informasiya vasitələrində geniş işıqlandırılmalıdır. Təklif olunur ki, anti-azərbaycan informasiya-təbliğat fəaliyyətində bu sfera üzrə, əsasən, aşağıdakı mövzular daha çox qabardılsın: Azərbaycanda demokratiyanın vəziyyəti və demokratik institutların formalaşması; insan hüquqları; mətbuat azadlığı; siyasi partiyaların formalaşması, korrupsiya, milli azlıqların hüquqları, ictimai təşkilatların rolu və diaspor.

4. Təbiətin mühafizəsi sferası. Erməni informasiya ideoloqları heç bir fakta və sübuta əsaslanmadan iddia edir ki, Azərbaycan tərəfi əsas ekoloji normativlərə əməl etmir. Bu da onun öz üzərinə götürdüyü beynəlxalq öhdəliklərə ziddir. Bildirilir ki, Xəzər dənizinin çirkliliyi mümkün normalardan bir neçə dəfə artıqdır. Azərbaycan ərazisindən axan çaylar isə daha ağır durumdadır. Burada sözsüz ki, mənbəyini Ermənistandan götürən çayların Ermənistan ərazisində çirkləndirilməsi, Azərbaycanın təbii sərvətlərinin talan edilməsi, fauna və florasına zərbələr vurulması, meşələrin qırılması, işğal altında olan ərazilərdə vaxtaşırı yanğınlar törədilməsi haqqında xatırlanmır. Əvəzində isə qeyd olunur ki, Azərbaycanda havanın çirkləndirilməsi geniş müzakirələrin mövzusuna çevrilməlidir. Guya Azərbaycanda avtomobillərin sayının çoxalması, sənaye, kimya və neftayırma zavodlarının fəaliyyəti Azərbaycanın havasını daha da çirkləndirmişdir. Təklif olunur ki, bu sfera üzrə anti-azərbaycan informasiya-təbliğat fəaliyyətində ekoloji vəziyyətə qiymət verilsin, Azərbaycanda ekoloji vəziyyətin mürəkkəb olması və bu mürəkkəb vəziyyətin qonşu ölkələr, habelə bütün dünya üçün təhlükəli olması qabardılsın. Məsləhət bilinir ki, anti-azərbaycan informasiya-təbliğat fəaliyyətini qararkən aşağıdakı sahələrdə Azərbaycanın çirklənməsi məsələsinə xüsusi

diqqət yetirilsin: Ermənistan Respublikasının və Dağlıq Qarabağ Respublikasının (?) sərhədyanı rayonları, Azərbaycanın və İranın sərhədyanı rayonları, Azərbaycanın və Rusiyanın sərhədyanı rayonları, Gürcüstanın və Azərbaycanın sərhədyanı rayonları, Xəzər dənizi və sərhədyanı ölkələr, su ehtiyatları.

5. Mədəniyyət sferası. Erməni informasiya ideoloqları qeyd edirlər ki, bu sfera da Ermənistan Respublikasının antiazərbaycan informasiya-təbliğət fəaliyyətində əsas istiqamətlərdən birini təşkil etməlidir. Çünki Azərbaycan dezinformasiyaları guya daha çox məhz incəsənət, musiqi, tarixi-mədəni sahələri əhatə edir. Bildirilir ki, azərbaycanlılar özlərini dünya mədəni irsinin daşıyıcıları hesab edirlər və bu zaman indiki Azərbaycan və İran ərazisində aparılan arxeoloji axtarışların nəticələrinə istinad edirlər. Erməni informasiya ideoloqları Azərbaycan ərazisində tarixi erməni vəhşiliklərinin nəticələrinin sübutu üçün qazıntıların aparılmasını təəccüblə qarşılayır, Azərbaycan muğamının 2003-cü ildə YUNESKO tərəfindən bəşəriyyətin qeyri-maddi mədəni irsi sırasına daxil edilməsindən azərbaycanlıların sui-istifadə etdiklərini yazırlar. Daha sonra əlavə olunur ki, bir sıra mədəniyyət hadisələri də Azərbaycanın informasiya-təbliğət fəaliyyətində geniş yer alır. Bunlar isə Ermənistan tərəfindən informasiya təhlükəsi kimi qəbul olunur və təklif olunur ki, bu sferada Azərbaycanın informasiya-təbliğət fəaliyyətinə qarşı durmaq üçün Ermənistanın informasiya vasitələri erməni mədəni irsini dirçəltsin, bu sferaya aid olan bütün məsələlər geniş ictimai müzakirələrə çıxarılsın, erməni mədəniyyəti ilə bağlı olan mövzular, kütləvi informasiya vasitələri, xüsusilə elektron informasiya vasitələri tərəfindən daha geniş əhatə olunsun.

6. Elmi sfera. Qeyd olunur ki, bu sahədə erməni informasiya-təbliğət maşınının qarşısında böyük vəzifələr dayanır. Bildirilir ki, elmi sahədə erməni tərəfi mütləq üstünlüyə malik olsa da, onun informasiya təminatında və ictimailəşdirilməsində erməni alimləri ordusunun dünya elmi fikrinin inkişafındakı rolu və əhəmiyyəti hələ geniş ictimaiyyətə açıqlanmamışdır. Ona görə də təklif olunur ki, erməni alimlərinin adları və nailiyyətləri daha geniş şəkildə dünya ictimaiyyətinə açıqlansın, erməni dövlətinin himayəsi ilə dünyanın müxtəlif ölkələrində Ermənistan günləri keçirilsin və bu tədbirlər informasiya kanalları vasitəsi ilə daha geniş auditoriyaya çatdırılsın.

Bütünlükdə bu sferalarda aparılan antiazərbaycan informasiya-təbliğət fəaliyyətində üstünlüyün əldə edilməsi üçün erməni mütəxəssisləri erməni məntiqinə və xislətinə uyğun olan əlavə təkliflər verməkdən də əl

çəkmirlər. Məsələn, onlar bildirirlər ki, Ermənistan Respublikasının informasiya fəaliyyəti təkcə real faktları deyil (!), həmçinin hücum xarakterli əlavə addımları da əhatə etməli, tarixi faktlarda qarışıqlıq yaradılmalı, dövlətin himayəsi ilə Rusiyada, İranda, ABŞ-da və Avropa ölkələrində Azərbaycan dilində qəzetlər çap edilməli və həmin qəzetlər vasitəsi ilə yeni formalaşmaqda olan Azərbaycan diasporuna dezinformasiyalar çatdırılmalıdır (31).

Bəzi erməni müəllifləri və informasiya ideoloqları Azərbaycan həqiqətləri qarşısında nəinki erməni informasiya-təbliğat maşınının gücləndirməyi, hətta dövlətin də bu məsələyə son dərəcə ciddi yanaşmasını lazım bilirlər. Artıq çoxları üçün yaxşı məlumdur ki, erməni ictimaiyyəti heç də bütünlükdə əvvəllər olduğu kimi erməni millətçilərinin təbliğatına köklənmirlər və cərəyan edən proseslərə daha realılıqla münasibət bəsləyirlər. Erməni əhalisinin kütləvi millətçi psixozdan uzaqlaşmağa meyillik göstərməsinin erməni dövlətçiliyinin dağılmasına yol açacağı güman edilir. Erməni informasiya ideoloqları qeyd edirlər ki, erməni dövləti sonsuz olaraq ilkin erməni vətənpərvərliyinə (yəni erməni millətçiliyinə) arxayın ola bilməz. Bu vətənpərvərlik ehtiyatı da tükənməkdədir. Ona görə də təklif olunur ki, erməni dövləti erməni ictimaiyyətində möhkəm vətənpərvər erməni ictimai fikri formalaşdırılmalı, onun parçalanmasına istiqamətlənmiş kənar təsirlərin qarşısını almalı və bunun üçün müvafiq informasiya və ideoloji siyasət qurulmalıdır (32).

3. Azərbaycanın informasiya fəaliyyətinə erməni baxışı

Ermənistan dövlətinin və bütün erməniliyin informasiya fəaliyyətinin əsas məqsədlərindən biri də qeyd edildiyi kimi, Azərbaycanın informasiya təsirlərinin əhatə dairəsini kiçiltmək, getdikcə daha geniş auditoriyaya yol tapan Azərbaycan həqiqətlərinin təsir gücünü azaltmaq, Azərbaycanın informasiya fəallığının qarşısını almaqdır. Buna nail olunması üçün erməni informasiya ideoloqları müxtəlif vasitələrə və yollara əl atırlar. Azərbaycanın informasiya siyasətinin öyrənilməsi və araşdırılması da belə vasitələrdən biridir. Bu araşdırmaların və təhlükələrin aparılması hazırda erməni informasiya ideoloqlarının, erməni informasiya təhlil mərkəzlərinin qarşısında dayanan vəzifələrdən biridir. Həmin mövzuda işıq üzü görün yazılarla ilkin tanışlıq onu göstərir ki, bu istiqamətdə görülən işlər heç də az deyil və Azərbaycanın informasiya siyasətinin və fəaliyyətinin

yətinin araşdırılması erməni informasiya ideoloqları üçün ayrıca bir fəaliyyət sahəsinə çevrilmişdir.

Azərbaycanın informasiya siyasətinin və fəaliyyətinin öyrənilməsi ilə konkret olaraq hansı hədəflərin izlənildiyini erməni informasiya ideoloqlarının yazdıqlarından və mühakimələrindən də görmək mümkündür. Məsələn, erməni informasiya ideoloqlarından biri iddia edir ki, erməni cəmiyyətinin informasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üçün antierməni informasiya hücumlarının növləri öyrənilməli və onun nəticələri cəmiyyətə çatdırılmalıdır. Bu istiqamətdə Azərbaycanın informasiya hücumlarının öyrənilməsinə xüsusi diqqət yetirilir və bildirilir ki, son zamanlar genişlənməkdə olan Azərbaycan informasiya hücumları haqqında lazımı təsəvvürlər formalaşdırılmalıdır (33).

Başqa erməni informasiya ideoloqları və mütəxəssisləri də bu mövqeni dəstəkləyir və qeyd edirlər ki, Azərbaycanın informasiya fəaliyyətinin öyrənilməsinə çox gec başlanmışdır. Nəhayət ki, erməni mütəxəssisləri tərəfindən Azərbaycanın informasiya fəaliyyətinin ciddi şəkildə öyrənilməsinə başlanması erməni informasiya ideoloqları tərəfindən təqdirə qarşılıdır. Erməni təhlil materiallarında bildirilir ki, erməni mütəxəssisləri artıq Azərbaycanın informasiya siyasətini ətraflı öyrənmiş və onun qarşısının alınması mexanizmlərini hazırlamışdır. Yəni Azərbaycanın antierməni informasiya sisteminin əsas komponentləri, tezisləri, istiqamətləri, vasitələri, Azərbaycan informasiya-təbliğat fəaliyyətinin diapazonu və onlara qarşı mübarizə yolları araşdırılmış və müəyyənləşdirilmişdir. Bu araşdırmalar və təhlillərdən sonra erməni mütəxəssislərinin gəldiyi qənaət belədir ki, Azərbaycanın informasiya-təbliğat fəaliyyətinin mahiyyəti qavranılmalıdır və buna görə Azərbaycanın informasiya-təbliğat fəaliyyətini öncədən proqnozlaşdırmaq olar (34).

Erməni informasiya ideoloqları və mütəxəssisləri öz araşdırmaları zamanı Azərbaycanın informasiya fəaliyyətini mövzulara görə təsnifatlandırır, tezislərə ayırır və onların özünəməxsus şərhini verir və sonra da bu istiqamətlər üzrə Azərbaycanın informasiya hücumlarının qarşısının necə alınması üçün məsləhətlər və təkliflər verirlər. İşıq üzü görən yazılarda və materiallarda Azərbaycanın informasiya fəaliyyətinin xüsusiyyətləri, xarakteristikası haqqında ümumi erməni baxışı ilə də rastlaşmaq mümkündür. Həmin baxışlarla və yanaşmalarla ilkin tanışlıq onu deməyə əsas verir ki, erməni informasiya siyasətində və fəaliyyətində rast gəlinən qəribəlikləri və paradoksları Azərbaycanın informasiya fəaliyyəti ilə bağlı aparılan erməni qiymətləndirilməsində də tapmaq mümkündür.

Yeri gəlmişkən qeyd edilməlidir ki, Azərbaycanın informasiya fəaliyyətinə erməni baxışlarında və yanaşmalarında ciddi bir elmi qənaətə, obyektiv təhlilə rast gəlinməsi mümkün deyil. Burada da erməni informasiya ideoloqları qarayaxmalardan, qeyri-döğru mülahizələrdən, tərribat cəhdlərindən o yana gedə bilməmişlər. Əslində, erməni informasiya ideoloqlarından başqa bir qiymətləndirmə gözləmək də düzgün deyil. Bununla belə, həmin yanaşma nəticəsində Azərbaycanın informasiya fəaliyyəti haqqında erməni cəmiyyətinə yanlış təsəvvürlər buraxılmaqdadır.

Erməni informasiya ideoloqlarına görə, Azərbaycanın informasiya-təbliğət maşını Ermənistana və erməniliyə qarşı çeynənmiş tezlərdən istifadə edir, Azərbaycan mediası tamamilə idarəolunan mediadır, Azərbaycanda müxtəlif informasiya vasitələri yox, yalnız bir idarəolunan informasiya vasitəsi vardır, Azərbaycanın informasiya-təbliğət fəaliyyəti ermənilərə qarşı uydurulmuş miflərə əsaslanır, Azərbaycanın antierməni informasiya siyasəti Azərbaycanın dövlət siyasətinin tərkib hissəsidir, Azərbaycan mediası və informasiyası üçün əsas tezlər, rəhbəredici təlimatlar Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin hər çıxışından sonra planlaşdırılır (35).

Bu ümumi qiymətləndirməni verəndən sonra erməni informasiya ideoloqları Azərbaycanın informasiya-təbliğət siyasətinin məqsədlərini də öz-lərinəməxsus şəkildə müəyyənləşdirirlər. Tədqiqata cəlb edilmiş materiallardan bir neçəsində Azərbaycanın antierməni informasiya-təbliğət fəaliyyəti aparmasının məqsədi aşağıdakı kimi açıqlanır:

- ermənilərin şəxsində düşmən obrazının yaradılması;
- Azərbaycan cəmiyyətinə ermənifobiya (ermənilərə nifrət) hisslərinin aşılınması (erməni informasiya ideoloqlarına görə, hazırda ermənifobiya Azərbaycan cəmiyyətini birləşdirən yeganə ümummilliyə çevrilmişdir);
- Azərbaycan-Ermənistan cəbhəsinə informasiya, psixoloji və ideoloji təsir göstərilməsi;
- Azərbaycanın fəaliyyətinə haqq qazandırılması və düşməne qarşı istiqamətlənmiş gələcək fəaliyyətin təşviq edilməsi;
- qarşı tərəfin müqavimət gücünün sındırılması;
- öz auditoriyasının və neytral qüvvələrin gözündə düşmənin qeyri-humanistləşdirilməsi;
- erməni cəmiyyətinin müxtəlif dəstələrinə destruktiv informasiya-psixoloji təsir göstərilməsi;

– erməni subyektlərinin (Ermənistan Respublikasının və qondarma Dağlıq Qarabağ Respublikasının) hərtərəfli şəkildə gözdən salınması;

– öz ölkəsinin və xalqının daha yaxşı imicinin yaradılması, mübahisəli məsələlər üzrə Azərbaycanın baxışlarının yayılması və s. (36).

Sözsüz ki, erməni informasiya ideoloqları bununla kifayətlənmirlər və müxtəlif materialları nəzərdən keçirməklə Azərbaycanın informasiya siyasətinin məqsədləri haqqında rəngarəng erməni baxışları ilə rastlaşmaq mümkündür. Yuxarıda sadalanan tezislərin özündə də maraqlı məqamlarla rastlaşmaq olar. Xüsusilə, sonuncu tezis bu baxımdan xarakterikdir. Belə çıxır ki, Azərbaycan informasiya siyasətinin Azərbaycan xalqının imicinin formalaşdırmasını və Azərbaycan dövlətinin və xalqının baxışlarının ifadə etməsini erməni informasiya ideoloqları təəccüblə qarşıyırlar. Bu da şərhə ehtiyacı olmayan bir erməni paradoksudur. Erməni informasiya ideoloqlarının fikrincə, problemlə məsələlərə Azərbaycanın baxışları əsasında Azərbaycanın yaxşı imicinin formalaşdırılması cəhdləri ilə erməni subyektlərinin gözdən salınması cəhdləri bir-biri ilə sıx qarşılıqlı əlaqəyə girərək azərbaycanlıların özünüdərk elementinə çevrilmişdir (37).

Erməni informasiya-təhlil mərkəzlərinin materiallarında Azərbaycanın anti-erməni informasiya siyasətinin xüsusiyyətləri haqqında da maraqlı fikirlər vardır. Bəzi erməni informasiya ideoloqlarına görə, Azərbaycanın informasiya siyasətindəki çatışmazlıqlar üzündən Azərbaycanın bəzi informasiyaları bu ölkənin elə özünə qarşı çevrilir. Bu məsələ aşağıdakı kimi izah olunur. Bildirilir ki, informasiya-təbliğət siyasətinin və fəaliyyətinin məqsədi müəyyən auditoriyaya məqsədyönlü şəkildə psixoloji təsir göstərilməsidir. İddia olunur ki, Azərbaycanın apardığı informasiya-təbliğət siyasəti bu fəaliyyət sahəsinin klassik qanunlarına uyğun deyildir. Yəni: 1) yayılan informasiya və təbliğətin məzmunu informasiya-təbliğət aparən tərəf (yəni Azərbaycan) haqqında, onun həssas tərəfləri haqqında müəyyən məlumatları faş etmiş olur. Başqa sözlə, guya, Azərbaycan tərəfi qeyri-peşəkarcasına yaydığı informasiya ilə ilk növbədə özünü ifşa edir; 2) Azərbaycanın apardığı informasiya-təbliğət fəaliyyəti qarşı tərəfə deyil, Azərbaycanın öz auditoriyasına mənfi təsir göstərir, düşmən üçün nəzərdə tutulan psixoloji təsirlər Azərbaycan cəmiyyətində əks-təsir yaradır (38).

Bu mülahizələri irəli sürən erməni müəllifləri heç də geniş və tərəfsiz araşdırma aparandan sonra bu nəticəyə gəlmirlər. Yalnız ayrı-ayrı ötəri məlumatları, kontekstdən çıxarılmış faktları, Azərbaycanın informasiya

məkanında əhəmiyyət kəsb etməyən xəbərləri şəxsi araşdırmaya cəlb edərək əvvəldən proqramlaşdırdıqları qənaətə gəlirlər. Qeyd edilir ki, Azərbaycanın informasiya materiallarında ifrat emosional və impulsivlik mövcuddur, düşmənin tərəfin həssas məqamları informator-təbliğatchinin şəxsi təsəvvürləri əsasında formalaşır. İnformasiya və təbliğat materiallarındakı yüksək emosionallıq isə onu istehsal edəninin emosional pozğunluğunun və gərgin vəziyyətinin göstəricisidir. Guya, belə insanlar hazırladıqları informasiyalarda yüksək emosionallığa yol verməklə özlərinin psixi tarazlığını təmin etməyə çalışırlar. Sonra da əlavə edilir ki, emosional informasiya materiallarının təsir gücü də az olur və bu, Azərbaycanın informasiya siyasətinin çatışmayan cəhəti kimi xarakterizə edilir. İddia edilir ki, belə hallarda Azərbaycan jurnalistlərinin professionallığı arxa plana keçir, haqqında informasiya verilən hadisə ilə onun ifadəsi arasında məntiqi əlaqə itir, Azərbaycanın informasiya-təbliğat məşını erməni obrazını yaratmaq istəyəndə ona azərbaycanlıların mənfə cəhətlərini və xüsusiyyətlərini şamil edir. Sübut kimi Xocalı hadisələri zamanı ermənilərin azərbaycanlılara qarşı vəhşilik etməsinin Azərbaycan informasiya-təbliğat məşını tərəfindən uydurulduğu nümunə gətirilir. İddia olunur ki, Xocalı hadisələri zamanı ermənilərə aid edilən qəddarlıq, əslində, azərbaycanlıların öz keyfiyyətləridir, lakin bu keyfiyyəti onlar informasiya axınları vasitəsi ilə ermənilərin üstünə atmağa çalışırlar (39).

Erməni mərkəzlərinin təhlil materiallarında Azərbaycanın informasiya fəaliyyəti sosialist sisteminin planlı iqtisadiyyat modeli ilə müqayisə olunur. Guya ki, bu fəaliyyət vaxtaşırı yuxarıdan göstərişlər alır və vaxtaşırı da yuxarılar qarşısında hesabat verməli olur. İddia edilir ki, yuxarıların sərt nəzarəti altında olması Azərbaycanın informasiya siyasətinin təsir gücünü də sürətlə aşağı salır. Yuxarıların tələbi ilə ayaqlaşa bilmədiyi üçün Azərbaycan informasiya məşınında problemlər yaranır və tələb olunan informasiya materialları vaxtında istehsal olunmur. Bu fikirlərinin sübutu üçün də yenə Azərbaycan informasiya məkanına və xarakterinə aid olmayan misallar gətirilir və bununla da Azərbaycan mediasının qeyri-professionallığı haqqında təsəvvür yaradılmasına cəhd göstərilir (40).

Erməni informasiya ideoloqları arasında belə bir fikir və baxış da var ki, Azərbaycan tərəfinin informasiya müharibəsi yalnız təbliğat xatirinə aparılır. İnformasiya müharibəsi təbliğat məqsədlərinə tabe etdirildikdə isə informasiya təcavüzünün qurbanı daxili auditoriya olur. Erməni ideoloqları Azərbaycanın informasiya siyasəti haqqında da belə bir nəticəyə gəlirlər ki, bu ölkənin anti-erməni informasiya müharibəsinin qurbanı er-

məni cəmiyyəti yox, Azərbaycan cəmiyyətidir (41). Lakin bununla belə, erməni informasiya ideoloqları və informasiya-təhlil mərkəzləri Azərbaycanın informasiya siyasətinin uğurlarının qarşısını almaq üçün təxribatlar aparmaqdan, proqnozlar verməkdən də yorulmurlar.

Erməni mediasında və təhlil materiallarında bildirilir ki, Azərbaycanın informasiya siyasətinin əsas hədəfi olan antiermənilik psixologiyası hələ 1918-ci ildə Azərbaycan dövlətçiliyinin yarandığı ilk günlərdən Türkiyənin radikal-millətçi siyasətinin təsiri altında formalaşmışdı. Ermənilik arasında antitürk ideologiyasının nə vaxt yaranmasına toxunmayan erməni təhlilçiləri iddia edirlər ki, hətta sovet hakimiyyəti illərində də azərbaycanlılar arasında antierməni psixologiyası aktual olaraq qalırdı və 1930-cu illərdə antierməni psixologiyasından “Azərbaycan xalqı” anlayışının yaradılması üçün istifadə olunurdu. Yəni də heç bir fakta əsaslanmadan əlavə olunur ki, XX əsrin 60-cı illərində antierməni əhval-ruhiyyəsi Azərbaycan cəmiyyətində daha intensiv mərhələyə qədəm qoydu və həmin vaxtdan da indiyə kimi öz əhatə dairəsini genişləndirməkdədir. Sovet dövründə antierməniliyin Azərbaycanda yer tapması iddiası yalnız onunla əsaslandırılır ki, Azərbaycan tarixçiləri Qarabağdakı ermənilərin albanlardan çevrilmə olmaları, azərbaycanlıların isə Qafqaz albanlarının varisləri olması tezislərini əsaslandırmağa çalışmışlar. Bu məktəbin özülünün isə Ziya Bünyadov məktəbi tərəfindən qoyulduğu və həmin məktəbin indi də davam etdirildiyi qeyd olunur. SSRİ-nin dağılması ərəfəsində bölgədə cərəyan edən hadisələri də ermənilər öz bildikləri kimi şərh edirlər. Onların fikrincə, Dağlıq Qarabağ ətrafında baş verən hadisələr Azərbaycan tərəfindən düzgün qiymətləndirilmədi və bundan sonra antierməni informasiya təbliğatına təkan verildi. Erməni informasiya ideoloqlarına görə, Sumqayıt və Bakı hadisələrinin baş verməsi də ermənilərə qarşı aparılan dezinformasiyaların nəticəsidir. Guya, Azərbaycan tərəfi Ermənistan və Dağlıq Qarabağda yaşayan azərbaycanlılara qarşı erməni qəddarlığının artması haqqında dezinformasiyaları genişləndirdi və nəticədə Azərbaycanda ermənilərə qarşı dözümsüzlük halları artdı (42).

Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin və sonra da cənab İlham Əliyevin prezidentlik dövründə səmərəliliyi ilə seçilən Azərbaycan informasiya-təbliğat siyasəti erməni informasiya ideoloqları tərəfindən xüsusilə araşdırılır. XX əsrin 90-cı illərinin sonlarından etibarən Azərbaycanın sürətli inkişaf yoluna qədəm qoyması, Azərbaycanın dünyaya açılması və Azərbaycan həqiqətlərinin yayılması, 1998-ci ildə “Azərbaycanlıların soyqırımı haqqında” Prezident fərmanının imzalan-

ması Azərbaycanın antierməni informasiya-təbliğət fəaliyyətinin xeyli fəallaşması kimi xarakterizə olunur. XXI əsrin əvvəllərində isə neft gəlirlərindən Azərbaycanın informasiya siyasətinin həyata keçməsinə xeyli vəsait ayrılması, Azərbaycanda informasiya texnologiyalarının inkişaf etdirilməsi, Azərbaycan informasiyasının təsir auditoriyasının genişlənməsi ermənilər tərəfindən böyük təəssüflə qarşılır. Cənab İlham Əliyevin prezidentliyi dövrü isə erməni mütəxəssisləri tərəfindən Azərbaycanın informasiya fəallığının yeni bir mərhələsi kimi xarakterizə olunur. Belə mülahizələr irəli sürülür ki, cənab İlham Əliyevin Azərbaycana rəhbərliyi dövründə Ermənistan Respublikası, Dağlıq Qarabağ Respublikası (?) və ermənilik Azərbaycanın informasiya fəaliyyətinin müstəqim obyektinə çevrildi, Ermənistanla müharibəyə hazırlıq, Türkiyə ilə hərbi-siyasi əməkdaşlığın dərinləşdirilməsi, hərbi büdcənin artırılması əvvəlcə Azərbaycan daxilində, sonra da xaricdə antierməni təbliğatının genişləndirilməsi ilə müşayiət olundu. Erməni mütəxəssislərinin qənaətinə görə, 2003-cü ildən başlayaraq antierməni siyasətinin bütün sahələrində hücum funksiyasını Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev öz üzərinə götürdü və onun iştirakı ilə antierməni informasiya-təbliğət sistemi yaradıldı. Həmin sistemin yaradılmasında məqsəd o idi ki, Ermənistan Respublikası və erməni diasporu gözdən salınsın, Ermənistanla diaspora arasında nifaq yaradılsın, Ermənistan soyqırımını törədən bir dövlət kimi tanınsın (43).

Bəzi erməni müəllifləri Azərbaycan tərəfindən Ermənistanın işğalçılıq siyasətinin ifşası üçün həyata keçirilən informasiya siyasətində hətta islam aspektlərini də axtarmağa çalışırlar. Bu da Azərbaycanın beynəlxalq aləmdə, o cümlədən də islam ölkələri arasında nüfuzunun artmasından və islam ölkələrində Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün dəstəklənməsindən irəli gəlir. Azərbaycan İslam Konfransı Təşkilatının üzvü kimi islam ölkələri ilə geniş əməkdaşlıq yolunu tutub və İslam Konfransı Təşkilatının iclaslarında vaxtaşırı Ermənistanın Azərbaycana qarşı işğalçılıq siyasəti müzakirələrə çıxarılır. Azərbaycanın ərazilərinin işğala məruz qalması məsələsinə erməni informasiya ideoloqları özünəməxsus qeyri-ciddiliklə yanaşır və bu məlumatı Azərbaycan tərəfinin dezinformasiyası kimi qələmə verməyə çalışırlar. İslam Konfransı Təşkilatının müxtəlif səviyyəli tədbirlərində Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü dəstəkləyən qərarların qəbul edilməsi, 2009-cu ildə Bakının islam mədəniyyətinin mərkəzi elan edilməsi, 2018-ci ildə isə Naxçıvanın islam mədəniyyəti mərkəzi elan ediləcəyi erməniləri ciddi təşvişə salmışdır. Erməni ideoloqları-

na görə, işğal olunmuş Azərbaycan ərazilərində məscidlərin, qəbiristanlıqların, islam mədəniyyəti abidələrinin dağıdılması barədə Azərbaycan tərəfinin yaydığı informasiyalar da ermənilərə qarşı təxribatdır və doğru deyil. Buna sübut kimi, Şuşada və Füzulidə məscidlərin mövcudluğu misal göstərilir (44).

Azərbaycan mediası bəzi hallarda etibarsız və saxta mənbələrə əsaslanaraq antierməni informasiyaları yaymaqda günahlandırılır. Azərbaycan mediasını bütünlükdə yersiz və əsassız hücumlara məruz qoymaq erməni informasiya ideoloqlarının həmişə gündəliyindədir. Xüsusilə, Azərbaycan mediasının haqlı və obyektiv mövqeyi qarşısında cavab vermək qeyri-mümkün olanda erməni mediasında vulqarlıq və iftiralara sayı artır. Bəzənsə, bu, ifrata çatır və belə hallarda hətta çox yaxşı tanış olan mənbələrə istinad edilməsini də erməni ideoloqları anlaşılmaz bir məntiqlə qaralamağa çalışırlar. Məsələn, erməni mediasında cərəyan edən anti-azərbaycan informasiya-təbliğat fəaliyyətində vulqarlığı, qeyri-məntiqliyi, isterikliyi media düşüncə formasına çevirənlərdən biri olan Panduxt adlı müəllif Azərbaycan informasiya vasitələrində erməni vəhşiliklərinin şahidi olan polkovnik Tverdoxlebovun çap olunmuş xatirələri qarşısında səbrini itirərək bu müəllifin tarixi şəxsiyyət olmadığını sübut etməyə çalışır. Qeyd etmək lazımdır ki, polkovnik Tverdoxlebov I Dünya müharibəsi dövründə rus qoşunları tərkibində Osmanlı Türkiyəsi ərazisində xidmət keçmiş və burada olduğu müddətdə türk əhalisinə qarşı erməni quldurlarının törətdiyi vəhşilikləri və cinayətləri müşahidə etmişdir. Onun sonradan yazdığı xatirələr Rusiya arxivlərində saxlanmaqdadır. Panduxt öz yazısında da polkovnik Tverdoxlebovun xatirələrinin hansı arxivdə və hansı şifr altında saxladığını göstərmişdir. Yəni bu xatirələrin harada və hansı şifr altında tapılması müəllifə bəlli olduğu və onun yoxlanmasının mümkün olduğu halda erməni müəllifi polkovnik Tverdoxlebovu Azərbaycan mediasının uydurduğu “ölü can”, onun xatirələrini isə “virtual memuar” adlandırır. Yalnız ona görə ki, polkovnik Tverdoxlebovun təsvir etdiyi erməni vəhşilikləri Azərbaycan mediasında erməni vəhşilikləri haqqında yazılanları tamamlayır. Eləcə də, Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti üzrə Təşkilat Komitəsinin üzvü olan V.Kondratyev və onun Dağlıq Qarabağda baş verənlər haqqında yazdıqları həmin müəllif tərəfindən Azərbaycan mediasının uydurması kimi təqdim olunur (45). Bir daha qeyd edilməlidir ki, həmin şəxslərin heç biri uydurma deyil və bunu elə erməni müəllifləri də yoxlaya bilərlər. Belə iddialarla çıxış etmək özü

Azərbaycanın informasiya təsirinin qarşısının alınmasına yönəldilmiş bir cəhddir.

Erməni təhlil mərkəzləri və informasiya ideoloqları Azərbaycanın informasiya məkanında istehsal olunan informasiyaların mənbələrinə xüsusi bir təlaşla yanaşırlar. Bu informasiyaların hansı mənbəyə dayaqlanması erməni ideoloqları tərəfindən birmənalı qarşılınır. Cəmiyyətdə və beynəlxalq aləmdə kifayət qədər nüfuz və etimad qazanmış müəlliflərin verdiyi informasiyalar erməni informasiya maşını tərəfindən dərhal şübhə altına alınır və bununla da erməniliyin mahiyyətinin açılmasına xidmət edən yazıların etibarlılığı şübhə altına alınır (46).

Erməni informasiya ideoloqları iddia edirlər ki, Azərbaycan mediası informasiya mənbələrinin seçilməsinə əvvəldən xüsusi hazırlıq görür və bununla bağlı bəzən informasiya mənbəyi “tanınmış” politoloq və ya yazar kimi təqdim olunur. Erix Fayql, Yuri Pompeyev kimi müəlliflər də Azərbaycanın yaratmaq istədiyi etibarlı mənbə illüziyası kimi qiymətləndirilir və bununla onların ermənilərin mahiyyəti haqqında yazdıqları və Azərbaycandan kənar çap olunan araşdırmaları da şübhə altına alınır. Məlumdur ki, tarixən də, elə indi də ermənilərin daxilində erməni millətçiliyinin mahiyyətini və perspektivsizliyini anlayanlar vardır və onlar öz mövqelərini qələmə aldıkları yazılarında da işıqlandırmışlar. Azərbaycanın informasiya məkanında belə müəlliflərə istinadlar da mövcuddur. İnternet resurslarında bu barədə kifayət qədər materiallar var və bunu bəzi erməni təhlilçiləri etiraf edirlər (47). Bəzi informasiya müəllifləri isə Azərbaycanın informasiya mənbələrinin erməni mənbələrinə müraciət etməsini öz fikirlərini legitimləşdirmək cəhdi kimi qiymətləndirirlər (48).

Erməni informasiya ideoloqları Azərbaycanın güclənməkdə olan informasiya siyasətinin uğurlarını da kənar təsirlərdə axtarmağa çalışırlar. Erməni mütəxəssislərinin düşüncəsinə görə, Azərbaycan informasiya siyasəti aşağıdakı dörd kənar təsir üzərində formalaşır:

1. Erməni-türk informasiya münasibətlərində erməni tərəfinin informasiya uğurlarının Azərbaycan tərəfindən eynilə təkrarlanması. Erməni müəlliflərinin iddiasına görə, Azərbaycan mediasında işlədilən “Qərbi Azərbaycan” ifadəsi ermənilərin işlətdikləri “Qərbi Ermənistan” ifadəsinin təkrarlanmasıdır və bu baxımdan Azərbaycan informasiya qüvvələri Ermənistanın informasiya uğurlarını təkrar edirlər.

2. Türkiyə və Azərbaycan üçün həssas olan məsələlərin eyni ilə təkrarı. Burada Azərbaycanın informasiya siyasətinin Türkiyə informasiya siyasətinin təsiri altında olması nəzərdə tutulur. Guya, Azərbaycanın in-

formasiya məkanı Türkiyənin informasiya axınlarının təsiri altında olmasaydı, Azərbaycan tərəfi qondarma erməni soyqırımını məsələsində, erməni kilsəsinin radikallığı məsələsində eynilə Türkiyə ilə bir mövqedə dayanmazdı.

3. Antierməni informasiya təbliğat fəaliyyətində antisemit üsullarının tətbiqi. Qeyd olunur ki, bir çox xalqlar yəhudi xalqını antisemitizmdə, öz niyyətinə nail olmaq üçün xolokostu planlaşdırmaqda günahlandırılır. Guya, Azərbaycan-türk təbliğatçıları da ermənilərin üzərinə böhtan atırlar və onlar erməniləri yalançı soyqırımında ittihamlandırılır.

4. “Antirasist rasizm” prinsipindən istifadə edilməsi. Erməni ideoloqları iddia edirlər ki, guya, azərbaycanlılar və türklər özlərinin antierməni xislətini gizlətmək üçün erməniləri antitürkçülükdə günahlandırır və bu məsələ informasiya siyasətində də öz əksini tapır (49).

Erməni informasiya ideoloqları çoxsaylı analitik yazılarda Azərbaycan informasiya və təbliğatının mövzularının müxtəlif baxımlardan təsnifatını aparmışlar. Sözsüz ki, yalnız bu mövzuların təsnifatı aparılmamış, eyni zamanda, imkan daxilində həmin mövzuların antierməni xarakteri üzə çıxarılaqla onların dezinformasiyalardan ibarət olmasının sübutuna cəhd göstərilmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, bu mövzuların təsnifatında erməni müəllifləri arasında fikir yekdilliyi yoxdur. Bununla belə, erməni müəlliflərinin bütün yanaşmalarını ümumiləşdirərək Azərbaycan informasiya məkanında onların narahatlığına səbəb olan mövzuları aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar (50):

1. Azərbaycan xalqının tarixi ilə bağlı olan mövzular. Erməni informasiya ideoloqları Azərbaycan xalqının tarixi ilə bağlı verilən informasiyaları, aparılan tədqiqatları, sadəcə, təbliğat materialları kimi qiymətləndirirlər. Onların iddiasına görə, Azərbaycanın informasiya-təbliğat materiallarında Azərbaycan xalqının tarixi ilə bağlı özünə yer tapan aşağıdakı tezislər doğru deyil:

- Azərbaycan Respublikası Qafqaz Albaniyasının varisidir;
- Azərbaycanlılar bölgənin yerli əhalisidir;
- bugünkü Ermənistan Respublikası İrəvan xanlığının ərazisində yaradılıb və bu ərazilər Azərbaycanın qərb əraziləridir;
- Qərbi Azərbaycanın erməniləşdirilməsi Rusiya–İran müharibəsinin nəticələri əsasında baş vermişdir;
- indiki İrəvanın Ermənistanın paytaxtı olmasına Azərbaycan parlamenti tərəfindən icazə verilmişdir. (Ermənilər İrəvanın qədim türk şəhəri olmasını və Ermənistan dövlətinin paytaxtı kimi onun Azərbaycan Xalq

Cümhuriyyəti tərəfindən güzəştə gedildiyini qəbul etmək istəməirlər. Baxmayaraq ki, bu haqda rəsmi sənədlər mövcuddur, erməni informasiya ideoloqları onu qəbul etmək istəməirlər. Çünki bu həqiqətin qəbul edilməsi də ermənilərin indiki Ermənistanla gəlmə olmasının sübutu ola bilər.);

– sovet dövründə ermənilər Azərbaycanda azərbaycanlılardan daha yaxşı yaşayırdılar;

– Azərbaycanın sürətlə inkişaf etməsi və möhkəmlənməsi. (Erməni təbliğatçıları Azərbaycanın inkişafı haqqında olan informasiyaların da doğruluğunu qəbul etməirlər.);

– Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsini dinc yolla həll etmək və bundan sonra Ermənistanla dinc qonşuluq şəraitində yaşamaq istəyir;

– Azərbaycanda ictimai sabitlik, dini tolerantlıq, etnik dözümlülük olması. (Erməni ideoloqları bu tezislə də razılaşırmırlar və Azərbaycanın daxili sabitliyinin pozulması üçün bütün imkanlarından istifadə etməyə çalışırlar.);

– dünya miqyasında böhran davam etsə də, Azərbaycanın iqtisadiyyatı inkişaf etməkdədir;

– Azərbaycan ordusu ildən-ilə möhkəmlənir, ordunun maliyyələşdirilməsi artır, Azərbaycan ordusunun büdcəsi Ermənistanın dövlət büdcəsinə bərabərdir. Azərbaycanın hərbi-sənaye istehsalı artır, müasir hücum silahları alınır;

– Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllindən sonra Azərbaycan bu bölgənin bərpasına sərmayə yatırmağa hazırdır.

Bu sadalanan tezislər yalnız bir neçə araşdırmadan götürülmüşdür. Erməni informasiya-təbliğat maşını, əslində, Azərbaycanın bütün tarixini, mədəniyyətini, siyasətini, iqtisadiyyatını, məişətini və bütün həyatını hədəfə götürüb və Azərbaycanın bütün sahələrdə gözdən və nüfuzdan salınmasını qarşısına məqsəd qoyub. Antitürkçülük və antiazərbaycançılıq erməni informasiya mübarizəsinin ana xəttini təşkil etməkdədir.

2. Dağlıq Qarabağın tarixi ilə bağlı olan mövzular. Bu sahədə Azərbaycan informasiya məkanında yer alan araşdırmalar, tədqiqatlar, faktlar və sənədlər ermənilər tərəfindən dezinformasiya və obyektivlikdən uzaq materiallar kimi qiymətləndirilir. Eyni zamanda həmin materialların təkzib edilməsi və Dağlıq Qarabağın tarixinin erməni versiyasının yayılması erməni informasiya maşınının qarşısında əsas vəzifə kimi qoyulur.

Erməni təhlil mərkəzlərinin nümayəndələri və erməni informasiya ideoloqları iddia edirlər ki, Dağlıq Qarabağın tarixi ilə bağlı Azərbaycan informasiya məkanında yer alan aşağıdakı tezislər doğru deyildir:

– Dağlıq Qarabağın siyasi tarixi, Qafqaz albanlarının Qarabağın yerli əhalisi olması;

– Qafqaz Albaniyası tayfalarının tərkibində türkdilli tayfaların olması;

– Arsaxın Qafqaz Albaniyasının vilayəti olması və onun əhalisinin də albanlardan ibarət olması. (Məlum olduğu kimi, erməni tarixçiləri müxtəlif dəlillər quraşdırmaqla Arsaxı Böyük Ermənistanın vilayəti sayır və onun ilkin əhalisinin də ermənilərdən ibarət olmasını sübut etməyə çalışırlar.);

– Dağlıq Qarabağda yaşayan ermənilər, əslində, erməniləşdirilmiş albanlardır;

– Dağlıq Qarabağ ərazisində rast gəlinən dini-tarixi abidələrin hamısı alban abidələridir;

– Qandzasar kilsəsi Alban katalikosluğunun rezidensiyası olub. Alban katalikosluğu XIX əsrdə ermənilərin tələbi ilə ləğv olunub. (Qəribə də olsa, ermənilər bu həqiqəti də qəbul etmirlər və Dağlıq Qarabağda hətta alban katalikosluğunun mövcudluğunu da inkar edirlər)

– Dağlıq Qarabağ ətrafında işğal edilmiş ərazilər erməni torpaqları deyil. (Başqa sözlə, ermənilərə görə Azərbaycanın informasiya məkanında Dağlıq Qarabağ ətrafında işğal olunmuş ərazilər erməni torpaqları kimi təqdim olunmalıdır.);

– Dağlıq Qarabağ ərazisinin erməniləşdirilməsi Türkmənçay müqaviləsinin şərtlərinə əsasən başlanıb. Dağlıq Qarabağa ermənilərin köçürülməsinə başlanmasının 150 illiyi münasibəti ilə Marağada abidə ucaldılıb;

– Azərbaycan xalqı qonaqpərvərlik göstərərək öz ərazilərində ermənilərə yer verib. Ermənilər də əvəzində separatizmə yuvarlanıblar;

– Dağlıq Qarabağ erməniləri separatçı hərəkata başlayanda azərbaycanlılar onlara müqavimət göstərməyə başladılar;

– erməni silahlı dəstələri vəhşiliklə minlərlə azərbaycanlıyı qətlə yetiriblər.

Yuxarıda sadalanan tezislərə verilən şərhlərdə ermənilər bir daha qeyd edirlər ki, Arsaxın tarixinin Qafqaz Albaniyasının tarixi ilə əvəzlənməsi bu bölgədəki tarixi-mədəni irsin albanlaşdırılması, o cümlədən yuxarıdakı tezislərin yayılması Azərbaycan informasiya məşinının işidir. Erməni ideoloqları heç bir tarixi məntiqə uyğun olmayaraq bu tezisləri uydurulmuş tezislər hesab edir və onları Azərbaycan informasiya-təbliğat məşininin məhsulu hesab edirlər.

3. Ermənistanın tarixi və erməni vəhşilikləri ilə bağlı olan mövzular. Bu qrupa aid olan tarixi həqiqətlər də digərləri kimi, erməni ideoloqları

tərəfindən qəbul olunmur və bu istiqamətdə obyektiv tezlərin yayılmasının Azərbaycan informasiya siyasətinin dezinformasiyaları kimi qələmə verirlər. Bu tezlər aşağıdakılardır.

– Azərbaycan tərəfindən Ermənistanın siyasi tarixi saxtalaşdırılır, Ermənistan ərazisində olan tarixi abidələrin ermənilərə məxsusluğu inkar edilir;

– 1915–1918-ci illərdə ermənilər tərəfindən azərbaycanlılara qarşı qırğınlar törədilməsi iddia edilir. Bakıda, Qubada, Şamaxıda 1918-ci ildə erməni bəndələri tərəfindən 50 min azərbaycanlının öldürüldüyü deyilir. Bu tezlə bağlı erməni ideoloqları Sumqayıtda, Xocalıda ermənilər tərəfindən qırğınlar törədilməsini də Azərbaycan informasiya məkanının uydurması sayırlar. O cümlədən, Ermənistan ərazisində yerli azərbaycanlı əhaliyə qarşı vəhşiliklərin törədilməsi haqqında olan informasiyalar yalnız təkzib olunmur, eyni zamanda bu informasiyalar da Azərbaycan dezinformasiyaları kimi qələmə verilir;

– ermənilərin Qubada yaşayan yəhudi əhalisinə qarşı terrorlar həyata keçirmələri qəbul olunmur;

– Sumqayıt hadisələrinə ermənilərin rəhbərlik etməsi və onların daşnak ideologiyasını dəstəkləməyən erməniləri öldürmələri Azərbaycanın dezinformasiyası kimi qiymətləndirilir;

– erməni xalqının əxlaqi-psixoloji obrazının və dəyərlər sisteminin təhrif olunduğu bildirilir;

– ermənilərin antitürk ideologiyası yayması, beynəlxalq erməni terror təhlükəsinin mövcudluğu Azərbaycan təbliğatının məhsulu kimi xarakterizə olunur.

Bu mövzuda olan tezlərin sayını artırmaq da olar. Ermənilər, əlbəttə ki, beynəlxalq erməni terrorizminin olmasını, erməni terror qurumlarının azərbaycanlılara və türkcülüyə qarşı cinayətlərini, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ətrafında həyata keçirdikləri vəhşilikləri onlara atılmış böhtan kimi qəbul edir, Xocalıda, Sumqayıtda törədilən erməni cinayətləri haqqında faktlara və sübutlara əsaslanan informasiya materiallarının da antierməni informasiya müharibəsinin məhsulu kimi qiymətləndirirlər.

Yuxarıda sadalanan və sadalanmayan tezləri Azərbaycanın təbliğat tezləri adlandıran və onları özünəməxsus erməni məntiqi ilə araşdıran erməni informasiya ideoloqlarından biri sonda belə bir nəticəyə gəlmişdir:

– antierməni təbliğatının əsas hissəsini mifləşdirilmiş iddialar təşkil edir. Bu iddialar ya uydurulmadır, ya da həqiqətlə əlaqəsi çox azdır;

– bu mövzu erməni mütəxəssisləri tərəfindən demək olar ki, araşdırılmayıb, irəli sürülən faktların sistemləşdirilməsi və ciddi təhlili üçün böyük işlər görülməlidir. Nəzərə almaq lazımdır ki, bu istiqamətdə görülən işlər heç vaxt tamamlanmamalıdır. Çünki bu istiqamətdə həmişə yeni dəyişikliklər baş verir;

– bu təbliğatın qarşısının alınması üçün hazırda erməni tərəfindən heç bir iş görülmür. Güman edilir ki, erməni auditoriyasında mövcud olan bu problemin aradan qaldırılması üçün erməni gəncləri arasında maarifləndirmə işləri genişləndirilməli və kütləvi informasiya vasitələrində izahat aparılmalıdır. Bu iş davamlı xarakter daşmalıdır (51).

Erməni informasiya ideoloqunun irəli sürdüyü bu iddianın doğru olmadığını sübutuna, əslində, heç bir ehtiyac da yoxdur. Gizli deyil ki, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ətrafında informasiya müharibəsi məhz Ermənistan tərəfindən başlanmış və istər erməni informasiya məkanı, istərsə də dünya informasiya məkanı antiAzərbaycan informasiyaları ilə doldurulmuşdur. Azərbaycanın informasiya fəallığı heç də erməni informasiya maşınının işləməməsi ilə bağlı deyildir. Erməni informasiya maşınının böhranı Azərbaycan həqiqətlərinin dünyaya yol tapması, erməni yalanlarının artıq qəbul olunmaması və ya anlaşılmaması ilə bağlıdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikası Prezidenti cənab İlham Əliyevin hər çıxışının dünya informasiya məkanına yol alması, Azərbaycan həqiqətlərinin Heydər Əliyev fondu tərəfindən dünya ictimaiyyətinə çatdırılması üçün konkret proqramlar həyata keçirilməsi erməni informasiya ideoloqlarını və təhlil mərkəzlərini xüsusilə narahat edir (52). Çünki cənab İlham Əliyevin Ermənistan dövlətinin bölgədəki təcavüzkar siyasətinə, Ermənistan dövlətinin regional sülhün təmin edilməsinə yaratdığı problemlərə açıq, konkret, qətiyyətli mövqe bildirməsi beynəlxalq ictimai fikirdə erməniliyə qarşı yeni münasibətin formalaşdırılmasında əhəmiyyətli rol oynayır.

IV FƏSİL

DAĞLIQ QARABAĞ MÜNAQIŞƏSİNİN İNFORMASIYA MODELLƏRİ

Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin planlaşdırılması, ortaya atılması və onun icrası mexanizminin müəyyənləşdirilməsi kifayət qədər ciddi bir hazırlığın aparılmasını tələb edirdi. Çünki belə bir planın həyata keçirilməsi SSRİ kimi böyük bir dövlətin ərazi-inzibati quruluşunun dəyişdirilməsi, ölkə daxilində qeyri-adi görünə biləcək millətçi-separatizmin qızışdırılması, SSRİ-nin siyasi əsaslarının yerindən oynadılması, SSRİ-ni təşkil edən müttəfiq respublikalardan birinin ərazisinin işğalı ilə nəticələnmə birlərdi. Əslində, Dağlıq Qarabağ ətrafında başlanacaq proseslərin bu istiqamətdə gedəcəyi bu münaqişənin ideoloqları üçün aydın idi. Ona görə erməni millətçiləri hazırladıqları millətçi-separatçı planın həyata keçirilməsi üçün çox vasitələrə əl atdılar: millətçi hisslər qızışdırıldı, beynəlxalq erməni təşkilatları ilə əlaqələr gücləndirildi, SSRİ-nin rəhbərliyinin ələ alınmasına istiqamət götürüldü, beynəlxalq erməni diasporu vasitəsi ilə böyük dövlətlərin rəhbərlərinə ermənipərəst təsirlər artırıldı, Dağlıq Qarabağa müdaxilələr genişləndi. Bu istiqamətdə erməni millətçiləri informasiya-təbliğat fəaliyyətinə də xüsusi yer ayırdılar. Millətçi-separatçı niyyətlərin və fəaliyyətin mahiyyətinin gizlədilməsi, Azərbaycan Respublikasına qarşı ərazi iddialarının pərdələnməsi, təcavüzkar əməllərə qanuni don geyindirilməsi, Dağlıq Qarabağın ermənilərə mənsubluğunun iddia edilməsi, Azərbaycan xalqının dözümsüz obrazının yaradılması və Azərbaycan xalqı ilə birgəyaşayışın mümkün olmaması erməni əhalisinin millətçilik və separatçılıq ətrafında səfərbər edilməsi üçün erməni informasiya və təbliğat fəaliyyətinin yeni millətçi meyarlar üzərində qurulmasına diqqət artırıldı. Qeyd edilməlidir ki, təbliğatçılıq təcrübəsinə və ənənələrinə dayaqlanan erməni millətçiləri informasiya-təbliğat fəaliyyətinin çəvik mexanizmini qura bildilər. Bu da onlara imkan verdi ki, ictimai şüurə və rəylərə güclü təsir göstərsinlər, erməni əhalisini lazım olan səmtə istiqamətləndirsinlər və Dağlıq Qarabağ ətrafında başlanan millətçi-separatçı hərəkatı onları təmin edən formada daxili və xarici auditoriyaya çatdırsınlar. Zaman, şərait və vəzifələr dəyişdikcə, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin informasiya təqdimatında da dəyişikliklər baş vermişdir.

Erməni millətçiləri gizlətmirlər ki, Dağlıq Qarabağ məsələsi erməni məsələsinin tərkib hissəsidir (1). Başqa sözlə, Qarabağın dağlıq hissəsi-

nin işğal edilməsi erməni xülyalarının nəticəsi olan “Böyük Ermənistan” yaradılması yolunda həyata keçirilməsi arzulanan planlardan biridir. XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq Qarabağın dağlıq hissəsinin Azərbaycandan qoparılması erməni millətçilərinin əməli və irticaçı fəaliyyət sahəsinə çevrildi. Hələ o vaxtlar havadarlarının köməyi ilə böyük potensiala sahib çıxan erməni təcavüz maşını Qarabağın dağlıq hissəsinə doğru istiqamətləndirildi. Lakin onda Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti hökuməti Qarabağın dağlıq hissəsinə istiqamətləndirilmiş erməni işğalının qarşısını ala bildi. Sovet hakimiyyəti illərində Zəngəzurdan fərqli olaraq Qarabağın dağlıq hissəsinin erməni işğalı altına düşməsinə imkan verilmədi. Əvəzində isə Moskvadakı bolşevik havadarlarının qayğısı və Azərbaycanın daxili işlərinə birbaşa müdaxiləsi nəticəsində Qarabağın dağlıq hissəsində muxtariyyət yaradıldı və bununla da, əslində, erməni separatçılığı üçün dondurulmuş bir təhlükənin bünövrəsi qoyuldu. XX əsrin 80-ci illərində Dağlıq Qarabağ daxilində və ətrafında separatizmin güclənməsi də, əslində, həmin gizli potensialın hərəkətə gətirilməsinin nəticəsi idi. Yəni Dağlıq Qarabağ münaqişəsi bir çox hallarda iddia edildiyi kimi, Qarabağın erməni əhalisinin milli-azadlıq, milli oyanış və s. hərəkəti deyil, erməni-daşnak millətçiliyinin Azərbaycana olan tarixi ərazi iddialarının yenidən gündəliyə gətirilməsi idi.

Qarabağın dağlıq hissəsinin erməni torpağı və ya Böyük Ermənistanın tərkib hissəsi olması haqqında erməni iddialarının tarixi əsasının olmaması barədə kifayət qədər araşdırmalar işıq üzü görmüşdür. Yuxarıda da bu məsələnin müəyyən məqamlarına toxunuldu. Əslində, Dağlıq Qarabağın Böyük Ermənistanın tərkib hissəsi olması iddiasının erməni informasiya-təbliğatında geniş yayılması özü də Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin informasiya modeli kimi ayrıca araşdırıla bilər. Bu modeli ortaya atmaqla erməni millətçiləri öz millətçi-işğalçı fəaliyyətlərini gizlətməyə və Qarabağın dağlıq hissəsinə olan tarixi iddialarını əsaslandırmağa çalışırlar.

Sovet totalitarizminin sərt illərində erməni millətçiləri Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan qoparılması üçün millətçi niyyətlərindən əl çəkməmişdilər. Üzə çıxan tarixi faktların öyrənilməsi göstərir ki, bölgədə millətçi-terror ideologiyasının təmsilçiləri olan Daşnaksutyun partiyasının üzvləri də siyasi cildlərini dəyişərək özlərini kommunist adlandırsalar da (hətta erməni kilsəsi də), Qarabağın dağlıq hissəsinin Azərbaycandan qoparılması üçün məkrli fəaliyyətlərini davam etdirmişdilər. XX əsrin 20–30-cu illərində erməni daşnakları Qarabağın dağlıq hissəsinin Azərbay-

candan qoparılması üçün açıq təcavüzə keçdilər və öz niyyətlərini də açıqca ortaya qoydular. Nəticədə XX əsrin 20-ci illərinin əvvəllərində Qarabağda qırğınlar yenidən alovlandı, Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin yaranmasından sonra, yəni konkret olaraq 1927-ci ildə erməni daşnakları Qarabağın erməni əhalisi arasında millətçi-separatçı vəzərlər yaymaqla silahlı qiyama hazırlıq işlərinə başladılar. Lakin 1930-cu ildə daşnak silahlı dəstəsinin üzvlərinə, gizli silah istehsalçılarına qarşı sərt tədbirlərin həyata keçirilməsi vilayətdə vəziyyəti bir qədər sabitləşdirdi (2).

XX əsrin 40–50-ci illərindən etibarən isə Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan qoparılması prosesinə Ermənistanın partiya rəhbərləri və erməni kilsəsinin rəhbərləri qoşuldular. Doğrudur, Ermənistanın hakim dairələri sovet rəhbərləri qarşısında məsələ qaldırarkən öz əsl niyyətlərinin daşnak-millətçi ideyaları üzərində qurulduğunu etiraf etmədilər və Dağlıq Qarabağın Ermənistanla birləşdirilməsinin zəruriliyini Ermənistanla köçürüləcək xarici ermənilərin torpaq sahəsi ilə təmin edilməsi zəruriliyi ilə əlaqələndirdilər. Məlumdur ki, bu məsələ ilə əlaqədar XX əsrin 40–50-ci illərində Azərbaycan rəhbəri M.C.Bağirovun sovet rəhbərliyi ilə ciddi yazışmaları vardır. Həmin yazışmalardan sonra Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan qoparılmasının qarşısını almaq mümkün oldu (3).

Erməni kilsəsinin rəhbəri I Vazgen Dağlıq Qarabağ məsələsi ilə bağlı 1956-cı il may ayının 12-də SSRİ Nazirlər Sovetinin sədri N.Bulqaninlə görüşdü və ona Dağlıq Qarabağın Ermənistanla birləşdirilməsi barədə fikirlərini, habelə bu fikirlərini əksətdirən məktubunu çatdırdı. I Vazgen də sözsüz ki, niyyətinin millətçi-daşnak mahiyyətini açıqlamadı və istəyini xaricdən köçürülən ermənilərin yerləşdirilməsi planları ilə bağladı. Erməni kilsəsinin rəhbəri ildə 30–40 min erməninin Ermənistanla gətirilməyini və onların Ermənistanda yerləşdirilməsinin çətinliyini dilə gətirdi. Bunun üçün Dağlıq Qarabağın, Naxçıvanın və Gürcüstanın Ahalkələk rayonunun Ermənistanla birləşdirilməsi məqsədəuyğunluğunu irəli sürdü. Eçmiədzin katalikosu saxtakarlıq edərək, hətta Naxçıvan MSSR-in əhalisinin əsasını ermənilər təşkil etməsini də dilə gətirdi (4). Lakin məlumdur ki, XX əsrin 80-ci illərinə kimi sovet rəhbərliyi qarşısında qaldırılan bu və ya digər təkliflər qəbul edilmədi.

XX əsrin 80-ci illərində Dağlıq Qarabağ məsələsi meydana atılanda da erməni millətçiləri birdən-birə öz niyyətlərini açıqlamadılar və bunun nəticəsi kimi Dağlıq Qarabağ münafiqəsinin müxtəlif informasiya modelləri (təqdimatları) ortaya çıxdı. Bunun da obyektiv səbəbləri vardır. Beynəlxalq hüququn subyektivi olan, sərhədləri beynəlxalq qurumlar tərə-

findən tanınan bir suveren ölkənin ərazisinin işğal edilməsinin gizlədilməsi, beynəlxalq qınaqdan qorunması üçün Ermənistan Respublikası və bütünlükdə dünya erməniliyi ən müxtəlif bəhanələrə əl atırlar. Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı olan məsələləri informasiya auditoriyasına öz yozumlarında çatdırırlar, bu münaqişənin müxtəlif məsələlərini öz məqsədlərinə uyğun olan çərçivədə ifadə edirlər. Bir çox hallarda ictimailəşdirilən informasiya modellərinin (yozumlarının) arasında məntiqi uyğunsuzluğu da görmək mümkündür. Bu informasiya modellərinin (yozumlarının) hamısını bir tədqiqatla əhatə etmək çətindir. Ona görə aşağıda erməni informasiya təbliğat fəaliyyətinin mahiyyətinin açıqlanmasına imkan verən bir sıra informasiya modelləri nəzərdən keçirilmişdir.

1. Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin ilkin informasiya modelləri

Bu informasiya modelləri mahiyyət etibarilə bir-birinə yaxındır və onlar Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin başlanmasının ilkin dövrünü əhatə edir.

a) “Xalq iradəsinin ifadəsi”. Erməni millətçiləri həyata keçirdikləri informasiya-təbliğat fəaliyyəti ilə daxili və xarici auditoriyada belə bir təsəvvür yaratmaq istəyirdilər ki, Dağlıq Qarabağ ətrafında cərəyan edən hadisələr bu bölgədə yaşayan erməni əhalisinin iradəsinin ifadəsidir. Bununla erməni millətçiləri Dağlıq Qarabağ hadisələrinin kənarından idarə olunduğunun gizlədilməsinə və Ermənistanın Azərbaycana olan ərazi iddialarının pərdələnməsinə cəhd göstərirdilər. Məsələn, Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin Xalq Deputatları Sovetinin 1988-ci il fevralın 20-də keçirilmiş məlum sessiyasının qəbul etdiyi qərarla Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin Ermənistana birləşdirilməsi də erməni əhalisinin “arzusu” və “çirpıntıları” kimi ifadə olunurdu (5).

Ermənistanın və Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti Xalq Deputatları Sovetinin rəsmi sənədlərində buna oxşar digər ifadələri də görmək mümkündür. Ermənistan SSR Ali Sovetinin 17 sentyabr 1989-cu il tarixli qərarında da belə ifadələr mövcuddur: DQMV məsələsi Ermənistan tərəfindən deyil, DQMV xalqı tərəfindən qaldırılıb və bu məsələyə xalqın öz müqəddəratını müəyyənləşdirmə məsələsi kimi baxmaq lazımdır. Və ya DQMV problemi iki qonşu respublika arasında olan mübahisə deyil, bəlkə DQMV xalqının öz iradəsini ifadə etməsidir. Dağlıq Qarabağ Respublikası (?) Xalq Deputatları Sovetinin Rusiya, Ukrayna və Belarus rəhbərlərinə 12 dekabr 1991-ci il tarixli müraciətində isə deyilirdi ki, Dağlıq

Qarabağ xalqı birincilər sırasında demokratiya uğrunda mübarizə bayrağı qaldırmışdır (5a).

Ermənistan Respublikasının indiki prezidenti və Dağlıq Qarabağda cərəyan edən millətçi-separatizmin rəhbərlərindən biri olan Serj Sarkisyan Dağlıq Qarabağ hadisələrinin vilayət ermənilərinin “azad yaşamaq” arzularının təcəssümü kimi qiymətləndirmişdir (6). O dövrün erməni mətbuatında Dağlıq Qarabağ münaqişəsi haqqında ermənilərin “təbii istəyi” ifadəsi ilə rastlaşmaq mümkündür (7). Başqa erməni yazılarında da Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin başlanması Dağlıq Qarabağın erməni əhalisinin “öz iradəsinin ifadəsi”, “milli özünüdərk hissələrinin oyanışı”, “milli ləyaqətin dirçəldilməsi” kimi təqdim olunması ilə rastlaşmaq mümkündür (8).

İstər XX əsrin 80–90-cı illərinə aid informasiya-təbliğət materiallarında, istərsə də sonrakı illərin məhsulları olan erməni informasiya materiallarında buna oxşar çoxlu ifadələrlə rastlaşmaq mümkündür. Hadisələrin belə informasiya təqdimatı (yozumu) münaqişənin ilkin dövrünə aid olsa da, sonrakı dövrlərdə də bu yozumlara müraciət edildiyini görmək olar. Çünki bu informasiya modeli universal informasiya modelidir və Dağlıq Qarabağda baş verən bütün qanunsuzluqlara “xalq hərəkatı” adı verməklə məlumatsız auditoriyadan hadisələrin əsl mahiyyətini gizlətmək olar.

Lakin mövcud faktlar, o cümlədən də elə erməni müəlliflərinin yazılarında faktlar onu deməyə əsas verir ki, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi heç də bölgə əhalisinin iradəsinin ifadəsi deyil, əksinə xaricdəki erməni daşnakları və erməni diasporu tərəfindən idarəolunan təxribat idi. Bu təxribatların planlaşdırılmasında və həyata keçirilməsində xaricdə yaşayan erməni daşnaklarının və erməni millətçilərinin rolu barəsində konkret faktlar da mövcuddur. Məsələn, 1985-ci ildə erməni daşnak-millətçi qüvvələrinin daha güclü olduğu Amerika Birləşmiş Ştatlarında daşnak partiyasının buradakı fəalları və Erməni Milli Komitəsinin üzvləri Dağlıq Qarabağın, Naxçıvanın, habelə Gürcüstanın Ahalkələk bölgəsinin Ermənistan birləşdirilməsi üçün ciddi fəaliyyətə başlaması qərara aldılar (9). Bu qərarın həyata keçirilməsi üçün isə münasib siyasi şərait əldə etməklə bərabər, həm də Ermənistandakı millətçi qrupların fəallaşması lazım idi. Elə 1985-ci ildən etibarən bunun şahidi olmaq mümkündür. Bir tərəfdən xaricdən alınan dəstək, digər tərəfdən də SSRİ rəhbərliyinin qətiyyətsiz siyasəti erməni millətçiliyinin çiçəklənməsinə şərait yaratdı. Erməni millətçilərinə rəhbərlik etmək üçün Ermənistan daxilində millətçi qurumlar təşkil edildi və bu qurumların nümayəndələri ermənilərin içində, o cümlədən Dağlıq Qarabağa göndərildi.

Erməni müəllifləri kütləvi müraciətlərin təşkil edildiyini və onların sovet rəhbərliyinə göndərildiyini iddia edirlər. Belə müraciətlərin biri də 1986-cı ilin yazında Sovet İttifaqı Kommunist Partiyasının Mərkəzi Komitəsinə göndərilmişdi. 216 nəfər tərəfindən imzalanan həmin müraciətdə Dağlıq Qarabağın tarixi təhrif edilməklə yanaşı bu bölgənin erməni əhalisinin Ermənistanla birləşmək arzuları da yer tapmışdı. Lakin aparılan araşdırmalardan aydın oldu ki, müraciəti imzalayanlardan yalnız 21 nəfəri Dağlıq Qarabağ ərazisində yaşayır. İmzası alınan digər şəxslər isə uydurma şəxslərdir və onların Dağlıq Qarabağla heç bir əlaqəsi yoxdur (10).

Erməni əhalisini, o cümlədən Dağlıq Qarabağ ermənilərini Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə qoşulmağa inandırmaq üçün xeyli təşkilati işlər görülməli oldu. Məsələn, Ermənistanda baş verən mitinqlərin iştirakçılarından olan Zoya Şuqaryan adlı birisi etiraf edirdi ki, İrəvan sakinlərindən çox az adam Qarabağdakı vəziyyətdən xəbərdar idi. Onun sözlərinə görə, ermənilərin çoxu hətta xəritə üzərində belə Dağlıq Qarabağın yerini tapa bilməzdilər və yayılan çoxsaylı vərəqlər, aparılan təbliğatlar əhaliyə Dağlıq Qarabağ münaqişəsi haqqında erməni təsəvvürlərini möhkəmlətdi (11).

Dağlıq Qarabağın erməni əhalisini “öz iradəsini ifadə etməyə” səfərbər etmək üçün yalnız vərəqlərin paylanması kifayət deyildi. Bunun üçün erməni millətçi düşüncəsinin hörmətli simaları meydana gətirildi. Onların arasında Avel Aqanbekyan, Zori Balayan, Silva Kaputikyan, Sero Xanzadyan və daha kimlər var idi. Erməni təcavüzkar millətçiliyinin fəallarıdan olan İqor Muradyanın söylədiyinə görə, hətta akademik Abel Aqanbekyanın özünün də Qarabağ məsələsinin mahiyyətindən xəbəri yox imiş. Onunla aparılan “4 saatlıq söhbət ərzində 2 litr vodka içəndən sonra” o da Qarabağın Ermənistanla verilməsi üçün tərtib edilmiş məktubu imzalamağa razı oldu (12).

Bundan sonra isə onun Parisdəki məlum bəyanatı səsləndi və Dağlıq Qarabağın Ermənistanla birləşdirilməsinin məqsədəuyğunluğunu dilinə gətirdi. Z.Balayan, S.Kaputikyan və digərlərinin fəaliyyəti isə erməni millətçiliyinin dəstəklənməsində əhəmiyyətli rol oynadı. Z.Balayan Amerikaya yollanaraq buradakı ermənilər arasında Dağlıq Qarabağın tezliklə Ermənistanla verilməsinə elan etdi və Amerika ermənilərindən daha güclü dəstək istədi. Məşhur Anastas Mikoyanın oğlu Sergey Mikoyan da erməni millətçiliyinin qızıqdırılmasından kənar qalmadı və onun kimilərinin azad şəkildə millətçiliyi qızıqdırması, Dağlıq Qarabağ ətrafında inamlı təbliğat aparmaları erməni kütləsinin bir hissəsində belə bir qənaət yarat-

dı ki, doğrudan da Dağlıq Qarabağın Ermənistana verilməsi həll olunubdur (13).

İngilis jurnalisti Tomas de Vaal haqlı olaraq belə bir qənaətə gəlirdi ki, Dağlıq Qarabağ münafişəsinin qızıdırılması Dağlıq Qarabağdan kənarında yaşayan ermənilərin fəallığı xüsusilə böyük idi (14). Dağlıq Qarabağ əhalisinin münafişəyə cəlb edilməsi üçün isə xüsusi tərribatçı qüvvələr təşkil edilmişdi. Belə qruplardan birinə Arkadi Karapetyan adlı birisi rəhbərlik edirdi. O, başına topladığı digər ermənilərlə birlikdə Dağlıq Qarabağın müəssisələrini gəzir və işçiləri Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan qoparılması tələbi ilə hazırlanmış müraciətləri imzalamaya məcbur edirdi. Qrupun üzvlərinin hər biri bir müəssisəyə cavabdehlik daşıyırdı. Arkadi Karapetyan özü də etiraf edirdi ki, Dağlıq Qarabağ əhalisinin heç də hamısı millətçi dairələrin planlaşdırmaq istədikləri mitinqlərə qoşulmaq istəmirdilər. Belə hallarda A.Karapetyan əlindəki SSRİ Konstitusiyasına istinad edərək təşkil edilən mitinqlərin qanuni olduğunu əsəsləndirməyə çalışırdı (15).

Bunu A.Karapetyan belə deyirdi. Amma məlumdur ki, erməniləri mitinqlərə çağırmaq üçün başqa vasitələrdən də istifadə olunurdu. Məsələn, Sov.İKP Mərkəzi Komitəsinin Dağlıq Qarabağa ezam olunmuş məsul nümayəndəsi Qriqori Xarçenko meydanlara və mitinqlərə çağırılan insanların pulla şirmikləndirildiyini qeyd edirdi (16). Belə insanlar isə öz iradələrini aldıqları pula görə ifadə edirdilər.

1988-ci il fevral ayının 20-də Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin Xalq Deputatları Sovetinin növbədənənar iclasının da millətçilərin təzyiqi altında keçirildiyi haqqında maraqlı faktlar mövcuddur. Məlum olduğu kimi məhz həmin sessiyada ilk dəfə olaraq Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan qoparılaraq Ermənistana birləşdirilməsi haqqında qərar qəbul olundu. Ermənilərin bildirdiyinə görə, bu iclasda kvorumu toplamaq çox çətinliklə mümkün oldu. Kvorumun toplanmamasını ermənilər yolların bağlı olması, deputatların dağlar aşaraq yol gəlmək məcburiyyətində qalması ilə əlaqələndirirdilər. Lakin bu, doğru deyil. Dağlıq Qarabağ ətrafında baş verən hadisələr hələ yenicə başlamışdı. Əhali kimi dövlət orqanlarının da nələrin baş verdiyindən xəbəri yox idi və yolların bağlı olmasına hər hansı bir ehtiyac yox idi. Bununla belə, erməni müəllifləri etiraf edirdilər ki, deputatların bir çoxu Xalq Deputatları Sovetinin iclasına qoşulmaq istəmirdilər. Buna görə də onları inandırmaq lazım gəldi (17). Erməni millətçilərinin bu inandırma işlərinin nədən ibarət olduğunu təsəvvür etmək elə də çətin deyil və həmin inandırma prosedurundan sonra

Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin deputatlarını “öz iradəəsini” ifadə etməyə məcbur etmək mümkün oldu.

Tomas de Vaalın məlumatına görə, Dağlıq Qarabağın Xalq Deputatları Soveti öz işini planlaşdırılan vaxtdan 4 saat sonra başladı və gecəyarısına qədər davam etdi (18). Bu məlumat da Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan alınıb Ermənistanı verilməsi haqqında qərarın heç də asanlıqla qəbul edilmədiyini göstərir.

Dağlıq Qarabağın əhalisi də eynilə həmin ssenari ilə küçələrə və meydanlara çıxarıldı. Bölgə ermənilərinin öz iradəsini həyata keçməsi yolunda mübarizəyə qoşulmaları görüntüsü yaradılması üçün xüsusi mobil-piket dəstələri yaradılmışdı. Dağlıq Qarabağda cərəyan edən hadisələrin şahidi olan Robert Arakelov yazırdı ki, Xankəndindəki mağazalarda və müəssisələrdə işləyənlər arasında xüsusi adamlar müəyyənləşdirilmişdi ki, onlar lazım olan vaxtda, işarə əsasında küçələrə və mitinqlərə çıxmalı idilər. Müəllif bu insanları millətçi-separatçıların dəniz-piyadası adlandırdı. Həmin şəxslər millətçi liderlərin işarəsi olan kimi dərhal küçələrə və meydanlara axışır və onların şəxsində Dağlıq Qarabağ ermənilərinin milli-azadlıq mübarizəsinə qoşulması görüntüsü yaradılırdı. Küçə yürüşlərinin nə zaman və nə vaxt keçirilməsi bir çox hallarda əvvəldən məlum olmurdu. Ona görə millətçi-separatçıların çevik “mübarizə” qrupları daimi hazırlığa malik olmalı və Xankəndində Azərbaycanın və SSRİ mərkəzi hökumətinin məsul şəxsləri həmin qüvvələr tərəfindən mitinqlər və piketlər şəklində qarşılınmalı idi (19).

Çevik mitinq qruplarının qarşısına konkret tapşırıqlar qoyulmuşdu. Həmin qruplar bildirdilər ki, hansı vəzifəli şəxslər Xankəndinə gələndə onlar Dağlıq Qarabağın “azadlığı” uğrunda mübarizə aparən çevik qruplar tərəfindən piketlərlə qarşılınmalıdır. Təxminən 100 nəfərdən ibarət olan mobil mitinq qrupları, ilk növbədə, Xankəndinə ezamiyyətə gələn hakimiyyət nümayəndələrini piketlərlə qarşılayırlar. Erməni millətçiləri öz planlarının ifşa olunmaması üçün yerli ermənilərin Azərbaycan hakimiyyət nümayəndələri ilə görüşmələrinə heç cür razı deyildilər. Ona görə də onlar piketlərlə qarşılaşdılar. Çevik piket qrupları Şuşa-Ağdam arasında hərəkət edən avtobusları və maşınları da daşa tuturdular. Və nəhayət, vaxtaşırı Bakıdan gəlmiş nümayəndələr tərəfindən rəhbərlik edilən vilayət hüquq-mühafizə orqanları qarşısında mitinqlər və piketlər keçirildilər (20).

Çevik piket qruplarına rəhbərlik edilməsi və bütünlükdə Dağlıq Qarabağ ermənilərinin separatçı hərəkəta cəlb edilməsi üçün Xankəndində əv-

vəlcə “Krunk”, sonra da Henri Poqosyan tərəfindən rəhbərlik edilən Direktorlar Şurası yaradıldı. “Krunk” cəmiyyəti Xankəndində yaradılrsa da, onun tərkibinin əsasını İrəvanda yaradılmış “Qarabağ” cəmiyyətinin üzvləri təşkil edirdilər (21). Başqa sözlə, Dağlıq Qarabağ ermənilərinin öz “milli azadlıqları” uğrunda mübarizəyə qalxmağa məcbur edən millətçi qurumlarda da aparıcı səs İrəvandan olan millətçi emissarlara məxsus idi. Onlar isə öz niyyətlərinə nail olmaq üçün mənəvi terrora, şantaj, təqibə və təhdidlərə əl atırdılar (22).

Uzun müddət Dağlıq Qarabağda çalışmış Robert Arakelovun fikrincə, çevik piket qruplarına və bütünlükdə vilayətdəki mitinq əhval-ruhiyyəsinə, erməni separatçılığına Zori Balayan, Manuçarov, Babayan, Mirzoyan və digərləri rəhbərlik etsələr də, onların özləri də xaricdə yerləşən qurumlar tərəfindən idarə olunurdu. R.Arakelovun yazdığına görə, bu qurumların təmsilçiləri olan erməni diasporunun imkanlı adamları özlərinin idarə etmək istədikləri Ermənistanı qurmaq xatirinə Dağlıq Qarabağda separatçılığı dəstəkləyir və onu idarə edirdilər. Belə adamlar üçün Amerikanın, Fransanın və digər ölkələrin konqreslərində kürsüyə malik olmaları da yetərli deyildi. Onların iştahı elə artmışdı ki, öz düşüncələri üzərində qurulmuş bir Ermənistana sahib olmaq və öz iddialarını daha geniş və daha sərbəst şəkildə reallaşdırmaq meydanı əldə etmək istəyirdilər. R.Arakelova görə, Ermənistanda və Qarabağda yaşayan ermənilər də onlara bir yurddaş kimi deyil, Böyük Ermənistanı qura biləcək işçi qüvvəsi kimi lazım idi. Dağlıq Qarabağ isə Böyük Ermənistan qurulması yolunda ilk addım ola bilərdi. Müəllifin qənaətinə, həmin şəxslər öz niyyətinə nail olmaq üçün ən çevik vasitələrə belə əl atırdılar – demoqoqiya, siyasi blef, müxtəlif mövzularda təxribatlar, dünya ictimaiyyətinin aldadılması, təxribat, informasiya təxribatı, təhrikçilik və s. Müəllif onların hərəkətlərini qiymətləndirmək üçün belə ifadələrdən də istifadə edirdi – abırsızlıq və sonsuz əclaflıq (23).

Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin başlanmasından sonra bir müddət bu vilayətdə yaşayıb işləyən və Dağlıq Qarabağda gedən proseslərin mahiyyətini başa düşən erməni R.Arakelov Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin təhrikçiliyini belə xarakterizə edirdi. Dağlıq Qarabağın erməni əhalisi də öz iradəsini məhz belə şəxslərin istəyi əsasında bildirirdi. Bu istəklərə əks çıxan erməniləri isə sərt cəzalar gözləyirdi. Məsələn, Dağlıq Qarabağda erməni separatçılığının öncüllərindən olan Artur Mkrtçyan qoşulduğu proseslərin mahiyyətini anlayanda və bununla bağlı öz mülahizələrini ifadə etməyə başlayanda dərhal aradan götürüldü. O öz evində, öz ailəsi-

nin gözləri qarşısında avtomatdan güllələndi. Və ya Dağlıq Qarabağda başlanan separatçılığın perspektivsizliyini görüb iki xalq arasında əvvəlki əlaqələrin bərpaasını arzulayan Xocalı aeroportunun rəisi A.İşxanyan öz evində partladıldı. İki xalq arasında əlaqələrin bərpaasını istəyən V.Qriqoryan da həmin tale ilə qarşılaşdı və o da millətçilər tərəfindən öz evində güllələndi (24).

Dağlıq Qarabağda antiəzərbaycan və millətçi erməni psixozu elə bir səviyyəyə qaldırıldı ki, azərbaycanlılarla hər hansı bir əlaqənin qurulmasına müsbət münasibət bəsləyən erməni öz həyatı ilə vidalaşmaq təhlükəsi qarşısında qalmalı idi. Azərbaycanlılar və Azərbaycan dövləti əleyhinə təşkil edilmiş mitinqlərə çıxmaq da erməni millətçilərinin sərt qəzəbinə səbəb ola bilərdi. Dağlıq Qarabağ erməniləri də bunu gizlətmirdilər. Onlar bildirirdilər ki, İrəvan saqqallılarının və özünü millətin atası sayanların girovuna çevrilmək onları artıq cana doydurmuşdur. Qarabağ erməniləri əlavə edirdilər ki, saqqallıların təşkil etdiyi mitinqlərə və nümayişlərə çıxmaq, tətillər zamanı iş yerində görünmək onlara terrorla başa gələ bilərdi (25).

Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin alovlanması başlıca səbəblərindən biri də, heç şübhəsiz ki, SSRİ rəhbərliyinin qətiyyətsiz və ermənipərəst mövqedə dayanması idi. Bununla belə, SSRİ rəhbərliyinin qəbul etdiyi bəzi qərarlarda da Dağlıq Qarabağda başlanan münaqişənin vilayət ermənilərinin iradəsinin ifadəsi deyil, bir qrup ekstremist qüvvənin fəaliyyətinin nəticəsi olduğu göstərilirdi. Məsələn, 1988-ci il fevral ayının 24-də keçirilən Sov.İKP Mərkəzi Komitəsi Siyasi Bürosunun qərarında göstərilirdi ki, İrəvanda və Stepanakertdə cərəyan edən hadisələr ekstremist əhval-ruhiyyəli ayrı-ayrı şəxslərin məsuliyyətsiz çıxışlarının nəticəsidir (26).

İstər Ermənistanda, istər Dağlıq Qarabağda insanları küçələrə və mitinqlərə çıxmağa çağıran şəxslərin kim olduğu bəlli idi. SSRİ rəhbərliyi bir tərəfdən təsdiq edirdi ki, Dağlıq Qarabağda baş verənlər xalqın deyil, ayrı-ayrı ekstremistlərin planlaşdırdığı oyunlar idi. Digər tərəfdən bu oyunları planlaşdıranlar və icra edənlər normal, yararlı insanlar kimi deyil, ekstremist kimi dəyərləndirilirdilər.

Sov.İKP Mərkəzi Komitəsi Siyasi Bürosunun qərarında da Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin təhrikçilərinin və ilhamvericilərinin ekstremist adlandırılması erməni millətçilərinin və ideoloqlarının yenidən qəzəbi ilə rastlaşdı. Ona görə də onlar ölkə rəhbərliyi ilə əlaqə yaratmağa cəhd göstərdilər. Silva Kaputikyan 1988-ci il fevral ayının 24-də Sov. İKP Mərkəzi Komitəsinin katibi Yakovlevlə telefon əlaqəsi yarada bildi. Yakov-

lev isə ondan Ermənistanda və Dağlıq Qarabağda genişlənən prosesləri cilovlamağı xahiş etdi. Uzun söhbətdən sonra Silva Kaputikyan da hadisələri cilovlamağa söz verdi. Fevral ayının 26-da isə Silva Kaputikyan Zori Balayanla birlikdə M.Qorbaçovun qəbulunda oldular. Onlar yaxşı anlayırdılar ki, ölkə rəhbərliyi qəbul edilmiş qərarın bütünlüklə icrasını tələb etsə, onda Dağlıq Qarabağ hadisələrinə son qoyula bilər. Buna görə də onlar ölkə rəhbərliyinin yanında Dağlıq Qarabağda başlanan separatçı hərəkatın mahiyyətini saxtalaşdırmağa, dezinformasiyalar verməyə başladılar. M.Qorbaçov onun qəbuluna gəlmiş Z.Balayanı qatı millətçi bir şəxs kimi xarakterizə edirdi. Şahidlərin yazdığına görə, M.Qorbaçov onlardan millətçi hissləri qızıqdırmamağı, Dağlıq Qarabağın Ermənistanla birləşdirilməsi məsələsinə qaldırmamağı tələb etdi. Erməni millətçiləri də söz verdilər ki, Dağlıq Qarabağ problemini mürəkkəbləşdirməyəcək və Qarabağ ermənilərinin hüquqlarının təmin edilməsinə zəmanət verilməsi ilə kifayətlənəcəklər (27).

Başqa sözlə, erməni millətçiləri söz verirdilər ki, qızıqdır b küçələrə çıxardıqları insanları öz driyor çubuqları ilə geri qaytarsınlar. M.S.Qorbaçovun tapşırığı ilə Xankəndinə gəlmiş Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin məsul işçisi, milliyətçə erməni olan Karen Brutens 1988-ci il fevral ayının 22-də Xankəndində davam edən mitinqləri şəxsən izləmişdi. Sonradan o bildirdi ki, bu mitinqlərin yaxşı təşkil olunduğu hiss olunurdu: mitinqlərə toplananlara ərzaq gətirilir, gecə növbətçilikləri təşkil olunurdu (28).

Sovet rəhbərliyinin ilkin qərarları erməni millətçiliyinin qızıqdırılması üçün heç də lazımı perspektiv vəd etmirdi. Millətçi-separatçı isterikanın qızıqdırılması üçün erməni millətçilərinə kifayət qədər ciddi arqumentlər lazım idi ki, bu arqumentlər də fevral ayının 27–28-də Sumqayıt şəhərində baş verən məlum hadisələrlə yaradıldı. Sumqayıt hadisələrindən bir müddət sonra Robert Arakelov həmin hadisələrlə bağlı eşitdiyini öz xatirələrində də qələmə almışdı. O, qeyd edirdi ki, Xankəndindəki kontorların birində yerli erməni xanımlarından biri Sumqayıt hadisələrini Dağlıq Qarabağ münafiqəsinin qızıqdırılması üçün çox gözəl bəhanə olduğunu, lakin bu bəhanədən lazımınca istifadə edilmədiyini bildirdi. Müəllif bu məzmununda olan söhbətləri digər şəxslərdən də eşitmişdi. O, hətta İrəvan qəzetlərinin də Sumqayıt hadisələrinə bu mövqedən yanaşdığına şahidi olmuşdu. Həmin qəzetlərdən biri qeyd edirdi ki, Sumqayıt hadisələrindən sonra Azərbaycan ziyalıları çaşqınlıq içində idilər və ermənilər də əldə olunmuş əlverişli şəraitdən bəhrələnmə bilmədilər (29). Sumqayıt hadi-

sələrini ortaya atmaqla erməni millətçiləri Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin qızıqsıdırılması üçün yeni bir bəhanə əldə etdilər və Dağlıq Qarabağda vəziyyət daha da mürəkkəbləşdi. 1988-ci il iyulun 18-də SSRİ Ali Sovetinin Rəyasət Heyəti Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı qəbul etdiyi qərarla bildirirdi ki, Azərbaycan SSR və Ermənistan SSR sərhədlərinin və Konstitusiyaya əsasında müəyyənləşdirilmiş milli-ərazi bölgüsünün dəyişdirilməsi qeyri-mümkün hesab edilir (30). Doğrudur, bu qərarın icrası üzərində SSRİ rəhbərliyi yenə də qətiyyət göstərmədi. Bununla belə, həmin qərarla respublikaların sərhədlərinin dəyişdirilməsinin qeyri-mümkünlüyünün təsbit olunması bir çoxlarında millətçi-separatçıların özlərinə yığısacaqlarına ümidi artırdı. Həmin qərarın qəbul olunmasından sonra rusiyalı jurnalist Y.Pompeyev Şuşada bir erməni qadını ilə apardığı söhbəti öz kitabına da salmışdı. Şuşanın çörək zavodunda texnoloq işləyən Aşxen Qriqoryan bildirdi ki, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin başlanmasında Azərbaycan xalqının günahı yoxdur. Bu münaqişəni erməni ekstremistləri başladılar və onların tələbi də Qarabağın Ermənistanla birləşdirilməsi idi. A.Qriqoryan SSRİ Ali Soveti Rəyasət heyətinin yuxarıda toxunulan qərarını sevinclə qarşılayır və bu sevincini ətrafındakılarla bölüşmək üçün 3 kiloqram konfet alıb qarşısına çıxanlara payladı. Təsədüfən SSRİ Mərkəzi Televiziyasının bölgədə olan müxbirləri bu hadisənin şahidi olurlar və gördüklərini lentə alıb televiziya ilə nümayiş etdirirlər. Xankəndindəki erməni millətçiləri bu hadisədən xəbər tutandan sonra A.Qriqoryana xəbər göndərirlər ki, özünü yığısırsın, yoxsa onu da öldürürlər (31).

Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətində münaqişənin araşdırılması üçün təyin olunmuş SSRİ Baş Prokurorluğunun istintaq komissiyasının rəhbəri Viktor İlyuxin qeyd edirdi ki, hadisələrin gedişi ilə tanışlıqdan sonra İrəvanda yaradılmış “Qarabağ” komitəsinin üzvləri, Dağlıq Qarabağda isə İqor Muradyan ekstremist və təhrikçi elementlər kimi həbs edildilər. İstintaq komissiyasında şübhə yox idi ki, Dağlıq Qarabağ hadisələrinin ortaya atılması millətçi-təhrikçi elementlərin qızıqsıdırıcılıq fəaliyyətinin nəticəsidir. V.İlyuxin qeyd edirdi ki, DQMV Xalq Deputatları Sovetinin vilayətin Ermənistanla birləşdirilməsi haqqındakı qərarı qeyri-qanuni idi və bu qanun SSRİ Konstitusiyasının pozulması, Azərbaycan SSR sərhədlərinin, o cümlədən də SSRİ-nin ərazi bütövlüyünün pozulması demək idi. Bu qanunsuzluqlara təhrik edən millətçilər ciddi cəzalandırılmalı olduqları halda tezliklə onlar həbsdən azad edildilər ki, bu da Dağlıq Qarabağda separatizmin güclənməsinə zəmin yaratdı (32).

Y.Pompeyev öz kitabında “Komsomolskaya Pravda” qəzetinə müsahibə vermiş başqa bir erməninin dediklərini də nümunə gətirir. Rele zavodunda tokar işləyən Ovanes adlı erməni bildirdi ki, nə üçün ermənilərə görə əzab çəkməlidir? Onun sözlərinə görə, Dağlıq Qarabağ münaqişəsini qızıqdırırlar vilayətdə onun kimi sadə ermənilər üçün heç nə etməmişdilər və heç Qarabağ ermənilərinin problemlərindən də xəbərləri yox idi (33).

Hadisələrin faciəli tarixindən məlumdur ki, erməni millətçiləri öz separatçı-təcavüzkar fəaliyyətindən əl çəkmədilər. İrəvanda təşkil olunan dəstə-dəstə silahlı saqqallılar, sonra isə formalaşdırılan Ermənistan silahlı qüvvələrinin hissələri Dağlıq Qarabağ ərazisinə göndərildilər. Dağlıq Qarabağ məsələsini Dağlıq Qarabağda yaşayan ermənilər deyil, Ermənistan dövləti günü-gündən mürəkkəbləşdirdi və sonra da yaranmış konkret tarixi şəraitdə Azərbaycan ərazilərinin 20 faizini işğal etdilər. Münaqişənin atəşkəs dövründə ən nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən Azərbaycan ərazilərinin işğalını təsdiqləyən sənədlərin qəbulu da onu göstərir ki, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi erməni informasiyasının təqdim etməyə çalışdığı kimi heç də Dağlıq Qarabağın erməni əhalisinin öz iradəsini ifadə etməsi deyildi. Dağlıq Qarabağ münaqişəsi dünya erməniliyinin müdaxiləsi, maraqlı dövlətlərin dəstəyi ilə Ermənistan Respublikası tərəfindən Azərbaycan ərazilərinin işğalı üçün ortaya atılmış hərbi-siyasi təxribat idi. Minsk Qrupunun vasitəçiliyi ilə münaqişənin həlli danışıqlarının Azərbaycanla Ermənistan arasında aparılması da Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin subyektlərinin məhz bu iki dövlət olduğunu nümayiş etdirir.

b) Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin Azərbaycan “millətçiliyinin” nəticəsi kimi təqdim olunması. Dağlıq Qarabağda millətçi-separatçı hərəkatın başlaması üçün erməni ideoloqlarının əl atdıqları bəhanələrdən biri də bölgə erməniliyinin Azərbaycanın milli istismarına dözməməsi və bunun üçün də milli diskriminasiyaya qarşı azadlıq mübarizəsinə başlaması iddiasıdır. Bu çeynənmiş tezis istər münaqişənin ilkin dövründə, istərsə də elə indinin özündə yeri gəldi-gəlmədi təkrar olunmaqdadır. Bununla da Dağlıq Qarabağda cərəyan edən separatçılığa və onun davamı olan erməni işğalının mahiyyətinin saxtalaşdırılmasına cəhd göstərilir. Qeyd etmək lazımdır ki, erməni millətçilərinin və İrəvan emissarlarının təhriki və təzyiqi ilə DQMV Xalq Deputatları Sovetinin münaqişə ilə bağlı qəbul etdiyi ilk sənədlərdə Dağlıq Qarabağ ermənilərinin azərbaycanlılar tərəfindən milli istismara və təzyiqlərə məruz qalması haqqında heç bir iddia yoxdur. Bu sənədlərdə ermənilər daha çox xalqların öz mü-

qəddəratını təyinetmə hüququndan, tarixi səhvin aradan qaldırılmasından, Dağlıq Qarabağ ermənilərinin öz iradələrini ifadə etmələrindən danışıılır. Lakin erməni millətçiləri Azərbaycan xalqının müqaviməti ilə rastlaşdığından və SSRİ rəhbərliyinin qəbul etdiyi ilk sənədlərdə Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan qoparılması müstəqim şəkildə müdafiə edilmədikdən sonra qəbul olunan erməni sənədlərində ermənilərin milli təzyiqlərə məruz qalması, milli ayrı-seçkilik və s. məqamlar yer almağa başladı. Məsələn, DQMV Xalq Deputatları Sovetinin 12 iyul 1988-ci il tarixli qərarında “milli ədalətsizlik” ifadəsi vardır. Həmin qərar da daha sonra bildirilir ki, Azərbaycan rəhbərliyi erməni təhsil müəssisələrini, mədəniyyət ocaqlarını bağlayır, tarixi abidələri dağıdır, erməni xalqının tarixini saxtalaşdırır. DQR(?) -in elan edilməsi haqqında bəyannamədə bildirilir ki, Azərbaycanda aparteid və diskriminasiya siyasətinin yeridilməsi Respublikada erməni xalqına qarşı nifrət və dözümsüzlük atmosferi yaratmışdır (34). 1988-ci il mayın 24-də “Novoye russkoye slovo” qəzetində çap olunan məktubunda erməni millətçiliyinin klassik təmsilçisi Silva Kaputikyan Qarabağ ermənilərinin milli və mənəvi zülmə məruz qalmasını xüsusilə qəbardırdı (35).

Hadisələrin başlanmasına Ermənistanın indiki rəhbəri S.Sarkisyanın münasibətində də Dağlıq Qarabağ ermənilərinin milli təzyiqlərə məruz qalması ilə bağlı fikirlər mövcuddur. O bildirdi ki, böyük bir xalq məhv olmaq qarşısında qaldı. Ona görə ki, onlar erməni idilər və azad yaşamaq istəyirdilər (36). Erməni millətçilərinin mahiyyətini əksətdirən yazılardan birində deyilir ki, 1987-ci ildə Azərbaycanda anti-erməni əhval-ruhiyyəsi gücləndi və bu da Dağlıq Qarabağın erməni əhəlisinin narahatçılığına səbəb oldu. Azərbaycan SSR-də ermənilərə qarşı kütləvi zorakılıqların başlaması Dağlıq Qarabağın Azərbaycan tərkibindən çıxmasını zəruri etdi. Başqa bir yazıda isə deyilir ki, Qarabağ ermənilərinin öz iradəsini demokratik şəkildə ifadə etməsindən və mübahisələrin həllini sivil yola çəkməyə cəhd göstərməsindən sonra erməni əhəlisinin hüquqlarının kütləvi şəkildə tapdanması, zorakılıqların artması başladı (37).

Bu tipli istinadların sayını çoxaltmaq da olar. Erməni siyasətçiləri, rəsmiləri və ideoloqları Azərbaycanda ermənilərin işğalçılıq siyasətinə qarşı tutulan mövqeni “anti-erməni ideologiyası”, “Bakı rejiminin faşist ideologiyası”, “Azərbaycanın nasist təbliğatı” və s. kimi məntiqsiz və istərik ifadələrlə qiymətləndirirlər. Erməni ideoloqları Dağlıq Qarabağda törədilən cinayətlərin və işğalın üstünün pərdələnməsi üçün Azərbaycana qarşı mütəmadi olaraq heç bir məntiqə sığmayan iddialar irəli sürürlər.

Məsələn, Suren Zolyan adlı müəllifin Dağlıq Qarabağla bağlı kifayət qədər böyük əsərində özünə yer tapan aşağıdakı tezislər bu baxımdan maraqlıdır (daha doğrusu təəccüblüdür): 1988-ci ildə Daşkəsən, Xanlar və Şamaxor rayonlarında ermənilər azlıqda qalmışdılar... Dağlıq Qarabağ ərazisində, əsasən, Azərbaycan məktəbləri açılırdı ki, qonşu rayonların uşaqları ora oxumağa gəlsin... Dağlıq Qarabağın hüquq-mühafizə orqanları Azərbaycan rəhbərliyinə tabe idi...Dağlıq Qarabağ ərazisində olan çoxsaylı erməni kilsələrinin (?) heç biri fəaliyyət göstərmirdi... Ermənistanı çap olunan dərsliklərdən istifadə olunması qadağan edilmişdi... Ermənistanı birləşmək Qarabağ ermənilərinin milli diskriminasiyaya olan cavabıdır və s.(38). Yazıda bu kimi sərsəm ittihamlarla xeyli rastlaşmaq mümkündür ki, onlar müəllifin yalnız millətçi keyfiyyətlərini deyil, eyni zamanda savadsızlığını və antiAzərbaycan iftiralılarına meyilliliyini də nümayiş etdirir. Müəllif Daşkəsəni, Şamaxoru, Xanları erməni əraziləri kimi təqdim edir, erməni dərsliklərinin Azərbaycan müəllifləri tərəfindən yazıldığını söyləyir. Doğrudur, müəllif bunları əsaslandırır və əslində, heç əsaslandırma da bilməzdi. Çünki, əvvəla, SSRİ dövründə sovet məktəblərində yalnız sovet tarixi tədris olunurdu, sonra da o zamanın erməni millətçiləri erməni dərsliklərinin Azərbaycanlılar tərəfindən yazılmasına imkan verməzdilər. Sovet dövründə bütün ölkə ərazisindəki dini obyektlərin əksəriyyəti bağlanmışdı. Həm Azərbaycanda, həm də Ermənistanı yerli rəhbərliyin dini obyektini açmaq və ya bağlamaq səlahiyyəti yox idi. Belə bir zamanda Qarabağdakı dini obyektlərin Azərbaycan rəhbərliyi tərəfindən bağlanması iddia edilməsi absurddur.

Əslində, tək S.Zolyanın əsərində deyil, yuxarıda toxunulan tezislərin hər birində açıq məntiqsizlik və qeyri-obyektivlik mövcuddur. Belə bir yol tutmaqla erməni informasiya-təbliğat maşını Azərbaycan xalqını millətçi, milli azlıqların hüququnu qəbul etməyən obrazda təsvir etməklə Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin yeni bir informasiya-təbliğat modelini ortaya qoymağa çalışmışlar. Əslində isə, vəziyyət heç də belə deyildi və hamıya məlum olan faktlar da bunu sübut edir. Hətta Azərbaycanlı olmayan müəlliflərin yazılarına, xatirələrinə, araşdırmalarına müraciət etməklə Azərbaycan xalqının özünü erməni millətçiliyindən kifayət qədər əzab çəkdiyini görmək mümkündür. Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin başlanması özü erməni millətçiliyinin qızıqdırılmasının nəticəsidir və məlumdur ki, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi Azərbaycan xalqı üçün tamamilə gözənlənməz olmuşdu. Halbuki bütün ermənilik məhz ənənəvi erməni millətçiliyi ətrafında səfərbər olmaqla Azərbaycan xalqını gözənlənmədən ya-

xaladı və Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin erməni millətçi planları əsasında mürəkkəbləşməsinə nail oldu.

Erməni ideoloqlarının və millətçilərinin Azərbaycan xalqını millətçilikdə günahlandırması, Dağlıq Qarabağda yaşayan ermənilərin milli təzyiqlərə məruz qalması haqqında irəli sürdükləri iddialar sözsüz ki, məlumsatsız auditoriyaya təsir göstərmək və bu auditoriyada antiəzərbaycan təsəvvürü yaratmaq və Dağlıq Qarabağ ermənilərinə təəssübkeşlik hissləri formalaşdırmaq üçün hesablanmış informasiya təzyiqləri idi. Çünki milli istisnalığı ümummilli düşüncə tərzinə, Ermənistanı isə monoetnik bir ölkəyə çevirən millətçilərin Azərbaycan xalqını millətçilikdə günahlandırması Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin mahiyyətinin bir daha saxtalaşdırmaq cəhdidir. Nəzərə alınmalıdır ki, erməni milli istisnalığı, anti-türk və antiəzərbaycan düşüncəsi heç də Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ərəfəsində formalaşmamışdı. Erməni millətçiliyinin çox uzun bir tarixi vardır və bu millətçilik XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq təkrar-təkrar Qarabağda milli partlayışa səbəb olmuşdu.

Dağlıq Qarabağ münaqişəsini yaxından izləmiş SSRİ Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsi sədrinin birinci müavini, ordu generalı Filip Bobkov bildirdi ki, erməni millətinin istisnalığı nəzəriyyəsi əhalinin şüuruna hələ kiçik yaşlarından yeridilirdi. Məsələn, hələ 7–8-ci sinif dərslərində hansı şəhərlərdə erməni məktəblərinin olmasından danışılır və məlum olurdu ki, SSRİ-nin paytaxtında erməni məktəbi yoxdur. Böyük Vətən müharibəsi illərində mövcud olmuş “Gənc Qvardiya” təşkilatının üzvlərindən isə yalnız Jora Arutyunyans erməni məktəblilərinə təqdim olunurdu. Bundan başqa, görkəmli sovet musiqiçiləri, rəssamları, elm-mədəniyyət xadimləri kimi də yalnız ermənilərin adları çəkilirdi. Məhz bu yolla erməni gənclərinin beyinləri zəhərlənirdi. Müəllif Ermənistanda müşahidə etdiyi bu proseslərin düzgün olmadığını Ermənistan rəhbərliyinə də çatdırdığını qeyd edirdi. Lakin bu, bir nəticə vermədi və F.Bobkov xüsusi olaraq vurğulayır ki, Ermənistan rəhbərliyinin bu millətçilik psixologiyasına biganə qalması Dağlıq Qarabağda ağır nəticələrə yol açdı (39).

Robert Arakelov isə təsdiq edirdi ki, Ermənistanın qəzet və jurnalları erməni xalqının istisnalığı, onun sivilisasiyanın inkişafındakı xüsusi rolu, dünya elm və mədəniyyəti qarşısındakı xidmətləri haqqında yazılarla dolu olardı. Ermənilər heç nədən həya etmədən yazırdılar ki, hələ tarixəqədərki zamanlarda ermənilər ilk ulduz atlası yaradıblarmış, hind-Avropa dilləri erməni dilindən yaranıbmış, ari irqi ermənilikdən çıxıbmış. Erməni mətbuatı erməni istisnalığını geniş təbliğ etməklə bərabər, qonşu xalq-

ların üzərinə şər atmaqdan çəkinmir və ermənilərin rastlaşdıqları bütün bələlərin məhz qonşu xalqlardan gəldiyini qabardırdılar. Eyni zamanda ermənilərin şüuruna yeridilirdi ki, yalnız erməni xalqı yaradıcı xalqdır, yalnız erməni xalqı xeyirxah və alicənabdır. Qonşu xalqlar isə əksinə, dağıdıcı tayfalarıdır, onlar vəhşi, cahil və qabadırlar. Bəzi erməni müəllifləri isə Ermənistanı xristianlıqla müsəlmanlıq arasında dayanan canlı divar adlandırırdılar (40).

Başqa sözlə, belə bir təsəvvür yaratmağa çalışırdılar ki, müsəlman aləminin problemlərindən Qərbi məhz ermənilər qoruyurlar. P.Arakelov təəccüb və təəssüflə bildirirdi ki, ölkənin bir çox şəhərlərində 26 Bakı komissarı adına küçələr mövcud idi. İrəvanda da bu adda küçə var idi. Amma erməni millətçiləri İrəvan küçələrinin birində “Bakı” sözünün səslənməsini öz düşüncə və baxışlarına uyğun bilmirdilər. Ona görə də digər şəhərlərdən fərqli olaraq İrəvanda küçələrdən biri, sadəcə olaraq, “26 komissar” adlandırılmışdı. Başqa sözlə, “Bakı” sözü Azərbaycanı xatırlatdığına görə ermənilər üçün qəbul olunmayan bir ifadə idi. Bununla belə, P.Arakelov qeyd edirdi ki, həmin küçənin xatırlanması doğma olan və gəncliyinin şəhəri olan Bakı şəhərini onun yadına salardı (41).

Erməni millətçi istisnalığının beyinlərə yeridilməsində və bunun nəticəsi kimi azərbaycanlılara qarşı iftiralardan yağıdırılmasında sovet dövründə Z.Balayanın, S.Xanzadyanın, S.Kaputikyanın fəaliyyəti xüsusilə seçilirdi. Özü də onların hər biri hətta İttifaq miqyasında kifayət qədər ciddi şəkildə toxunulmaz şəxsə çevrilmişdi. İfrat millətçi hisslərin qızıqsdırılmasında göstərdikləri fəaliyyətlərinə görə, yuxarıda qeyd edildiyi kimi, hətta SSRİ rəhbəri M.Qorbaçov da onları millətçi kimi xarakterizə edirdi. Bununla belə, bu şəxslər istədikləri vaxt çox asanlıqla SSRİ-nin istənilən vəzifəli şəxsinin, o cümlədən də M.Qorbaçovun qəbuluna düşə bilirdilər. Onların millətçilik mahiyyətinə qarşı qətiyyətli mövqə nümayiş etdirməsi isə ciddi şəkildə əngəllənirdi. P.Arakelov qeyd edirdi ki, Z.Balayana millətçi-qızıqsdırıcı fəaliyyətinə görə hətta hərbi komendatura tərəfindən xəbərdarlıq göstərildikdə mərkəzi hakimiyyət orqanlarına yüzlərlə teleqram göndərilir, Z.Balayanın konstitusiyaya hüquqlarının pozulması haqqında səs-küy qaldırılırdı (42). Belə bir toxunulmazlığa sahib olan Z.Balayan millətçi-qızıqsdırıcı yazıları ilə erməni qəzetlərinin çoxunun səhifələrindən hər gün azərbaycanlılara qarşı nifrət və dözümsüzlük təbliğ edirdi.

Məlumdur ki, Z.Balayan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin fəallaşmasından əvvəl qatı antiazərbaycan təbliğatına həsr olunmuş kitablar çap et-

dirmişdi. Yəni himayədarlarının qayğısı altında və sovet avtoritarizminin güclü olduğu illərdə Z.Balayan “Ocaq”, “Yol”, “Avariya”, “Qanadlar” kimi kitablarla erməni ictimai şüurunun zəhərlənməsinə yeni bir töhfə vermişdi. Bu kitabların hər biri erməni ictimai şüurunun yenidən formalaşmasına, antitürk və antiəzərbaycan millətçilik ənənələrinin canlandırılmasına ünvanlanmışdı. Dağlıq Qarabağ hadisələrinin daha bir iştirakçısı olan general Malyuşkin həmin kitabların antiəzərbaycan psixozunun formalaşmasına xüsusi təsir göstərdiyini heç də gizlətmirdi. General qeyd edirdi ki, adıçəkilən kitablar bütün türkçülüyə qarşı nifrət aşılayır və Dağlıq Qarabağın tarixi saxtalaşdırılaraq işıqlandırılırdı. Bu kitablarda türklər və azərbaycanlıların hansı vulqar və kobud sözlərlə acılandıklarını general təəssüflə təsvir edir və erməni millətçiliyinin belə geniş şəkildə əl-qol açmasına təəccübünü gizlədə bilmirdi. General Malyuşkin erməni millətçi düşüncəsinin açıq və ifrat şəkildə təbliğ olunmasından Azərbaycan ziyalılarının narahat olduğunu və bununla bağlı SSRİ-nin yaradıcı təşkilatlarına və hakimiyyət orqanlarına müraciət edildiyini qeyd edirdi. Amma o da Z.Balayanın İttifaq miqyasında ermənipərəst qüvvələr tərəfindən müdafiə edildiyini yazırdı (43). Bununla müəllif eyni zamanda ona işarə edirdi ki, antiəzərbaycan təbliğatının aparılması üçün yuxarılarda da ermənilərə müəyyən dəstək nümayiş etdirilirdi.

Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti üzrə Təşkilat Komitəsində Ermənistan SSR-i təmsil edən V.Kondratyev də Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin qızıqşdırılmasında antiəzərbaycan təbliğatının dağıdıcı roluna xüsusi toxunurdu. O, Z.Balayanı Azərbaycan xalqına qarşı aparılan ideoloji mübarizənin əsas fəquru sayırdı. Y.Kondratyev “Ocaq” kitabını şovinst və anti-azərbaycan ruhlu kitab adlandırır və qeyd edirdi ki, SSRİ Dövlət Nəşriyyat Komitəsi 1985-ci il 28 avqust tarixli qərarı ilə bu kitabı ciddi qüsuruları olan və tarixi hadisələrin qiymətləndirilməsində qeyri-sinfi mövqe nümayiş etdirən bir kitab kimi xarakterizə etmişdi (44). Bununla belə nə kitabın yayılmasının qarşısı alındı, nə də onun millətçi-qızıqşdırıcı ideyalarına lazımı qiymət verildi.

V.Kondratyev öz yazısında qısaca da olsa bu kitabın təhlilini aparmışdır. O da təsdiq edirdi ki, Z.Balayan “dənizdən-dənizə Böyük Ermənistan” şüarını yenidən gündəliyə gətirməklə daşnak ideyalarını dəstəklədi. Onun fikrincə, Dağlıq Qarabağın tarixi də Z.Balayanın kitabında millətçilik baxımından şərh edilir, bu ərazi qədim erməni torpaqları adlandırılmaqla, burada yaşayan azərbaycanlılar “bir ovuc gəlmə köçərilər” kimi qələmə verilirdi. V.Kondratyevin qənaəti belə idi ki, bu ideyaları ortaya

atmaqla Z.Balayan məlumatsız erməni ictimai şüurunu manipulyasiya edir və Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin Azərbaycan SSR tərkibində olmasının qeyri-qanuniliyi haqqında azərbaycanlıların və ermənilərin birgə yaşayışının qeyri-mümkünlüyü haqqında təsəvvürlər formalaşdırırdı.

V.Kondratyev erməni ifrat millətçiləri tərəfindən yayılan qızıqşdırıcılıq hisslərinin erməni cavanlarına mənfi təsir göstərməsi barədə misallar da gətirirdi. O yazırdı ki, İrəvanda azərbaycanlı qocanın öldürülməsində şübhəli bilinən bir erməni gənci ilə söhbətləşməli olmuşdu. Bu cinayətə nə üçün əl atdığını soruşanda o erməni gənci bildirmişdi ki, erməni xalqının düşməni olan türklər öldürülməlidir. V.Kondratyev eyni zamanda onu da qeyd edirdi ki, açıq və ifrat antiazərbaycan təbliğatı Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətində də heç bir müqavimətlə rastlaşmırdı. Vilayətin partiya və sovet orqanları əhali arasında obyektiv ictimai rəy formalaşdırmadı, millətçi-ekstremist qüvvələrin pozuculuq fəaliyyətinin qarşısında aciz qaldı. Müəllifə görə, Z.Balayan kimi ifrat bir millətçinin “Ocaq” kitabının şovinst və antiazərbaycan mahiyyəti vaxtında açıqlanmadı və bu kitabın zərərli və qızıqşdırıcı mahiyyəti haqqında Azərbaycan mədəniyyət və ictimai xadimləri tərəfindən mərkəzə göndərilən müraciətlərə də münasibət bildirilmədi (45).

Yazısının başqa bir yerində V.Kondratyev qeyd edirdi ki, əgər hadisələrin əvvəlində Qarabağ münaqişəsinin təşkilatçılarının və ideoloqlarının qızıqşdırıcılıq fəaliyyətinə prinsipial münasibət göstərilseydi, Ermənistan Respublikasının suveren Azərbaycanın daxili işlərinə qarışmasının qarşısı alınseydi, Dağlıq Qarabağda vəziyyətin sabitləşdirilməsinə mane olan erməni millətçilərinin və separatçıların əməlləri lazımsızca araşdırılseydi, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi baş verməzdi. Mərkəzi hakimiyyət orqanlarının Dağlıq Qarabağda cərəyan edən erməni-millətçi separatizminin qarşısının alınmasında ciddi mövqe tutmamasının nəticəsi idi ki, vilayətdə də vəziyyət günü-gündən pisləşdi, ekstremist və millətçi erməni qüvvələri xeyli fəallaşdılar, onlar bir-birinin ardınca kütləvi qanunsuzluqlar törətdilər, milli ayrı-seçkiliyi qızıqşdırdılar, dəhşətli cinayət aktları həyata keçirdilər, daha geniş erməni əhalisini cinayətkar əməllərə cəlb etdilər (46).

Azərbaycan xalqına qarşı dözümsüzlük, erməni ifrat millətçiliyi Dağlıq Qarabağda təşkil olunan mitinqlərdə, yaşayış məntəqələrində Ermənistanın emissarları tərəfindən aparılan təbliğat işlərində, Ermənistanın kütləvi-informasiya vasitələrində ən aktual mövzulardan biri idi. Erməni millətçiliyinin qızıqşdırılması üçün daxildə və xaricdə mümkün olan bütün vasitələrdən istifadə olunurdu. Məsələn, 1988-ci il iyul ayının 3-də

İrəvan Politeknik İnstitutundan Əsgərana göndərilmiş “Arsax” tələbə-tikinti təşkilatının da əsas fəaliyyəti məhz əhali arasında antiəzərbaycan təbliğatının aparılması idi. Rəsmən bu dəstənin Əsgərana gəlməsi tikinti işlərinin aparılması ilə əlaqələndirilsə də, onun üzvləri əhalinin nümayəndələri ilə görüşür, təsərrüfat obyektlərində olur, qeyri-sağlam əhval-ruhiyyəni qızıqsdırır və icazə verilməmiş mitinqlərin keçirilməsinə cəhd göstərirdilər. Məhz bu millətçilik fəaliyyətinə görə, adıçəkilən dəstə Sov.İKP Mərkəzi Komitəsinin vilayətdəki nümayəndəliyi tərəfindən 1988-ci il avqustun 25-də geri göndərildi (47).

Əgər təhlil edilərsə, münaqişənin başlanğıc dövründə kütləvi informasiya vasitələrində vilayətdə vəziyyətin sabitləşdirilməsi, iki xalq arasında birgəyaşayışın bərpa edilməsi haqqında Azərbaycan hökumət orqanlarının, ictimai təşkilatların, ziyalıların çoxlu sayda müraciətləri və təklifləri ilə rastlaşmaq mümkündür. Belə təşəbbüskarlıq erməni tərəfində müşahidə edilmirdi. Çünki azərbaycanlılarla birgəyaşayış bütünlükdə erməni millətçiliyinin fəlsəfəsinə uyğun deyildi. Buna görə də azərbaycanlılarla birgəyaşayışın bərpa edilməsi erməni millətçiləri və separatçıları tərəfindən birmənalı şəkildə rədd edilirdi. Hətta ermənilər arasında iki xalq arasında birgəyaşayışın bərpasına meyl göstərənlər erməniliyin düşməni elan edilir və yuxarıda qeyd edildiyi kimi belə insanlar erməni millətçiləri tərəfindən məhv edilirdi. Belə bir vəziyyətdə ermənilərin azərbaycanlıları Dağlıq Qarabağ ermənilərinə qarşı milli ayrı-seçkilikdə ittihamlandırması özü absurd və erməni məntiqinə dayaqlanan bir iddiadır.

Azərbaycan ziyalıları haqlı olaraq qeyd edirdilər ki, Azərbaycan ərazisində ermənilərə muxtariyyət verilməsi Azərbaycan xalqının milli dözümlülüyünün nümayişidir. Azərbaycanda 125 min erməniyə siyasi muxtariyyət verildiyi halda, Ermənistan ərazisində yaşayan 200 min azərbaycanlıya belə bir şərait yaradılmadı. Halbuki Ermənistanda yaşayan azərbaycanlı əhalinin də belə bir status tələb etməyə haqqı var idi (48).

Ermənilərin Azərbaycanda milli təzyiqlərə rast gəlməsini Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin səbəblərindən biri kimi təqdim etməyə çalışan erməni millətçiləri və hakimiyyət orqanları Ermənistanda yaşayan azərbaycanlılara Qarabağ ermənilərinin malik olduqları səlahiyyətləri təmin etməyi qəbul etmədilər. Əksinə, onlar həm Ermənistanda olan azərbaycanlıları, həm də Dağlıq Qarabağda yaşayan azərbaycanlıları öz yurdlarından didərgin saldılar. Azərbaycanlıları milli ayrı-seçkilikdə günahlandıran erməni ideoloqları öz millətçiliyində artıq o dərəcəyə çatıblar ki, Dağlıq Qarabağ ermənilərinin heç vaxt azərbaycanlılarla birgə yaşaya bilməyəcəklə-

rindən danışırlar (49). Başqa sözlə, ermənilər arasında yaradılmış anti-azərbaycan ideologiyası nasist ideologiyasına çevrilməkdədir.

Dağlıq Qarabağ ermənilərinin milli ayrı-seçkiliyə məruz qalması, dil, təhsil, mədəniyyət problemləri ilə rastlaşması kimi bəhanələrin irəli sürülməsi və bu çətinliklərin Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə yol açması da erməni informasiya-təbliğət fəaliyyətinin aktual mövzularından biri idi. Xüsusilə, münaqişənin ilk vaxtlarında bu mövzudan geniş sui-istifadə edilir və bununla da məlumatsız oxucuda Dağlıq Qarabağın erməni separatizminə rəğbət hissləri aşılınırdı. Hətta hadisələrin başlanmasının ilk günlərində Sov.İKP MK-dan göndərilmiş bir qrup alim Dağlıq Qarabağa səfər etdi və Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin həm iqtisadi, həm də mədəni inkişafı ilə yerində tanış oldu. Bu qrupun əsasını erməni əsilli alimlər təşkil edirdilər və onlar da vəziyyəti heç də tərəfsiz qiymətləndirə bilmədilər. Moskvadan gəlmiş erməni alimlərinin hazırladığı arayışda vilayətin vəziyyətinə aid qeyri-real yanaşma və yoxlanılmamış faktlar mövcud idi. Məsələn, onların hazırladıqları arayışda deyilirdi ki, Stepanakert şəhərində dram teatrı mövcuddur. Lakin onun lövhəsində bu teatrın erməni dram teatrı olması yazılmamışdır. Vilayətin mərkəzində mədəniyyət sarayı, pionerlər sarayı, idman obyektləri və digər sosial-məişət obyektləri yoxdur. Moskvalı erməni alimlərinin yazdığına görə, vilayətdə 8 daimi kinoteatr və 5 yay kinoteatrı var idi. Son on il ərzində vilayətdə cəmi 4 kinoklub istifadəyə verilmişdi. Onların qənaətinə görə, kitabxanalar, muzeylər yaxşı vəziyyətdə deyildilər (50).

Bu iddialara münasibət bildirən azərbaycanlı tədqiqatçılar qeyd edirdilər ki, moskvalı alimlərin iddialarının əksinə olaraq Xankəndində, vilayətin İcraiyyə Komitəsinin arxasında mədəniyyət sarayı var idi və həmin sarayın tikilməsi üçün zəruri olan daşlar da Şuşadakı tarixi binaların sökülməsindən əldə edilmişdi. Eyni zamanda qeyd olunurdu ki, vilayət mərkəzində pioner sarayı, idman və sosial-məişət obyektləri mövcud idi. Aparılan araşdırmalardan sonra məlum olmuşdu ki, Moskvanın erməni alimləri Dağlıq Qarabağda olduğu vaxt vilayətin mədəni imkanları Azərbaycan və Ermənistan üzrə orta göstəricilərdən heç də geri qalmır. Məsələn, məlumdur ki, Azərbaycan SSR üzrə hər 1000 nəfərə beş klub düşdü-yü halda, DQMV-də 15 klub, SSRİ üzrə 4.8 klub, Ermənistan üzrə isə 3.8 klub düşür. Azərbaycan SSR üzrə hər 10 min nəfərə 3 kinoqurğu var idisə, DQMV-də 11.2 qurğu, SSRİ-də 5.4 qurğu, Ermənistan SSR-də isə 2.9 qurğu var idi (51).

Göstərilən rəqəmlər üzrə moskvalı erməni alimləri DQMV-də ümumi vəziyyətin pis olduğunu sübut etməyə çalışsalar da, onlar ölkədə olan ümumi vəziyyətə realıqla yanaşmırdılar və onlar belə bir məqama da diqqət yetirmirdilər ki, klubların və kinoqurğuların sayının daha da artırılması erməni separatizminin qarşısını ala bilməyəcəkdir.

Moskvalı erməni alimlər DQMV-də erməni dilinin sıxışdırılması, erməni dilində nəşriyyatın olmaması, Ermənistan SSR-in radio və televiziyasının vilayətdə yayımlanmaması, ermənilərə verilən pasportlardakı möhürlərdə erməni dilində yazının olmaması, Ermənistan SSR-dən erməni dilində ədəbiyyatın gətirilməsinin məhdudlaşdırılması haqqında qeyri-obyektiv iddialar da var idi. Əslində, bunlar da doğru deyildi və əgər həmin dövrdə Ermənistanda yaşayan azərbaycanlı əhalinin mədəni və sosial, məişət təminatı, Qarabağda yaşayan ermənilərin təminat səviyyəsi ilə müqayisə edilsəydi, Azərbaycanda erməni azlığına hansı qayğı göstərildiyi daha aydın olardı.

Qeyd edilməlidir ki, Dağlıq Qarabağ erməniləri erməni dilinin işlədilməsi ilə heç bir məhdudiyətə malik deyildilər. Vilayət daxilində yazışma respublikanın dövlət dilində deyil, vilayət əhalisinin çoxluğunun dilində aparılırdı. Halbuki, SSRİ ərazisində mövcud olan digər vilayətlərdən heç biri belə səlahiyyətə malik deyildi (52).

Vilayət daxilində erməni dilində qəzet buraxılırdı, bu qəzet və digər ermənidilli materialların çap edilməsi üçün Xankəndində nəşriyyat mövcud idi. Dağlıq Qarabağda erməni uşaqları öz arzularına uyğun erməni dilində təhsil ala bilirdilər. Xankəndində erməni dilində institut fəaliyyət göstərirdi, yuxarıda qeyd edildiyi kimi vilayətin rəsmi radio şəbəkəsi də var idi.

Ermənistandan Dağlıq Qarabağa erməni dilində kitab gətirilməsinin məhdudlaşdırılması haqqında erməni alimlərinin araşdırmalarında maraqlı bir məqam var idi. Bu məsələ ilə bağlı, ilk növbədə, qeyd edilməlidir ki, respublikalar arasında hər hansı gömrük nəzarəti yox idi ki, Ermənistandan Azərbaycana ədəbiyyat gətirilməsinin qarşısı alınsın. Erməni alimləri iddia edirdilər ki, Azərbaycan tərəfi Dağlıq Qarabağa gətirilən erməni ədəbiyyatının sayı qədər Ermənistanda yaşayan azərbaycanlılara da həmin sayda ədəbiyyat göndərilməsini tələb edir (53).

Erməni alimlərinin fikrincə, bu tələb haqsız tələb idi. Çünki Ermənistanda yaşayan azərbaycanlıların sayı, Dağlıq Qarabağda yaşayan ermənilərin sayından azdır. Halbuki bu, doğru deyildir və yuxarıda göstərilən

rəqəm də onu sübut edirdi ki, Ermənistanda yaşayan azərbaycanlıların sayı Dağlıq Qarabağda yaşayan ermənilərin sayından xeyli çox idi.

Moskvalı erməni alimləri, əslində, SSRİ orqanları səlahiyyətinə aid olan bir sıra məsələləri də Azərbaycan tərəfinin adına yazmaqla Azərbaycan rəhbərliyinin DQMV-yə qarşı münasibətini yalnız mənfi tərəfdən təsvir etməyə çalışırdılar.

DQMV-də təhsilin, mədəniyyətin inkişaf etdirildiyi, buradakı erməni əhalinin milli ayrı-seçkiliyə məruz qalmadığı haqqında çoxlu sayda faktlar mövcuddur və bu faktlar da onu göstərir ki, vilayət ermənilərinin mədəni, etnik inkişafının əngəllənməsi iddiası da Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin başlanmasına bəhanə ola bilməzdi. DQMV-nin yaradılmasının 50 illiyinə həsr olunmuş və Stepanakertdə çap olunmuş məlumat-statistika kitabının göstəriciləri də 50 il ərzində vilayətdə böyük inkişaf və dəyişikliklərin olduğunu nümayiş etdirir. Bu baxımdan aşağıdakı göstəricilər maraqlıdır (54):

– ali və orta təhsilli mütəxəssislərin sayı – 1923-cü ildə yox idi, 1973-cü ildə 9500 nəfər və ya əhalinin 6 faizi;

– orta təhsil müəssisələrinin, o cümlədən erməni dilində olan təhsil müəssisələrinin sayı – 1923-cü ildə 104, 1973-cü ildə – 215;

– həmin məktəblərdə oxuyanların sayı – 1923-cü ildə 7700 nəfər, 1973-cü ildə 44400 nəfər;

– həmin müəssisələrin şagirdlərinin sayı – 1923-cü ildə 200, 1973-cü ildə 1900;

– 1973-cü ildə vilayətdə bir institut və iki elmi müəssisə var idi;

– 1973-cü ildə əhalinin savadlılığı 99 faiz idi;

– 1973-cü ildə vilayətdə həkimlərin sayı 252 nəfər idi.

Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin başlanması ərəfəsində vilayətdə təhsil və mədəniyyətin inkişafı daha yaxşı vəziyyətdə idi. Bununla bağlı mövcud olan faktlar konkret olaraq aşağıdakıları deməyə əsas verir (55): 1987-ci ildə vilayətdə 204 orta məktəb və 34200 şagird var idi. Bu şagirdlərin təhsili ilə 400 müəllim məşğul idi. Orta ixtisas məktəblərinin sayı 6-ya, burada oxuyan şagirdlərin sayı isə 2500-ə çatdırılmışdı. Xankəndindəki bir institutda 2000 tələbə təhsil alırdı. Vilayətdə 232 kitabxana, 269 klub, 7 muzey, 1 teatr, 206 kinoqurğu, 1 telemərkəz var idi. Vilayətdə çap olunan qəzetlərin birdəfəlik tirajı 3 milyon nüsxə idi.

Dağlıq Qarabağ ərazisində erməni əhalisinin sıxışdırılması və bunun da Dağlıq Qarabağda etnik gərginlik yaratmasına səbəb olması haqqında irəli sürülən erməni iddialarının da heç bir əsası yox idi. Bu iddialarına

obyektivlik görüntüsü gətirmək üçün erməni ideoloqları Dağlıq Qarabağda erməni əhalisinin say tərkibi haqqında müxtəlif rəqəmlər də təqdim edirlər. Erməni millətçiliyinin öncüllərindən olan Z.Balayanın “Ocaq” kitabında qeyd olunur ki, XIX əsrin əvvəllərində Qarabağın dağlıq hissəsinin əhalisinin 98 faizini, 1913-cü ildə isə bu əhalinin 96 faizini ermənilər təşkil edirdilər (56). Digər erməni ideoloqları da buna oxşar iddialar irəli sürürlər. Məsələn, Q.Ayvazyan adlı birisi “Sovetski Karabax” qəzetinin 15 mart 1988-ci il tarixli nömrəsində Dağlıq Qarabağ ərazisində 1920-ci ildə əhalinin 95 faizinin ermənilər olduğunu yazırdı. Karen Xaçaturov adlı birisi isə 1959-cu ildə Dağlıq Qarabağda erməni əhalisinin 84,9 faiz olduğunu və 1979-cu ilə qədər onun azalaraq 75,9 faizə endiyini, vilayətdəki azərbaycanlı əhalinin sayının isə 20 il ərzində 13,8 faizdən 22,9 faizə qalxdığını qeyd edirdi (57).

Nəzərə almaq lazımdır ki, erməni ideoloqlarının irəli sürdüyü bu rəqəmlərin heç biri lazımi faktlara əsaslanmır və onların xəyallarının məhsuludur. Azərbaycan mütəxəssisləri mövcud olan statistik məlumatları araşdıraraq konkret faktlar əsasında müəyyənləşdirmişlər ki, XIX əsrdə və XX əsrin əvvəllərində Qarabağın dağlıq hissəsində yaşayan əhalinin erməni tərkibi ən yaxşı halda 79 faizdən artıq olmamışdı (58).

Karen Xaçaturovun 20 il ərzində Dağlıq Qarabağda yaşayan əhalinin tərkibində ermənilərin faizinin azalması və azərbaycanlıların faizinin artmasına gəlinə isə bu artımda xüsusi bir sıçrayış yoxdur. Mövcud olan statistikanı, o cümlədən DQMV-nin yaradılmasının 50 illiyi haqqında Xankəndində buraxılmış statistikanı nəzərə almaqla görmək mümkündür ki, Dağlıq Qarabağda azərbaycanlı əhalinin sayının artması təbii artımdır. Müqayisə olunan illər ərzində vilayətin erməni əhalisi də müəyyən artıma malik idi (59).

Mövcud olan faktlar onu deməyə əsas verir ki, sovet hakimiyyəti illərində Bakıda İrəvandan fərqli olaraq erməni əhalisi heç bir təzyiqə məruz qalmamış və onların say tərkibində ciddi dəyişiklik baş verməmişdi. Ermənistanın paytaxtı İrəvanda və bütün Ermənistan ərazisində isə azərbaycanlılar ən sərt sıxışdırmalara məruz qalır və müxtəlif bəhanələrlə onlar Ermənistandan təmizlənirdi. Azərbaycan əhalisinin Ermənistan ərazisində kütləvi təzyiqlərə məruz qalmasını vaxtilə SSRİ rəhbərləri də etiraf etmişdi. Bu baxımdan SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 18 iyul 1988-ci il tarixli iclasında M.Qorbaçovun erməni deputatı, akademik S.Ambarsumyanla olan mülakiməsi maraqlıdır. XX əsrin əvvəlində İrəvanda nə qədər azərbaycanlı əhalinin yaşamasını soruşanda, akademik Ambar-

sumyan susmağa üstünlük verdi. M.Qorbaçov həmin vaxt İrəvandakı əhalinin 43 faizini azərbaycanlılar təşkil etdiyini bildirdi. Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin başlaması ərəfəsində isə İrəvanda cəmi bir faiz azərbaycanlı əhalinin qaldığını Ambarsumyan özü də təsdiq etdi (60).

Statistik rəqəmlər isə belə idi: 1897-ci ildə Bakıda erməni əhalisi ümumi əhalinin 17,1, 1926-cı ildə 18, 1959-cu ildə 17,2, 1979-cu ildə 14,1 faizini təşkil etmişdi. İrəvandakı vəziyyət isə belə idi: 1897-ci ildə azərbaycanlılar şəhər əhalisinin 42,8, 1926-cı ildə 7,8, 1959-cu ildə 0,6, 1979-cu ildə isə 0,2 faizini təşkil edirdi (61).

Bu rəqəmlər milli dözümsüzlüyün hansı respublikada daha güclü olduğunu nümayiş etdirir. Bütün bunlar bir daha onu sübut edir ki, Azərbaycanda antierməni millətçiliyinin qızıxdırılmasının Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin başlanmasına səbəb olması barədə erməni iddiaları sərsəm bəyanatdan başqa bir şey deyildir.

c). Dağlıq Qarabağın sosial-iqtisadi “geriliyi” və erməni separatizmi. Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin başlanmasının səbəblərindən birini də erməni millətçiləri Dağlıq Qarabağ ermənilərinin sosial-iqtisadi baxımdan çətin vəziyyətdə olması ilə əlaqələndirirdilər. Bu tezis daha çox münaqişənin ilkin dövrünə aiddir və erməni millətçiləri tərəfindən təşkil olunan mitinqlərdə onun səsləndirilməsi çox tez-tez baş verirdi. Erməni informasiya-təbliğət məşını da məlumatsız auditoriyaya çatdırmağa çalışırdı ki, Azərbaycan SSR rəhbərliyi Dağlıq Qarabağ ermənilərini həm də iqtisadi təzyiqlərə məruz qoyur və bunun nəticəsi kimi Dağlıq Qarabağ erməniləri Azərbaycanın əsas əhalisi ilə müqayisədə daha kasıb yaşayırlar. Vilayət erməniləri də öz yaşayış səviyyələrindən razı olmadıqları üçün “milli azadlıq” hərəkatına qoşulublar. Başqa sözlə, erməni informasiya-təbliğət məşını belə bir görüntü yaratmağa çalışırdı ki, Dağlıq Qarabağ ermənilərinin dövlət əleyhinə mitinqlərə başlamasının səbəblərindən biri də sosial-iqtisadi vəziyyətin yaxşılaşdırılması tələbi idi.

Qeyd etmək lazımdır ki, Dağlıq Qarabağın sosial-iqtisadi geriliyi haqqında irəli sürülən erməni şüarlarının əsassızlığı çox tezliklə aydın oldu. Dağlıq Qarabağ münaqişəsi haqqında yazan bir sıra qeyri-azərbaycanlı müəlliflər də Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin ilkin mərhələsində erməni millətçilərinin iqtisadi xarakterli şüarlarla çıxış etdiklərini və belə şüarların sadəcə bəhanə olduğunu təsdiq edirdilər (62). Əslində, istər bu müəlliflərə, istərsə də tarixi şəraitə reallıqla yanaşan insanlara yaxşı məlum idi ki, XX əsrin 80-ci illəri SSRİ-də iqtisadi böhranın gücləndiyi dövr idi, ölkə əhalisinin iqtisadi baxımdan bütün ehtiyaclarının ödəndiyini

söylmək olmaz. Bu çətinliklər Azərbaycanda da özünü hiss etdirməkdə idi. Yerlərdə qarşıya çıxan iqtisadi çətinliklər heç də yerli hakimiyyət orqanlarının günahı deyildi. Planlaşdırılmış və sət mərkəzləşdirilmiş iqtisadiyyat yeni dövrün tələblərinə tam cavab verə bilmirdi. Erməni müəlliflərinin də Azərbaycanın adına yazmaq istədikləri iradlar planlaşdırılmış və mərkəzləşdirilmiş iqtisadiyyatın xarakterik cəhətləri idi. Bununla belə, müqayisə ilə götürdükdə DQMV-nin sosial-iqtisadi vəziyyəti Azərbaycan üzrə orta göstəricilərdən yaxşı idi.

Münaqişənin atəşkəs dövründə bir sıra böyük araşdırmalarda erməni müəllifləri yenidən Dağlıq Qarabağın iqtisadi gerilikdə qalmasını gündəliyə qaytarmağa çalışıblar. Çünki erməni ideoloqları Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin əsaslandırılması üçün ortaya atdıqları iftiraların dünya birliyi tərəfindən qəbul olunmadığını gördükcə, köhnə bəhanələrə bir də müraciət edirlər və kontekstdən çıxarılmış rəqəmlərlə öz fikirlərini sübut etməyə çalışırlar. Məsələn, Arsen Məlik-Şahnəzərov adlı birisi son illərdə çap etdirdiyi və bir çox internet saytlarında yerləşdirdiyi “araşdırmasında” Azərbaycan SSR ilə Dağlıq Qarabağın erməni muxtariyyəti arasındakı qarşılıqlı iqtisadi əlaqələri acgöz metropoliya ilə hüquqsuz koloniya arasındakı əlaqələrə bənzədir (63).

Erməni ideoloqunun məsələyə yanaşmasının nə qədər əsassız olduğunu onun yuxarıdakı bir cümləsindən də görmək mümkündür. Ola bilsin ki, ifrat ifadələrlə o, oxucularını özünə həmfikir etməyə çalışır. Lakin ona məlum olmasa da, məlumatlı oxuculara aydın ola bilər ki, SSRİ-nin planlı iqtisadiyyatı tarixində nəinki Azərbaycan SSR, heç digər respublikalar da metropoliya roluna malik deyildi. İqtisadiyyat bütünlüklə mərkəzdə planlaşdırılır və iqtisadiyyatın gəlirləri də mərkəz tərəfindən bölüşdürülürdü.

A.Məlik-Şahnəzərov araşdırmasında DQMV partiya komitəsinin katibi olmuş Henri Poqosyanın da SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 18 iyul 1988-ci il tarixli iclasındakı millətçi çıxışından da bir parçaya istinad edib. DQMV rəhbərinin fikrincə, Qarabağın dağlıq hissəsi ilə aran hissəsi arasında heç bir iqtisadi əlaqə yox idi. Əvəzində, bütün Azərbaycandan asılı olan Dağlıq Qarabağ vardı. Sonra da H.Poqosyan əlavə edirdi ki, hazırda Dağlıq Qarabağın dəyirmanı yoxdur, evtikmə kombinatı yoxdur. Bunların səbəbini o, Azərbaycanın ayağına yazırdı. Lakin Azərbaycan rəhbərliyinin qayğısı ilə böyük kapital qoyuluşu tələb edən bir sıra layihələrin icrası isə Azərbaycan rəhbərliyinin kiçik payı kimi qiymətləndirilirdi. Onların arasında Yevlax-Xankəndi dəmir yolu xətti var idi ki,

bu yolun çəkilməsi ilə DQMV respublikanın və İttifaqın dəmir yolu şəbəkəsinə qoşuldu. Yevlax-Xankəndi qaz xəttinin çəkilməsini də H.Poqosyan adı bir layihə kimi dəyərləndirirdi. O, respublikanın qayğısı ilə vilayətdə tikilən fabrikləri də köhnə fabriklər adlandırır. Vilayət iqtisadiyyatının bir sıra sahələrindəki inkişafı isə H.Poqosyan istisna olaraq öz xidmətləri kimi qələmə verirdi. Məsələn, süd və ət istehsalında orta ümum-respublika səviyyəsindən irəlidə olması vilayətin müstəsna uğuru kimi tərifləyirdi. (64).

Adıçəkilən müəllifin “araşdırmasında” Dağlıq Qarabağın sosial-iqtisadi inkişafını əks etdirən bir sıra rəqəmlər verilmişdir. Bununla belə, müəllif erməni məntiqinə və xislətinə uyğun olaraq həmin rəqəmləri də qaralamaqdan əl çəkmir. Çünki müəllif qarşısına Dağlıq Qarabağın Azərbaycan SSR tərkibində inkişafını deyil, inkişaf etmədiyini sübut etməyə çalışır.

Bunun üçün müəllif Şaqen Mkrtçyan adlı birisinə və onun XX əsrin 70-ci illərində yazdığı bir məlumat kitabına istinad edir. Məlum olur ki, Ş.Mkrtçyan həmin kitabını 2003-cü ildə bir daha çap etdirib və bu kitabda Azərbaycan SSR rəhbərliyinə xeyli iftiralər yağdırıb. XX əsrin 70-ci illərində çap etdirdiyi kitabında Ş.Mkrtçyan Dağlıq Qarabağın iqtisadi göstəricilərini 1913-cü ildəki iqtisadi göstəricilərlə müqayisə edibmiş və ona təklif olunub ki, DQMV-nin iqtisadi göstəriciləri onun yaradıldığı illə, yəni 1923-cü illə müqayisə olunsun. Müəllif isə bunu özünə qarşı diskriminasiya və həm də Dağlıq Qarabağın sosial-iqtisadi geriliyinin gizlədilməsi cəhdi kimi qiymətləndirib və A.Məlik-Şahnəzərov da onun bu fikri ilə razılaşıb. A.Məlik-Şahnəzərovun məqsədi aydındır. O, Azərbaycan əleyhinə deyilən hər şeyi qəbul edir. Lakin burada absurd olan məsələlər var ki, adları çəkilən müəlliflərin heç biri onunla razılaşmaq istəmir. Sovet əhkamlarının hakim olduğu bir dövrdə 1913-cü ilin göstəricilərinin meyar kimi qəbul edilməsi mümkün deyildi və bu heç də Azərbaycan rəhbərliyinin iradəsindən asılı deyildi. Heç Ermənistan da bunu etmək olmazdı.

A.Məlik-Şahnəzərovun istinad etdiyi Ş.Mkrtçyanın kitabında göstərilir ki, 1969-cu ildə DQMV iqtisadiyyatı 1913-cü ilə nisbətən 3,8 dəfə, 1923-cü ilə nisbətən isə 215 dəfə artmışdı (65).

Doğrudur, müəlliflər göstərmək istəyirlər ki, 1913-cü illə müqayisədə Dağlıq Qarabağ iqtisadiyyatı 1969-cu ildə cəmi 3,8 dəfə artmışdı və bu göstərici heç də böyük göstərici deyil. Lakin bu rəqəmlər özü də xeyli şübhə doğurur. Çünki 1913-cü ildə Qarabağın ən böyük şəhəri olan Şuşa

idi ki, 1905–07-ci il hadisələri zamanı erməni terrorçuları tərəfindən xeyli dağıdılmışdı. Sovet dövründə isə həm Şuşa inkişaf etmiş, həm Xankəndi vilayət mərkəzi və vilayətin sənaye mərkəzi kimi formalaşmışdı.

Hər halda A.Məlik-Şahnəzərov DQMV-nin iqtisadi inkişafı sahəsində görülən müəyyən işləri sadalamalı olur. O, etiraf edirdi ki, vilayətdə ipəkayıran, ipəkəyirən və ipəktoxuyan fabriklər var idi və bu fabriklərdə çoxlu sayda qadınlar işləyirdi. Bundan başqa şərab zavodunun, kərpic, kirəmit və digər tikinti materialları zavodunun, mişar, ağac emalı, pendir və yağ sexlərinin adları çəkilir. Bunun ardınca yenə də DQMV-nin iqtisadiyyatının inkişafı ilə bağlı vilayət rəhbərliyinin əsaslandığı rəqəmlər, müxtəlif statistik göstəricilər bir daha şübhə altına alınır. O cümlədən erməni müəlliflərinin istinad etdiyi rəqəmlər də müəllifin şübhəsi altına düşür (66).

Yəni müəllifin yazdıqlarını ümumiləşdirməklə belə bir qənaətə gəlmək olar ki, DQMV öz inkişafında Azərbaycan SSR-in digər rayonlarından geri qalırdı və vilayət ermənilərinin öz iqtisadi vəziyyətini yaxşılaşdırmaq üçün mitinqlərə başlamaq haqları var idi.

Başqa bir erməni müəllifi Suren Zolyan da Dağlıq Qarabağ münafişəsinə həsr edilmiş böyük “araşdırmasında” DQMV-nin iqtisadi geriliyini əsaslandırmaq üçün qeyri-obyektiv mühakimələrə yol vermişdir. Onun fikrincə, Azərbaycan rəhbərliyi Qarabağa sərmayə yatırmaqda maraqlı olmayıb və Dağlıq Qarabağın XX əsrin 20–30-cu illərindəki vəziyyətindən də pis vəziyyətdə qalmasına çalışıb. Onun sözlərinə görə, XX əsrin 50-ci illərində Dağlıq Qarabağda adambaşına sərmayə yatırımı Azərbaycan SSR üzrə orta göstəricidən 10 dəfə az idi (67).

Müəllif öz iddiasını əsaslandırmaq üçün heç bir fakta əsaslanmır və digər tərəfdən də yalnız ehtimalla danışıq ki, Azərbaycan rəhbərliyi DQMV-ni 20–30-cu illər səviyyəsində saxlamaq istəyirdi. Halbuki Dağlıq Qarabağ münafişəsi başlayanda vilayətin iqtisadi inkişaf səviyyəsi heç də XX əsrin 20–30-cu illəri səviyyəsində deyildi və bu, müəllifə də aydın olmalı idi. Yaxşı ki, S.Zolyan sonra Azərbaycanda H.Əliyevin hakimiyyəti illərində DQMV-də sərmayə yatırımının artmasını etiraf edir. Bununla belə, müəllif yenə də vilayətə iqtisadi baxımdan geri qalmasından danışıq. Fikrinin əsaslandırılması üçün isə son dərəcə absurd olan faktlara istinad edir. Müəllif qeyd edir ki, vilayət yolları elə qurulmuşdu ki, vilayətin rayonlarından Xankəndinə getmək üçün Azərbaycanın qonşu rayonlarından dövrə vurub gəlmək lazım idi. Xankəndindən İrəvana getmək üçün isə Ağdam və Gəncədən keçmək lazım idi. Bundan sonra o,

Xocalıdakı aeroportun Yevlax aeroportunun filialı olmasına, vilayət televiziya mərkəzinin Şuşadakı yüksəklikdə yerləşməsinə, radio-telefon xətlərinin köhnəlməsinə, Sərsəng su anbarından Azərbaycanın digər rayonlarına su verilməsinə, vilayətdə ət kombinatının olmamasına, bir çox sənaye obyektlərinin son məhsulun əldə edilməsi üçün hesablanmamasına və s. öz etirazını bildirirdi.

Müəllif bir sıra digər xarakterik olmayan məsələlərə də toxunur və DQMV-nin dövrün reallıqları ilə uyğunlaşmayan bir mənzərəsini yaratmağa çalışırdı. Heç şübhəsiz ki, DQMV-nin Azərbaycan SSR tərkibində qazandığı iqtisadi uğurlara toxunulmurdu. Bununla S.Zolyan da dolayısı yolla Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin başlanmasının vilayətin iqtisadi geriliyi ilə əlaqələndirilməsinə haqq qazandırır.

Qeyd etmək lazımdır ki, münaqişənin ilkin dövründə SSRİ rəhbərliyində də hadisələrin başlanmasının DQMV-nin sosial-iqtisadi çətinlikləri ilə əlaqələndirmək meyilləri var idi. Lakin İttifaq rəhbərliyinin mövqeyi heç də erməni millətçilərinin mövqeyi kimi ifrat deyildi. İqtisadiyyatla bağlı ola biləcək gərginliyin aradan qaldırılması üçün Sov.İKP Mərkəzi Komitəsi və SSRİ Nazirlər Soveti 1988-ci il martın 24-də “Azərbaycan SSR Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin 1988–1995-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafının sürətləndirilməsi tədbirləri haqqında” adlı qərar qəbul etdi. Bu qərarla SSRİ rəhbərliyi sovet hakimiyyəti illərində Dağlıq Qarabağın sürətli inkişaf etdiyini, xalq təsərrüfatının material-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi sahəsində uğurlar əldə edildiyini qeyd edirdi. Bildirilirdi ki, son üç beşillik ərzində sənaye məhsullarının inkişafı 3 dəfə, kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı isə 1,5 dəfə artmışdır. Bundan başqa, vilayətin respublika və ümumittifaq əmək bölgüsündə iştirakının artmasına, integrasiya proseslərinin genişlənməsinə, əhəlinin yaşayış sahəsi, kitabxana və klublarla təminatının yaxşılaşmasına da toxunulurdu. Qərarla müəyyən nöqsanlı halların mövcudluğu da qeyd olunurdu. Lakin bu nöqsanlı hallar daha çox vilayətin rəhbərliyinin işi ilə əlaqələndirilirdi. Məsələn, ictimai istehsalın səmərəliliyinin azalması, əsasən, tikinti planına əməl edilməməsi, əmək kollektivlərində intizamın zəifləməsi, istehsal planının yerinə yetirilməsinə məsuliyyətin azalması, yerli rəhbər təşkilatların təşkilati rolunun aşağı düşməsi, kütlələr arasında siyasi-partiya işinin zəifləməsi və s. (68).

Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin başladığı tarixə DQMV-də sosial-iqtisadi vəziyyətin heç də erməni ideoloqlarının təsvir etdiyi kimi olmadığı və bu məsələnin Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin başlanması üçün bəhanə ol-

duğunun əsassızlığı barədə artıq xeyli yazılar və araşdırmalar işıq üzü görmüşdü. Həmin araşdırmalar əsasında demək mümkündür ki, 1970–86-cı illərdə Azərbaycan SSR-də sənaye məhsullarının istehsalı 3 dəfə artdığı halda, DQMV-də 3,25 dəfə artmışdı. Bu inkişaf, əsasən, əsas fondların istifadəyə verilməsinə görə əldə edilmişdi. Vilayətdə əsas fondların 1986-cı ildə istifadəyə verilməsi 1970-ci illə müqayisədə 3,1 dəfə artmışdı. Respublika üzrə orta göstərici isə 2,45 dəfə idi. Sosial inkişafın əsas göstəricilərinə görə də DQMV ümumrespublika səviyyəsindən irəli idi (69).

Bu rəqəmlər başqa ədəbiyyatda da öz əksini tapmışdır. R.Arakelov isə qeyd edirdi ki, vilayət əhalisinin iqtisadi imkanları o qədər yaxşı idi ki, hətta münaqişənin başlanmasından üç il sonra da onların yaşayışında maddi sıxıntı duyulmurdu. Müəllif sonra da təəssüflə yazırdı ki, erməni millətçiləri yaxşı yaşamalarına baxmayaraq, öz millətçiliyini ağır iqtisadi vəziyyət bəhanəsi ilə pərdələməyə çalışdılar. Bunu isə o, alçaqlıq və yalan kimi qiymətləndirirdi (70).

Erməni millətçilərinin bu yalanlarının və bəhanələrinin əsassızlığını sübut etmək üçün hələ münaqişənin ilk dövründə Azərbaycanın kütləvi informasiya vasitələrində bir sıra təhlili yazılar işıq üzü gördü. “Vışka” qəzetinin 24 fevral 1988-ci il tarixli nömrəsində DQMV-nin sosial-iqtisadi inkişafı xeyli ətraflı təhlil edilmişdir. Burada vilayətin son 15 il ərzində iqtisadi inkişafına toxunulur və bildirilir ki, bu müddət ərzində sənaye istehsalı 3 dəfədən çox artmışdı. Vilayətdə yüngül sənayenin, maşınqayırmanın xeyli inkişaf etdiyi və bu sənaye sahələrinin respublikanın digər rayonları ilə sıx inteqrasiya olduğu vurğulanır. Yazıda Ağdam-Xankəndi dəmir yolu xəttinin, Yevlax-Xankəndi qaz kəmərinin işə salınmasının iqtisadiyyatın inkişafına müsbət təsir göstərdiyi bildirilir. Burada açıqlanan rəqəmlərdən aydın olur ki, Xankəndi sakinləri gündəlik ət və süd istehsalına görə yalnız Bakıdan geri qalır. Respublikanın digər rayonlarından və şəhərlərindən isə Xankəndi xeyli irəlində idi (71).

“Bakinski raboçi” qəzetinin 11 mart 1988-ci il tarixli nömrəsində isə məsələyə daha geniş şərh verilmişdir. Bu yazıda son 16 il ərzində vilayətdə sənaye məhsullarının istehsal sürətinin 3,23 dəfə artdığı qeyd olunur ki, bu da ümumrespublika göstəricisindən yuxarı idi. Bütünlükdə yazıda DQMV-nin iqtisadiyyatı inkişaf edən və artan bir iqtisadiyyat kimi xarakterizə olunurdu. Bu, özünü aşağıdakı sahələrdə göstərirdi. Vilayətdə çoxsahəli sənaye strukturu yaradılmışdı. Həmin struktura elektrotexnika, ağac emalı, tikinti materialları, yüngül və yeyinti sənayeləri daxil idi. Son onilliklər ərzində istifadəyə verilən yaşayış sahələrinə, məktəbə-

qədər müəssisələrə və səhiyyə obyektlərinə, habelə kapital qoyuluşunun ümumi həcminə görə vilayət göstəriciləri ümumrespublika göstəricilərindən qabaqda idi. Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin başlanması ərəfəsində DQMV ipək istehsalı üzrə respublikada ikinci mərkəzə çevrilmişdi. Konkret olaraq isə respublikada istehsal olunan ipəyin 25 faizi DQMV-nin payına düşürdü. Yeyinti sənayesi sahəsində süd, ət, çörək və konditer məmulatlarının istehsalı xüsusilə inkişaf edirdi. Yeyinti məhsullarının istehsal həcminə və istehlakına görə də DQMV respublika rayonları və şəhərləri arasında öncül yerlərdən birini tuturdu. DQMV həm də respublikanın qabaqcıl kənd təsərrüfatı mərkəzlərindən biri idi. Vilayətdə istehsal olunan kənd təsərrüfatı məhsulları respublika istehsalının 3,2 faizini təşkil edirdi (72).

Kapital qoyuluşu sahəsində də vilayətdə xeyli işlər görülmüşdü. Sonuncu beşillik ərzində vilayətin energetika təsərrüfatının inkişafına əvvəlki üç beşilliklə müqayisədə 1,4 dəfə çox kapital yatırılmışdı. Münaqişənin başlanmasından əvvəlki üç beşillik ərzində vilayətin mürəkkəb dağlıq ərazilərində 1300 km yüksəkgerginlikli elektrik xətləri çəkilmişdi. Sənaye müəssisələrinin tikintisinə isə daha çox kapital yatırılmışdı. 1971–1985-ci illərdə bu sahəyə 483 milyon rubl vəsait istiqamətləndirilmişdi. Bu vəsait 1955–1970-ci illər ərzində yatırılmış sərmayədən 2,8 dəfə çox idi. Sosial infrastrukturun inkişafına isə 1971–1985-ci illərdə 45 milyon rubl ayrılmışdı. Vilayətin bütün rayon mərkəzləri asfalt yollarla respublikanın magistral yollarına birləşdirilmiş, vilayət daxilindəki yollar şəbəkəsi təkmilləşdirilmişdi. Vilayətin iqtisadi inteqrasiyası da diqqət mərkəzində saxlanılırdı. Burada istehsal olunan məhsulların yarıya qədəri vilayətdən kənara göndərilirdi. Sovet iqtisadiyyatının 11-ci beşilliyində sosial tədbirlərin maliyyələşdirilməsinə 140 milyon rubl ayrıldı. Bu vəsait 9-cu beşillikdəkindən 40 faiz çox idi. Yalnız 1987-ci ildə bu məqsədlə 37,7 milyon rubl vəsait ayrılmışdı ki, bu da 1986-cı ildəkinə nisbətən 17,8 faiz artıq idi. Respublika üzrə isə bu artım 8,6 faiz təşkil edirdi. 1961–87-ci illərdə vilayətin daxilində 1 milyon 400 min kvadratmetr yaşayış sahəsi istifadəyə verilmişdi. 1986–87-ci illərdə (11-ci beşilliyin ilk iki ilində) 124 min kvadratmetr yaşayış sahəsi istifadəyə verilmişdi ki bu da 10-cu beşilliyin ilk iki ilinə nisbətən 1,6 faiz çox idi (73).

Bu təhlili materialda vilayətin iqtisadi inkişafını göstərən bir sıra digər rəqəmlər və faktlar da mövcuddur. Bununla belə, vilayətin iqtisadi inkişafına mane olan problemlərdən də yazıda söz açılır. Bu problem-

lərin bir hissəsi mərkəzi orqanlara (sovet) bağlı idisə, bir hissəsi də vilayət daxilində təşkilatçılıq işlərinin aşağı olması ilə bağlı idi.

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, bəzi erməni müəllifləri Bakıda çap olunan statistik məlumatları şübhə altına almağa meyl edirdilər. 1973-cü ildə erməni müəllifləri tərəfindən hazırlanan və Bakının müdaxiləsi olmadan Xankəndində çap olunan DQMV-nin yaradılmasının 50 illiyi haqqındakı məlumat-sorğu kitabının materialları da DQMV-də sürətli iqtisadi inkişafın getdiyini göstərir (74).

Nəhayət, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi başlanan zaman Azərbaycan KP MK-da iqtisadiyyat şöbəsinin müdiri olmuş akademik Z.Səmədzadə bu məsələ ilə bağlı öz müsahibələrinin birində DQMV-nin sovet dövründə iqtisadi inkişafı ilə bağlı tutarlı faktlar açıqlamışdır. O, sonra da fikrini belə tamamlayırdı ki, Dağlıq Qarabağda iqtisadi vəziyyət məhz bu gün çıxılmaz vəziyyətdədir. İndi Dağlıq Qarabağ bölgəsinin iqtisadi vəziyyəti Azərbaycan Respublikasının ən az inkişaf etmiş rayonundan da pis vəziyyətdədir. Bölgənin belə hala qalması isə erməni millətçi-separatizminin apardığı siyasətin nəticəsidir.

Vilayətin iqtisadi geriliyinin aradan qaldırılması məqsədi ilə erməni millətçiləri bölgədəki bütün sənaye və təsərrüfat müəssisələrinin Azərbaycan SSR orqanlarına tabeliyindən çıxarılması ideyasını da irəli sürdülər. Moskvadakı himayədarlarının yardımı ilə çox tezliklə bu istiqamətdə erməni millətçilərini qane edəcək qərarların qəbul olunmasına başlandı. Xüsusilə 1989-cu ilin yanvarında Dağlıq Qarabağda Xüsusi İdarəetmə Komitəsinin fəaliyyətə başlamasından sonra bu proses ermənilərin xeyrinə sürətlə icra olundu. DQMV-də Xüsusi İdarəetmə Komitəsinin tətbiqi SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 12 yanvar 1989-cu il tarixli iclasında qərara alındı. Bu Komitənin rəhbəri və üzvləri kimi mərkəzin ermənipərəst məmurları seçildilər və onların vəsatəti ilə SSRİ Nazirlər Soveti 1989-cu il may ayının 6-da DQMV-nin bütün iqtisadiyyatının Azərbaycan SSR tabeliyindən çıxarılarq SSRİ nazirliklərinə tabe etdirilməsi haqqında qərar qəbul etdi (75).

Bu o demək idi ki, Azərbaycan orqanları Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti ərazisində olan bütün istehsal sahələri üzərindəki nəzarəti itirdilər. Həmin istehsal sahələri ölkə strukturları tərəfindən idarə olunmalı və nəzarət edilməli idi. Belə qərarın qəbul edilməsi erməni millətçilərinin ürəyincə idi. Çünki Dağlıq Qarabağın istehsalat müəssisələrinin Azərbaycanın nəzarətindən çıxması vilayətin Azərbaycandan yadlaşdırılmasının əsasının qoyulması demək idi. Əslində, onların məqsədi Dağlıq Qarabağın

istehsal sahələrini Ermənistanın tabeliyinə vermək idi. 1989-cu il noyabr ayının sonlarından başlayaraq artıq bu planın da icrasına başlandı. SSRİ orqanlarının laqeydliyi qarşısında 1989-cu ilin sonu və 1990-cı ilin ilk günlərində Dağlıq Qarabağın bütün partiya və sovet orqanları, istehsal sahələri Ermənistanın müvafiq strukturlarının tərkibinə salındı. Zavod və fabriklərin rəhbərləri Ermənistanın müvafiq nazirliklərinin tərkibinə, vilayətin partiya komitələrinin katibləri isə Ermənistan Kommunist Partiyasının tərkibinə salındı (76).

Lakin bununla Dağlıq Qarabağın iqtisadi vəziyyəti heç də yaxşılaşmadı. Əslində, erməni millətçilərinin və separatçıların məqsədi də bu deyildi. Qarşıya qoyulan məqsəd Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan qoparılması idi və bu məqsədə çatmaq üçün mümkün olan bütün vasitələrə əl atılırdı.

2. Qanunsuz silahlanmanın, təcavüzkar separatizmin və erməni işğalının milli-azadlıq hərəkatı kimi təqdim olunması

Azərbaycan Respublikasının ərazilərinin işğal edilməsinin inkar edilməsi Dağlıq Qarabağda baş verən hadisələrin mahiyyətinin dəyişdirilməsi, Azərbaycanın təcavüzkar dövlət kimi tanınmasına cəhd göstərilməsi hazırda erməni informasiya-təbliğat fəaliyyətinin əsas mövzularından birini təşkil edir. Bu mövzulara gen-bol müraciət etməklə Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan qoparılması, Ermənistanın Azərbaycana təcavüzünün beynəlxalq qınaqdan qorunması və bütünlükdə zor vasitəsi ilə Ermənistanın ərazilərinin genişləndirilməsinə zəmin hazırlanır. Ermənistanın və bütün erməniliyin informasiya-təbliğat maşını belə bir mənzərə yaratmağa çalışırlar ki, Dağlıq Qarabağın erməni əhalisi təcavüzə məruz qalmış tərəfdir. Dağlıq Qarabağ erməniləri dinc və qanuni tələblərlə hərəkata başlayıblar, bu yolla onlar Azərbaycanın təzyiqlərindən qurtarmağa, tarixi ədalətsizliyi bərpa etməyə cəhd göstəriblər, əvəzində isə Azərbaycan tərəfindən zorakılıqla qarşılaşıblar, yalnız bundan sonra öz talelərinin qorunması üçün Azərbaycanın təcavüzünə qarşı müqavimət yolunu tutublar. Ermənilər müharibə istəmir, Dağlıq Qarabağda müharibə Azərbaycan tərəfindən başlanıb və s.

Bu tezislərin möhkəmləndirilməsi erməni rəsmiləri, erməni ictimaiyyətinin və diasporunun nümayəndələri, erməni informasiya vasitələri həmin mövzuya tez-tez toxunurlar və həmin mövzudan lazımınca spekulasiya edirlər. Məsələn, Ermənistanın indiki prezidenti Serj Sarkisyan bu

məsələyə münasibətini belə bildirir – Ermənistan heç vaxt müharibəyə başlamamışdır və başlamayacaqdır, biz müharibəyə nifrət edirik... İş o yerə çatıb ki, Azərbaycan təbliğatı Qarabağı təcavüzkar kimi tanıtdırır, qarabağlılar yalnız özlərini məhv olmaqdan qorumaq üçün əllərinə silah götürməyə məcbur olublar, Dağlıq Qarabağ qanuni yolla SSRİ tərkibindən çıxmışdır. Başqa bir çıxışında Ermənistan rəhbəri belə deyir: “Qarabağ ordusunun nəzarəti altında olan ərazilər aparılan müharibənin nəticəsidir və bu müharibəni qarabağlılar başlamayıblar. Heç kəs inkar etmir ki, ərazilər var ki, Azərbaycanın tərkibində idi, indi isə Qarabağ ordusunun nəzarəti altındadır...” Başqa bir çıxışında yenə qeyd edir ki, müharibəni Azərbaycan özü başlayıb və s. Ermənistan prezidentinin Dağlıq Qarabağla bağlı bütün çıxışlarında oxşar fikirlərlə rastlaşmaq mümkündür və həmin fikirlər erməni informasiya-təbliğat məşını tərəfindən də geniş auditoriyaya çatdırılır (77).

Ermənistan Silahlı Qüvvələri Baş Qərargah rəisi, general-polkovnik Yuri Xaçaturov bu məsələyə öz münasibətini belə bildirir: “ermənilər sülhsevər xalqdır, biz müharibəyə başlamamışıq, onu torpaqlarımızı işğal etmək istəyən düşmən başlayıbdır” (78).

Dağlıq Qarabağın işğal edilmiş ərazilərində elan edilmiş qondarma qurumun parlament sədri kimi təqdim olunan Aşot Qulyan isə Dağlıq Qarabağda cərəyan edən hadisələri tamamilə qanuni hadisələr kimi xarakterizə edir. O deyir ki, hələ ilk günlərdən Qarabağ hərəkəti qanuni çərçivədə cərəyan edirdi, bütün tələblər konstitusiyaya uyğun idi və heç bir tələb beynəlxalq hüquqa zidd deyildi (79).

Kütləvi informasiya vasitələrində yayılmış bir sıra digər oxşar fikirlərə də diqqət yetirilməsi maraqlı olardı. Məsələn, erməni beynəlxalq terror təşkilatı olan və Dağlıq Qarabağda dinc azərbaycanlı əhaliyə qarşı döyüş əməliyyatlarında fəal iştirak edən ASALA təşkilatının bir bəyanatında bildirilir ki, Qarabağda silaha əl atılması Qarabağın rastlaşdığı realılıqla bağlı idi. Münaqişənin ilk illərində erməni mətbuatında işıq üzü görmüş bir yazıda isə belə bir fikir mövcud idi: “Dağlıq Qarabağ ermənilərinin öz doğma torpaqlarında yaşamaq haqqında istəklərinə Azərbaycan rəhbərliyi Moskvanın razılığı ilə muxtar qurumun bütün xalqına zərərli təzyiqlər göstərməklə cavab verdi.... Qarabağ erməniləri real özünü-müəyyənləşdirmə hüququ üçün mübarizə aparmaq əzmindədirlər... DQMV-də azadlıq hərəkəti və s.” (80).

Erməni kütləvi informasiya vasitələrində aşağıdakı fikirlərlə də rastlaşmaq mümkündür: müharibə arsaqlıların seçimi deyildi. Bu, Azərbaycan

canın seçimi idi və Azərbaycan qərara almışdı ki, beynəlxalq hüququn əleyhinə olaraq silah gücünə Qarabağ əhalisini öz müqəddəratını müəyyənləşdirmə hüququndan məhrum etsin (81). ...Dağlıq Qarabağ Respublikasının (?) özünümüdafiə ordusu məcbur oldu ki, Arsaxın dinc əhalisinin müdafiəsi üçün silaha əl atsın...Qarabağ əhalisinin sülhsevər tələblərinə cavab olaraq Azərbaycan dinc əhaliyə qarşı təcavüzə başladı (82). ...Əgər sovet illərində Azərbaycan Qarabağda yerli erməni əhalisinin sıxışdırılması sahəsində ehtiyatlı siyasət aparırdısa, SSRİ-nin dağılmasından və müstəqilliyin əldə edilməsindən sonra Azərbaycan rəhbərliyi Qarabağa qarşı açıq zorakı vasitələrə və birbaşa silahlı təcavüzə əl atdı (83).

Bu tipli fikirlərin sayını xeyli artırmaq mümkündür. Çünki erməni dövləti və erməni millətçiləri sərhədləri beynəlxalq aləmdə tanınan Azərbaycan Respublikasının ərazilərinin işğal edilməsini pərdələmək üçün geniş informasiya-təbliğət kampaniyasına başlamışlar. Dağlıq Qarabağda baş verən millətçi-separatizmin və son nəhayətdə işğalın həyata keçirilməsi üçün terror qruplarının qanuni yolla silahlandırılmasını, SSRİ-nin dağılmasından sonra isə Ermənistan Respublikasının silahlı qüvvələrinin Azərbaycana qarşı açıq müharibəyə başlamasını erməni informasiya-təbliğət maşını Dağlıq Qarabağ ermənilərinin milli-azadlıq hərəkatı kimi qələmə verir. Doğrudur, erməni təbliğəti beynəlxalq ictimai birlikdə müəyyən bir rəy formalaşdırılması üçün bəzi nəticələrə sevinə bilər. Çünki Ermənistanın işğalçılıq siyasəti dünya birliyi tərəfindən açıq şəkildə qınanmır. Lakin bu istiqamətdə erməni informasiya-təbliğət maşınının səmərəli işlədiyini də iddia etmək olmaz. Bəlkə, əksinə, erməni təbliğəti öz mövqelərini gün-gündən əldən verməkdədir. Məhz bunun nəticəsidir ki, Qarabağın dağlıq hissəsində elan olunmuş qondarma qurum heç bir ölkə və heç bir beynəlxalq qurum tərəfindən tanınmamışdır. Əksinə, erməni informasiya-təbliğətinin bu mövzusunun ifşa edilməsi nəticəsində beynəlxalq təşkilatlarda Azərbaycan ərazilərinin işğal edilməsi haqqında qərarlar qəbul olunmağa başlanmışdır.

Dağlıq Qarabağın və ətraf rayonların işğalını Dağlıq Qarabağ ermənilərinin milli-azadlıq hərəkatı kimi qələmə verməklə erməni millətçiləri Azərbaycan ərazilərinin məhz Ermənistan Respublikası tərəfindən işğal edilməsindən də diqqəti yayındırmaq istəyirlər. Əslində isə yuxarıda qeyd edildiyi kimi, Dağlıq Qarabağ məsələsi bütün ermənilik tərəfindən ümumerməni məsələsinin tərkib hissəsi kimi baxılırdı və onun Azərbaycandan qoparılması üçün müxtəlif yollar, o cümlədən silahlı müdaxilə və separatizm yolu da erməni ideoloqlarının gündəliyində idi.

Mövcud olan məlumatları təhlil etməklə belə bir qənaətə gəlmək olar ki, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin fəal fazaya qədəm qoymasından xeyli əvvəl bu bölgənin qoparılması üçün erməni millətçiləri daha çox iki plan üzərində düşünürdülər – birincisi, sovet rəhbərliyinin vasitəsi ilə Dağlıq Qarabağı Azərbaycandan qoparıb Ermənistanla birləşdirmək; ikincisi, birinci plan baş tutmayacağı halda silahlı təcavüz yolu ilə Dağlıq Qarabağı Azərbaycandan qoparmaq. Qeyd etmək lazımdır ki, hər iki istiqamətdə də kifayət qədər fəal iş aparılırdı.

M.S.Qorbaçov SSRİ rəhbəri seçilən kimi erməni millətçiləri Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan qoparılması üçün yenidən əməli işə keçdilər. Bu məsələ 1985-ci ilin dekabrında Daşnaksutyun partiyasının Afinada təşkil olunan XXIII qurultayında müzakirə edildi və qurultay “Böyük Ermənistan” uğrunda mübarizəni genişləndirməyi və bunun üçün də yaranmış əlverişli vəziyyətdən istifadə etməyi tövsiyə etdi (84). Əslində, 1985-ci ildə Azərbaycan torpaqlarının hissə-hissə qoparılmasına da başlanmışdı. Həmin ildə Azərbaycan rəhbərliyi Ermənistan rəhbərliyinin qarşısında güzəştə gedərək Qazax rayonu ərazisində 2105 hektar torpaq sahəsinin Ermənistanla verilməsinə razı oldu. Bu torpaq sahəsinin Ermənistanla verilməsi ilə Bağanıs-Ayırım və Yuxarı Əskipara kəndləri də Ermənistanın əhatəsində qalmalı oldu ki, gələcəkdə onların da ermənilər tərəfindən işğalına əlverişli zəmin yaradıldı (85).

Qarabağ münaqişəsinin liderlərindən olan İqor Muradyan ingilis jurnalisti Tomas de Vaala verdiyi müsahibəsində, əslində, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə 1988-ci ildən xeyli əvvəl hazırlıq başladığını və bu istiqamətdə silahlı qarşıdurmanın istisna edilmədiyini təsdiq edirdi. O, etiraf edirdi ki, hələ 1986-cı ilin yayında daşnakların vasitəsi ilə xaricdən gətirilmiş yüngül silah partiyası Qarabağa göndərildi. O, bəyan edirdi ki, sonradan bu silahların gətirilməsi müntəzəm xarakter aldı və Qarabağda olan bütün təşkilatlar silahlandırıldı. Onun sözlərinə görə, hətta yerli komsomol işçilərinin də şəxsi silahları var idi (86).

1986–87-ci illərdə Qarabağın daxilində silah əldə etmək elə də asan deyildi. Lakin bu problemin gələcəkdə həllinə kömək edə biləcək bəzi addımların atılması erməni millətçilərinin diqqət mərkəzində idi. Mövcud olan faktlar onu deməyə əsas verir ki, erməni millətçiləri hələ 1986–87-ci illərdən başlayaraq Xankəndində yerləşən 366-cı motoatıcı alayın strukturunun və hərbi-texniki təchizatının təkmilləşdirilməsinə erməni millətçiləri xüsusi maraq göstərirdilər. Qərargahı Bakıda yerləşən 4-cü ordu komandanının müavinlərindən biri olan general Aslanyanın təşəb-

büsü və himayəsi ilə 366-cı alayın tərkibində reaktiv divizion, ağır qau-bitsa divizionu, tankdan müdafiə divizionu və iki tank taborunun təşkili-nə başlandı, alaya piyada döyüş maşını və digər texnika verildi. Bu sadə-lanan strukturlar əslində piyada alayının tərkibində olmalı deyildi. Gene-ral Aslanyan tərəfindən belə bir bəhanə ortaya atıldı ki, 366-cı alay həm İran, həm də Türkiyə sərhədinə yaxındır və bu ölkələrdən təhlükə gözlə-niləcəyi anda adıçəkilən alay müdafiənin öz xəttində qərar tutmalı ola-caqdı. Ona görə də bu alayın möhkəmləndirilməsi zəruri hesab olunurdu (87).

Məlumdur ki, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin aktiv fazaya qədəm qoyduğu vaxt bu alayın zabıt heyətinin böyük bir hissəsini ermənilər təş-kil edirdilər və alayın özü də erməni terror dəstələrinin silahlandırılması-nın mühüm bazalarından biri oldu.

1986 və xüsusilə 1987-ci ildə Dağlıq Qarabağdakı gizli millətçi təşki-latların silahlandırılması az-çox Ermənistan hesabına aparılırdı. 1987-ci ildən etibarən Ermənistanda müxtəlif millətçi qrupların yaranmasına baş-landı. Belə millətçi qruplardan biri Arkadi Karapetyan adlı birisi tərəfin-dən yaradılmışdı. Erməni mənbələrinin məlumatına görə, A.Karapetyan hələ 1979-cu ildə gizli millətçi qrup yaratmışdı. 1987-ci ildən etibarən isə o, gizli milli-azadlıq təşkilatının koordinatoru oldu və millətçi mitinq-lərin təşkilində yaxından iştirak etdi (88). A.Karapetyan sonradan “Artsa-xın azadlığı ordusu” adlandırılan silahlı qurumun komandanı oldu.

1987-ci ilin sonunda Şəmkir rayonunun Çardaxlı kəndində baş verən hadisələr zamanı da yerli ermənilərin silaha malik olması haqqında mə-lumatlar vardır. Erməni millətçiləri, İrəvandan gəlmiş emissarlar təkcə Dağlıq Qarabağ ərazisində deyil, Azərbaycanın Şaumyan (kənd), Xanlar, Şəmkir rayonu ərazisində ermənilərin yaşadığı kəndlərdə də millətçi təb-liğət aparır, yerli əhalini Azərbaycan rəhbərliyinə itaətsizliyə sövq edir-dilər. Bütünlükdə, qeyd etmək lazımdır ki, erməni millətçiləri yalnız DQMV-ni Azərbaycandan qoparmaqla kifayətlənmək istəmirdilər. Onlar Qazax və Tovuz rayonlarının həmsərhəd məntəqələrində gərginlik yara-dır, Şaumyan (kənd) rayonuna bütünlüklə, Daşkəsən, Xanlar və Şəmkir rayonlarının isə ermənilər yaşayan kəndlərinə iddialar irəli sürür və bu kəndlərdən keçən xətt boyu Azərbaycan ərazilərinin işğalını planlaşdırır-dılar. Bu baxımdan erməni planlarının ucqar nöqtəsində yerləşən Çardax-lı kəndi də ermənilərin xüsusi diqqət mərkəzində idi. Burada separatizmin dərinləşdirilməsi üçün erməni millətçiləri 1987-ci ildə Ermənistanda ya-shayan bir erməni Çardaxlı camaatına kolxoz sədri seçdilər (89). Onun millətçi-separatçı fəaliyyəti tezliklə aydın oldu. Rayon rəhbərliyi də bu

millətçi-separatçılığın qarşısını almaq üçün Ermənistandan gətirilmiş kolxoz sədrini vəzifəsindən azad etdi və onun yerinə bir azərbaycanlı təklif olundu. Erməni millətçilərinin buna etirazı qarşıdurmaya səbəb oldu. Erməni mənbələri qeyd edirlər ki, qanunçuluğun bərpası üçün kəndə gəlmiş rayon milislərinə qarşı yerli ermənilər müdafiə təşkil etdilər. Lakin bu müdafiə uzun sürmədi (90).

Çardaxlı hadisələri ermənilərə onu da göstərdi ki, qarşılarına qoyduqları məqsədə yalnız qanunçuluğun pozulması və təcavüzə əl atılması ilə nail olmaq olar. Ona görə də növbəti ildən, yəni 1988-ci ildən etibarən erməni millətçi qüvvələrinin qanunsuz şəkildə silahlandırılmasına diqqət xeyli artırıldı. Bu işdə erməni millətçiləri beynəlxalq erməni diasporundan da ciddi yardım və dəstək alırdı.

Erməni müəllifləri də qeyd edirlər ki, 1988-ci ilin fevral mitinglərindən sonra millətçi hərəkatın ideoloqları silahlanmanın vacib olduğunu anladılar və bu istiqamətdə əməli işləri genişləndirdilər. Xüsusilə, 1988-ci il martın 23-də SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin Dağlıq Qarabağla bağlı iclası, mart ayının 24-də isə Dağlıq Qarabağla bağlı Sov. İKP MK-nın və SSRİ Nazirlər Sovetinin qərarının qəbul olunması erməni millətçilərinin mərkəzə bağlanan ümidlərini xeyli zəiflətdi. Bu da Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan qoparılmasının silahlı variantına əminliyi daha da artırdı. Məhz bunun nəticəsi idi ki, erməni millətçiləri 1988-ci ilin mart ayından başlayaraq Dağlıq Qarabağın özündə də silah istehsalını mənim-səməyə başladılar. Lakin bu iş gizli şəkildə aparılırdı. Ona görə Respublika hüquq-mühafizə orqanlarının şübhə doğuran mexaniki və müxtəlif alətlər istehsal edən sexlərdə apardığı yoxlamalar bir nəticə vermədi (91).

Erməni millətçiləri isə vilayət ərazisində silah istehsalı üçün şübhə doğurmayacaq müəssisələr seçmişdilər. Məsələn, qumbara istehsalı Xankəndindəki asfalt zavodunda təşkil edilmişdi (92).

Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan qoparılıb Ermənistanla birləşdirilməsinin daha "etibarlı" yolunun silahlı zorakılıqda olduğunu, əslində, erməni millətçilərinin liderləri də etiraf edirdilər. Məsələn, Levon Ter-Petrosyan İrəvanda təşkil edilmiş mitinglərdən birində bildirmişdi ki, Dağlıq Qarabağı qanuni yolla Ermənistanla birləşdirmək mümkün olmasa, onda erməni xalqı silahlı mübarizəyə əl atacaqdır (93). Xalqı silahlı mübarizəyə qoşmaq üçün isə heç şübhəsiz ki, onu silahlandırmaq lazım idi. L. Ter-Petrosyanın həmfikirilərindən olan A. Manuçaryan da çıxışlarının birində bildirirdi ki, Dağlıq Qarabağın Ermənistanla birləşdirilməsinin yeganə yolu silahlı mübarizədir (94).

Dağlıq Qarabağın nəzarət altına alınmasının silahlı yolla edilməsi üçün 1988-ci ilin avqustunda Daşnaksutyun partiyasının hərbi qanadı olan “Depi Yerkir” qurumu da fəaliyyətini xeyli genişləndirdi və bu qurum daşnak qərarlarının icrası üçün hərbi vasitələrə diqqəti artırdı (95).

Qaqik Avakyan adlı müəllif 1988-ci ilin fevral mitinqlərindən sonra millətçi qrupların silahlandırılmasının xeyli aktualıq kəsb etdiyini xatırladaraq erməni millətçilərinin silahlandırılması yollarına da toxunurdu. Onun fikrincə, birinci yol – Ermənistanda qeydiyyatla alınmamış silahların toplanması idi. Müəllifə görə, qeydiyyatla alınmamış silahlar əsasən II Dünya müharibəsi dövründən qalma silahlar idi. Həmin silahlar az olmaqla bərabər, həm də təmirə ehtiyacı olan silahlar idi. İkinci yol – ov tüfəngləri idi. Bu silahların da çox olmadığı qeyd edilir. Bildirilir ki, ov tüfəngləri hakimiyyət orqanlarının nəzarəti altında idi. Vəziyyət mürəkkəbləşəndən sonra İttifaq orqanlarının nəzarəti altında satışda olan ov tüfəngləri satışdan yığışdırıldı. Üçüncü yol – orta məktəblərdə, mülki-müdəfiə qərargahlarında, DOSAAF (Orduya, Aviasiyaya, Donanmaya Könüüllü Yardım Cəmiyyəti) strukturlarında saxlanılan təlim avtomatları idi. Bu avtomatlar da çox deyildi və onların da xüsusi təmirə ehtiyacı var idi. Bu yollarla ermənilərin silaha olan ehtiyacı ödənə bilməyəndə daxili işlər, hüquq və mühafizə orqanlarının silah anbarlarına basqınlar başlandı. Müəllif qeyd edir ki, Ermənistanın hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşlarının çoxu müxalifətə (yəni erməni millətçilərinə) rəğbətlə yanaşırdılar və ona görə də onlar çox hallarda öz silahlarını könüllü şəkildə erməni millətçilərinə təhvil verirdilər (96).

Qeyd etmək lazımdır ki, burada söhbət münəqişənin ilkin dövründən gedir və o vaxt erməni millətçiləri hərbi anbarlara basqınları hələ başlamamışdılar. Məlumdur ki, sonradan məhz hərbi ehtiyatlar erməni millətçilərinin silahlandırılmasının başlıca mənbələrindən biri oldu.

Q.Avakyan yazmasa da 1988-ci ildə erməni millətçilərinin silahlandırılmasının əsas mənbələrindən biri də xarici erməni diasporu idi. Xüsusilə, 1988-ci ilin dekabrında Spitakda baş verən zəlzələdən sonra ziyan görmüş əhaliyə kömək adı ilə Ermənistana çoxlu sayda qanunsuz silah da gətirildi. Tədqiqatçı Y.Pompeyev öz kitabında fransalı müxbirlərə istinadən zəlzələ zonasına yardım adı ilə Ermənistana silah daşınmasına da toxunmuşdur. Onun istinad etdiyi məlumatda bildirilirdi ki, Livandan İrəvana gələn təyyarələrdə yüngül və ağır silahlar daşınır. Belə yüklər, adətən, gecə vaxtı, yalnız ermənilərin nəzarəti altında boşaldılırdı. Məlumatda o da bildirilirdi ki, indi İrəvanda, rayonlarda, xüsusilə, Azərbay-

canla sərhəd bölgəsində çoxlu sayda silahlı adamlar görünməkdədir. Həmin silahlı adamlar arasında Beyrut və Dəməşqdən gəlmiş şəxslərin olduğu da qeyd edilirdi (97).

Sovet hakimiyyət orqanlarının gözü qarşısında erməni millətçilərinin silahlanmasının aparılması ilə bağlı Y.Pompeyev öz kitabında başqa bir məlumata da istinad edir. Bu məlumat 1989-cu ilin mart ayında “Komsomolskaya pravda” qəzetində SSRİ Baş Prokurorluğunun məsul əməkdaşı V.İlyuxinin verdiyi məlumat idi. V.İlyuxin bildirirdi ki, Ermənistan yollarında qeyri-qanuni silahlanmış qruplar görünməkdədir və onlar tərkisilah edilməlidirlər (98).

1989-cu ildə Ermənistanda qeyri-qanuni yolla silahlandırılmış belə silahlı qrup və dəstələrin sayı daha da artdı. Bir daha qeyd edilməlidir ki, belə qanunsuz dəstələrin yaradılmasında məqsəd əvvəlcə Ermənistanda yaşayan azərbaycanlı əhalinin öz ev-eşiyindən qovulması, sonra da silahla zorakılıq yolu ilə Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan qoparılması idi. 1989-cu ili erməni silahlı-terror dəstələrinin formalaşma ili kimi xarakterizə etmək olar. Erməniliyin psixozlandırılması, onların kütləvi silahlandırılması ilə davam etdirilirdi. Artıq informasiya məkanına çıxmış olan materiallar da onu nümayiş etdirir ki, bu silahlı terror dəstələri təşkil edildikcə Azərbaycan ərazisinə, qonşu respublikanın daxilinə göndərilirdi. Həmin ildə təşkil edilən dəstələrdən biri “Zoravar Andranik” adlanırdı. Bu dəstə də Azərbaycan ərazisinə göndərildi və sonralar bu dəstə Xocalı əhalisinə qarşı həyata keçirilən soyqırımında iştirak etdi. 1989-cu ildə təşkil edilən və silahlandırılan başqa bir erməni dəstəsi “Tiqran Mets” adlanırdı. Bu dəstə bir müddət Azərbaycanla sərhəd xətti boyunca yerləşdirildi, sonradan isə o da Azərbaycan ərazisinə göndərildi. Ermənistanın Spitak şəhərində digər bir silahlı dəstənin formalaşdırılması da 1989-cu ilə təsadüf edir. Həmin dəstə Dağlıq Qarabağın bir neçə rayonunda erməni separatizminin həyata keçirilməsi üçün Azərbaycana qarşı silahlı mübarizəyə qoşuldu. İnformasiya məkanına buraxılmış məlumatlar 1989-cu ildə Ağdərənin Möhrətaq kəndində və Əsgəranda da əlavə erməni silahlı dəstələrinin təşkilindən xəbər verir (99).

Erməni silahlandırılmış dəstələrinin sayı heç də bu adları çəkilən dəstələrdən ibarət deyildi. Məsələn, məlumdur ki, 1989-cu ildə Dağlıq Qarabağda 80 diversiya-terror qrupu fəaliyyət göstərirdi və bu dəstələrin millətçi təcavüzkar fəaliyyəti vilayət ərazisində yerləşən Azərbaycan kəndlərinin ətrafında mürəkkəb vəziyyət yaratmışdı. Kosalar, Xocalı, Meşəli, Kərkicahan, Həsənabad və digər kəndlərin ətraf ələmlə bütün əlaqələri

erməni təxribatçı-terror qruplarının nəzarəti altına alınmışdı. 1989-cu ilin 9 ayı ərzində adları çəkilən Azərbaycan kəndlərinə qarşı 46 dəfə təcavüzkar akt həyata keçirilmişdi. Bu təcavüzkar aktların həyata keçirilməsi üçün erməni təxribatçı qruplarının ixtiyarında kifayət qədər müasir olan silahlar cəmlənmişdi. Eyni zamanda vilayət ərazisində gizli silah və sursat anbarları təşkil edilmişdi. Bundan başqa, vilayət ərazisində təxribatçı-millətçi qüvvələrin onlarla dayaq məntəqəsi var idi. Həmin dayaq məntəqələrində təxribatçıların hazırlığı aparılırdı. Erməni təxribatçı-terror qruplarının və qüvvələrinin belə fəallaşması nə vilayətdə yaradılan Xüsusi İdarəetmə Komitəsini nə də burada yerləşdirilmiş SSRİ Daxili Qoşunlarının qüvvələrini narahat edirdi (100).

Yəni, erməni millətçi qüvvələri Azərbaycan ərazisində elə bir hərbi potensial əldə etmişdilər ki, onlar çəkinmədən DQMV-nin Azərbaycan kəndləri üzərinə hücum keçirdilər. Məsələn, 1989-cu il iyulun 6-da erməni millətçiləri Xankəndi yaxınlığında yerləşən Kərkicahan kəndi üzərinə hücum keçdilər. Bu kənd Xankəndinin çox yaxınlığında yerləşirdi və erməni millətçiləri Dağlıq Qarabağın işğalına da məhz bu kənddən başlamağı planlaşdırırdılar. İyul ayının 9-da erməni silahlıları mal-qara otaran azərbaycanlıların üzərinə hücum etdilər. Yalnız təsadüf nəticəsində azərbaycanlılar canlarını qurtara bildilər. İyul ayının 11-də Xankəndi ətrafında erməni silahlıları yenidən azərbaycanlılar üzərinə hücum çəkdi-lər və iki azərbaycanlıyı odlu silahdan qətlə yetirdilər. 1989-cu ilin iyul və avqust ayları ərzində Dağlıq Qarabağın azərbaycanlı əhalisinə və kəndlərinə bir neçə digər basqınlar da həyata keçirildi (101). 1989-cu ilin sentyabr ayında 6–7 minlik erməni silahlısı Xocalı üzərinə basqın etdi. Qəsəbənin müdafiəsinin təşkili nəticəsində həmin basqından itkisiz ötür-mək mümkün oldu (102).

Mövcud olan məlumatlara görə, 1989-cu ilin avqust-dekabr aylarında Ermənistan ərazisində təşkil edilmiş terror-təxribat qrupları 91 dəfə Azərbaycanın yaşayış məntəqələrinə basqınlar etdilər. Baxmayaraq ki, bu kəndlər Dağlıq Qarabağ ərazisində deyildi və Dağlıq Qarabağ ermənilərinin öz müqəddəratını “təyin etmə” mübarizəsinə heç bir aidiyyəti yox idi. Həmin basqınlar nəticəsində 51 nəfər ölmüş və 166 nəfər də yaralanmışdı (103).

1990-cı ildən Azərbaycan ərazilərinin işğalı məqsədi ilə təşkil edilən qeyri-qanuni dəstələrin silahlandırılmasında artıq yeni bir mərhələ başlayır. Azərbaycan ərazisindəki İttifaq qüvvələrinin, başlıcası isə Azərbaycanın hüquq-mühafizə qüvvələrinin iradəsinin qırılması üçün erməni ter-

ror və təxribat dəstələrinə daha müasir və güclü silahlar lazım idi ki, onlar da bu silahları Ermənistan ərazisində yerləşən nizami hərbi hissələrdən ala bilərdilər. Bu məqsədlə də hərbi hissələrə basqınlar artdı, hərbi hissələrin vəzifəli şəxsləri ilə qarşılıqlı anlaşmalar genişləndi. Q. Avakyan adlı erməni müəllifi yazırdı ki, əvvəlki dövrlə müqayisədə indi silah təminatçıları ilə qarşılıqlı münasibətlər də yeni maraqlar üzərində qurulurdu. Əvvəllər silah təminatçısı respublikanın hüquq-mühafizə orqanları idisə, yeni şəraitdə bu rolu hərbi hissə komandirləri öz üzərlərinə götürmüşdülər və onların xidmətləri pul ilə ödənilirdi. Qarşılıqlı anlaşma əsasında erməni millətçilərinə silah və hərbi texnikanın harada olması barəsində məlumatlar təqdim olunurdu. Erməni millətçiləri də həmin silah və texnika üzərinə basqınlar həyata keçirirdilər. Onlar sovet zabıtlərinin yardımını ilə silah və sursat anbarlarına da yol tapa bilmişdilər. Q. Avakyanın yazdığına görə, erməni millətçiləri yalnız Ermənistan ərazisində olan anbarlara deyil, habelə Zaqafqaziya hərbi dairəsinin bir çox hərbi anbarlarına yol tapmışdılar. Pul ödəncələri müqabilində hərbi anbarlardan silah və sursat böyük həcmdə çıxarılır və sonra da izlərini itirmək üçün hərbi anbarlara od vurulurdu. Bunun nəticəsi kimi 1990-cı ildə tək Ermənistan ərazisində deyil, Cənubi Qafqaz ərazisində bir sıra hərbi anbarlarda yanğınlər baş verdi (104).

1990-cı ildə Ermənistandakı parlament seçkilərində müxalifətin qalib gəlməsi istər qeyri-qanuni silahlı dəstələrin formalaşdırılmasına və silahlandırılmasının sürətləndirilməsinə, istərsə də Azərbaycana qarşı işğalçılıq siyasətinin daha da genişləndirilməsinə təkan verdi. Seçkilərdə qələbə çalmış Ermənistan Ümummilli Hərəkəti açıq şəkildə elan etdi ki, Dağlıq Qarabağın Ermənistana birləşdirilməsi (başqa sözlə, işğal edilməsi) onun siyasətinin əsas istiqamətlərindən biridir. Dərhal da bu siyasətin rəsmiləşdirilməsinə, silahlı qurumların formalaşdırılması və silahlandırılması prosesinə ciddi dəyişikliklər edilməsinə başlandı. Əgər əvvəllər bu dəstələr qanunsuz şəkildə formalaşdırılırdısa, indi bu prosesə Ermənistan parlamenti tərəfindən qanuni don geyindirildi, lazımi qərarlar qəbul edildi və silahlı qurumlara rəsmi status verildi. Ölkədə mövcud olan silah anbarlarına nəzarət də parlamentin və ya ona tabe olan qurumların əlinə keçdi və parlament bu anbarlardan millətçi silahlı dəstələrin təchizində istifadə olunmasında sərbəstlik əldə etdi. Eyni zamanda respublika daxilində bir sıra silahların istehsalına da başlandı. Bunun üçün dövlətin sərəncamı ilə bir sıra zavodlarda lazımi təkmilləşdirmə işləri aparıldı, qanunsuz yaradılmış silahlı dəstələrin üzvlərinin böyük bir hissəsi daxili iş-

lər orqanlarının ştatlarına salındı və bununla da həmin şəxslər qanuni silah daşımaq hüququ əldə etdilər. Q.Avakyanın sözlərinə görə, 1990-cı ildən etibarən Daşnaksutyun partiyasının xaricdən silah gətirməsi də qanuniləşdirildi və rəsmiləşdirildi. Amma sonradan erməni millətçiləri xaricdən silah daşınmasını dayandırdılar. Bu, onunla əlaqədar idi ki, həmin silahlar sovet silahlarına nəzərən həm keyfiyyətsiz, həm də baha idi. Ona görə qərara alındı ki, erməni qurumları sovet silahları hesabına təchiz edilsin. Çünki bu silahların həm əldə edilməsi və həm də ondan istifadənin daha tez öyrənilməsi mümkün idi. Xaricdən də yalnız sovet istehsalı olan silahların alınmasına diqqət yetirilirdi. Xüsusilə, Şərqi Avropa ölkələri NATO standartlarına keçdikcə, bu ölkələrdə sovet silahları silahlanmadan çıxarıldı ki, erməni millətçiləri və diasporu da onun alınmasına maraqlı idi (105).

Q.Avakyan qeyd edirdi ki, Ermənistanın əldə etdiyi silahların böyük bir hissəsi Qarabağa istiqamətləndirilirdi. Ermənistana daxilə elə də böyük silah ehtiyatları lazım deyildi. Bu silahlar daha çox Ermənistanın Azərbaycana qarşı işğalçılıq siyasətinin həyata keçirilməsinə lazım idi.

1990-cı il ərzində Ermənistanda yerləşən hərbi hissələr üzərinə hücumlar da xeyli artdı. Bu hücumlar haqqında bütün məlumatlar heç də həmişə mətbuat səhifələrinə çıxarılmırdı. Xüsusilə, Ermənistan mətbuatı belə mövzular üçün bağlı idi. Daha çox İttifaq mətbuatının məlumatları əsasında söyləmək mümkündür ki, 1990-cı ilin may ayında erməni silahlıları Leninakandakı aviasiya şəhərciyi üzərinə hücum etdilər və buradan xeyli silah apardılar. Elə həmin vaxtlarda başqa bir hərbi hissəyə hücum zamanı erməni silahlıları 165 ədəd reaktiv odsaçan silah oğurladılar. May ayının 27-də Ermənistanın dövlət müstəqilliyinin bayram edilməsi ərəfəsində ermənilərin hərbi hissələrə basqınları xeyli artdı. Yalnız elə həmin gün hərbi hissələr üzərinə 16 basqın qeydə alındı. Həmin gün ərzində erməni silahlılarının dəmir yolu vağzalındakı daxili qoşun qrupuna və başqa bir dəstənin isə daxili qoşunlar alayına basqını çoxlu sayda silahların əldə edilməsi ilə nəticələndi. “Krasnaya Zvezda” qəzeti məlumat verirdi ki, təkcə 1990-cı ilin birinci yarım ili ərzində Ermənistanda hərbi qulluqçular üzərinə silah əldə edilməsi məqsədi ilə 200-dən çox basqın təşkil edilib və həmin basqınların nəticəsində 2 mindən çox silah oğurlanıb (106).

1990-cı ildə Daşnaksutyun partiyasının formalaşdırdığı və silahlandırdığı silahlı dəstələr də Dağlıq Qarabağ ərazisinə gətirildi. Onların çoxu Şaumyan (kənd) rayonuna, Xanlar rayonunun Çaykənd və Martuna-

şen kəndlərinə göndərildi. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, daşnaklar və erməni millətçiləri Azərbaycanın bu ərazilərinə də iddia edirdilər və erməni millətçilərinin bu təcavüzkarlıqları ermənilərin həmişə sülh tərəfdarı olmaları haqqında Ermənistan rəsmilərinin yuxarıda xatırlanan fikirləri ilə heç də uyğunluq təşkil etmirdi. 1990-cı ildə Azərbaycan ərazilərinin işğal edilməsi üçün Azərbaycan ərazisində fəaliyyət göstərən silahlı dəstələrin fəaliyyətlərinin əlaqələndirilməsi üçün Dağlıq Qarabağın özünü müdafiə qərarı qərarı yaradıldı. Bu qərarın üzvü olan 7 nəfərdən 4-ü Daşnaksutyun partiyasının üzvü idi .

Bir daha qeyd edilməlidir ki, Azərbaycan ərazisində fəaliyyət göstərən erməni silahlı dəstələrinin mütləq əksəriyyəti Ermənistan ərazisində Ermənistan vətəndaşlarından təşkil edilərək Azərbaycan ərazisinə göndərilmişdilər və ən azı 1990-cı ildə onların planı belə idi ki, Çaykənd kəndi və Şaumyan qəsəbəsi arasındakı ərazilər işğal edilməklə Dağlıq Qarabağa birləşdirilsin və sonra da bu böyük ərazilər Ermənistanın tərkibinə qatılsın. Bu məqsədlə Çaykənd və Martunaşen Ermənistanda formalaşdırılan silahlı dəstələrin dayaq mərkəzinə çevrildi. Qeyd etmək lazımdır ki, 1990-cı ilin sonu, 1991-ci ilin əvvəlində bu kəndlərdə yaşayan əhalinin yarısından çoxunun pasport qeydiyyatı yox idi (107). Başqa sözlə, onlar Azərbaycan ərazisinə yeridilmiş Ermənistan silahlı dəstələrinin üzvləri idilər.

Daşnak partiyasının yaratdığı silahlı dəstələrin üzvləri, adətən, fə dai adlandırılırdı. Başqa dəstələrin üzvləri də fə dai adlandırılı bilərdi. Ermənistanın və Dağlıq Qarabağın mediasında fə dailər haqqında vaxtaşırı təşviqedici materiallar işıq üzü görürdü. R.Arakelov Dağlıq Qarabağda olduğu vaxtlarda bu fə dailəri yaxından izləmişdi. Erməni millətçiləri fə dailəri “xalq qisasçıları” adlandırdığı halda, R.Arakelov onları terrorist və cinayətkar adlandırır. O, qeyd edirdi ki, “fə dai” adlandırılan bu terrorist və cinayətkarların bir hissəsi Ermənistanda, bir hissəsi də Dağlıq Qarabağda yerləşdirilmişdi. Ermənistanda qərarlaşan fə dailər milli qoşun hissələrində birləşərək Azərbaycan ərazisinə bandit yürüşləri həyata keçirirdilər. R.Arakelov Xankəndində qorxusuz-hürkü süz gəzən belə fə dailəri, onların malik olduğu xarici silahları, habelə istifadə etdikləri məşinlərin rəsmi buraxılış sənədlərinə malik olmasını müşahidə etmişdi. Müəllifin qənaətinə görə, avtoməşinlərə verilmiş rəsmi buraxılış sənədləri ilə erməni fə dailəri, başqa sözlə, erməni silahlıları Dağlıq Qarabağa sə pələnməmiş silahlı dəstələrlə daha asan ə laqə saxlamaq imkanına malik idilər. 1990-cı ildə onlar artıq Dağlıq Qarabağın bir çox dağlıq ərazilərində

çadırlar qurmuş və həmin çadırlarda yerləşmişdilər. Sonradan erməni silahlıları hüquq-mühafizə orqanlarının vertolyotlarından daha yaxşı mühafizə olunmaq üçün bu çadırlardan əl çəkildilər və kəndlərdə yerləşdilər. Erməni silahlıları, adətən, yol qovşaqlarında olan kəndlərdə yerləşirdilər. R.Arakelovun yazdığına görə, Ermənistandan gəlmiş silahlıların cəmləşdiyi kəndlərdən biri Qaladərəsi kəndi idi. Bu kənd Şuşaya aparan yolun kənarında yerləşirdi və bu kənddə olmaqla Şuşa yolunu nəzarət altında saxlamaq olardı (108).

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan ərazisinə Ermənistandan göndərilmiş silahlı dəstələr heç də tez-tələsik təşkil edilmiş dəstələr deyildi. Bu dəstələr təşkil edildikdən sonra kifayət qədər hazırlıq keçir və sonra da Azərbaycan ərazilərinə göndərilirdilər. Məsələn, erməni mənbələrində Ermənistanın Proşyan qəsəbəsində təşkil olunmuş silahlı dəstələrin keçdiyi hazırlıq barədə müxtəsər də olsa məlumat vardır. Daşnaksutyun partiyası tərəfindən təşkil edilən bu dəstə öncə ayrılıqda hazırlıq keçdi, bu dəstəyə silahdan istifadə vərdişləri öyrədildi. Sonra isə proşyanlıların dəstəsi Abovyan şəhərinə göndərildi və burada həmin dəstə digər erməni dəstələri ilə birlikdə hərbi təlim məşğələlərində iştirak etdilər. Müəyyən hazırlıq müddəti bitəndən sonra proşyanlıların dəstəsi Azərbaycanın Şaumyan (kənd) rayonuna göndərildi (109).

1990-cı ildən etibarən Ermənistanda silahlandırılmış dəstələr tərəfindən Azərbaycan ərazilərinin işğalına da başlandı. İlk olaraq Naxçıvan Muxtar Respublikasına aid olan Kərki kəndi erməni silahlıları tərəfindən işğal edildi. SSRİ-nin dövlət orqanları ölkə daxilində belə işğalçılığın başlanmasına heç bir reaksiya vermədi. Qarşılarının alınmadığını görən erməni millətçiləri daha da quduzlaşdılar və iki respublikanın sərhədi boyunca yerləşən Azərbaycan kəndlərinə basqınlar və yürüşlər daha da artdı. 1990-cı ilin yanvar ayının ortalarında ləğv edilmiş Xüsusi İdarəetmə Komitəsinin yerinə Dağlıq Qarabağ üzrə Təşkilat Komitəsinin fəaliyyətə başlaması da Ermənistanın silahlı dəstələrinin təcavüzkarlığını artırdı. Çünki Təşkilat Komitəsinin yaradılması Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ üzərindəki hüquqlarını daha da möhkəmləndirdi. Bu isə erməni millətçi dairələrini heç də qane etmirdi və millətçi niyyətlərinin həyata keçirilməsi üçün hərbi təcavüz daha da artırıldı.

SSRİ Daxili İşlər Nazirliyinin Azərbaycanın Ermənistanla sərhəd zolağında yerləşdirilən qoşun qrupunun komandiri general-mayor H.Malyuşkin öz xatirələrində yazırdı ki, Ermənistan milli ordusu Ermənistan hakimiyyətinin nəzarətindən çıxaraq 1990-cı ildə Azərbaycanın sərhəd

zonasında özünün təlim mərkəzlərini və yeni dəstələrini yaratmağa başlamışdı. Erməni millətçiləri bu silahlı dəstələrə sərhəd zonasında yerləşən kəndlərin erməni əhalisini də cəlb edirdi və bir çox hallarda yerli əhali zorla silahlı dəstələrə yazdırılırdı. İrəvan emissarları sərhəd kəndlərinin əhalisini qorxudurdu ki, guya Azərbaycandan bu kəndlər üzərinə hücumlar gözlənilir və ona görə onlar da silahlı dəstələrə yazılmalıdırlar. General Malyuşkin bildirirdi ki, bu təhdidlərin heç bir əsası yox idi. Çünki onda olan məlumatlara görə, 1990-cı ilin yanvarında Bakıda fəvqəladə vəziyyət elan olunmuşdu. Sonra Bakıda və Dağlıq Qarabağ ətrafı rayonlardakı silahlı qurumlar ləğv edilmişdi. Azərbaycan daxilində sabitliyə və əmin-amanlığa səy göstərilməsi erməni millətçilərini heç də maraqlandırmırdı. Əksinə, sərhədboyu yeni erməni dəstələrinin formalaşdırılması və silahlandırılması böyük sürətlə davam etdirilirdi. General Malyuşkin bu dəstələrin silah-sursat və təchizatla təmin olunması yollarına da toxunurdu. O, xüsusilə, Spitak zəlzələsindən əziyyət çəkənlər üçün gətirilmiş yardımların, o cümlədən geyim əşyalarının hərbi dəstələrin təminatına yönəldildiyini son dərəcə təəccüblə qarşılayırdı. Humanitar yardım əşyalarının qeyri-humanist məqsədlərə istifadə edilməsini o, “abırsızlıq” kimi qiymətləndirirdi (110).

1990-cı il mart ayının 24-də erməni silahlı dəstələri Ermənistanın Şəmşəddin rayonu istiqamətindən Qazaxın Bağanis-Ayırım, Pirili, Çaylı kəndlərini minaatanlardan və doludağıdan toplardan güclü atəşə tutdular. Bu atəş zamanı Bağanis-Ayırım kəndi daha ciddi dağıntılara məruz qaldı. General Malyuşkinin də yazdığına görə, Bağanis-Ayırım kəndi daha böyük fəlakətlə qarşılaşdı. Xüsusi işarə əsasında erməni “boyevikləri” məşinlarda kəndə daxil olub dağıntılar törətdilər, evlərə od vurub mal-qaranı özləri ilə apardılar. Erməni silahlıları qarşılıqlı çıxan 6 nəfəri qətlə yetirdilər. Onların arasında iki qadın və iki aylıq bir uşaq da var idi. İki azərbaycanlı milis də bu basqın zamanı qətlə yetirildi və sonra da onların meyitlərinə od vuruldu. Bu hadisədən sonra qərara alındı ki, Qazax rayonunun əhalisinin təhlükəsizliyini qorumaq ordu bölmələrinə tapşırılsın (111).

Bununla belə, Azərbaycanın sərhəd bölgəsində yerləşən kəndlərə erməni silahlılarının hücumları heç də azalmadı. Təkcə 1990-cı ilin mart ayı ərzində sərhəd bölgəsində 68 silahlı qarşıdurma qeydə alınmışdı. Həmin qarşıdurmalarda da xeyli dinc azərbaycanlı öldürülmüş və yaralanmışdı. 1990-cı ilin ilk üç ayı ərzində isə erməni silahlı dəstələrinin Azərbaycanın yaşayış məntəqələri üzərinə 122 basqını qeydə alınmışdı. Er-

məni silahlıları öz məqsədlərinə çatmaq üçün hətta bölgədə yerləşdirilmiş SSRİ qoşun bölmələrini də atəşə tutdular (112).

General Malyuşkin Respublika Təşkilat Komitəsinin Dağlıq Qarabağdakı fəaliyyətini yaradıcı və müsbət qiymətləndirirdi. Onun fikrincə, Azərbaycanın bütün nazirliklərinin daxil olduğu Təşkilat Komitəsi DQMV-də vəziyyətin sabitləşdirilməsi üçün faydalı fəaliyyət göstərirdi. Lakin erməni millətçiləri hər vasitə ilə Təşkilat Komitəsinin fəaliyyətini sabotaj edir və vilayətdə qanunçuluğun bərpa olunmasına mane olurdular. Hətta Təşkilat Komitəsinin səyləri ilə Bakıdan vilayətə gətirilən ən müxtəlif yüklərin qəbul edilməsi də sabotaj olunur və bununla da vilayət daxilində gərginlik saxlanılırdı. SSRİ məlum orqanlarının qəbul etdiyi sənədlərdəki hüquqi boşluqlar və SSRİ rəhbərliyinin qətiyyətsiz mövqeyi isə erməni millətçilərinin cinayətkar əməllərinə əlverişli zəmin yaradırdı. General Malyuşkin iki sənədin adını çəkirdi. Birincisi “Fövqəladə vəziyyətin hüquqi rejimi haqqında” SSRİ qanunu idi. Bu qanun mükəmməl deyildi və fövqəladə vəziyyətdə Dağlıq Qarabağ ərazisinə səpələnmiş qeyri-qanuni silahlı dəstələrə və millətçi təhrikçilərə qarşı qətiyyətli mübarizə aparmaq imkanı vermirdi. İkinci sənəd isə Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətində və bir sıra digər rayonlarda fövqəladə vəziyyət elan edilməsi haqqında SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 15 yanvar 1990-cı il tarixli fərmanı idi. Bu fərmana əsasən DQMV-də, bu vilayətə qonşu olan rayonlarda, başqa bir fərmanla isə Bakı şəhərində fövqəladə vəziyyət elan olundu. Başqa sözlə, bütün Azərbaycan az qala fövqəladə vəziyyətə salındığı halda, Ermənistanda yalnız Gorus rayonunda fövqəladə vəziyyət elan edildi. General Malyuşkinə görə, Azərbaycanda hər şey nəzarət altına alındığı halda, Ermənistan ərazisi erməni silahlı qurumlarının formalaşdırılması və silahlandırılması üçün azad idi. Ona görə də Azərbaycanın sərhəd zolağında gərginlik nöqtələri günü-gündən artmaqda idi (113). General Malyuşkin öz xatirələrində erməni silahlılarının dinc və müdafiəsiz azərbaycanlı əhaliyə qarşı həyata keçirdikləri bir sıra vəhşiliklərə toxunur, bu vəhşilikləri icra edən erməni silahlı dəstələrindən birinin üzvləri və rəhbəri ilə görüşdüyünü təsvir edirdi. General bu insanların vəhşiliklərinə təəssüfləndiyini də gizlətmirdi. Baxmayaraq ki, erməni silahlı dəstələrinin və Ermənistanın sərhəd rayonlarının rəhbərləri dinc azərbaycanlı əhali üzərinə basqınlar həyata keçirilməsinin dayandırılmasına söz versələr də, onlar öz vədlərinə əməl etmirdilər və Azərbaycanın sərhəd rayonlarının əhalisinə qarşı təcavüzkarlıqları davam etdirirdilər. General təəssüflə bildirirdi ki, Ermənistanın sərhəd zolağında toplaşan erməni

silahlıları Azərbaycan ərazisinə daxil olmaqla günahsız əhaliyə divan tutur və onların bu əməlləri İrəvan tərəfindən təşviq edilirdi. Azərbaycan əhalisinin mühafizəsi zamanı daxili qoşun bölmələri 12 erməni “boveyikini” saxlamağa müvəffəq olmuşdular. General Malyuşkin yazır ki, dərhal İrəvan və Moskvadan telefon zəngləri gəlməyə başladı, yuxarı orqanların nümayəndələri silahla Azərbaycan ərazisinə keçən cinayətkarları deyil, daxili qoşunların nümayəndələrini sıxışdırmağa başladılar. General Malyuşkin məcburiyyət qarşısında dinc insanlara silah qaldıran bu “boveyikləri” azad etdi və həmin quldurlar İrəvanda əsl milli qəhrəman kimi qarşılandılar (114).

General Malyuşkinin qənaətinə görə, cinayətkar silahlıların və “boveyiklərin” cəzalandırılmaması onları daha da həyasızlaşdırırdı. Bu insanlar azərbaycanlı əhaliyə, vilayətdə sabitlik yaratmağa çalışan daxili qoşunların hərbi qulluqçularına qarşı təcavüzkarlıqları genişləndirir və öz cinayətlərinin şahidlərini aradan götürürdülər. Dağlıq Qarabağda və sərhəd bölgələrində vəziyyətin korlanması belə insanlar üçün hətta qazanc mənbəyinə çevrilmişdi. Çünki hücumə məruz qoyulan Azərbaycan kəndlərini talayaraq özləri ilə aparırdılar və onlara qarşı ciddi tədbirlərin həyata keçirilməsinə də imkan verilmirdi.

Yaranmış vəziyyət və Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzkarlığının genişlənməsi Azərbaycan ictimaiyyətini də ciddi narahat edirdi. Erməni silahlı dəstələrinin sərhəd zonasında həyata keçirdikləri vəhşiliklər, insan qırğınları haqqında əldə olunan statistika vəziyyətin nəzarətdən çıxmasından xəbər verirdi. Bu məsələlər 1990-cı il iyul ayının 12-də keçirilən Azərbaycan SSR Ali Sovetinin 12-ci sessiyasında da xüsusi müzakirə olundu. Azərbaycan SSR Ali Soveti respublikanın Ermənistanla sərhədi boyunca yerləşən yaşayış məntəqələrinin mühafizəsinin daha yaxşı təşkil olunması barəsində qərar qəbul etdi. Bundan başqa, Ermənistan ərazisindən Azərbaycan ərazilərinə silahlı müdaxilələrin qarşısının alınması üçün SSRİ Prezidentinə, SSRİ Baş Prokuroruna, SSRİ Ali Sovetinin sədrinə müraciət də qəbul edildi. Azərbaycanlı deputatlar vəziyyətin sabitləşdirilməsi üçün iki respublikanın həmsərhəd zonasında fəvqəladə vəziyyətin tətbiq edilməsini də təklif etdilər (115).

1990-cı il iyul ayının 20-də Moskvada Sov.İKP-nin XXVIII qurultayı öz işinə başladı. Qurultayda çıxış edən Azərbaycan nümayəndələri diqqəti bir daha Ermənistanın Azərbaycana qarşı davam edən təcavüzlərinin nəticələrinə yönəltdilər və ölkə rəhbərliyi qarşısında Ermənistanın hakimiyyət orqanlarının iştirakı və dəstəyi ilə yaradılan və silahlandırılan

qeyri-qanuni silahlı erməni dəstələrinin ləğv edilməsi haqqında məsələ qaldırıldı. Dağlıq Qarabağ ətrafında baş verən hadisələrin mahiyyəti haqqında qurultay iştirakçılarında daha obyektiv təsəvvürün yaradılması baxımından DQMV fəvqəladə rayonunun komendantı general-mayor V.Safonovun maraqlı çıxışı oldu. General V.Safonov Dağlıq Qarabağda mərkəzin nümayəndəsi idi və onun tərəfsizliyi də şübhə doğurmurdu. O əvvəlcə öz çıxışında Dağlıq Qarabağda erməni-ekstremist silahlı qruplara qarşı aparılan reydlərin nəticələrinin statistikasını ilə qurultay nümayəndələrini tanış etdi. Bildirdi ki, 1990-cı ilin birinci yarısında Sovet Ordusu hissələrinin, Daxili İşlər Nazirliyinin və Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsinin əməkdaşlarının iştirakı ilə vilayət daxilində 80-dən artıq xüsusi əməliyyat keçirilib. Bu əməliyyatların gedişində 350 kq partladıcı maddə, 1200 ədəd yivli və yivsiz silahlar, 10 minlərlə güllə, 45 ədəd radiostansiya, 180 ədəd doludağıdan top, 1800 ədəd mərmir ələ keçirilmişdi. General xüsusi olaraq qeyd etdi ki, bu silah və sursatın 90 faizi erməni ekstremistlərindən toplanmışdır. Vilayətdə qanunsuzluqlar yaradan erməni silahlıları qurultay iştirakçıları qarşısında ekstremist adlandırıldılar (116). Baxmayaraq ki, indi erməni millətçi ideoloqları onları Dağlıq Qarabağ ermənilərinin öz müqəddəratını müəyyənləşdirmək uğrunda aparılan milli-azadlıq hərəkatının üzvləri kimi təqdim etməyə çalışırlar.

Erməni silahlı dəstələrinin üzvlərinin erməni ekstremistləri olmasını V.Safonov çıxışının bir neçə yerində qeyd etmişdir. O əlavə edirdi ki, erməni ekstremistlərinə mənsub olan anbarlardan 139 dəst geyim (onların arasında hərbi geyimlər çoxluq təşkil edirdi) və 30 ton ərzaq götürülmüşdür. 40 dəfə qoşun dəstələrinə atəşlər açılmışdı və bu zaman bir neçə hərbi qulluqçu qətlə yetirilmişdi. General Safonov qətlə yetirilən hərbi qulluqçuların adlarını da sadaladı və qeyd etmək lazımdır ki, həmin hərbi qulluqçular da erməni silahlıları tərəfindən qətlə yetirilmişdilər. Çıxışında general Safonov DQMV-dəki vəziyyəti aşağıdakı kimi xarakterizə edirdi:

– Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətində vəziyyət mürəkkəb olaraq qalmaqdadır. Lakin burada təşəbbüs Respublika Təşkilat Komitəsinin və Hərbi Komendaturanın əlindədir. Bu orqanlar İttifaq və Respublika orqanlarının qərarlarını yerinə yetirmək iqtidarındadırlar;

– General etiraf edirdi ki, millətçi və ekstremist qüvvələr əhalinin bəzisini millətçi və separatçı iddialarla, düşmənçilik və nifrət hissələri ilə zəhərləyə bilmişlər. Eyni zamanda, onun fikrincə, əhalinin böyük hissəsi vilayətdə həyata keçirilən təxribatların mənasız olduğunu başa düşürdü.

Lakin onlar ekstremist qüvvələr tərəfindən təzyiqlərə məruz qalırdılar və onların təzyiqləri altında müəyyən fəallıq göstərməklə kifayətləndirilirdi;

– General qeyd edirdi ki, DQMV-də vəziyyətin gərgin olaraq qalmasının günahkarı Azərbaycana ərazi iddiası irəli sürən millətçi qüvvələrdir ki, bu iddialar Azərbaycanın suverenliyini pozur. Belə qüvvələr DQMV-ni öz təxribatçı planlarının oyuncağına çevirməklə xalqa gətirdiyi böyük fəlakətlər haqqında düşünmürdülər. Belələri, Azərbaycan və erməni xalqları arasında qarşıdurmanı faciəli həddə çatdırmışdılar. Generala görə vəziyyətin sabitləşdirilməsi bu millətçi qüvvələri təmin etmirdi. Onlar törətdikləri əməllərin cəzasına çatacaqlarından, iştirakçısı olduqları maliyyə maxinasiyalarının üstünün açılacağından qorxurlar (117).

General V.Safonov qurultay iştirakçılarının nəzərinə çatdırırdı ki, hazırda Dağlıq Qarabağda maraqlı tendensiya müşahidə olunmaqdadır – dinc yaşamaq, əkin-biçinlə məşğul olmaq istəyən sadə insanların separatçı niyyətlər güdən ekstremistlərdən narazılığı artmaqdadır. Onun fikrincə, artıq hamıya aydındır ki, separatçı qüvvələr respublikalardakı demokratik tendensiyaları da öz məqsədlərinə tabe etdirmək istəyirlər. Çıxışının sonunda general V.Safonov vəziyyətdən çıxış yollarını aşağıdakılarda görürdü:

– mövcud olan sərhədlərin dəyişdirilməsi cəhdlərindən əl çəkmək, sivil cəmiyyətlərdə mövcud olan və ümumi qəbul olunan normalara riayət etmək, SSRİ-nin əsas qanunu olan Konstitusiyanın tələblərinə əməl etmək;

– Ermənistan Respublikasında təşkil edilən və daim konfliktlər yaranan silahlı qurumların buraxılması və tərksilah edilməsi haqqında SSRİ Prezidenti tərəfindən qərar verilsin. Əks təqdirdə bu millətlərarası münaqişə uzun illər ərzində faciəli nəticələrlə davam edəcəkdir;

– Ermənistan tərəfindən Azərbaycanın daxili işlərinə müdaxilə edilməsinə son qoyulsun. DQMV məsələsi vilayət rəhbərliyi ilə Azərbaycan rəhbərliyi arasında həll edilsin. Çünki bu məsələ Azərbaycanın daxili məsələsidir (118).

Respublika ictimaiyyətinin nümayəndələri istər respublika səviyyəli tədbirlərdə, istər İttifaq səviyyəli tədbirlərdə təkrar-təkrar Azərbaycanın suverenliyinə təcavüz edən qanunsuz erməni silahlı dəstələrinin buraxılması və tərksilah edilməsi haqqında tələblər irəli sürəndən sonra SSRİ rəhbərliyi bu məsələyə aid qərar qəbul etdi. 1990-cı il iyul ayının 25-də nəhayət ki, SSRİ Prezidenti “SSRİ qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş silahlı dəstələrin yaradılmasını qadağan etmək və qanunsuz silah saxlandığı halda onları almaq haqqında” fərman imzaladı. Azərbaycan

ictimaiyyətinə belə bir ümid yarandı ki, bu fərmanın icrası ilə Ermənistanı formalaşdırılan və Dağlıq Qarabağa və Azərbaycan ərazisində ermənilər yaşayan digər məntəqələrə göndərilən qanunsuz erməni silahlı dəstələri ləğv ediləcək və bununla da Azərbaycanın daxili işlərinə silahlı müdaxiləyə son qoyulacaqdır. Qanunsuz erməni silahlı dəstələrinin ləğv ediləcəyi təqdirdə Dağlıq Qarabağda da silahlı separatizmin qarşısını almaq və vilayətdə qanunsuzluğu bərpa etmək mümkün ola bilərdi. Lakin Ermənistan hökuməti ölkə prezidentinin fərmanını qəbul etmədi. Ölkə rəhbərliyi isə imzaladığı fərmanın icrası üçün heç bir qətiyyət göstərmədi. Fərmanın imzalanmasından dərhal sonra “Krasnaya Zvezda” qəzetinin müxbirləri ilə görüşən Erməni Milli Ordusu Hərbi Şurasının sədri Vardan Vardanyan bildirdirdi ki, SSRİ Prezidentinin fərmanı çox gecikmiş bir fərmandır. İndi mən öz silahımı heç kimə vermərəm. Bu silahı ancaq mənə öldürəndən sonra əlimdən almaq olar. V.Vardanyanla birlikdə qanunsuz hərbi qurumların digər rəhbərləri də heç bir vəchlə silahlarını təhvil verməyəcəklərini bildirdilər. Həmin komandirlər bildirmişdilər ki, onların ixtiyarında hətta “yer-yer” və “yer-hava” tipli raketlər də var və onlar könüllü şəkildə tərkiləşmək olmaq fikrində deyildirlər (119).

Ermənistan rəhbərliyi SSRİ Prezidentinin fərmanının icrasından imtina etdi. Ermənistan rəhbərliyi də yaxşı anlayırdı ki, həmin fərmanı icra etməklə Azərbaycan ərazilərinin işğalına nail olmayacaq. Bu məqsədlə 1990-cı il iyul ayının 31-də Ermənistan SSR Ali Soveti öz iclasında SSRİ Prezidentinin 25 iyul 1990-cı il tarixli fərmanının Ermənistan SSR və DQMV ərazisində dayandırıldığı barədə qərar qəbul etdi (120). Yəni, əslində, Ermənistan mərkəzi dövlətə, SSRİ rəhbərliyinə qarşı itaətsizlik nümayiş etdirdi. Bu itaətsizliyi Ermənistanın mərkəzi dövlət orqanlarına qarşı siyasi qiyamı kimi də qiymətləndirmək olardı. Lakin mərkəzi dövlət orqanları və SSRİ rəhbərliyi Ermənistanın bu itaətsizliyinin qarşısının alınması üçün heç bir qətiyyət nümayiş etdirmədi.

Bu isə erməni millətçilərini azğınlaşdırdı və onların formalaşdırılması daha da sürətləndirildi. Eyni zamanda bu qanunsuz silahlı dəstələrin Azərbaycana qarşı təcavüzkarlığı artdı. 1990-cı il avqust ayının 20–21-də erməni qanunsuz silahlı dəstələri vertolyotların müşayiəti ilə Qazax rayonunun Bağanis-Ayırım kəndinə hücumu keçdilər. Bu kənd ətrafında döyüşlər bir neçə gün çəkdi. Ermənilər doludağıdan toplara, avtomat və minatanalara malik idilər. Kəndi Sovet Ordusunun və SSRİ Daxili Qoşunlarının hərbi qulluqçuları mühafizə edirdilər. Lakin onlar da erməni silahlılarının qarşısını saxlaya bilmədilər. Kənd işğal edilərək yandırıldı. Döyüşlərin

gedişində Azərbaycan tərəfdən 4 nəfər, o cümlədən Sovet Ordusunun bir zabiti qətlə yetirildi (121).

Qazax rayonu istiqamətində Azərbaycan-Ermənistan sərhəd xətti əsas cəbhə xəttinə çevrildi. Sərhəd xətti boyunca yerləşən Azərbaycan kəndləri erməni silahlıların mühasirəsinə düşdülər. Ermənistanın Azərbaycana qarşı davam edən təcavüzünün qarşısını almaq məqsədi ilə Azərbaycan rəhbərliyi avqust ayının 21-də müttəfiq respublikaların ali sovetlərinə müraciət etdi. Müraciətdə deyilirdi ki, SSRİ rəhbərliyi Azərbaycanla bağlı öz konstitusiyaya borclarını yerinə yetirmir və Azərbaycana qarşı davam edən silahlı təcavüzün qarşısını almır (122).

Respublika ictimaiyyətinin və rəhbərliyinin bütün narazılıqlarına baxmayaraq SSRİ rəhbərliyi Ermənistanda qanunsuz silahlı dəstələrin yaradılmasını və onların Azərbaycana qarşı təcavüzkarlığının qarşısını almadı. Əksinə, qanunsuz silahlı dəstələrin yaradılması və gücləndirilməsi Ermənistanda dönməz xarakter aldı. Mövcud olan məlumatlara görə, XX əsrin 90-cı illərindən etibarən Ermənistanda təşkil edilən və Dağlıq Qarabağın və ətraf rayonların işğalında iştirak edən silahlı dəstələr aşağıdakılardan ibarət idi (123):

1. Erməni Milli Ordusu, 5000 nəfər, rəhbəri Razmik Vasilyan
2. Tigran Mets, 400 nəfər, rəhbəri Armenak Armenakyan
3. Sasunlu David, 500 nəfər, rəhbəri Arkadi Ter-Tadevosyan
4. Andranik Zoravar, 400 nəfər
5. Vrijaruner, 200 nəfər
6. Daşnaksakaner, 200 nəfər, rəhbəri Tatul Krpeyan
7. Haydat, 200 nəfər
8. Muş, 300 nəfər
9. Nork Maraş, 200 nəfər
10. Sasun, 100 nəfər, rəhbəri Sasun Mikaelyan
11. Aşot Yerkat, 250 nəfər
12. Malatiya-Sebastiya, 200 nəfər, rəhbəri Vaan Zatikyan
13. Arabo, 200 nəfər, rəhbərləri Manvel Yegizaryan, Simon Açıqgezyan
14. Parapats Martikner, 300 nəfər, rəhbəri Herbert Mkrtçyan
15. Hrazdan dəstəsi, 200 nəfər, rəhbəri Zarzane Danielyan
16. Xaçgəzdirenələr (Krestonossı), 200 nəfər, rəhbəri KaroKax kedjan
17. Tseqakron, rəhbəri Akop Xaçatryan
18. Sasna Tsrer, rəhbəri Ruben Gevorqyan
19. Smertniklər dəstəsi, 150 nəfər, rəhbəri Aleksandr Tamoseyan
20. Yeqnikner, 400 nəfər, rəhbəri Şaqen Meqryan

21. Osetin dəstəsi, 36 nəfər, rəhbəri Mirza Abayev
22. Şuşa dəstəsi, rəhbəri Jirayr Səfilyan
23. Yerkrap dəstəsi
24. Nart dəstəsi
25. Qara pantera, rəhbəri Ruben Yeqoyan
26. Kobra, rəhbərləri V.Aqasaryan, N.Qulyan
27. Razmikin qrupu, 80 nəfər, rəhbəri Razmik Petrosyan
28. Artsiv Maxapartner, rəhbəri Vazqen Sarqsyen
29. Aknaliç
30. Eçmiədzin dəstəsi
31. Hadrut dəstəsi
32. Sistan dəstəsi
33. Qafan dəstəsi
34. Mardakert dəstəsi

Bu siyahı heç də tam deyil, o cümlədən siyahıdakı dəstələrin üzvlərinin sayı da təxminidir. Bütünlükdə, Ermənistan ərazisində qanunsuz silahlandırılmış şəxslərin sayı da yuxarıda göstərilən saydan ibarət deyildi. Məsələn, 1990-cı ilin iyul ayında Erməni Milli Ordusunun rəhbərləri ilə görüşəndən və dəstələrin formalaşdırılması prosesi ilə tanış olandan sonra “Krasnaya Zvezda” qəzetinin müxbirləri Ermənistan ərazisindəki silahlı dəstələrin üzvlərinin sayının 10 min nəfər olduğunu yazırdılar (124). Əslində isə bunların daha çox olması haqqında da məlumatlar mövcud idi. Azərbaycan tərəfindən isə belə dəstələr formalaşdırılmırdı. Respublika rəhbərliyi Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün qorunması üçün bütün ümidlərini SSRİ rəhbərliyinə bağlamışdı. 1991-ci ilin sonlarına doğru SSRİ-nin dağılması rəsmiləşdikcə Azərbaycan xalqı çoxsaylı silahlandırılmış və nizamlanmış erməni silahlı qruplaşmalarının qarşısında müdafiəsiz qaldı. Bu da son nəhayətdə Dağlıq Qarabağın və ona bitişik 7 rayonun Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğalı ilə sona çatdı.

Söylənilənləri yekunlaşdıraraq bir daha qeyd etmək lazımdır ki, DQMV-də milli-azadlıq hərəkatı kimi təqdim edilməyə çalışılan proseslər – Ermənistanın və beynəlxalq erməni diasporunun həyata keçirdiyi millətçi-separatçılıq, Qarabağ ermənilərinin özlərini məhv olmaqdan qorumaq adlandırılan proses isə – Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən Azərbaycan ərazilərinin işğal edilməsi idi. Ermənistan rəhbərlərinin iddialarının əksinə olaraq, Azərbaycan ərazilərinin Ermənistan tərəfindən işğal edilməsi nüfuzlu beynəlxalq təşkilatların sənədlərində də öz əksini tapmışdır.

3. İşğal edilmiş ərazilərdə elan edilmiş qondarma qurumun informasiya təqdimatı

Azərbaycan Respublikasının ərazilərinin işğal olunmasına ən kiçik dəstəyin əldə edilməsi üçün Ermənistan hakimiyyəti, beynəlxalq erməni diasporu, erməni kilsəsi və erməni millətçiliyi ən müxtəlif vasitələrə əl atmağa çalışırlar. Hazırda bu istiqamətdə erməni millətçiləri üçün aktuallıq kəsb edən məsələlərdən biri Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində elan edilmiş qondarma qurumun müstəqil dövlət kimi informasiya məkanında təqdim edilməsidir. Baxmayaraq ki, dünya dövlətlərinin və nüfuzlu beynəlxalq təşkilatların bu məsələ ilə bağlı aydın mövqeyi mövcuddur və bu mövqe Azərbaycan Respublikasının keçmiş SSRİ daxilində olan sərhədlərini tanıyır, bununla belə qondarma qurumun yanlış təqdimatı erməni informasiya-təbliğət fəaliyyətinin əsas mövzularından biri kimi qalmaqdadır. Burada başlıca prinsip ondan ibarətdir ki, informasiya məkanına daha çox dezinformasiyalar buraxılsın və bununla da məlumatsız auditoriyada yanlış təsəvvürlər formalaşdırılsın.

Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində elan edilmiş qurumun müstəqil dövlət kimi təqdim və təbliğ edilməsinə erməniliyin bütün resursları səfərbər olmuşdur – Ermənistanın prezidentindən başlamış jurnalistinə qədər ictimai ünsiyyət imkanı olan hər bir şəxs. Bu zaman tarixi faktların saxtalaşdırılması, tarixi proseslərə birtərəfli qiymət verilməsi, Azərbaycana qarşı iftira və vulqar fikirlər və s. vasitələrdən də imtina edilmir.

Ermənistanın keçmiş prezidenti R.Köçəryan beynəlxalq auditoriyalardan birində çıxışı zamanı qeyd edirdi ki, SSRİ dağılanda Azərbaycan ərazisində iki dövlət yarandı: Azərbaycan SSR ərazisində – Azərbaycan Respublikası və DQMV ərazisində – Dağlıq Qarabağ Respublikası (?). Onun sözlərinə görə, bu dövlətlərin hər ikisi oxşar hüquqi baza əsasında yaranmışdır (125).

Eyni fikir hazırkı Ermənistan prezidenti S.Sarkisyan tərəfindən də səsləndirilmişdir. Başqa sözlə, erməni ideoloqları tərəfindən hazırlanmış standart fikir müxtəlif səviyyəli erməni rəsmilərinin dilindən təkrar-təkrar səsləndirilməkdədir. O, qeyd edir ki, DQMV SSRİ-nin digər 15 respublikası ilə birlikdə sovet qanunlarına və beynəlxalq normalara uyğun olaraq SSRİ-nin tərkibindən çıxmışdır. İşğal edilmiş ərazilərdə elan edilmiş qondarma qurumun legitimliyi görüntüsünü yaratmaq üçün erməni ideoloqlarının informasiya dövriyyəsinə buraxdıqları fikirlərdən biri də Dağlıq Qarabağın heç vaxt müstəqil Azərbaycanın tərkibində olmaması-

dır. Ermənistan prezidenti də öz mülahizələrini arqumentləşdirmək üçün bu standart ifadəni təkrar etməyi lazım bilirdi. O, sonra əlavə edirdi ki, hazırda Dağlıq Qarabağ Respublikası (?) baş tutmuş bir dövlətdir və bu dövlətin öz institutları, öz ordusu, başlıcası isə öz taleyini özü müəyyənləşdirən vətəndaşları vardır. Ermənistan prezidenti Dağlıq Qarabağ Respublikasını (?) Azərbaycan Respublikasından daha demokratik dövlət sayır və qondarma qurumu müasir dövlət kimi qələmə verir. S.Sarkisyan qondarma qurumu azadlıq ideyalarını, suverenliyi, demokratiyanı təmsil edən, bütün çətinliklərə baxmayaraq inkişaf edən, sülhün keşiyində dayanan dövlət kimi təqdim edir (126).

Ermənistan Respublikasının Birləşmiş Millətlər Təşkilatındakı daimi nümayəndəsinin bu təşkilatın baş katibinin adına ünvanladığı 23 mart 2009-cu il tarixli məktubunda da işğal olunmuş ərazilərdə yaradılmış qondarma qurum haqqında yuxarıdakı standart fikir təkrar olunmuşdur. Məktubda Ermənistan diplomatı Azərbaycan ərazisində iki müstəqil dövlətin yarandığını iddia edərək qondarma qurumun Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü ilə bağlanmasını doğru saymırdı. Başqa sözlə, o, Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünü Dağlıq Qarabağsız təqdim etməyə çalışırdı. Fikirlərini əsaslandırmaq üçün o, Avropa Parlamentinin 21 iyun 1999-cu il tarixli qətnaməsinə istinad edirdi ki, bu qətnamə Dağlıq Qarabağın müstəqil subyekt kimi SSRİ tərkibindən çıxmasını qəbul edirdi (127). Müəllif yalnız bir beynəlxalq sənədi əsas gətirirdi. Həlbuki elə BMT Təhlükəsizlik Şurasının Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü təsdiqləyən bir neçə qətnaməsi var ki, müəllif onları xatırlamağı məqsəddüəyğun bilmirdi.

İşğal olunmuş ərazilərdə elan edilmiş qondarma qurumun rəsmiləri də bu qurumun statusu ilə bağlı yuxarıda xatırlanan ümumi erməni standart fikirlərindən irəli gedə bilməyiblər. Qondarma qurumun prezidenti (?) Bako Saakyan bəyan edir ki, müstəqil Arsax dövləti yaranıb, bu dövlətin dövlət quruculuğu prosesi uğurla gedir, dövlət quruculuğunun əsasını isə müstəqillik, suverenlik, demokratiya və beynəlxalq hüququn normaları təşkil edir. O, qondarma qurumun statusunu Azərbaycan Respublikasının statusuna bərabər tutaraq Azərbaycan Respublikası ilə bütün problemlərin birbaşa dialoq və danışıqlar yolu ilə həll edilməsinə hazır olduğunu bildirir. Başqa bir müsahibəsində isə o, yenə qondarma qurumu müstəqil qurum kimi təqdim edir və bu müstəqilliyin Azərbaycanla münasibətlərdə kompromis obyektı olmadığından söz açır (128).

Qondarma qurumun parlament sədri Aşot Qulyan qondarma qurumu yetkin müstəqilliyi olan bir dövlət kimi xarakterizə edir. O da iddia edir ki, 1988-ci ilin fevralından başlayaraq Qarabağ hərəkatı beynəlxalq hüquq və sovet qanunlarının normaları üzərində qurulmuşdu. Onun sözlərinə görə, o zaman mövcud qanunlara (sovet qanunlarına) istinad etmək lazım idi. Yoxsa erməni ümummilli hərəkatını yerindəcə boğardılar. Başqa millətçi həmkarları və erməni iddiaları kimi qondarma qurumun müstəqilliyini “Müttəfiq respublikaların SSRİ tərkibindən çıxması ilə bağlı məsələlərin həlli qaydası haqqında” 3 aprel 1990-cı il tarixli SSRİ qanununa istinad edir və bununla Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan qoparılmasını qanuni akt kimi şərh edir. Qondarma qurumun formalaşması baxımından o, 2006-cı ildə qəbul edilmiş konstitusiyayı da yüksək qiymətləndirir və qeyd edir ki, bu konstitusiyada qondarma qurumun dövlət quruluşunun prinsipləri və normaları öz əksini tapmışdır (129).

İşğal olunmuş ərazilərdə elan olunmuş qondarma qurumun informasiya modelinin mahiyyətinin açıqlanması üçün bir neçə digər yanaşmaya da diqqət yetirmək maraqlı olardı. 2010-cu ilin iyulunda Dağlıq Qarabağda dünya erməni diasporunun jurnalist nümayəndələri topladılar və onların bu toplantısına Ümumerməni Jurnalistlər Forumu adı verildi. Belə bir toplantının keçirilməsinin özü də informasiya-təbliğət mahiyyəti daşıyırdı. Bununla, eyni zamanda qondarma quruma beynəlxalq hüququn subyektı görüntüsü verilir və beynəlxalq subyekt kimi beynəlxalq foruma ev sahibliyi etməsi təsəvvürü yaradırdı. Forumun qəbul etdiyi bəyənətdə də qeyd edilirdi ki, Qarabağın dağlıq hissəsində beynəlxalq normalara cavab verən demokratik dövlət yaradılmışdır. Forum iştirakçıları keçmiş DQMV-nin sərhədlərindən çox-çox kənarında olan Şaumyan (kənd) rayonunu, habelə keçmiş Xanlar (Göy-göl) rayonunun ərazisində yerləşən Çaykəndi də qondarma qurumun ərazisi sayır və bu ərazilərin unudulmasını tövsiyə edirdilər (130).

“Arsax Respublikası” adlı təşəbbüs qrupu da özünəməxsus yanaşması ilə qondarma qurumun beynəlxalq hüququn subyektı olmasını əsaslandırmağa çalışmışdır. Bu təşəbbüs qrupu qeyd edirdi ki, Dağlıq Qarabağ Respublikası (?) artıq de-fakto mövcud olan bir dövlətdir və hətta blokadada olmasına baxmayaraq özünün funksiyalarını yerinə yetirir, Dağlıq Qarabağ Respublikası (?) tərəfindən nəzarət edilən ərazilər isə Azərbaycanın təcavüzkarlığının nəticəsidir. Qurumun fikrincə, Dağlıq Qarabağ Respublikasının (?) Arsax Respublikasına çevrilməsi üçün referendum keçir-

rilməlidir, Dağlıq Qarabağ Respublikası (?) SSRİ-nin dağılması dövründə qanuni əsaslarla öz müstəqilliyini qazanmışdır və s. (131).

Söylənilənlərdən sonra erməni informasiya məkanında aşağıdakı fikirlərlə də qarşılaşmaq mümkündür: Dağlıq Qarabağ hüquqi yolla Azərbaycanın tərkibindən çıxmalıdır. 1994-cü ildən sonra atəşkəs nəticəsində yaranmış sərhədlər bölgədə təhlükəsizliyin təminatına zəmanətdir. Dağlıq Qarabağ Vilayət Sovetinin sessiyası və Şaumyan Rayonunun Xalq Deputatları Soveti keçmiş DQMV və Şaumyan rayonları daxilində Dağlıq Qarabağ Respublikasını (?) elan etdi. Bununla “Müttəfiq respublikaların SSRİ tərkibindən çıxması ilə bağlı məsələlərin həlli haqqında” 3 aprel 1990-cı il tarixli SSRİ qanununda nəzərdə tutulan hüquq icra olunmuşdur. Yəni müttəfiq respublika SSRİ tərkibindən çıxarkən onun tərkibində olan muxtar vilayət öz statusunu özü müəyyənləşdirmişdir. Bütün hüquqi normaların əksinə olaraq, Azərbaycan SSR Ali Soveti DQMV-nin ləğvi haqqında qanun qəbul etmişdi: “Azərbaycan təbliğat aparır ki, guya, DQR (?) Azərbaycan ərazilərini işğal edib və bu da beynəlxalq hüquqa ziddir. Azərbaycan təcavüzkar dövlət kimi məsuliyyətə cəlb olunmalıdır” (132).

Bir daha qeyd edilməlidir ki, bir çox hallarda absurd səviyyəsinə çatan belə fikirlər erməni informasiya məkanında xeyli dərəcədə çoxdur. İrəli sürülən belə iddiaların əsaslandırılması üçün saysız-hesabsız qanunlara, kontekstdən çıxarılmış bəyanatlara, daha çox isə ehtimallara istinad edilir ki, onların həqiqəti nə dərəcədə əks etdirdiyini müəyyənləşdirmək adi oxucu üçün müəyyən qədər çətin ola bilər. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, bu da bir informasiya üsuludur ki, informasiya məkanında Dağlıq Qarabağda yaradılmış qondarma qurumun qondarma informasiya mənzərəsi formalaşdırılsın və Qarabağdakı qondarma qurumun hüquqi statusu ilə bağlı bir qarışıqlıq yaradılsın. Bu qarışıqlığın aradan qaldırılması və Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində elan olunmuş qondarma qurumun hüquqi statusunun müəyyənləşdirilməsi və onun obyektiv informasiya mənzərəsinin informasiya məkanına ötürülməsi üçün Azərbaycanın hüquqşünasları və mütəxəssisləri tərəfindən xeyli iş görülmüşdür (133).

Həmin mütəxəssislərin araşdırmaları ilə tanışlıq, habelə Dağlıq Qarabağla bağlı DQMV orqanlarının, Azərbaycanın, Ermənistanın və SSRİ orqanlarının rəsmi sənədlərinin ötəri mütaliəsi də işğal olunmuş ərazilərdə yaradılmış qondarma qurumun hüquqi statusu haqqında erməni informasiya təqdimatının saxtalaşdırılmasını müəyyənləşdirməyə əsas verir.

Məlumdur ki, erməni millətçiləri və İrəvan emissarları Dağlıq Qarabağ ermənilərinin öz iradəsini “azad şəkildə ifadə etməsi üçün” 1988-ci il fevralın 20-də Xankəndində DQMV Xalq Deputatları Sovetinin növbə-dənkənar sessiyasını təşkil etdilər. Həmin sessiyada Dağlıq Qarabağın Ermənistana verilməsi haqqında Azərbaycan SSR və Ermənistan SSR Ali Sovetləri qarşısında vəsatət qaldırıldı. Erməni millətçiləri bu qərarı Dağlıq Qarabağın qanuni yolla Azərbaycandan qoparılmasının başlanğıcı sayırlar və əslində, bu qərarla formal qanunçuluğun bəzi elementlərini görmək mümkündür. Sessiya xüsusi şəraitdə, xüsusi təzyiqlər altında toplanmasına baxmayaraq, SSRİ Konstitusiyasına uyğun olaraq həm də Azərbaycan SSR Ali Sovetinə müraciət etdi. Çünki SSRİ Konstitusiyasının 78-ci maddəsinə uyğun olaraq müttəfiq respublikaların sərhədi onların razılığı olmadan dəyişdirilə bilməzdi (134).

DQMV Xalq Deputatları Sovetinin 20 fevral 1988-ci il tarixli qərarında deyilirdi ki, DQMV-nin Azərbaycan SSR-in tərkibindən çıxarılaq Ermənistan SSR tərkibinə verilməsi haqqında Azərbaycan SSR və Ermənistan SSR Ali Sovetləri qarşısında vəsatət qaldırılması haqqında deputatların çıxışları eşidildi və müzakirə olundu. Sonra da Xalq Deputatları Soveti qərara aldı ki, DQMV zəhmətkeşlərinin arzularını nəzərə alaraq Azərbaycan SSR və Ermənistan SSR Ali Sovetlərindən xahiş edilsin ki, Dağlıq Qarabağın erməni əhalisinin istəklərinə həssaslıqla yanaşsın və DQMV-nin Azərbaycan SSR tərkibindən çıxarılaq Ermənistan SSR tərkibinə verilməsi məsələsini həll etsin. Həmin qərarla, eyni zamanda DQMV-nin Azərbaycan SSR-in tərkibindən çıxarılaq Ermənistan SSR tərkibinə verilməsinin müsbət həll edilməsi üçün SSRİ Ali Soveti qarşısında da vəsatət qaldırılırdı (135).

Yəni qərarla bu məqamlar təsbit olunmuşdu ki, DQMV-nin Azərbaycandan qoparılması üçün ilk növbədə Azərbaycan SSR Ali Sovetinin, sonra da SSRİ Ali Sovetinin razılığı olmalıdır. Yalnız bu halda DQMV-nin Azərbaycandan qoparılması hüquqi şəkildə həll edilmiş olardı. Məlum idi ki, erməni millətçiləri daha çox mərkəzi orqanlardan öz iddialarına müsbət cavab alacaqlarına ümid bağlayırdılar və buna görə də SSRİ mərkəzi orqanlarına müəyyən təzyiqlər də göstərilirdi. Mərkəzə çoxsaylı imzalarla müşayiət olunan müraciətlər, nümayəndə heyətləri göndərildi, mərkəzi orqanlarda çalışan ermənilər də bu işə səfərbər olundular. Bununla belə, tezliklə bu məsələ ilə bağlı mərkəzin rəsmi mövqeyi açıqlandı. SSRİ Ali Sovetinin Rəyasət Heyəti 1988-ci il mart ayının 23-də “Dağlıq Qarabağdakı, Azərbaycan SSR və Ermənistan SSR-dəki hadisə-

lərlə əlaqədar müttəfiq respublikaların müraciətləri ilə bağlı tədbirlər haqqında” qərar qəbul etdi. Qərar da bildirilirdi ki, mürəkkəb milli-ərazi məsələlərinin dövlət orqanlarına təzyiqlər edilməsi vasitəsi ilə, emosiya və ehtirasların qızıxdırılması yolu ilə, SSRİ Konstitusiyasında təsbit olunmuş milli-dövlət və milli-adminstrativ sərhədlərin dəyişdirilməsini tələb edən özbaşına qurumların yaradılması yolu ilə həllinə cəhd göstərilməsi yolverilməzdir. Qərar da deyilirdi ki, bu, qarşısıalınmaz nəticələrə gətirib çıxara bilər (136).

Bununla, SSRİ Ali Sovetinin Rəyasət Heyəti konkret olmasa da milli sərhədlərin zor və təzyiqlər vasitəsi ilə dəyişdirilməsinin qeyri-mümkünlüyünü erməni millətçilərinə də çatdırdı. Güman etmək olardı ki, Dağlıq Qarabağ məsələsini SSRİ qanunları və beynəlxalq hüquq normaları əsasında tam qanuni yolla həll olunduğunu iddia edən erməni ideoloqları tələblərinin qanunsuzluğu və yolverilməzliyi haqqında mərkəzin mövqeyini bilib öz əməllərindən əl çəkəcəklər. Əslində, erməni millətçiləri qeyri-qanuni tələblərindən əl çəkmədilər və Dağlıq Qarabağda bir kaos yaratdılar. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, erməni millətçilərinin iddialarının qeyri-qanuniliyinə işarə olunan rəsmi qərarlar onların Dağlıq Qarabağla bağlı çap etdirdikləri sənədlər toplusuna daxil edilməmişdir. Bu topluların ən böyüklərindən biri erməni hüquqşünasları tərəfindən Moskvada çap olunmuşdur (137). Sözsüz ki, bu kitab həm də informasiya-təbliğat xarakteri daşıyır və Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin erməni informasiya modelinin yaradılması üçün informasiya məkanına çıxarılmış böyük topludur. Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin erməni meyilli informasiya modelinin necə yaradılmasını bu kitabla ilkin tanışlıq da göstərə bilər. Obyektivliyə iddia edən kitab müəllifləri Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə, erməni millətçiliyinin mahiyyətinə obyektiv yanaşma nümayiş etdirən qərarları, sənədləri bu topluya daxil etməmişlər. O cümlədən, SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı bir sıra qərarları, Ermənistan Ali Sovetinin Azərbaycanın daxili işlərinə müdaxiləsi ilə bağlı qərarları, Azərbaycan hakimiyyət orqanlarının qərarları bu topluda özünə yer tapmamışdır(138).

1988-ci il iyul ayının 13-də Azərbaycan SSR Ali Sovetinin Rəyasət Heyəti DQMV Xalq Deputatları Sovetinin 20 fevral 1988-ci il tarixli qərarını müzakirə etdi və DQMV-nin Ermənistan SSR tərkibinə verilməsini mümkünsüz hesab etdi. Qərar da deyilirdi ki, DQMV-nin hüquqi statusu SSRİ və Azərbaycan SSR Konstitusiyasına uyğun olaraq DQMV Xalq Deputatları Soveti tərəfindən təqdim olunan və Azərbaycan SSR Ali So-

veti tərəfindən təsdiq olunan “Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti haqqında” qanunu ilə müəyyən olunur. Qeyd olunurdu ki, bu status DQMV əhalisinin iqtisadi, sosial və mənəvi ehtiyaclarının ödənməsi üçün əməli imkanlar yaradır. Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyəti bildirdirdi ki, DQMV-nin Azərbaycan SSR tərkibindən çıxarılması respublikanın əhalisinin də maraqlarına cavab vermir.

Bununla, Azərbaycanın hakimiyyət orqanları da Azərbaycan sərhədlərinin dəyişdirilməsinin qeyri-mümkünlüyünü təsdiq etdi. Əslində erməni millətçiləri DQMV-nin Azərbaycandan qoparılması üçün mümkün hüquqi imkanlardan məhrum oldular. Lakin qarşılarına qoyduqları millətçi və separatçı niyyətlərə nail olmaq üçün erməni ideoloqları 1988-ci ilin yayında bir daha DQMV-nin Xalq Deputatları Sovetinin növbədənəkar sessiyasını çağırtdılar. DQMV Xalq Deputatları Sovetinin 1988-ci il iyunun 21-də keçirilmiş sessiyası bir daha SSRİ Ali Soveti qarşısında DQMV-nin Ermənistan SSR tərkibinə verilməsinin müsbət həll olunması haqqında məsələ qaldırdı. Azərbaycanlı deputatların iştirakı olmadan keçirilən sessiya müvəqqəti olaraq DQMV-nin Azərbaycan SSR tərkibindən çıxarılaraq birbaşa SSRİ orqanlarına tabe etdirilməsinə də mümkün sayırdı (139).

Qeyd etmək lazımdır ki, SSRİ orqanlarına təzyiqin gücləndirilməsi üçün Ermənistan SSR Ali Soveti 15 iyun 1988-ci il tarixli iclasında DQMV-nin Ermənistana verilməsinə razılığını bildirdi və məsələnin hüquqi həlli üçün SSRİ Ali Soveti qarşısında vəsatət qaldırdı. 1988-ci il iyul ayının 12-də isə DQMV Xalq Deputatları Soveti yenidən iclas keçirərək vilayətin Azərbaycan SSR tərkibindən çıxmasını elan etdi və vilayətin Ermənistan SSR-ə birləşdirilməsinə mövcud problemlərin yeganə həlli yolu olduğunu bəyan etdi (140).

Lakin SSRİ Konstitusiyasının, Azərbaycan SSR Konstitusiyasının, habelə “DQMV haqqında” qanunun pozulması ilə qəbul olunan bu qərarlar SSRİ qanunvericilik orqanları tərəfindən də qəbul olunmadı. SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin “Ermənistan SSR Ali Sovetinin və Azərbaycan SSR Ali Sovetinin Dağlıq Qarabağ məsələsi ilə bağlı qərarları haqqında” qərarında deyilirdi ki, konstitusiya əsasında müəyyənləşdirilmiş Azərbaycan SSR və Ermənistan SSR milli-ərazi bölgüsünün və sərhədlərinin dəyişdirilməsinə mümkünsüz hesab edir (141).

Bununla da sovet qanunları erməni millətçilərini bir daha DQMV-nin Azərbaycandan qoparılması üçün bütün hüquqi bazalardan məhrum etdi. SSRİ Ali Sovetinin Rəyasət Heyətinin “Ermənistan SSR Ali Sovetinin

Dağlıq Qarabağla bağlı 1 dekabr 1989-cu ildə və 9 yanvar 1990-cı ildə qəbul etdiyi aktların SSRİ Konstitusiyasına uyğunsuzluğu haqqında” 10 yanvar 1990-cı il tarixli qərarında isə daha konkret şəkildə açıqlandı ki, Azərbaycan SSR-in razılığı olmadan Ermənistan SSR ilə Dağlıq Qarabağın birləşdirilməsinin elan edilməsi SSRİ Konstitusiyasının 78-ci maddəsinin pozulması deməkdir. Ona görə də bu yolla Dağlıq Qarabağın müstəqilliyinin elan edilməsinə hüquqi don geyindirilməsinin heç bir əsası yoxdur. Erməni millətçilərinin və İrəvan emissarlarının diktəsi ilə DQMV-nin Azərbaycandan qoparılması heç bir qanuni çərçivəyə sığmır (142).

Belə olanda erməni millətçiləri işğal olunmuş ərazilərdə elan edilmiş qondarma qurumun qanuniliyini və hüquqiliyini əsaslandırmaq üçün başqa vasitələrə al atdılar.

Hazırda erməni millətçiləri və ideoloqları işğal olunmuş ərazilərdə elan edilmiş qondarma qurumun Azərbaycandan qopmasını SSRİ qanunları və beynəlxalq normalar əsasında olduğunu sübut etmək üçün daha çox “Müttəfiq respublikaların SSRİ tərkibindən çıxması ilə bağlı məsələlərin həlli qaydaları haqqında” 3 aprel 1990-cı il tarixli qərarına istinad edirlər. Erməni millətçiliyinə və silahlı separatizminə bu qanunda yer tapılması üçün adıçəkilən qanun istənilən şəkildə şərh edilir, qanunun erməni işğalçılığına uyğunlaşdırılması üçün ona özünəməxsus şəkildə şərhlər də verilir. Xüsusilə belə bir məsələyə diqqət yetirmək lazımdır ki, ermənilərin hüquqi don geyindirməyə çalışdıqları qondarma qərarlar, referendumlar heç də adıçəkilən qanuna əsaslanaraq həyata keçirilməmişdi. Həmin aktların icrası üçün quraşdırılmış sənədlərdə adıçəkilən SSRİ qanununa istinad edildiyini də görmək mümkün deyil. Sadəcə olaraq, erməni ideoloqları qondarma qurumun qanuniliyi görüntüsü yaratmaq üçün normativ baza axtarırlar və bunun üçün daha münasib görünən məhz 3 aprel 1990-cı il tarixli SSRİ qanunudur. Bu qanun SSRİ-nin dağılması ərəfəsində, guya, SSRİ-ni təşkil edən respublikaların SSRİ-dən çıxmasının mexanizmini tənzimləməli idi. Əslində isə bu qanunda öz əksini tapan bürokratik proseslər respublikaların SSRİ-dən çıxmaq istəklərini əngəlləməli idi. Qanunun 3-cü maddəsində müttəfiq respublikaların tərkibində olan muxtar respublikaların və muxtar vilayətlərin mənsub olduğu respublikalarla birlikdə SSRİ tərkibindən çıxma bilməsi və ya bilməməsi üçün hüquqi norma təsbit olunmuşdu ki, erməni millətçiləri də Dağlıq Qarabağın qondarma qurumunun sovet qanunları və beynəlxalq hüquq normaları əsasında öz “müstəqilliyini” elan etməsini bu maddə ilə əsaslandırmağa çalışırlar. Maddədə deyilirdi: “Öz tərkibində muxtar res-

publikalar, muxtar vilayətlər və ölkələr olan müttəfiq respublikalarda hər bir muxtariyyət üzrə referendum ayrıca keçirilir, muxtar respublikaların və muxtar qurumların xalqları SSRİ tərkibində və ya SSRİ tərkibindən çıxan respublikanın tərkibində qalmaq məsələlərinin həll edilməsi, habelə öz dövlət-hüquq statusu haqqında məsələ qaldırılması üçün müstəqil hüquqları saxlanılır. Müttəfiq respublikalarda əhalinin çoxluğunu təşkil edən milli qurumun kompakt yaşadığı ərazilər varsa, həmin ərazilərdə səsvermə üzrə referendumun nəticələrinin hesablanması ayrıca aparılmıdır” (143).

Diqqət yetirilərsə, bu maddənin qəbul edilməsində əsas məqsədin məhz müttəfiq respublikaların SSRİ-dən qopması yolunda güclü maneələr yaratmaqdır. Yəni həqiqətdə tərkibində muxtar vilayət və respublika olan müttəfiq respublika SSRİ tərkibindən çıxmaq istədikdə tabeliyində olan həmin muxtar qurumu itirməklə rastlaşmalı olacaqdı. Çünki həmin muxtar qurumlara ayrıca referendum keçirmək səlahiyyəti verilirdi. Bu muxtar qurumların referendumu isə müttəfiq respublikanın niyyəti ilə üst-üstə düşməyə bilərdi. Hətta tərkibində muxtar qurum olmayan respublikalar üçün də maneələr yaradıldığını görmək mümkündür. Müttəfiq respublikaların tərkibində muxtariyyəti olmayan, lakin kompakt şəkildə bu ərazidə yaşayan etnik azlığın səsverməsi də ayrıca hesablanmalı idi. Yəni həmin etnik toplumun səsvermə nəticələri müttəfiq respublikanın və muxtar vilayətin səsverməsindən fərqlənsəydi, onda bu toplum müttəfiq respublika ilə birlikdə SSRİ-nin tərkibindən çıxmaya bilərdi. Bununla müttəfiq respublikaların hüquqlarına ciddi şəkildə müdaxilə edilirdi. Erməni millətçiləri və ideoloqları da belə bir qeyri-işlək qanunu özləri üçün bəhanə gətirməkdən yorulmurlar.

Erməni ideoloqlarının informasiya məkanına buraxdıqları daha bir standart fikirdə deyilirdi ki, adıçəkilən qanun SSRİ ərazisində yeganə qanun idi ki, SSRİ-nin bütün subyektlərinə SSRİ tərkibindən çıxmaq, öz hüquqi dövlət statusunu müstəqil şəkildə müəyyənləşdirmək, eyni ilə də müttəfiq respublikaların tərkibindən çıxmaq üçün eyni hüquqları təmin edirdi. Erməni millətçi ideoloqları sonra da iddia edirlər ki, Azərbaycan SSR Ali Sovetinin 1991-ci il avqustun 30-da “Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyinin bərpası haqqında” və 1991-ci il oktyabr ayının 18-də “Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyi haqqında” Konstitusiyaya Aktını qəbul etməsi ilə Azərbaycan Respublikası Dağlıq Qarabağ üzərindəki hüququnu itirdi. Yəni Azərbaycan Respublikası SSRİ-nin tərkibindən çıxdı və guya, yuxarıda adıçəkilən SSRİ qanununa görə Azər-

baycan Respublikası SSRİ-nin tərkibindən çıxarkən DQMV-nin Azərbaycan və ya SSRİ-nin tərkibində qalması ayrıca referendumla həll olunmalı idi. İddia edilir ki, Azərbaycan SSRİ-nin tərkibindən çıxanda DQMV yuxarıdakı qanuna görə SSRİ-nin tərkibində qaldı və sonradan DQMV ayrıca referendum keçirərək SSRİ tərkibindən çıxmağını və müstəqilliyini elan etdi (144).

Bir daha qeyd edilməlidir ki, bu iddiaların hüquqi baxımdan əsassızlığı Azərbaycan mütəxəssislərinin və hüquqşünaslarının əsərlərində əhatəli şəkildə təhlil edilmişdir. Burada isə mövzu çərçivəsində aşağıdakı bir neçə məqama diqqət yetirmək maraqlı olardı:

1. SSRİ-nin tərkibinə daxil olan müttəfiq respublikaların, habelə muxtar qurumların SSRİ-nin tərkibindən çıxmasının yuxarıda adıçəkilən SSRİ qanunu ilə heç bir əlaqəsi yox idi. Müttəfiq respublikaların suverenliyini əldə etməsi SSRİ-nin dağılması prosesi ilə bağlı idi və bu proses elə bir şəkildə cərəyan etdi ki, hər hansı bir respublikanın SSRİ qanununa müraciət etməsinə ehtiyac qalmadı. “Müttəfiq respublikaların SSRİ-nin tərkibindən çıxması ilə bağlı məsələlərin həlli qaydaları haqqında” 3 aprel 1990-cı il tarixli qanunu SSRİ-nin tərkibindən çıxmaq üçün uzun bir prosesi nəzərdə tuturdu və bu qanun əsasında SSRİ-dən çıxmaq istəyən qurumun yeni hüquqi dövlət statusunun neçə ildən sonra əldə edə biləcəyi məlum deyildi.

2. Həqiqətdə, millətçi və separatçı qüvvələr tərəfindən qeyri-qanuni yolla Azərbaycandan qoparılmış Dağlıq Qarabağda referendum oyununun təşkil olunduğu vaxt SSRİ artıq dağılmışdı və bu zaman adıçəkilən SSRİ qanununun hər hansı bir hüquqi gücü də yox idi. Məlumdur ki, 1991-ci il avqustun ortalarında dövlət çevrilişinə göstərilən cəhd aradan qaldırıldıqdan sonra müttəfiq respublikalar bir-birinin ardınca öz müstəqilliklərini elan etdilər. O cümlədən də Azərbaycan və Ermənistan. SSRİ-nin dağılmasının son nöqtəsini isə 1991-ci il dekabr ayının 8-də Rusiya, Ukrayna və Belorusiya rəhbərləri qoydular. Onlar SSRİ-nin mövcudluğuna son qoyulduğunu elan edərək Müstəqil Dövlətlər Birliyinin yaradılmasını elan etdilər. Dağlıq Qarabağdakı referendum tamaşası həmin ayın 10-da, yəni Müstəqil Dövlətlər Birliyinin yaranmasından sonra qoyuldu. Referendum oyununun hər hansı bir hüquqi qüvvəyə malik olması görüntüsünü yaratmaq üçün erməni millətçiləri və ideoloqları əvvəlcə onu dekabrın 8-də, yəni SSRİ-nin mövcudluğunun son günündə təşkil olunduğunu iddia etdilər. Bu iddianın çox gülcünc olduğunu görəndə erməni millətçiləri referendumun dekabrın 10-da keçirilməsini təsdiq etdi. Lakin bu

dəfə iddia edildi ki, SSRİ-nin mövcudluğuna 1991-ci il dekabrın 21-də son qoyuldu və ona görə də Dağlıq Qarabağda referendum oyununun keçirilməsini 3 aprel 1990-cı il tarixli SSRİ qanunu ilə əsaslandırmaq olar (145).

3. Erməni millətçiləri Dağlıq Qarabağda referendum oyununun qurulmasını sovet qanunları ilə əsaslandırmağa və bu referendumun da SSRİ-nin mövcudluğu dövründə keçirildiyi görüntüsünü yaratmağa çalışırlar. Əgər erməni məntiqi ilə yanaşılsa, Dağlıq Qarabağda referendumun keçirilməsi və onun statusunun dəyişdirilməsi mümkün deyildi. SSRİ qanunları qüvvədə idisə, SSRİ qanunları müttəfiq respublikanın sərhədlərinin birtərəfli şəkildə dəyişdirilməsinə birmənalı şəkildə icazə vermirdi. Diqqət yetirmək lazımdır ki, Azərbaycanın müstəqilliyi haqqında referendum 1991-ci il dekabr ayının sonlarında keçirildi. Belə olan halda Azərbaycanın razılığı olmadan onun muxtar vilayətinin referendum keçirməyə haqqı yox idi. Referendum oyununda Şaumyan rayonunun ərazi statusunun da səsverməyə çıxarılması və adi bir rayonu beynəlxalq hüquq statusuna çevirmək cəhdi bütünlükdə erməni millətçilərinin SSRİ qanunlarına və beynəlxalq hüquq normalarına son dərəcə qeyri-ciddi yanaşmasının nəticəsidir.

4. Məlumdur ki, 1991-ci il mart ayının 17-də SSRİ üzrə sovetlər birliyinin saxlanması üçün ümumölkə referendumu keçirildi. Azərbaycanın o vaxtkı rəhbərliyinin iradəsi ilə respublika bu səsvermədə iştirak etdi və bildirildi ki, respublika əhalisinin çoxu SSRİ-nin saxlanması lehinə səs vermişdir. Ermənistanın Ali Soveti isə qanunsuz da olsa, Ermənistan və Dağlıq Qarabağ ərazisində səsvermə keçirilməsini mümkün deyil saydı. Yəni SSRİ-nin mövcudluğu üçün səs verməyən erməni millətçilərinin siyasi təxribatlar üçün SSRİ qanunlarına istinad etməyə çalışması da onların qeyri-ciddi düşüncələrinin nəticəsidir.

Beləliklə, Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində elan olunmuş qonarda qurumun öz müstəqilliyini SSRİ qanunları və beynəlxalq normalar və BMT nizamnaməsi çərçivəsində qurması haqqında erməni ideoloqlarının heç bir hüquqi əsası yoxdur. Bu məsələ ilə bağlı informasiya məkanına buraxılmış informasiyalar Ermənistanın Azərbaycana qarşı işğalçılıq siyasətinin ört-basdır edilməsi üçün uğursuz cəhdləridir. Bunu erməni millətçiləri özləri də yaxşı bilirlər. Ona görə heç Ermənistanın özü də Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində elan olunmuş qurumun "müstəqilliyini" tanımamışdır. Baxmayaraq ki, informasiya məkanında bu mövzuda geniş müzakirələr aparılır, qeyri-qanuni yaradılmasına bax-

mayaraq qondarma qurum müstəqil qurum kimi təqdim olunur, onun dövlət “atributları”, xaricdəki nümayəndəlikləri haqqında geniş məlumat verilir.

Erməni informasiya məkanı belə bir görüntü yaratmağa çalışır ki, qondarma qurumun xarici siyasəti beynəlxalq hüququn hamılıqla qəbul olunmuş prinsipləri və normaları əsasında aparılır. İddia olunur ki, qondarma qurum öz xarici siyasətini aparır, digər dövlətlərlə və beynəlxalq təşkilatlarla əlaqələr yaradır, rəsmi nümayəndəliklərini beynəlxalq və regional konfransların işinə göndərir. Xarici siyasətə rəhbərlik etmək üçün qondarma qurumun Xarici İşlər Nazirliyinin olduğu da bildirilir. Verilən informasiyalara görə hazırda qondarma qurumun Ermənistan, Rusiya, ABŞ, Fransa, Almaniya, Avstraliya və Livanda daimi nümayəndəlikləri vardır. Erməni informasiya ideoloqları qondarma qurumun hətta xaricdə konsul xidmətlərinin olmasından və onun vətəndaşlarının maraqlarının xaricdə qorumasından da söz açırlar. Erməni informasiya ideoloqlarına görə, qondarma qurumun Xarici İşlər Nazirliyi və xaricdəki daimi nümayəndəlikləri qondarma qurumun beynəlxalq aləmdə real obrazının təmsil edilməsi üzərində çox çalışırlar. Guya, hazırda tamhüquqlü dövlət kimi formalaşmaqda olan Dağlıq Qarabağ Respublikasında (?) demokratik dəyərlər, insan hüquqları əsas prinsiplərdir (146).

Əslində isə erməni informasiya vasitələrinin təbliğatlarının əksinə olaraq qondarma qurumun beynəlxalq əlaqələrinin mənzərəsi tamamilə başqa bir şəkildədir. Hər şeydən əvvəl dünyanın heç bir dövlətinin bu qondarma qurumu tanımaması onun mövcudluğunun qeyri-qanuniliyindən xəbər verir. Nüfuzlu beynəlxalq təşkilatların rəsmi sənədlərində də qondarma qurumun iddia etdiyi ərazilərin işğal edilmiş Azərbaycan əraziləri kimi təsbit olunması (bu barədə aşağıda danışılacaqdır) qondarma qurumun beynəlxalq informasiya mənzərəsinin də obyektiv reallığa əsaslanmadığından xəbər verir. Qondarma qurumun xaricdəki nümayəndəlikləri də rəsmi siyasi təşkilatlar kimi deyil, adi humanitar təşkilatlar kimi qeydə alındığı və onların təmsilçilik hüququnun tanınmadığı da məlumdur. Hətta qondarma qurumun rəhbərlərinin xarici ölkələrə səfərləri zamanı onların rəsmi şəxslər tərəfindən rəsmi şəkildə qəbul edilməməsi də gizli deyil. Məsələn, 2011-ci ilin mart ayında Fransanın “Le Figaro” qəzeti yazırdı ki, Fransaya səfərə gələn qondarma qurumun rəhbəri Bako Sakyany görüşmək istədiyi Fransa rəsmilərindən rədd cavabı almışdır. Qəzet qondarma qurumu kimsə tərəfindən tanınmayan bir qurum kimi təqdim edirdi (147).

Qondarma qurumun real siyasi mənzərəsi ondan ibarətdir ki, bu qurum qeyri-qanuni şəkildə Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində heç bir beynəlxalq normaya əsaslanmadan elan edilmişdir. Cinayətkar və qeyri-qanuni qurum olduğu üçün dünya ölkələri onu tanımır və Ermənistan da özlüyündə Dağlıq Qarabağ Respublikasının (?) cinayətkar bir qurum olduğunu və onu tanıyacağı halda güclü beynəlxalq qınaqla üzbəüz qalacağını bildiyindən belə bir riskə gedə bilmir. Məhz bunun nəticəsidir ki, qondarma qurumun tanınması müstəqil Ermənistan parlamentində gündəmə gələndə nəinki Ermənistan rəsmiləri, hətta özünü beynəlxalq hüquq subyekti kimi təqdim etməyə çalışan qondarma qurumun nümayəndələri də məsələnin dondurulması təklifini irəli sürürlər. Məsələn, erməni informasiya məkanında ifrat millətçiliyin təmsilçisi kimi tanınan Ermənistan xarici işlər nazirinin müavini Şavarş Koçaryan məsələnin sonuncu dəfə Ermənistan parlamentinin müzakirəsinə çıxarıldığı zaman bildirirdi ki, hazırkı şərait Dağlıq Qarabağ Respublikasının (?) müstəqilliyinin tanınması üçün əlverişli şərait deyildir. Onun sözlərinə görə, Arsax o zaman tanınmalıdır ki, bu tanınmanın maksimal səmərəsi olsun (148).

Erməni informasiya məkanının daha bir radikal nümayəndəsi, Dağlıq Qarabağ münacişəsinin saxta informasiya modelinin təmsilçilərindən biri, eyni zamanda qondarma qurumun rəsmilərindən olan David Babayan da Qarabağın tanınmasının vaxtaşırı Ermənistan parlamentinin müzakirəsinə çıxarılmasını yolverilməz hesab edirdi. Onun sözlərinə görə, Ermənistan istənilən vaxt qondarma qurumu tanıya bilər. Lakin bunun baş verməsi üçün ciddi siyasi hadisələr baş verməlidir (149).

Sual oluna bilər: – Əgər qondarma qurumun müstəqilliyinin elan edilməsi sovet qanunları və beynəlxalq hüquq normaları əsasında baş veribsə, onda hansı siyasi şəraitin yetişməsinə ehtiyac vardır?

Bəzi erməni millətçiləri qondarma quruma qondarma görüntü verilməsinin heç də tərəfdarı deyil və Dağlıq Qarabağdakı reallığın açıq etiraf edilməsinin tərəfdarıdır. Məsələn, erməni eksperti Georgi Vanyan elə informasiya məkanında etiraf edirdi ki, Azərbaycan torpaqları Ermənistan tərəfindən işğal olunub (150).

Qarabağ separatizminin öncüllərindən biri, qondarma qurumun “müdafə ordusunun” komandanı olmuş Arkadi Karapetyan isə bir qədər irəli gedərək Dağlıq Qarabağın Ermənistanla birləşdirilməsinin zəruriliyini qeyd edirdi. Onun fikrincə, qondarma qurumun müstəqilliyi məsələsinin Ermənistan parlamentinə çıxarılması gülünc məsələdir. Sonra da əlavə edir ki, Dağlıq Qarabağda yaşayanlar yaxşı bilirlər ki, qondarma qurum real-

lıqda Ermənistanın bir hissəsidir. Buna görə də vəziyyəti mürəkkəbləşdirməyin və ya vaxt itirməyin mənası yoxdur. Sadəcə olaraq, Qarabağın Ermənistana birləşdirilməsi de-yure tanınmalıdır (151).

Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində elan edilmiş qondarma qurumun qəbul olunacaq informasiya modelinin yaradılması üçün bu qurumun demokratik institutlarının inkişafı, söz azadlığı, plüralizm, iqtisadi inkişafı, demokratik seçkiləri haqqında informasiya məkanına saysız-hesabsız informasiyalar çıxarılır. Bu məqsədlə bütün erməni informasiya vasitələri səfərbərliyə alınmışdır. Amma qondarma qurumun bütün həyatı haqqında erməni informasiya-təbliğət maşınının yaratmaq istədiyi təsəvvürlərlə obyektiv informasiyaların yaratdığı təsəvvürlər xeyli fərqlidir. Məsələn, 2010-cu il may ayının 23-də qondarma qurum ərazisində parlament seçkiləri keçirildi. Bu seçkilərin keçirilməsi ərəfəsində erməni informasiya məkanında qondarma qurumun yetkin dövlət olması, bu dövlətdə demokratik dəyərlərin inkişaf etdirilməsi, bütünlükdə qeyri-obyektiv informasiya mənzərəsi yaradılması üçün dövrüyyəyə çoxlu informasiya materialları buraxıldı. Bununla belə, erməni millətçiləri və informasiya ideoloqları öz niyyətlərinə nail ola bilmədilər. Onların qondarma qurumun yeni imici ilə bağlı ictimai şüura yeritmək istədikləri informasiya modeli qəbul olunmadı. Birləşmiş Millətlər Təşkilatı, Avropa Şurası kimi beynəlxalq təşkilatlar, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli üzrə Minsk Qrupunun həmsədrləri, böyük dövlətlər bəyanat verərək qondarma quruma keçirilmiş parlament seçkilərini tanımadıqlarını bildirdilər (152).

Bu seçkilərin ermənipərəst informasiya təqdimatı baxımından “Panorama.am” saytında çap olunmuş bir yazı maraq kəsb edir. Bu yazıda Ermənistan prezidentinin Brüsselə səfərindən danışılır. Ermənistan prezidentinin qondarma qurumun ərazisindəki seçkilərə münasibəti açıqlanır. Eyni zamanda, imzasız dərc olunmuş bu yazının müəllifi də həmin seçkilərə öz yanaşmasını oxuculara çatdırır. Hadisələrin erməni nöqtəyi – nəzərindən təqdim edilməsi və informasiya məkanına yanlış təsəvvürlərin buraxılması baxımından müəllifin bu münasibəti bütünlüklə münaqişəyə erməni baxışının klassik ifadəsi sayıla bilər. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, dünya birliyi qondarma qurum ərazisindəki seçkiləri tanımadı. Müəllif dünya birliyinin bu obyektiv mövqeyinin mahiyyətinin açılmasına heç bir maraq göstərmir və dünya birliyinin həmin obyektiv mövqeyinin qondarma seçkilərlə bağlı Azərbaycan tərəfinin qaldırdığı təbliğat isterikasından irəli gəldiyini söyləyir. Informasiya istehlakçılarına da belə bir dezinformasiya çatdırılır ki, guya Azərbaycan tərəfi dünya birliyini seç-

kiləri tanımamaq haqqında bəyanat verməyə məcbur edib. Onun fikrincə, hətta işlədilən ifadələr belə Bakı təbliğatçıları tərəfindən hazırlanıb. Müəllifə görə, Ermənistan prezidenti Azərbaycanın bu cəhdlərinin qarşısını ala bildi. Oxucularda maraq yaratmaq istəyən müəllif bunun üçün Ermənistan prezidentinin nə etdiyini təsvir etmir. Yalnız onu bildirir ki, Ermənistan prezidenti qondarma seçkilər haqqında öz mövqeyini açıqlayıb. Ermənistan prezidentinin bu barədə mövqeyinin nədən ibarət olacağı isə onsuz da aydındır. O hər vasitə ilə Dağlıq Qarabağda seçkilər keçirilməsinə haqq qazandırır və dünya birliyini həmin qondarma seçkiləri nə üçün tanımamasını da təəccüblə qarşılayır. O sonra əlavə edir ki, Qarabağda seçkilərə alternativ yoxdur və normal haldır ki, Dağlıq Qarabağ Respublikasının (?) xalqı şəffaf və demokratik seçkilər keçirməyə nail olub (153).

Müəllif daha sonra əlavə edir ki, Azərbaycanın qulaqlarına xoş gəlmək üçün bəyanat yayan şəxslərin Ermənistan prezidentinin bu arqumentinin qarşısında bir söz deyə biləcəyini güman etmək çətindir. Qeyd olunur ki, Ermənistan prezidenti ilə görüşdən sonra bütün Qərb fəalları (?) razı qaldılar və qeyd etdilər ki, onlarda daha Qarabağ məsələsinə müdaxilə etmək arzusu qalmayıb və onlar Minsk Qrupu çərçivəsində aparılan danışıqlara yardım edəcəklər. Məlumatsız oxucuda belə bir təsəvvür yaranırsa bilər ki, doğrudan da Ermənistan haqlı mövqeyə malikdir və Ermənistan prezidentinin Brüsselə səfərindən sonra Qərbdə Dağlıq Qarabağ münaqişəsi haqqında erməni mövqeyi hakim olacaqdır. Lakin bunlar erməni informasiya-təbliğat maşınının informasiya təsirinin gücləndirilməsi üçün ortaya atdıqları hay-küydən başqa bir şey deyildir. Erməni informasiya ideoloqlarının informasiya məkanındakı yeni dezinformasiyalarına baxmayaraq, 2011-ci ilin əvvəlində Fransa, Almaniya, Böyük Britaniya, İspaniya, İtaliya, Macarıstan kimi Avropa dövlətləri, habelə Kanada və Avstraliya Dağlıq Qarabağ və onun ətrafındakı ərazilərin işğal olunmuş ərazilər olduğunu bir daha təsdiq etdi və öz vətəndaşlarının da həmin ərazilərə səfər etməsini məsləhət bilmədi (154).

Erməni informasiya məkanında qondarma qurumun informasiya ideoloqları tərəfindən uydurulan müəyyən elementlərin nə dərəcədə qeyri-obyektiv olduğunu bəzən elə ermənilər tərəfindən sızdırılan məlumatlardan da yəqin etmək olar. Məsələn, qondarma qurumun daxili və xarici siyasətinin vəziyyəti, siyasi plüralizmin uydurulduğu barədə aşağıdakı fikirlər maraqlıdır. Qarabağ separatçılığının təşəbbüskarlarından olan Arkadi Karapetyan müsahibələrindən birində qeyd edirdi ki, Ermənistanda az-çox

xarici siyasət görüntüsü yaradılmasına cəhd göstərilir. Arsaxda isə nə siyasət var, nə də siyasətçilər, nə də siyasətşünaslar (155).

Erməni politoloqlarının və ideoloqlarının çoxu etiraf edirdi ki, Dağlıq Qarabağda müxalifət və müxalifətçilik yoxdur. Müxalifət adına iddia edənlər də yalnız öz şəxsi maraqlarını güdürlər. Dağlıq Qarabağda müxalifətdə olmaq faydalı deyil. Helsinki Təşəbbüs Komitəsinin Qarabağ üzrə koordinatoru Karen Oqancanyan isə qeyd edir ki, Qarabağ hazırda bütünlüklə Ermənistandan asılı vəziyyətdədir. Dağlıq Qarabağ Respublikasının (?) prezidentinin kim olmasını məhz Ermənistan hakimiyyəti müəyyənləşdirir (156).

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, 2010-cu ilin oktyabr ayında Xankəndində kütləvi informasiya vasitələri nümayəndələrinin “beşinci ümumerməni forumu” adlı bir toplantı təşkil edildi. Tədbir Ermənistan hakimiyyəti tərəfindən təşkil edilmişdi və hətta Ermənistan prezidenti də tədbir iştirakçıları ilə görüşdü. Tədbirə gələnlər yalnız deyilənləri deyil, həm də Dağlıq Qarabağdakı realıqları izləyə bildilər. Bunlar isə onların informasiya kanalları ilə aldıkları məlumatlarla eynilik təşkil etmirdi. Məsələn, xarici ölkələrdən olan erməni jurnalistlər şahid oldular ki, Dağlıq Qarabağda söz azadlığı və fikir plüralizmi yoxdur, bölgədə mövcud olan problemlər haqqında insanlar öz narazılıqlarını ifadə edə bilmirlər. Hətta onların hüquqlarının pozulması ilə bağlı olan narazılıqlarını da gizli şəkildə, pıçıltı ilə bir-birinə söyləyirlər. Dağlıq Qarabağda nəşr olunan qəzetlərdən heç biri azad fikirliliyi əksətdirən yazıları çap etmir. Burada azad mətbuat isə, ümumiyyətlə, mövcud deyil (157).

İşğal edilmiş ərazilərdə elan edilmiş qondarma qurumun hazırda iqtisadi baxımdan inkişaf edən, əhalisinin güzəranı günü-gündən yaxşılaşan, sənayesi, kənd-təsərrüfatı dirçəlişdə olan bir qurum olması haqqında da informasiya məkanında çoxlu məlumatlarla rastlaşmaq mümkündür (158).

Bu informasiya materiallarından belə çıxır ki, xarici aləmə yeganə çıxış yolu blokadada və iqtisadiyyatı çökməkdə olan Ermənistanla olan, əhalisinin yarısı miqrasiya etmiş, büdcəsinin yarından çoxu Ermənistan tərəfindən təmin edilən Dağlıq Qarabağın iqtisadiyyatı yüksələn xətlə inkişaf etməkdədir. Son bir neçə il ərzində Dağlıq Qarabağın ümumi daxili istehsalının hətta orta hesabla 10 faizdən çox artdığı göstərilir.

2010-cu ilin oktyabr ayında ümumerməni informasiya forumunda iştirak etmək üçün Xankəndində olmuş Oliver adlı erməni isə tamam başqa bir mənzərəni ortaya qoyurdu. O, Fransadan gəlmiş erməni idi. Oliverə görə, Xankəndində yerli əhalinin hamısı ağır həyat şəraitindən, ma-

lik olduqları problemlərdən danışdırdılar. Hər yerdə insanlar nəyi vardısı satlığa qoymuşdular – avtomobil, ev, tikili və s. İnsanların çoxu Qarabağlı tərək etmək istəyirdilər. Sonra da Oliver belə bir qənaətə gəlirdi ki, yerli hakimiyyət insanların həyatını qəsdən dözülməz edib. Çünki buradakı insanların bir az pulu olsaydı, onların hamısı köçüb gedərdilər (159).

Fransadan olan erməni jurnalistini təəccübləndirən yalnız bu deyildi. Oliver ona da təəccübünü gizlədə bilmirdi ki, Xankəndi əhalisi Azərbaycan-Ermənistan münaqişəsinin həllinə ciddi bir maraq göstərmirdilər. O, hətta özü də Qarabağla bağlı təbliğat aparmağa cəhd göstərməyə çalışmışdı. Əvəzində isə yerli əhalidən aşağıdakıları eşitmişdi: “Kimlərsə gəlirlər bura, bilmirsən ermənidir, yoxsa fransız-anlamaq olmur. Siz hamınız orada yaşayırınsız, xaricdə, pendir yağ içində üzən kimi. Siz gəlin bir az da burada yaşayın, onda biləcəksiniz ki, hər günü başa vurmaq nə deməkdir... Baxın bir, bizi də yada salıblar. Kim deyir ki, xalqın istəyi əsasdır? Nədənsə mən o qüdrətlilərdən heç kimi görməmişəm. Gəlsin məndən soruşsun ki, nə istəyirəm? Əgər iş müharibəyə çatsa, onda xalqı da yada salacaqlar. Çünki müharibə etməyə xalq gedəcək, bu oyunları ortaya atanlar isə yox” (160).

Əslində, Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində elan olunmuş qondarma qurumun daha obyektiv informasiya modeli Xankəndinin sadə əhalisinin yuxarıda söylədiyi fikirlərdir. Erməni informasiya ideoloqları bu fikirləri ört-basdır etmək, fərqli bir təsəvvür yaratmaq üçün informasiya məkanını qəlp məlumatlarla doldururlar. Lakin onların bu saxta canfəşanlıqına alternativ olan fikirlər də mövcuddur və həmin fikirlər daha real mənərə yaradır.

4. Beynəlxalq təşkilatların Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı mövqeyinin informasiya təqdimatı

Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin əhatə etdiyi ərazilər enerji qaynaqları ilə kifayət qədər zəngin olan bir bölgədə, Şərq və Qərbin kəsişməsində xüsusi geosiyasi çəkisi olan coğrafi məkanda yerləşdiyi üçün böyük dövlətlərin, regional güc mərkəzlərinin, beynəlxalq təşkilatların diqqət mərkəzində dayanan bir məsələdir. Ona görə də həm münaqişənin fəal hərbi fazaya keçdiyi ilk zamanlardan bu məsələyə nüfuzlu beynəlxalq və regional təşkilatlar öz münasibətlərini bildirməyə, problemin həllinə yardımçı olmağa çalışmışlar. Hazırda da Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı beynəlxalq təşkilatların vaxtaşırı konkret münasibət bildirməsi ilə rastlaşmaq

mümkündür. Xüsusilə, ATƏT-in Minsk Qrupu münaqişənin həllində vasitəçi kimi bu proseslərdə xüsusi yerə malikdir. Nüfuzlu beynəlxalq və regional təşkilatların demək olar ki, hamısı müxtəlif vaxtlarda Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı konkret qərarlar qəbul etmiş, ya da öz mövqeyini bəyan etmişdir. Bu təşkilatların qərarları və münasibətləri həm Azərbaycan, həm də Ermənistan tərəfindən izlənilir və hər tərəfin informasiya-təbliğat maşını da beynəlxalq təşkilatların mövqələrinə öz münasibətini bildirir və bir çox hallarda həmin mövqələr informasiya məkanına tərəflərin maraqları prizmasından çıxarılır.

Ermənistanın və dünya ermənilərinin bu münaqişəyə münasibəti Azərbaycan ərazilərinin işğalı üzərində formalaşmışdır. Ermənistan rəhbərliyinin, erməni millətçilərinin Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə münasibəti heç də beynəlxalq normalarla, yəni suveren dövlətlərin ərazi bütövlüyünün tanınması ilə müəyyənəlməmişdir. Dünya erməniliyi və o cümlədən Ermənistan rəhbərliyi Dağlıq Qarabağı, onun ətrafında işğal olunmuş əraziləri “tarixi” erməni torpaqları saymaqla kifayətlənmiş, hətta Azərbaycana qarşı yeni-yeni ərazi iddiaları irəli sürürlər. Ona görə də beynəlxalq təşkilatların mövqeyində Azərbaycanın ərazi bütövlüyü tanınırsa, Ermənistanın Azərbaycana qarşı işğalçılıq siyasəti qınanırsa və Dağlıq Qarabağ Azərbaycanın tərkib hissəsi kimi tanınırsa, həmin mövqələr erməni tərəfindən qəbul olunmur və informasiya məkanında həmin mövqələrə özünəməxsus erməni münasibəti ifadə olunur və informasiya istehlakçıları da erməni yozumlarının və təqdimatlarının təzyiqinə məruz qalırlar. Beynəlxalq təşkilatların Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı obyektiv qərarlarının erməni informasiya təqdimatında, adətən, aşağıdakı üsullardan istifadə olunur:

- beynəlxalq təşkilatların mövqeyinin əhəmiyyətsizliyi və birtərəfli olması qeyd olunur;
- beynəlxalq təşkilatların mövqeyi təhrif olunur, bu mövqənin mahiyyəti deyil, qeyri-xarakterik tezləri ictimaiyyətə çatdırılır;
- beynəlxalq təşkilatların mövqeyinə qarşı ermənilərin “daha obyektiv” münasibəti informasiya məkanına çıxarılır;
- tanınmış ekspertlər kimi təqdim olunan şəxslərin beynəlxalq təşkilatların mövqeyinə ermənipərəst münasibəti açıqlanır;
- informasiya məkanında dezinformasiya və şantajlar artır. Mövqə ifadə edən beynəlxalq təşkilatlar, onun ayrı-ayrı nümayəndələri, Azərbaycan rəsmiləri qeyri-obyektivlikdə günahlandırılır;

– erməniliyin hamiləri, erməni diasporu informasiya məkanına səfərbər olunur;

– Azərbaycanın erməniliyə qarşı təcavüzkarlığının əsaslandırılması üçün kütləvi informasiya-təbliğat kampaniyası başlanır;

– erməni informasiya məkanına alternativ erməni münasibətinin çıxarılmasının qarşısı alınır.

Son illər erməni informasiya-təbliğat maşını bu istiqamətdə kifayət qədər fəal işləmək məcburiyyətindədir. Çünki Azərbaycan rəhbərliyinin apardığı xarici siyasət nəticəsində beynəlxalq təşkilatlar bir-birinin ardınca Azərbaycanın ədalətli mövqeyini və ərazi bütövlüyünü dəstəkləyən bəyanatlar verməkdə davam edirlər. Erməni informasiya-təbliğat maşını isə bu obyektiv beynəlxalq mövqenin və bəyanatların neytrallaşdırılması üçün özünəməxsus informasiya fəallığı nümayiş etdirirlər. Erməni informasiya ideoloqları yeri gəldi-gəlmədi çox tez-tez Azərbaycan informasiya məkanının isterikada olmasını böyük səxavətlə informasiya mövzusunə çevirirlər. Amma həqiqət budur ki, işğal olunmuş ərazilərin boşaldılması zərurəti və bu zəruriliyin beynəlxalq təşkilatların mövqelərində də öz əksini tapması erməni informasiya məkanında real isterika yaradır. Sonra da hər vasitə ilə münaqişənin nizamlanma prosesinə Ermənistanın yanaşmasının doğruluğunun əsaslandırılmasına cəhd göstərilir.

Münaqişə tərəfləri münaqişənin nizamlanmasının uzunmüddətli proses olduğunu qəbul edirlər, lakin bu prosesin hansı elementlərdən ibarət olmasına dair baxışları müxtəlifdir. Ermənistanın belə baxışları Ermənistan prezidentinin, digər erməni rəsmilərinin çıxışlarında və bəyanatlarında öz əksini tapmışdır. Ermənistan beynəlxalq vasitəçilərin də baxışlarının məhz həmin elementlər üzərində qurulmasına və bu yanaşmaya digər beynəlxalq təşkilatlardan da dəstək alınmasına çalışır. İnformasiya məkanına çıxarılan bəyanatları, materialları təhlil etməklə Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli prosesinə erməni mövqeyini aşağıdakı kimi ümumiləşdirmək mümkündür:

– Qarabağ erməniləri məcburi müharibəyə cəlb ediləblər. Dağlıq Qarabağ xalqının öz müqəddəratının müəyyənləşdirilməsi məsələsi həll edilməsə, münaqişə həll olunmayacaq;

– Qarabağ münaqişəsinin əsas məsələsi Dağlıq Qarabağ xalqının müstəqilləşmə hüququnun təmin edilməsidir;

– Azərbaycan Dağlıq Qarabağ xalqının müstəqillik hüququnu tanımalıdır;

– Dağlıq Qarabağ xalqının təhlükəsizliyinə zəmanət verilməlidir;

– münaqişənin həlli ilə bağlı tamhüquqlu danışıqlar Dağlıq Qarabağ Respublikasının (?) müzakirələrə cəlb edilməsi ilə ola bilər;

– Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin nizamlanması yalnız Minsk Qrupu formatında aparılmalıdır;

– Minsk Qrupu formatının dəyişdirilməsi münaqişənin həllinin uzadılması və destruktivlik deməkdir;

– Minsk Qrupu çərçivəsində də münaqişənin tezliklə həllini gözləmək doğru deyildir. Çünki görülməli olan işlər çoxdur;

– münaqişənin həllinin yeganə yolu Dağlıq Qarabağda referendum keçirilməsi və ya 1991-ci ildə keçirilən referendumun təsdiqlənməsidir;

– münaqişə ilə bağlı danışıqları Ermənistan aparır. Çünki Azərbaycan Dağlıq Qarabağla danışmaq istəmir;

– münaqişənin həllində Azərbaycan tərəfi daha çox təbii ehtiyatlarına və neftdən gələn dollarlara arxalanır, Azərbaycan silah alır və problemi silahla həll etmək istəyir;

– Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllində üç prinsip – zor işlədilməməsi, öz müqəddəratını müəyyənləşdirmə və ərazi bütövlüyü əsas götürülməlidir;

– Qarabağın gələcək taleyinin həll edilməsi üçün Azərbaycan bütün şanslarını itirib (161).

İnformasiya məkanında buna oxşar digər fikirlərlə də rastlaşmaq mümkündür ki, mahiyyət etibarilə onlar bir-birindən elə də fərqlənmir. Erməni rəsmiləri və millətçiləri də beynəlxalq təşkilatların mövqeyində məhz yuxarıda sadalananlara yaxın olan bir mövqeni görmək istəyirlər. Həmin mövqeni görməyəndə isə erməni informasiya-təbliğət məşını ictimai rəyə məhz erməni baxışlarının yeridilməsi ətrafında fəaliyyəti genişləndirirlər.

Azərbaycan tərəfinin isə münaqişənin nizamlanması prosesi ilə bağlı mövqeyi belədir:

– Azərbaycanın ərazi bütövlüyü danışıqların mövzusu deyil;

– Azərbaycanın işğal olunmuş torpaqları geri qaytarılmalıdır;

– Azərbaycan ərazisində ikinci erməni dövlətinin yaranmasına icazə verilməyəcək;

– Dağlıq Qarabağa Azərbaycan tərkibində ən yüksək muxtariyyət statusu verilə bilər;

– öz ev-əşiyindən didərgin düşmüş azərbaycanlılar evlərinə qaytarılmalıdır;

- Dağlıq Qarabağ münaqişəsi beynəlxalq hüquq normaları, BMT Təhlükəsizlik Şurasının 4 qətnaməsi əsasında həll edilməlidir;
- Azərbaycan razılıq verməyəcəyi halda heç kim qanunsuz Dağlıq Qarabağ qurumunu müstəqil qurum kimi tanımayacaq;
- Azərbaycan vətəndaşları ev-eşiklərinə qayıtdıqdan sonra Dağlıq Qarabağa müvəqqəti status verilə bilər;
- Ermənistandan fərqli olaraq Azərbaycanın etnik təmizləmə aparmaq niyyəti yoxdur;
- Dağlıq Qarabağda Azərbaycan və erməni icması birlikdə yaşamalıdır;
- Ermənistan danışıqlarda səmimi deyil və danışıqları süni şəkildə uzadır;
- erməni tərəfi özündə siyasi iradə tapıb beynəlxalq təşkilatların qərarlarını yerinə yetirməlidir;
- ermənilər mülki şəxslərə hücum edilməsinə son qoymalıdır;
- Azərbaycan və erməni icması arasında qarşılıqlı və sıx etimad gücləndirilməli, humanitar sahədə xüsusi proqramlar həyata keçirilməlidir;
- münaqişənin dondurulmuş şəkildə saxlanmasına cəhd göstərilməsi Azərbaycanın təhlükəsizliyinə təhdiddir (162).

Göründüyü kimi, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin nizamlanması prosesinə tərəflərin mövqeyi bir-birindən kifayət qədər fərqlənir və bu fərqlilik beynəlxalq təşkilatların mövqeyinə münasibətdə də özünü nümayiş etdirir.

a) Minsk Qrupunun vasitəçilik fəaliyyətinin informasiya təqdimatı

Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin nizamlanması üçün ilk beynəlxalq cəhd 1991-ci ilin sentyabrında Rusiya və Qazaxıstan prezidentləri tərəfindən göstərildi. Bu dövr elə bir dövr idi ki, Rusiyanın və Qazaxıstanın müstəqil dövlətlər kimi formalaşması gedirdi. Lakin onlar ayrılıqda hələ beynəlxalq və regional təşkilatların üzvləri deyildilər. Bununla belə, bu ölkələrin prezidentləri münaqişənin nizamlanmasına ilk cəhd göstərdilər. Onlar birlikdə Bakıda, İrəvanda və Xankəndində oldular və onların vasitəçilik cəhdinin nəticəsi kimi 1991-ci il sentyabrın 23-də Jeleznovodskda Jeleznovodsk bəyannaməsi adlı bir sənəd imzalandı. Bəyannamə Azərbaycan və Ermənistan rəhbərləri tərəfindən də imzalandı. Münaqişənin nizamlanmasına bu bəyannamənin elə bir təsiri olmasa da, onun müddəalarını eyni zamanda Rusiya və Qazaxıstan prezidentlərinin bu münaqişənin həllinə yanaşması kimi qiymətləndirmək olar.

Münaqişənin nizamlanması sahəsində daha real vasitəçilik ATƏT-in Minsk Qrupunun üzərinə düşür. 1992-ci il yanvar ayının 31-də ATƏT xarici işlər nazirləri şurasının Parisdə keçirilən iclasında Azərbaycan və Ermənistan bu təşkilata üzv seçildilər və elə həmin iclasda da qərara alındı ki, regiona təşkilatın məruzəçisi göndərilsin. ATƏT şurasının 1992-ci il martın 24-də Helsinkidə keçirilən iclasında isə qərara alındı ki, xüsusi bir vasitəçi dövlətlər qrupu yaradılsın və həmin vasitəçi qrup Qarabağ münaqişəsinin tam şəkildə nizamlanması üçün danışıqlar prosesini hazırlasın və onun nəticələri 1993-cü ilin yayında Minskə keçirilməsi planlaşdırılan konfransda müzakirə olunsun. Güman edilirdi ki, Minsk konfransı çağırılanadək Qarabağ münaqişəsinin nizamlanması ilə bağlı razılaşmalar əldə ediləcək və Minskə də bu razılaşmalar sənədləşdiriləcəkdir. Sonradan Minsk Qrupu adlandırılan vasitəçilər qrupuna Azərbaycan, Ermənistan, Belorus, Almaniya, İtaliya, Rusiya, ABŞ, Türkiyə, Finlandiya, Fransa və İsveç daxil idi. Lakin təyin olunan vaxta münaqişənin nizamlanması ilə bağlı ciddi razılaşma əldə etmək mümkün olmadı. Ona görə də Minsk konfransının çağırılması qeyri-müəyyən vaxta qədər təxirə salındı. ATƏT sammitinin Budapeştdə keçirilən 6 dekabr 1994-cü il tarixli iclasında isə Minsk Qrupunun həmsədrləri institutu yaradıldı və Rusiya, ABŞ və Fransa Minsk Qrupunun həmsədrləri seçildilər (163).

Keçən əsrin sonlarında Minsk Qrupunun fəaliyyəti son dərəcə sönük keçmişdir. Əslində, bu günə kimi də bu təşkilatın münaqişənin nizamlanmasına təsir edə biləcək ciddi bir fəaliyyəti yoxdur. Minsk Qrupu müəyyən vaxtlarda, xüsusilə, son 5–7 il ərzində müəyyən bəyanatlar və təkliflərlə çıxış etmişdir ki, bunlar da erməni tərəfinin müxtəlif informasiya yozumları ilə qarşılaşmışdır.

1997–1998-ci illər arasında münaqişənin nizamlanması ilə bağlı Minsk həmsədrləri tərəfindən münaqişə tərəflərinə bir neçə təklif təqdim olundu. Bu təkliflər sırasında münaqişənin “paket şəklində həlli”, “mərhələli həlli”, “ümumi dövlət” variantı təklif olundu. Qeyd etmək lazımdır ki, bu təkliflər üzrə müzakirələr kifayət qədər gizli aparılırdı və ona görə də informasiya məkanında bu müzakirələrin detalları haqqında lazımi məlumat mövcud deyildi. Ümumiyyətlə, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin Minsk Qrupu həmsədrlərinin vasitəçiliyi ilə nizamlanma prosesində daha çox şəffaflıq Madrid prinsiplərinin meydana çıxmasından sonra yarandı. Hazırkı tədqiqatda da, əsasən, Madrid prinsiplərinin müzakirə obyektinə çevrilməsindən sonra erməni informasiya məkanında baş verən proseslər nəzərdən keçirilmişdir.

Yeni əsrin ilk illərində Minsk Qrupu həmsədrlərinin vasitəçiliyi ilə ölkə prezidentinin bir neçə görüşü nəticəsiz qalandan sonra həmsədrlər konkret təkliflər hazırladılar və həmin təkliflər 2007-ci ilin noyabrında Madriddə Azərbaycan və Ermənistan tərəflərinə təqdim olundu. Madrid prinsipləri adlanan bu sənəddə münaqişənin nizamlanmasının baza prinsipləri öz əksini tapmışdır (164).

Madrid prinsipləri tərəflərə 2007-ci ilin sonlarında təqdim olunsada, onun məzmunu uzun müddət ictimaiyyətə açıqlanmadı. Ona görə də bu sənəd ətrafında istər rəsmi dairələrdə, istərsə də informasiya aləmində mücərrəd proqnozlar, analizlər verildi. Erməni informasiya məkanında sənədin mahiyyətinin erməni yozumu da istisna deyildi. Bu baxımdan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı 2008-ci il informasiya məkanı üçün kifayət qədər gərgin bir il hesab etmək olar. Mövcud olan siyasi gərginliyə bir aydınlıq gətirilməsi baxımından 2008-ci ilin noyabr ayının 2-də Rusiya, Azərbaycan və Ermənistan prezidentlərinin Moskva ətrafında görüşü və birgə bəyanatın imzalanması oldu. Mayndorf bəyannaməsi kimi tanınan həmin bəyannamə münaqişənin atəşkəs dövründə Azərbaycan və Ermənistan prezidentlərinin iştirakı ilə imzalanan ilk sənəd idi. Rusiyanın Minsk Qrupunun həmsədri olmasını, habelə Minsk Qrupunun həmsədrlərinin Mayndorfda olmasını nəzərə alaraq Mayndorf bəyannaməsini Minsk prosesi çərçivəsində imzalandığını qəbul etmək olar.

Mayndorf bəyannaməsi həm Azərbaycan və Ermənistanda, həm də münaqişə ilə maraqlanan tərəflərdə maraqla qarşılandı. Hər iki tərəfin informasiya məkanında da bu sənədin imzalanması ciddi şəkildə araşdırıldı və ona gen-bol münasibət bildirildi.

Mayndorf bəyannaməsi cəmi beş bənddən ibarət idi. İlk bənddə tərəflər Cənubi Qafqazda vəziyyətin sağlamlaşdırılmasına, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin siyasi nizamlanması yolu ilə sabitliyin və təhlükəsizliyin təmin edilməsinə çalışacaqlarını bildirdilər. Həmin bəyannamədə o da qeyd olunurdu ki, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin beynəlxalq hüququn norma və prinsipləri, habelə bu sahədə qəbul olunan qərar və sənədlər əsasında həll olunmalıdır ki, bu da bölgədə iqtisadi inkişafı və hərtərəfli əməkdaşlığa geniş zəmin yaradacaqdır.

İkinci bənddə deyilirdi ki, ATƏT-in Minsk Qrupu həmsədrlərinin vasitəçilik cəhdləri onların münaqişə tərəfləri ilə 2007-ci il noyabr ayının 29-da Madriddə görüşməsi və siyasi tənzimləmənin əsas prinsiplərinin hazırlanması məqsədi ilə gələcək müzakirələrin böyük əhəmiyyəti vardır.

Üçüncü bənddə tərəflər sülh şəraitində nizamlanmanın bütün aspekt və mərhələlərinin hüquqi öhdəlikli beynəlxalq zəmanətlə müşayiət olunmasını razılaşırdılar.

Dördüncü bənddə Azərbaycan və Ermənistan prezidentləri bu istiqamətdə işin davam etdirilməsini, o cümlədən gələcəkdə yüksək səviyyəli görüşlərdə Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin siyasi tənzimlənməsinin razılaşdırılması üzərində işlərin davam etdirilməsi haqqında razılığa gələrək xarici işlər nazirlərinə tapşırdılar ki, ATƏT-in Minsk Qrupu həmsədrləri ilə qarşılıqlı əlaqədə danışıqlar prosesini sürətləndirsinlər.

Beşinci bənddə isə tərəflər nizamlanmanın əldə edilməsi istiqamətində etimadın gücləndirilməsi üzrə lazımi tədbirlərin həyata keçirilməsinə şərait yaradılmasının dəstəklənməsini vacib sayırdılar (165).

Göründüyü kimi, bəyannamədə ümumi ifadələr kifayət qədər çoxdur və ona görə də ümumi ifadələrin şərhə ətrafında müxtəlif yozumlar və şəyiələr yayıldı. Azərbaycanın informasiya vasitələrində həm ölkə Prezidentinin, həm Azərbaycanın Xarici İşlər Nazirliyinin nümayəndəsinin bəyannamənin mahiyyətini bir qədər konkretləşdirən fikirlərin yer alması da erməni informasiya məkanında müəyyən təşviş yaratdı. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İ.Əliyev çıxışlarının birində bəyan etdi ki, Mayndorf bəyannaməsində münaqişənin beynəlxalq hüquq normaları əsasında və mərhələli şəkildə həllinin təsbit olunması Azərbaycanın mövqeyini əks etdirir. Onun sözlərinə görə, ilk mərhələdə işğal olunmuş ərazilər azad edilməli, azərbaycanlı əhali yurdlarına qayıtmalı və yalnız bundan sonra Azərbaycanın ərazi bütövlüyü çərçivəsində Dağlıq Qarabağın statusu müəyyənləşdirilməlidir. Azərbaycan XİN-in rəsmisi isə bildirirdi ki, münaqişənin beynəlxalq hüquq normaları çərçivəsində həlli deyiləndə, ilk növbədə, Helsinki Yekun Aktı nəzərə alınmalıdır ki, ATƏT özü də məhz bu Yekun Aktın bazasında fəaliyyət göstərir. Sonra isə bildirilirdi ki, Helsinki Yekun Aktının III bölməsi “Sərhədlərin toxunulmazlığı”, IV bölməsi “Dövlətlərin ərazi bütövlüyü”, VI bölməsi “Daxili işlərə qarışmamaq” adlanır və bütünlükdə, Yekun Aktda dövlətlərin ərazi bütövlüyü prioritet sayılır (166).

Erməni informasiya vasitələri də, aydındır ki, dərhal Mayndorf bəyannaməsinin erməni maraqlarını əks etdirən məqamlarını axtarmağa başladılar. Münaqişənin hərbi yolla həllinin istisna edilməsi, münaqişənin nizamlanmasının Minsk Qrupu çərçivəsində aparılması münaqişənin nizamlanmasının xeyli fəallaşmasının bəyannamədə öz əksini tapması erməni tərəfi üçün bu sənədin müsbət elementləri kimi qiymətləndirilirdi.

Lakin bəyannaməyə olan iradlar və bu bəyannamənin imzalanmasından sonra erməni cəmiyyətinin nə etməli olduğu barədə mülahizələr informasiya məkanında daha geniş yer aldı. Qeyd etmək lazımdır ki, 2008-ci ildə baş verən bəzi hadisələr də erməni millətçilərinin və informasiya ideoloqlarının təşvişini bir qədər də artırmışdı. Həmin il mart ayının 14-də BMT-nin Baş Assambleyası “Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində vəziyyət haqqında” 62/243 nömrəli qərarı və avqust ayında Cənubi Osetiyada baş verən hərbi əməliyyatlar erməni ideoloqlarını Mayndorf bəyannaməsinə daha diqqətlə yanaşmağı tələb edirdi. Xüsusilə, BMT Baş Assambleyasının adıçəkilən qərarından sonra Mayndorf bəyannaməsində münaqişənin beynəlxalq hüquq normaları çərçivəsində həllinə işarə edilməsi erməni millətçilərinin arzulamadığı məqamlar idi. Məsələn, münasibət bildirən erməni ideoloqlarının hamısı birmənalı şəkildə Dağlıq Qarabağın tərəf kimi Mayndorf bəyannaməsinin imzalamasını bağışlanılmaz hal kimi dəyərləndirirlər (167).

Bu narahatçılığın aradan qaldırılması və ya neytrallaşdırılması üçün erməni informasiya ideoloqları Dağlıq Qarabağın qondarma qurumunun adından informasiya yaydılar ki, Qarabağ erməniləri belə razılaşmalara razı ola bilməz. Məsələn, qondarma qurumun prezidenti və xarici işlər naziri bildirdilər ki, Dağlıq Qarabağ Respublikası (?) müzakirələrdə tərəf kimi iştirak etməsə, nizamlanma prosesi heç bir nəticə verə bilməz. Qondarma xarici işlər naziri Moskva danışıqlarını Azərbaycan və Ermənistan prezidentlərinin münaqişənin nizamlanması perspektivinə münasibətlərinin aydınlaşdırılması cəhdi kimi baxırdı. Onun fikrincə, Azərbaycan, əslində, münaqişənin nizamlanmasında maraqlı deyil. Belə olmasaydı, onda Azərbaycan danışıqları Dağlıq Qarabağ Respublikası (?) ilə aparardı. Başibəlalı nazir onu da əlavə edirdi ki, Azərbaycan tərəfi münaqişənin müzakirəsini müxtəlif beynəlxalq təşkilatlara çıxarır və bununla dünya ictimaiyyətini çaşdırmaqla Dağlıq Qarabağ Respublikasına (?) təzyiç göstərmək istəyir. Qondarma qurumun xarici işlər naziri yerli televiziya verdiyi müsahibəsində hətta Azərbaycanı qorxutmaqdan belə çəkinmirdi. O deyirdi ki, Azərbaycan Qarabağın müstəqilliyini tanımasa, onda əvvəlki bütün razılaşmalar ləğv ediləcəkdir. Bu fikirləri informasiya məkanına çıxaran müəllif ona da işarə edirdi ki, nazirin çıxışından bir neçə gün öncə Qarabağın müdafiə ordusu (?) hücum xarakterli hərbi təlimləri uğurla başa çatdırmışdı .

Görünür, müəllif bununla Qarabağ ordusunun (?) Azərbaycana qarşı hücumu keçə biləcək dərəcədə güclü olması barədə erməni auditoriyasını

da millətçi əhval-ruhiyyəni qızıqsdırmaq istəyirdi. Bütünlükdə isə qondarma qurumun nümayəndələrinin informasiya məkanına çıxarılması erməni siyasətinin və erməni informasiya siyasətinin sınınmış vasitələrindən biridir. Ermənistan rəhbərliyi əsaslı faktlar qarşısında qalanda və ya müəyyən siyasi təzyiqlə üzləşəndə həlledici sözün Qarabağ xalqı (?) tərəfindən deyilməli olduğunu ortaya atırdı. Qarabağ xalqı (?) isə B.Saakyan və onun həmfikirləri kimi millətçilər tərəfindən təmsil olunur. Qarabağ xalqının bu nümayəndələrinin hər hansı bir məsələ ilə bağlı informasiya məkanına çıxarılması isə o deməkdir ki, həmin məsələdə irəliləyişin olacağını gözləmək əbəsdir (168).

Mayndorf bəyannaməsində Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin beynəlxalq hüquq normaları çərçivəsində həllinə işarə edilməsi erməni informasiya məkanında elə bir isterika yaratdı ki, erməni informasiya ideoloqları hər vasitə ilə bu bəyannaməni gözdən salmağa, erməni ictimai fikrində bu bəyannamə haqqında mənfi rəy yaratmaq kampaniyasına başladılar. Bildirilirdi ki, Qarabağ xalqı (?) artıq bu bəyannamənin əleyhinədir və xalq etiraz əlaməti olaraq kütləvi aksiyalara hazırlaşır. Qarabağın qondarma qurumunun rəsmiləri isə bildirdilər ki, Qarabağın hətta DQMV sərhədləri daxilində tanınması da onları təmin etmir. Görək işğal olunmuş ərazilər də onlara verilsin. Qarabağın təhlilçiləri bəyan edirdilər ki, münaqişənin dondurulmuş halda saxlanması onları daha çox təmin edir. İctimai rəyə belə bir fikir çıxarıldı ki, Qarabağ iqtisadi blokadada olsa da, bura investisiya yatırılmasa da münaqişənin dondurulmuş vəziyyətdə saxlanması erməniliyin maraqlarına daha çox cavab verir (169).

Bəzi erməni informasiya ideoloqları bəyannamənin maddələrini təhlil etməklə informasiya məkanına yanlış təsəvvürlər çıxarır və həmin maddələrə yalnız erməni millətçiliyi baxımından yanaşırdılar. Nəticədə informasiya auditoriyasına məntiqsiz və absurd qənaətlər çatdırılırdı. Belə ideoloqlardan biri danışıqların beynəlxalq hüquq normaları çərçivəsində aparılmasının bəyannamədə öz əksini tapmasını az qala erməni diplomatiyasının qələbəsi sayırdı. Onun sözlərinə görə, bu müddəə çox mühümdür, çünki Dağlıq Qarabağ Respublikası (?) beynəlxalq hüquq normalarına tam uyğun olaraq meydana gəlmişdir. Müəllif bəyannamədə Azərbaycanın ərazi bütövlüyü ifadəsinin işlədilməməsini və Madrid prinsiplərinə istinad edilməsini də öz meyarları ilə qiymətləndirirdi və qeyd edirdi ki, Madrid prinsipləri ilə tanışdır və orada xalqların öz müqəddəratını müəyyənləşdirmək hüququndan danışılır (170).

Ermənilərin fikrincə, Mayndorf bəyannaməsinin imzalanması Azərbaycan mövqələrinin möhkəmlənməsinə zəmin yaradırdı. Bundan yaranan narahətçilik və təşviş erməni informasiya məkanına da yol tapırdı. Məsələn, Ermənistan parlamentindəki “İrs” fraksiyasının katibi Stepan Səfəryan öz yazıları ilə, əslində, erməni cəmiyyətinə bir həyəcan işarəsi verirdi və erməni informasiya məkanında Mayndorf bəyannaməsinə qarşı daha radikal münasibət formalaşdırılmasına cəhd göstərirdi. Onun yozumlarında belə bir fikir hakim idi ki, erməni cəmiyyəti obyektiv reallıqla üzbəüz qalıb və bu da ermənilik ideologiyasının iflasına yol açə bilər. S.Səfəryan xüsusilə onunla barışa bilmirdi ki, dünya ictimaiyyəti Dağlıq Qarabağı tərəf kimi yox, Ermənistan tərəfindən işğal olunmuş bir ərazi kimi qəbul edir. Onun fikrincə, Ermənistan bu bəyannaməni imzalamaqla daha Dağlıq Qarabağın müstəqilliyini tanıya bilməyəcəkdi. S.Səfəryan narahətçiliğini gizlədə bilmirdi ki, Azərbaycanın haqq səsi daha çox eşidilməkdədir və beynəlxalq təşkilatlarda da Azərbaycanın ərazi bütövlüyünə verilən dəstək güclənməkdədir. O təəssüf edirdi ki, yaranmış şəraitdə artıq Ermənistan istəsə də birtərəfli qaydada Dağlıq Qarabağın müstəqilliyini tanıya bilməyəcəkdi. Ermənistanın nə vaxtsa Dağlıq Qarabağın müstəqilliyini tanıması isə onun Mayndorf razılaşmasından çıxması oldu ki, bu da müharibəyə yol açə bilərdi. Ona görə də S.Səfəryan Mayndorf bəyannaməsinə erməniliyin maraqlarına cavab verməyən bir sənəd kimi xarakterizə edirdi (171).

S.Səfəryan kimi Ermənistanın “İrs” partiyası idarə heyətinin sədri Anait Baxşyan da Madrid prinsiplərinin cəmiyyətə açıqlanmasını tələb edir və ərazi məsələlərinin qoyuluşunun erməni cəmiyyəti üçün qəbul edilməz olduğunu bildirirdi. Onlar hər ikisi ayrı-ayrılıqda ərazilərin azad edilməsini özlərinəməxsus şəkildə şərh edirdilər. Məsələn, bildirilirdi ki, Şaumyan və Çaykənd əraziləri də Azərbaycanın işğalı altındadır və bu məsələ də danışıqların mövzusu olmalıdır. Anait Baxşyan konkret olaraq təklif edirdi ki, Ağdam ərazisi Azərbaycana verilsin, əvəzində isə Azərbaycanın Şaumyan rayonu Dağlıq Qarabağa verilsin. Bu fikirlərdən sonra belə bir qənaət də ifadə olunurdu ki, istənilən halda Qarabağ xalqı işğal olunmuş ərazilərin geri qaytarılması ilə razılaşmayacaqdır (172).

Həmin dövrün erməni informasiya vasitələrində bu tipli şərhlərə, yozumlara, materiallara kifayət qədər rast gəlmək mümkündür. Münaqişənin dinc dövründə erməni informasiya məkanının belə fəallaşması ilk dəfə idi ki, müşahidə olunurdu. Erməni informasiya-təbliğət məşını öz fəaliyyəti ilə erməni auditoriyasında Mayndorf bəyannaməsinin mahiyyəti,

Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllində bu razılaşmanın oynaya biləcəyi rol haqqında obyektivliyə cavab verməyən təsəvvür yaradırdı. Başqa sözlə, erməni informasiya maşını bir daha erməni millətçiliyinin elementi olaraq qaldığını, reallığın obyektiv şəkildə erməni cəmiyyətinə çatdırılmasına hazır olmadığını nümayiş etdirdi. Erməni informasiya məkanı, eyni zamanda erməni cəmiyyətinin əhval-ruhiyyəsinin əks olunduğu bir məkandır. Bu mənada onu da qeyd etmək lazımdır ki, Mayndorf bəyannaməsinin təqdimatı ilə erməni məkanı erməni millətçiliyinin beynəlxalq hüquq normaları əsasında öz qonşuları ilə birgə yaşamağa hazır olmadığını nümayiş etdirdi. O beynəlxalq hüquq normaları ki, onlara Mayndorf bəyannaməsində də işarə olunmuşdur.

Mayndorf bəyannaməsi ilə birlikdə Madrid prinsiplərinin yaxın zamanlarda açıqlanması ehtimalı və həmin prinsiplərdə də Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin nizamlanmasında beynəlxalq hüquq normalarının əks olunacağı xeyli müddətə erməni informasiya məkanını gərginlikdə saxladı. Nəhayət, elə 2008-ci il noyabr ayında Madrid prinsipləri haqqında ilk məlumatlar erməni informasiya vasitələrində işıq üzü gördü. Həmin məlumatlarda sözsüz ki, Madrid prinsiplərinin müəyyən elementləri var idi. Lakin onlar kifayət qədər qeyri-müəyyən və abstrakt şəkildə ifadə olunmuşdu.

Qarışıqlığına və bəzi müddələrinin qeyri-konkretliyinə baxmayaraq, bu məlumat da, əslində, erməni cəmiyyəti üçün bir həyəcan işarəsi oldu. Çünki açıqlanan bu müddələrdə işğal olunmuş bütün ərazilərdən Ermənistan silahlı qüvvələrinin çıxarılması, qaçqın düşmüş əhəlinin öz evlərinə qaytarılması, Dağlıq Qarabağ üçün müvəqqəti statusun verilməsi, gələcəkdə Dağlıq Qarabağda ümumi səsvermə keçirilməsi və onun statusunun müəyyənləşdirilməsi və s. kimi məlumatlar var idi. İnformasiya məkanına çıxarılan ilkin prinsiplərdə 10 bənd öz əksini tapmışdı və bu bəndlərin bəziləri əsas prinsiplərin detalları idi (173).

2009-cu ilin ortalarında isə Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli üzrə Madrid prinsipləri haqqında daha geniş məlumatlar kütləvi-informasiya vasitələrində işıq üzü gördü. Xüsusilə, böyük səkkizlik ölkələrinin 2009-cu il iyul ayının 10-da İtaliyanın Akvil şəhərindəki görüşü zamanı Minsk Qrupu həmsədrləri olan ölkələrin prezidentlərinin Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı verdikləri bəyanatından sonra Madrid prinsiplərinin konturları aydınlaşmağa başladı. Rusiya, Fransa və ABŞ-ın prezidentləri bildirdilər ki, Azərbaycan və Ermənistan liderləri münaqişənin nizamlanması üzrə razılaşmanı Madrid prinsipləri əsasında əldə etməlidirlər (174).

Elə həmin günlərdə də Madrid prinsipləri haqqında daha konkretləşdirilmiş məlumatlar informasiya vasitələrinə çıxarıldı. Həmin prinsiplər aşağıdakılardan ibarət idi:

– Dağlıq Qarabağı əhatə edən ərazilərin Azərbaycanın nəzarəti altına qaytarılması;

– Dağlıq Qarabağa aralıq statusun və bu bölgənin təhlükəsizliyinə zəmanətin verilməsi;

– Dağlıq Qarabağa Ermənistanla birləşdirən koridorun verilməsi;

– əhəlisinin öz iradəsini ifadə etməsi ilə Dağlıq Qarabağın son statusunun müəyyənləşdirilməsi;

– qaçqınların və köçkünlərin öz yurdlarına qayıtması hüququ;

– beynəlxalq zəmanət tədbirləri, o cümlədən sülhyaratma əməliyyatı (175).

Qeyd etmək lazımdır ki, bu açıqlamalar erməni kütləvi-informasiya vasitələrində öz əksini tapdı və həmin açıqlamalar erməni informasiya ideoloqlarının şərhləri ilə müşayiət olunurdu. Mayndorf bəyannaməsinin imzalanmasından sonra erməni informasiya ideoloqlarının informasiya məkanında apardıqları kampaniyanın təcrübəsi yeni şəraitdə də təkrarlanmağa başladı. Başqa sözlə, ilk növbədə açıqlanmış məlumatlarda hansı ifadələrin yer tapıb-tapmaması qabardılır və bunun əsasında müəyyən nəticələr informasiya məkanına çıxarıldı. Bununla ictimai rəydə ilk təəssürat yaradılır və açıqlanan məlumatların erməni maraqlarına nə dərəcədə cavab verməsi yozulurdu. Sonradan isə daha dərin təhlillər aparılır və açıqlanan məlumatların erməni maraqlarına nə dərəcədə ziyanlı olması təhlil olunur və bütünlükdə sənəd və ya bəyanat haqqında fərqli təsəvvür yaradılması üçün kütləvi kampaniyaya yaşıl işıq yandırılırdı. Məsələn, erməni informasiya ideoloqları açıqlanan bilgilər əsasında belə bir qənaətə gəlirdilər ki, Madrid prinsiplərində Azərbaycanın ərazi bütövlüyü, Dağlıq Qarabağın Azərbaycanın tərkib hissəsi olması haqqında heç bir söz yoxdur. Böyük bir sevinclə erməni informasiya auditoriyasına çatdırılırdı ki, Azərbaycan Prezidenti və Azərbaycan rəsmilərinin Dağlıq Qarabağın Azərbaycan torpaqları olması haqqında bəyanatlar vermələrinə baxmayaraq, bu müddəa Madrid prinsiplərində öz əksini tapmayıb. Yəni belə bir təsəvvür yaradılmasına cəhd göstərilirdi ki, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün Ermənistan tərəfindən pozulması beynəlxalq qınaqla rastlaşmayıb və deməli, ermənilər Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü pozmaqda sərbəstdirlər. Sonra erməni ideoloqları qaçqınlar məsələsinə toxunarkən böyük bir sevinclə qeyd edirdilər ki, sənəddə qaçqınların milliyyəti göstərilmə-

yib. Guya bu da o deməkdir ki, Bakıdan qaçqın düşmüş ermənilər də geri qayıda bilirlər. Sonra da belə bir fikir ifadə olunurdu ki, onsuz da azərbaycanlıların Dağlıq Qarabağa qayıtmasına imkan verilməyəcəkdir. Erməni ideoloqları bəzi azərbaycanlı fəalların fikirlərini özləri istədikləri kimi şərh edərək erməni cəmiyyətinə çatdırmaq istəyirdilər ki, Madrid prinsipləri, əslində, erməniliyin qələbəsidir və bu prinsiplərin doğurduğu reallıq Azərbaycan üçün soyuq duşa çevriləcək (176).

Bununla ilk vaxtlar informasiya məkanında Madrid prinsiplərinin erməni maraqlarına cavab verən mənzərəsi yaradıldı. Hətta Ermənistanın xarici işlər nazirinin üç ölkə prezidentinin bəyanatından dərhal sonra Madrid prinsipləri haqqında verdiyi bəyanatında da optimist fikirlər üstünlük təşkil edirdi. Onun fikrincə, Dağlıq Qarabağın statusunun əhalinin səsverməsi ilə müəyyənləşdirilməsi, Ermənistanla Qarabağ arasında quru əlaqələrinin olması, təhlükəsizliyə zəmanət verilməsi Ermənistanın təkid etdiyi təkliflər idi ki, onlar da Madrid prinsiplərində öz əksini tapmışdı (177).

Lakin tezliklə erməni informasiya məkanında Madrid prinsipləri ilə bağlı tamamilə fərqli bir mənzərə yaradıldı. Xüsusilə, Azərbaycan tərəfinin Madrid prinsiplərinə qarşı ciddi narazılığı müşahidə edilmədikdə, Madrid prinsipləri erməni ideoloqları tərəfindən kütləvi təftişə, Madrid prinsipləri haqqında kütləvi yozumlar aparılmasına başlandı. Ermənistan rejiminə müxalif olan Erməni Milli Konqresinin açıqladığı bəyanat bu istiqamətdə verilmiş ilk bəyanatlardan biri idi. Bəyanatda rejimə müxalifətçilik məqamları mövcud olsa da, hər halda açıqlanmış Madrid prinsipləri, o cümlədən 2009-cu il iyulun 10-da həmsədr ölkələrin prezidentlərinin Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı verdikləri bəyanatın ermənilərin maraqlarına cavab vermədiyi erməni ictimaiyyətinin diqqətinə çatdırıldı. Erməni Milli Konqresi onu da bəyan etdi ki, münaqişənin həlli yaxınlaşmaqdadır. Lakin bu həll heç də Ermənistanın xeyrinə deyil (178).

Erməni informasiya vasitələrində erməni ideoloqlarının Madrid prinsiplərinə münasibəti haqqında istənilən qədər yazılarla rastlaşmaq mümkündür. Bu mövzu erməni informasiya məkanında toxunulan və hazırda da aktuallığını itirməyən bir mövzu olaraq qalmaqdadır. Bu mövzunun mahiyyəti isə ondan ibarətdir ki, Madrid prinsipləri erməni millətçiliyinin maraqlarına cavab vermir. İctimai müzakirələrə həm Ermənistanın, həm də Dağlıq Qarabağ ermənilərinin ideoloqları, həm də kənar ekspertlər cəlb edilməkdədir.

İnformasiya məkanına çıxarılan yazıların başlıqlarına diqqət yetirmək də erməni informasiya ideoloqlarının hansı təşviş keçirdiyini təsvir et-

məyə əsas verir. Məsələn, “Madrid prinsipləri intiharın təlimatıdır”. Bu yazıda Madrid prinsiplərinə xeyli fərqli mövqedən münasibət bildirilmişdir. Müəllifin fikrincə, açıqlanan prinsiplər əsl prinsiplər deyil və onlar yalnız ictimai rəyin diqqətinin yayındırılması üçündür. Guya bu prinsiplər artıq geopolitik maraqlarla uzlaşmış və yaxın zamanlarda tamamilə yeni razılaşma imzalana bilər. Danışıqların fəallaşması və ya konkret təkliflərin ortaya qoyulması da böyük dövlətlərin geopolitik maraqları ilə əlaqələndirilir. Müəllifə görə, Rusiyaya Azərbaycan qazı lazımdır və həmin qazı əldə etdikdən sonra münaqişənin yeni prinsipləri ortaya atılıb. Avropa dövlətlərinə isə regionda sabillik lazımdır. Ona görə tənzimləmə sürətləndirilib. Bu prosesdə Türkiyənin rolunun artmasına da toxunulur. Bunlar, əslində, Ermənistanla qarşı bir ədalətsizlik olduğu görüntüsü yaradır. Yazı müəllifi Ermənistanın işğalçı siyasətini etiraf etmək, beynəlxalq sənədlərdə təsbit olunduğu kimi, işğal olunmuş ərazilərin geri qaytarılmalı olduğunu etiraf etmirlər və belə bir təsəvvür yaratmağa çalışır ki, Madrid prinsiplərində irəli sürülən müddəalar icra edilməli olarsa, bu, yalnız böyük dövlətlərin Ermənistanla edəcəyi haqsız təzyiqlərin nəticəsində ola bilər.

Müəllif sonra qeyd edir ki, açıqlanan Madrid prinsipləri Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli üçün baza ola bilməz. Çünki o, bu prinsipləri qeyri-real, Dağlıq Qarabağ ətrafındakı ərazilərin geri qaytarılması üçün mif adlandırır. Qaçqınların və köçkünlərin geri qaytarılmasını isə müəllif ermənilərə qarşı ölüm hökmü kimi qiymətləndirir və özü də bunu onunla əsaslandırmağa çalışır ki, iki türk dövlətində revanşizm ideologiyası çox güclüdür. Madrid prinsiplərində Dağlıq Qarabağın statusunun müəyyənləşdirilməsi üçün referendum keçirilməsinin nəzərdə tutulmasını isə müəllif təhqir kimi qarşılayırdı. Onun fikrincə, 1991-ci ildə bölgədə artıq referendum keçirilmişdir. Bir sözlə, Madrid prinsiplərinin qəbul edilməsini müəllif Dağlıq Qarabağ Respublikası (?) üçün ittiham aktı kimi dəyərləndirirdi (179).

Ermənistanın “Erməni seçimi” partiyasının təşəbbüs qrupunun bəyanatında Madrid prinsiplərinin hər hansı bir bəndi əsasında sənəd imzalanmasını dövlətə qarşı ağır cinayət, milli təhlükəsizliyə zərbə endirilməsi, erməni dövlətinin müdafiə sisteminin dağıdılması kimi xarakterizə edirdi. Təşəbbüs qrupunun qənaətinə görə, Madrid prinsiplərinin bütünlüklə və ya qismən qəbul edilməsi Ermənistan dövlətinin tam kapitulyasiyası demək idi. Ermənistan marksistlərinin rəhbərinin fikrincə isə Minsk Qrupu ölkələri prezidentlərinin verdiyi bəyanata qoşulan Rusiya diplo-

matiya stolunda Ermənistana od vurubdur. Onun dediklərinə görə, Mayndorf bəyannaməsi isə qalib dövlət kimi Ermənistanın bütün üstünlüklərini əlindən almışdır (180).

Erməni informasiya məkanında, xüsusilə elektron informasiya vasitələrində hazırda da dövrüyyədə olan bu tipli saysız-hesabsız materiallar vardır. Məlumatsız oxucu üçün onları ümumiləşdirmək yəqin ki, heç də asan olmazdı. Bu materialların ümumi xətti və məzmunu Ermənistanın Azərbaycana təcavüz etməsi haqqında iddiaların yalnız böyük dövlətlərin haqsız mövqeyi kimi təqdim etmək, nizamlanma prosesinin mahiyyətinin anlaşılmasına maneçilik yaratmaq və ictimai rəydə Ermənistana qarşı bir təəssübkeşlik əhval-ruhiyyəsi formalaşdırmaqdır.

Bəzi informasiya materiallarında erməni ideoloqları tərəfindən Madrid prinsipləri bənd-bənd erməni maraqları baxımından təhlil edilir və auditoriyaya çatdırılır. Belə yazılardan biri həmsədr dövlətlərin bəyannatından dərhal sonra, 2009-cu il iyulun 14-də “panorama.am” saytında, digəri isə bir neçə gün sonra, iyulun 31-də “karabah88.ru” saytında işıq üzü gördü. “karabah88.ru” saytındakı yazı erməni informasiya məkanının Dağlıq Qarabağ təmsilçisi Masis Mailyanın, digəri isə redaksiya imzası ilə oxuculara çatdırılıb (181).

Madrid prinsiplərinin ilk bəndi olan – Dağlıq Qarabağ ətrafındakı ərazilərin Azərbaycanın nəzarəti altına qaytarılması – bəndi “panorama.am”-da xeyli mücərrəd və dumanlı şəkildə şərh edilmişdir. Burada bildirilir ki, təhlükəsizlik zonasını təşkil edən ərazilər həm coğrafi, həm də təhlükəsizlik baxımından tərəflər üçün fərqli əhəmiyyət kəsb edir. Ona görə bu məsələ tərəflərin diplomatları tərəfindən ayrıca müzakirə edilməli, həm ərazilərin nə zaman, hansı formada qaytarılması və bu ərazilərin gələcəkdə hansı statusa malik olması müəyyənləşdirilməlidir. “karabah88.ru” saytının təhlili isə kifayət qədər radikal və millətçidir. M.Mailyana görə, Dağlıq Qarabağ Respublikasının (?) nəzarəti altında olan ərazilərin hansınınsa Azərbaycana qaytarılması ilk növbədə Dağlıq Qarabağ Respublikasının (?) Konstitusiyasının pozulmasıdır. Sonra da əlavə olunurdu ki, erməni silahlı qüvvələrinin bu əraziləri tərk etməsi Dağlıq Qarabağın hərbi təhlükəsizliyini zəiflədəcəkdir. Onun fikrincə, söhbət ərazilərin qaytarılmasından deyil, Azərbaycanla Dağlıq Qarabağ Respublikası (?) arasında sərhəd xəttinin müəyyənləşdirilməsindən gətməlidir. Yəni Azərbaycan Dağlıq Qarabağ Respublikasının (?) müstəqilliyini tanıdıqdan sonra iki dövlət arasında dövlət sərhəd xəttinin demilitasiya və demarkasiyası aparılmalıdır.

Madrid prinsiplərinin – Dağlıq Qarabağa keçid statusunun verilməsi, onun təhlükəsizliyinin və özünüidarəsinin təmin edilməsi bəndinə saytların münasibəti belədir:

– “panorama.am” saytı: – Dağlıq Qarabağın son statusu müəyyənləşmə kimi ona elə bir status verilməlidir ki, öz səviyyəsinə görə hazırkı statusdan aşağı olmasın. “karabah88.ru” saytında isə bildirilir ki, bu bənd Dağlıq Qarabağ Respublikasının (?) statusunun məhdudlaşdırılması cəhədidir. Çünki bununla hazırkı status şübhə altına alınır və respublika öz təhlükəsizlik sistemindən məhrum olunur.

Madrid prinsiplərinin sonrakı, Ermənistanla Dağlıq Qarabağ arasında koridorun olması bəndinə saytların münasibəti belədir:

– “panorama.am”: – milli maraqlar və Dağlıq Qarabağın təhlükəsizliyi baxımından Qarabağla Ermənistan arasında daimi quru əlaqəsinin olması çox mühüm zəmanətdir. Azərbaycan əvvəllər belə koridorun olmasına razı olmurdu. Amma indi bu müddəa Madrid prinsiplərinə daxil edilib.

– “karabah88.ru”: – Dağlıq Qarabağla Ermənistan arasında quru əlaqələri 1992-ci ildə açılıb və 1993-cü ildə aparılan döyüşlər zamanı bu koridor genişləndirilib. Bu koridorun daraldılması düzgün olmazdı. Müəllifə görə bu təklifin ermənilərə güzəşt kimi təqdim olunması bir qəribəlik idi.

Madrid prinsiplərinin 4-cü bəndi – Hüquqi məcburiyyət daşıyan səsvermə yolu ilə gələcəkdə Dağlıq Qarabağın son statusunun müəyyənləşdirilməsi. Saytların bu bəndə münasibəti:

– “panorama.am”: – Bu müddəa bir neçə cəhətdən vacibdir. Burada bildirilir ki, Dağlıq Qarabağ əhalisi öz gələcək dövlət hüququ statusunun müəyyənləşdirilməsi üçün referendum yolu ilə qərar qəbul etmək hüququnu həyata keçirir. İkinci bir cəhət isə ondan ibarətdir ki, Qarabağ əhalisi öz müqəddəratını təyin etmək hüququnun subyektidir və öz iradəsini ifadə etmək yolu ilə gələcək siyasi və hüquqi taleyini müəyyənləşdirir.

– “karabah88.ru”: – 10 dekabr 1991-ci ildə hüquqi məcburiyyət daşıyan səsvermə əsasında Dağlıq Qarabağ Respublikasının (?) statusu müəyyənləşib, 10 dekabr 2006-cı ildə keçirilən Konstitusiyaya referendumu ilə isə bu status yenidən təsdiq olunub. Bundan başqa, prezident və parlament seçkilərində Dağlıq Qarabağ əhalisi daha 8 dəfə öz iradəsini ifadə edib. Bununla da son 18 il ərzində əhali Dağlıq Qarabağın mövcud statusu haqqında 10 dəfə səsvermədə iştirak edib.

Madrid prinsiplərinin 5-ci bəndində isə bütün qaçqınların və köçkünlərin öz əvvəlki yaşayış yerlərinə dönməsi hüququnun təmin edilməsi qeyd olunur:

– “panorama.am”: – Bu bəndin çox yarımbəndləri vardır ki, onlar danışıqlarda müzakirə olunmalıdır. Həm azərbaycanlı qaçqınlar, həm də erməni qaçqınlar geri dönmək imkanı alacaqlar. Bu zaman Şaumyan rayonunun da statusu müəyyənləşdiriləcəkdir.

– “karabah88.ru”: – Dağlıq Qarabağ Respublikası (?) Azərbaycan tərəfindən tanındıqdan sonra bu müddəə hər üç tərəfdən müzakirə oluna bilər. Müddədə yalnız azərbaycanlıların deyil, bütün qaçqınların nəzərdə tutulması müsbət haldır. Amma məlum deyil ki, əks tərəfə gələn yüz minlərlə qaçqının təhlükəsizliyini kim təmin edəcəkdir.

Nəhayət, Madrid prinsiplərinin elan edilmiş sonuncu 6-cı bəndi sülh yaratma əməliyyatlarını nəzərdə tutan təhlükəsizliyə beynəlxalq zəmanət məsələsidir.

– “panorama.am”: – Madrid prinsiplərinin məntiqinə görə, bu müddəə təhlükəsizlik zonasını təşkil edən müəyyən ərazilərin geri qaytarılması ilə bağlıdır. Nəzərdə tutulur ki, təhlükəsizliyin təmin edilməsi üçün bu ərazilərdə beynəlxalq qüvvələr yerləşdiriləcəkdir. Bütünlükdə bu şərtləri verdikdən sonra “panorama.am” saytı münaqişənin bu prinsiplər əsasında həll olunmasına mənfi münasibət bildirmir. Hətta qarşı tərəfi, yəni Azərbaycanı nizamlanmanın müəyyən mərhələsində bu prinsiplərdən imtina etməyəcəyi təqdirdə münaqişənin nizamlanacağına bir ümid də ifadə olunur.

– “karabah88.ru” saytı isə əvvəlki radikal mövqeyini davam etdirərək sonuncu bəndlə əlaqədar bildirir ki, Dağlıq Qarabağın hazırda mövcud olan təhlükəsizlik sisteminin beynəlxalq kontingentlə əvəzlənməsi təklif olunur. Müəllifin fikrincə, Dağlıq Qarabağ Respublikasının (?) ərazisində beynəlxalq kontingentin peyda olması Dağlıq Qarabağın suverenliyini məhdudlaşdıracaqdır. Sonra isə bildirilir ki, Madrid prinsiplərinin qəbul olunması Dağlıq Qarabağ Respublikasının (?) və Ermənistan Respublikasının milli maraqlarına sağalmaz yara vuracaqdır.

Erməni informasiya məkanında Madrid prinsiplərinin təqdimatı zamanı ictimai diqqətin bu prinsiplərin mahiyyətindən yayındırılması, bütünlükdə isə Ermənistanın işğalçı və millətçi siyasətinin pərdələnməsi üçün erməni informasiya ideoloqları bir sıra digər yozumları da dövrüyə buraxmışdılar. Məsələn:

– Madrid prinsiplərinin meydana gəlməsinin Ermənistan dövlətinin xarici siyasətinin səmərəsizliyi ilə bağlanması. Erməni informasiya ideoloqları belə bir təsəvvür yaratmağa çalışırlar ki, Ermənistanın xarici siyasət strukturları iflic olub, hakimiyyət orqanları bir-birinin ardınca beynəl-

xalq aləmdə ciddi məğlubiyətlərlə rastlaşırlar, Ermənistanın dövlət strukturlarında ciddi dəyişikliklər aparılmalıdır və s. Başqa sözlə, iddia edilir ki, Ermənistanın Qarabağ siyasəti lazımi səviyyədə aparılmır, Qarabağ siyasətinin mahiyyəti və ermənilər üçün əhəmiyyəti lazımi səviyyədə beynəlxalq təşkilatlara və beynəlxalq auditoriyaya çatdırılmır. Belə bir fikir yaradılır ki, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin nizamlanmasında Azərbaycan maraqlarının üstünlük təşkil etməsi də erməni diplomatiyasının zəif fəaliyyətidir (182).

– ABŞ, Fransa və Rusiya prezidentlərinin demokratik prinsiplərə əməl etməməsi. Erməni informasiya ideoloqları iddia edirlər ki, ABŞ, Fransa və Rusiya prezidentləri Minsk Qrupunun həmsədr ölkələrinin prezidentləri kimi demokratik prinsiplərə əməl etməyiblər. Başqa sözlə, Azərbaycanın ərazi bütövlüyü məsələsinə, işğal edilmiş Azərbaycan torpaqlarının geri qaytarılmasına toxunulması demokratik prinsip sayılmır. Belə bir təsəvvür formalaşdırılır ki, həmsədr dövlətlərin prezidentlərinin antidemokratik mövqələrdə dayanmasının nəticəsi Madrid prinsiplərinin ortaya çıxması olmuşdur. Yəni, prezidentlər antidemokratik mövqedə dayanmasaydılar, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin Madrid prinsipləri də hazırlanmaya bilərdi (183).

– Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin mahiyyətinin Azərbaycan tərəfindən təhrif edilməsi. Erməni informasiya ideoloqları belə bir təsəvvür yaradırlar ki, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin mahiyyəti Azərbaycan tərəfindən təhrif edilib və dünya ictimai birliyində Azərbaycanın erməni işğalına məruz qalması, Azərbaycan ərazilərinin işğal olunması haqqında fikir formalaşdırılıb. Münaqişənin nizamlanması Azərbaycan tərəfindən xeyli siyasiləşdirilib və beynəlxalq vasitəçi təşkilatlar Azərbaycana qarşı müqavimət göstərə bilmirlər (184). Bununla da erməni informasiya ideoloqları, əslində, münaqişənin nizamlanması prosesinin mahiyyətinin saxtalaşdırılmasına çalışırlar.

Minsk Qrupu ölkələri prezidentlərinin, Minsk Qrupu həmsədrələrinin bəyanatlarının, fəaliyyətlərinin, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli ilə bağlı fikir və təkliflərinin erməni informasiya məkanında təhrif edilməsi həmişə davam etmişdir. Özlüyündə böyük dövlətlərin rəhbərlərinin Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə münasibəti ilk baxışdan tərəfsiz və obyektiv bir baxış kimi götürülməli və münaqişənin həllinin əsas prinsipləri kimi qəbul edilməli olduğu halda, erməni informasiya məkanında təhrif edilmiş, saxtalaşdırılmış yozumlar və təqdimatlar bu informasiya məkanının istisnasız ifadə vasitələri olaraq qalmaqdadır. Əslində, bu üsul erməni in-

formasiya məkanında xroniki hal almışdır. Ermənistan informasiya-təbliğat maşınının hərgünkü fəaliyyətinə bu prizmadan yanaşmaqla Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin nizamlanması məsələlərinin təqdimatında qeyri-obyektivliyi izləmək mümkündür.

Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin nizamlanması prosesi tarixində həmsədr dövlətlərin prezidentlərinin 2010-cu il iyun ayının 26-da Kanadanın Muskok şəhərində verdikləri bəyanat diqqətəlayiq hadisələrdən biridir. Güman etmək olardı ki, erməni informasiya maşını bu üç böyük dövlətin birgə bəyanatının təqdimatında daha obyektiv yanaşma nümayiş etdirəcəkdir. Lakin informasiya təqdimatında kök salmış erməni qərəzçiliyi bu dəfə də informasiya istehsalının mərkəzində dayandı.

Həmsədr dövlətlərin Muskok bəyanatının ictimaiyyətə təqdimatında kifayət qədər maraqlı bir hadisə də baş verdi. Erməni kütləvi informasiya vasitələri əvvəlcə bəyanatın Rusiyanın rəsmi saytlarında çap olunan rusca variantına əsasən məlumatlar yaydılar. Sonra bu bəyanatın Amerika saytlarında ingiliscə çap olunan variantı üzə çıxdı və aydın oldu ki, ingilis dilindən rus dilinə tərcümədə münaqişə tərəfləri üçün xeyli əhəmiyyət kəsb edən bir ifadənin tərcüməsi düz aparılmayıb. Dağlıq Qarabağ ətrafında işğal olunmuş ərazilər rusca tərcümədə “Dağlıq Qarabağ ətrafındakı ərazilər” kimi, ingiliscə variantında isə “Dağlıq Qarabağ ətrafında işğal olunmuş ərazilər” kimi verilmişdir (185). Araşdırmalardan o da aydın oldu ki, ingilis dilində olan variant orijinal variantdır. Bu isə erməni informasiya məkanında əsl çəşqinlik yaratdı və erməniliyin bütün informasiya-təbliğat maşını həmsədr ölkələrin prezidentlərinin birgə bəyanatının mahiyyətinin saxtalaşdırılmasına çalışmaqqla diqqətin əsas məsələdən yayındırılmasına səfərbər edildi. Bunun üçün mümkün olan-olmayan üsullara əl atıldı, məntiqsiz şərhələr, əsaslandırılmamış mülahizələr informasiya təcavüzünə çevrildi.

Muskok bəyanatında qeyd edildi ki, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin nizamlanması Helsinki Yekun Aktında, 10 iyul 2009-cu il Akvil bəyanatında əksini tapan prinsiplər əsasında aparılmalıdır. Sonra bir daha bu prinsiplər sadalanırdı: Dağlıq Qarabağ ətrafında işğal olunmuş ərazilərin geri qaytarılması, Dağlıq Qarabağa müvəqqəti status verilməsi, Dağlıq Qarabaqla Ermənistan arasında koridor, əhalinin hüquqi məcburiyyət daşıyan səsverməsi yolu ilə Dağlıq Qarabağın son siyasi statusunun müəyyənləşdirilməsi, köçkünlərin öz yaşayış yerinə qaytarılması hüququnun təmin edilməsi, sülhəratma əməliyyatını da nəzərdə tutan beynəlxalq təhlükəsizlik zəmanəti.

Akvil bəyanatından fərqli olaraq Muskok bəyanatında Dağlıq Qarabağ ətrafındakı ərazilər işğal olunmuş ərazilər kimi tanınırdı və güman etmək olar ki, bu ifadə rəsmi şəkildə açıqlanmayan Madrid prinsiplərinin yenilənmiş variantında da beləcə təsbit olunmuşdu.

Muskok bəyanatının səslənməsindən sonra erməni informasiya maşınının çaşbaşlığı öz yozumlarında və informasiya təqdimatında da özünü göstərdi. Əvvəlcə informasiya məkanına ziddiyyətli məlumatlar və münasibətlər çıxarıldı. Məsələn, Ermənistanın xarici işlər nazirinin mətbuat üçün verilən və kütləvi informasiya vasitələrində yayılan məlumatına görə, Muskok bəyanatında münaqişənin həlli üçün Ermənistanın əsas götürdüyü prinsiplər öz əksini tapıbdir. Yəni əhalinin səsvermə yolu ilə Dağlıq Qarabağın yekun statusunun müəyyənləşdirilməsi, Dağlıq Qarabağla Ermənistan arasında daimi əlaqə, təhlükəsizliyə beynəlxalq təminat. Erməni nazir bəyanatda əksolunan digər elementlərə toxunmayaraq əlavə edirdi ki, yaxın günlərdə məlum olacaq ki, Azərbaycan bu yolla irəli getməyə hazırdır, yoxsa öz hərbi yanaşmasını davam etdirəcək, yeni təxribatlara əl atmaqla və qeyri-konstruktiv addımlar atmaqla sülh prosesini pozmağa çalışacaq (186).

Ermənistan Xarici İşlər Nazirliyinin adı çəkilməyən rəsmisi informasiya vasitələrində bəyan edirdi ki, Muskok bəyanatında Dağlıq Qarabağ Respublikasının (?) müstəqilliyi fakt olaraq tanınıb və eyni zamanda bu bəyanatda Qarabağ xalqının səsvermə yolu ilə öz müqəddəratını təyin etməsi təsdiqlənib. Erməni strateji və milli tədqiqatlar mərkəzinin direktoru R.Kirokossyan isə bildirirdi ki, bu bəyanatı verməklə həmsədr dövlətlər Azərbaycana danışıqlar stoluna cəlb etmək istəyiblər. Bu bəyanat Ermənistandan daha çox Azərbaycana göndərilmiş mesajdır və bəyanatda Azərbaycanın bölgənin təhlükəsizliyi üçün ciddi təhlükə olmasına narahatlıq ifadə olunmuşdur (187).

Lakin çox tezliklə erməni informasiya məkanını tamam başqa bir mənzərə öz ağışuna aldı. Ciddi təhlillər, araşdırmalar onu göstərdi ki, erməni ideoloqları və millətçiləri informasiya təqdimatında Muskok bəyanatının erməni millətçiliyinin maraqlarına cavab verməyən məqamlarına lazımı diqqət yetirməyiblər. Əslində, bəyanatın mətninə ötəri baxış da burada beynəlxalq hüquq normalarına riayət olunmasına çağırışlar olduğunu müşahidə etməyə imkan verir. Bu isə Ermənistanın işğalçılıq siyasətinə heç də uyğun deyildi. Ona görə də erməni informasiya maşınının fəaliyyətinin istiqamətinə yenidən baxıldı, Muskok bəyanatı haqqında tamamilə fərqli təsəvvürlər formalaşdırılmasına başlandı.

İnformasiya məkanında Muskok bəyanatının qeyri-obyektiv təqdimatının aparılması üçün metodoloji baxımdan bir neçə problem ortaya atıldı:

– Muskok bəyanatının erməni maraqlarına cavab verməməsinin təsdiqlənməsi. Erməni informasiya ideoloqları açıq şəkildə bəyan edirdilər ki, Muskok bəyanatı Ermənistanın maraqlarına cavab vermir. Məsələn, siyasətşünas David Ovanesyan qeyd edirdi ki, Muskok bəyanatı indiyə qədər verilmiş bəyanatların ən kəskinidir. Yəni bu bəyanatda ortaya qoyulan təkliflər heç bir vəchlə erməniliyin maraqlarına cavab vermir. Onun sözlərinə görə, Dağlıq Qarabağın yekun statusunun Qarabağ xalqının müəyyənləşdirəcəyi barədə aydın ifadə yoxdur. Eyni zamanda o əlavə edirdi ki, münaqişənin yalnız dinc yolla həlli təsbit olunmayıb. Siyasətşünaslar Suren Zolyan və Yervand Bozyan isə belə bir fikir irəli sürürdülər ki, hazırda Azərbaycan neft dollarları hesabına çox güclənib və böyük dövlətlərin bəyanatı da Azərbaycanın güclənməsi ilə bağlı ola bilər. Ermənistan parlamentinin Daşnaksutyun fraksiyasının rəhbəri Vaan Ovanesyan isə bildirirdi ki, Minsk Qrupu həmsədrləri dövlətlərinin prezidentləri Ermənistanı qəbulolunmaz güzəştlərə getməyə məcbur edirlər. Əvəzində isə ermənilərə dumanlı vədlər verilir (188).

– Muskok bəyanatının mahiyyətinin təhrif edilməsi. Erməni informasiya ideoloqları informasiya auditoriyasında fərqli təsəvvür yaradılması, Muskok bəyanatının qeyri-obyektivliyi görüntüsünün formalaşdırılması üçün bu bəyanatın mahiyyətini təhrif edir, həm də şantajlara əl atırdılar. Məsələn, erməni ideoloqlarından biri Muskok bəyanatından sonra Madrid prinsiplərinin Ermənistan üçün qəbulolunmazlığını irəli sürür və fikrini onunla əsaslandırır ki, Azərbaycan onun qəbul olunmasına razı olmuşdur. Yəni Azərbaycanı təmin edən bir məsələ Ermənistanı təmin edə bilməz. Ermənistan parlamentinin deputatı Artak Zəkəryanın fikrincə, ikitərəfli və çoxtərəfli beynəlxalq münasibətlər bölgədə sülhün və sabitliyin qorunmasına xidmət etməlidir. Deputat bölgədə sülh və sabitlik deyəndə, Ermənistan tərəfindən Azərbaycan ərazilərinin işğalının qorunub saxlanmasını nəzərdə tuturdu. O, Madrid prinsiplərini də məhz bu işğalın qorunub saxlanmasına xidmət edən sənəd kimi görmək istəyirdi. Ermənistanın xarici işlər nazirinin müavini isə informasiya vasitələrində bəyan edirdi ki, Azərbaycan Dağlıq Qarabağ probleminin həllini istəyirsə, öz münasibətini bildirməli, münaqişənin nizamlanmasının uzadılmasından, qeyri-real tələblər irəli sürməkdən əl çəkməlidir. Onun fikrincə, Madrid prinsipləri əsas götürülməməli və Azərbaycan öz ərazilərinin işğalı ilə razılaşmalı idi. Erməni diplomat hətta ərazi bütövlüyü prinsipinin mənə-

sızlığını da əsaslandırmağa çalışırdı. Aleksandr Manasyan adlı başqa bir erməni siyasətçisi isə bəyan edirdi ki, Madrid prinsiplərində istifadə olunan Dağlıq Qarabağ termini coğrafi termindir və həmin termin Laçın, Kəlbəcər və Qubadlına da, əslində, Dağlıq Qarabağın tərkibində nəzərdə tutur. Muskok bəyanatının mahiyyətinin təhrif edilməsi üçün informasiya məkanına Dağlıq Qarabağın qeyri-hökumət təşkilatlarının bəyanatı da çıxarılmışdı. Bu təşkilatların ümumi fikrinə görə, təklif olunan prinsiplər real deyildi. Bu qeyri-reallıq da onunla əsaslandırılırdı ki, Dağlıq Qarabağ əhalisi Azərbaycanın siyasətinə inanmır. Sonra da əlavə edilirdi ki, Madrid prinsipləri tarixi, beynəlxalq-hüquqi normaları, müharibədən sonrakı reallıqları nəzərə almamışdır (189).

Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin nizamlanması istiqamətində 2011-ci ildə Minsk Qrupu həmsədrləri çərçivəsində həyata keçirilən yaddaqalan tədbirlərdən biri mart ayının 23-də ATƏT-in səhra qiymətləndirmə missiyasının Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərinə səfərinin nəticələrinin açıqlanması oldu. Qeyd edilməlidir ki, bu səfər 2010-cu il oktyabr ayında baş tutsa da, onun nəticələri beş ay sonra açıqlandı və bu açıqlama erməni informasiya məkanını yenidən şoka saldı. Sənədin obyektivliyi Azərbaycan tərəfini tamamilə razı salmasa da, orada olan bir sıra məqamlar erməni millətçilərini və erməni informasiya məkanının daimi aktyorlarını yenidən isterika halına gətirdi. Səbəb də o sənəddə Azərbaycan ərazilərinin işğalının təsdiqlənməsi, işğal olunmuş ərazilərin viran edilməsi, Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərinin qanunsuz məskunlaşdırılması haqqında müddəaların olması idi. Erməni informasiya ideoloqları kütləvi şəkildə səfərbər olunaraq dünya ictimaiyyətini inandırmağa çalışırdı ki, Azərbaycan ərazisi işğal olunmayıb. Erməni millətçiliyinin fəal təmsilçisi Ara Papyan isə Minsk Qrupunun həmsədrələrini hətta Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərinə səfər etmələrinə görə də ittiham edirdi (190). Bütünlükdə isə erməni informasiya təcavüzünün yeni bir səhifəsi açıldı və informasiya məkanına saysız-hesabsız təhrif edilmiş və ssenariləşdirilmiş materiallar çıxarıldı.

b) BMT və digər beynəlxalq təşkilatların Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı qərarlarının informasiya təqdimatı

Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin nizamlanması ilə bağlı Birləşmiş Millətlər Təşkilatının, İslam Konfransı Təşkilatının, Avropa Parlamentinin, NATO-nun və digər təşkilatların da bir sıra qərarları və rəsmi mövqeləri mövcuddur. Vaxt ötdükcə Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin əsl mahiyyəti dünya birliyinə və beynəlxalq təşkilatlara daha aydınlığı ilə bəlli olur və ona görə bu münaqişəyə müvafiq münasibətlər də açıqlanır. Adları çəkilən təşkilatlardan BMT Təhlükəsizlik Şurasının dörd məlum qətnaməsi fəal döyüşlərin getdiyi dövrdə, digərləri isə atəşkəs dövründə qəbul olunmuşdur. Hər halda bu sənədlərin hamısında Azərbaycanın işğala məruz qalması təsdiq olunur. Bu isə erməni millətçiliyinin təşvişinə səbəb olmaqla erməni informasiya məkanında qeyri-obyektivliyin də yeni dalğasının şiddətlənməsinə yol açır. Saxta informasiya axınının formalaşdırılması istiqamətində yuxarıda izlənən proseslər beynəlxalq təşkilatların qərarlarının işıqlandırılmasında da istifadə edilmişdir.

Məlumdur ki, BMT Təhlükəsizlik Şurası Kəlbəcər rayonunun işğalı ilə bağlı 1993-cü il aprelin 30-da 822 nömrəli qətnaməni, Ağdam rayonunun işğalı ilə bağlı 1993-cü il iyul ayının 29-da 853 nömrəli qətnaməni, Azərbaycanın digər rayonlarının işğalı ilə bağlı isə 1993-cü il oktyabrın 14-də 874 nömrəli qətnaməni və 1993-cü il noyabrın 12-də isə 884 nömrəli qətnaməni qəbul etdi (191). Bu sənədlərdə Dağlıq Qarabağ birmənalı şəkildə Azərbaycanın tərkib hissəsi kimi göstərilir, erməni silahlı qüvvələrindən Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərindən çıxarılması tələb olunur. Bu qətnamələrin vaxtında icrası Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin dərinləşməsinin qarşısını ala bilərdi. Qətnamələrin icra mexanizminin olmaması və yeganə ümidin erməni qüvvələrinə bağlanması isə gözlənilən nəticəni vermədi. Erməni millətçilərinin və Ermənistanın Azərbaycana olan ərazi iddiaları üzündən bu qətnamələrin icra edilməyəcəyi əvvəldən də aydın idi. Qətnamələrin icra edilməsi Ermənistanın işğalçı siyasətinə son qoyulması olardı. Ona görə də hazırda məsuliyyətdən pərdələnmək üçün erməni millətçiləri və ideoloqları tərəfindən Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələri tamamilə başqa bir mahiyyətdə ictimaiyyətə təqdim olunur. Bunun üçün həm erməni rəsmilərinin fikirlərinin yayılmasına diqqət yetirilir, qətnamə ilə bağlı “tanınmış” mütəxəssislər informasiya təbliğatına cəlb olunur, həm də elə erməni informasiya ideoloqlarının özünəməxsus yozumlarına geniş yer verilir. Ümumiyyətlə isə, belə bir qeyri-məntiqi xətt əsas tutulur ki, Azərbaycanın xahişi və Azərbaycanın

ərazilərinin işğal edilməsi ilə bağlı Təhlükəsizlik Şurasının qəbul etdiyi qətnamələrə Azərbaycan özü əməl etməyib və ona görə də Azərbaycan digər məntəqələrin itirilməsi reallığı ilə üz-üzə qalıb.

Məsələn, Ermənistanın indiki prezidenti S.Sarkisyan müsahibələrinin birində qeyd edirdi ki, 1993-cü ildə BMT Təhlükəsizlik Şurasının qəbul etdiyi dörd qətnamə döyüş əməliyyatlarının dərhal dayandırılmasını tələb edirdi. Azərbaycan isə buna əməl etmədi. Baxmayaraq ki, belə təsəvvür yaratmağa çalışırlar ki, guya Ermənistan bu qətnamələri icra etməyib. Ermənistan prezidentinin fikrincə, indi bütün dünyaya məlumdur ki, bu belə deyil və biz yalnız müdafiə olunurduq (192).

Ermənistan prezidentinin adı təbliğat mahiyyəti daşıyan və ölkəsinin işğalçılıq siyasətini pərdələməyə xidmət edən bu fikirlərinin heç bir əsası yoxdur. Əvvəla, Kəlbəcər rayonunun işğalı ərəfəsində Azərbaycan daxilində mürəkkəb ictimai-siyasi şərait yaranmışdı və cəbhədə vəziyyətin mürəkkəbləşdirilməsi heç də Azərbaycanın marağında deyildi. İkinci tərəfdən, Azərbaycan Təhlükəsizlik Şurasının qətnaməsinin yerinə yetiriləcəyi ilə respublikada vəziyyətin sabitləşdiriləcəyinə ümid bəslədiyi halda erməni silahlı qüvvələri Ağdamı da işğal etdilər. Azərbaycan öz torpaqlarının işğalının genişləndirilməsində yox, onun işğalının dayandırılmasında maraqlı idi. İşğalda maraqlı olan tərəf isə Ermənistan idi və bu dövlətin bütün siyasəti də bunu nümayiş etdirir.

Ermənistan prezidenti “Avronyus” telekanalına müsahibəsində bu fikirlərini təkrarlayırdı. Amma görünür “Avronyus” əməkdaşları Ermənistan prezidentinin dediklərinin qeyri-məntiqiliyini başa düşərək həmin fikirləri efirə verməmişdilər. Ermənistan rəhbərliyi isə bundan hirsələnərək həmin fikirləri Ermənistan televiziyasının efirinə çıxardı (193).

Ermənistan prezidenti kimi, Təhlükəsizlik Şurasının məlum qətnamələri haqqında informasiya məkanında yer alan digərləri də oxşar standart fikirlərin təbliğatçılarıdır. Bu fikir, xüsusilə erməni təbliğat sisteminin ağır toplarından olan Minsk Qrupunun keçmiş rusiyalı həmsədri V.Kazimirovundur. Bu şəxs mütəmadi olaraq informasiya meydanında peyda olmaqla BMT-nin Təhlükəsizlik Şurasının məlum qətnamələrinin icra olunmamasında Azərbaycanın ittihamlandırılması üzrə stajlı “mütəxəssisə” çevrilmişdir. Onun qeydlərinə görə, Azərbaycan tərəfinin Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələrinin icra olunmamasında Ermənistanın günahlandırılması doğru deyil və guya, bu qətnamələrin tələbləri ermənilər kimi azərbaycanlılar tərəfindən də icra olunmayıb. Uzun-uzadı abstrakt fikirlər söyləyən V.Kazimirov müvəqqəti atəşkəslərin məhz Azərbaycan tərə-

findən pozulduğunu iddia edir. Bu sahədə araşdırmalar aparmadan hamıya məlum olan iki faktı xatırlatmaq olar. Birincisi, Xocalı hadisələri ərəfəsində İranın vasitəçiliyi ilə cəbhədə atəşkəs əldə edilməsinə cəhd göstərilməsi, ikincisi isə yenə elə İranın vasitəçiliyi ilə Şuşanın işğal edilməsi ərəfəsində əldə edilmiş atəşkəsin ermənilər tərəfindən pozulması. Öz fikirlərinin əsaslandırılması üçün Təhlükəsizlik Şurasının sonuncu qətnaməsindən çox-çox sonra, yəni Azərbaycan ərazilərinin işğalının başa çatmasından sonra, 1993-cü ilin fevralında və 1994-cü ilin martında Azərbaycan tərəfinin döyüşləri dayandırmağa razı olmadığını bildirir (194). Yəni Azərbaycan Təhlükəsizlik Şurasının bütün qətnamələrindən sonra Ermənistan silahlı qüvvələrinin yeni hücumlarına müqavimət göstərməsini erməni təbliğatının sınınmış nümayəndəsi qəbahət sayır. Bütünlükdə isə Təhlükəsizlik Şurasının qərarının icra olunmasında heç bir məntiqə sığmayan təsəvvür quraşdırmağa çalışır.

2008-ci il mart ayının 14-də BMT-nin Baş Assambleyasının “Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində vəziyyət” qətnaməsi də erməni informasiya məkanında eyni tale ilə qarşılaşdı. Hətta erməni informasiya maşını müəyyən qədər radikallaşdı və daha təcavüzkar xarakter aldı. Həqiqətlərin gizlədilməsi, Azərbaycana qarşı iftira və böhtanların artması erməni informasiya məkanında güclü axına çevrildi. Doğrudur, adıçəkilən qərarın Ermənistana nüfuz gətirməyəcəyini xatırladanlar da tapıldı. Lakin bununla heç də həqiqət etiraf edilmədi, yalnız və yalnız Ermənistan hökuməti obyektiv sənədin qəbul olunmasının qarşısını ala bilməməkdə ittihamlandırıldı və sənədin qəbulu, əslində, bu sənədin obyektivliyi əks etdirən sənəd olması ilə yox, erməni diplomatiyasının fərsizliyi ilə əlaqələndirildi. Məsələn, müxalif Erməni Milli Konqresinin nümayəndəsi etiraf edirdi ki, BMT Baş Assambleyasının qəbul etdiyi sənədlər güc və nüfuza malikdir. Ona görə də Azərbaycan tərəfi digər sənədlərdə Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı BMT Baş Assambleyasının 14 mart 2008-ci il tarixli qərarına istinad edir. Erməni ekspertinin fikrincə, bu sənədin qəbul olunmasından sonra erməni tərəfi hazırladığı layihələrə daha həmin qərara zidd olan müddəaları sala bilməz. Belə sənədlər isə münaqişənin nizamlanması üçün hüquqi sahə yaradır. Sonra da əlavə olunurdu ki, münaqişənin nizamlanması üçün hüquqi sahənin yaradılmasında erməni tərəfi artıq öz üstünlüyünü əldən vermişdir (195).

2008-ci il mart ayının 14-də BMT Baş Assambleyasının 62-ci sessiyasının müzakirəsinə çıxarılan “Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində vəziyyət” qətnaməsinin qəbul olunması lehinə 39 dövlət, əleyhinə 7 döv-

lət səs vermiş, 100 dövlət isə bitərəf qalmışdı (sonradan İran da sənədin lehinə səs vermişdi). Qətnamədə Azərbaycanın beynəlxalq səviyyədə tanınmış sərhədləri daxilində ərazi bütövlüyünə ehtiram ifadə olunur, bütün erməni silahlı qüvvələrinin Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərindən çıxarılması tələb olunurdu. Bundan başqa, işğal olunmuş ərazilərdən qaçqın düşmüş əhalinin yaşayış yerlərinə qayıtması hüququ da tanınır, Azərbaycan Respublikasının daxilində Dağlıq Qarabağın azərbaycanlı və erməni icmalarının birgə yaşayışının bu bölgədə demokratik yerli idarəetmə sisteminin yaradılması zəruriliyi qeyd olunur, dövlətlər Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində yaranmış şəraitin qalmasını tanımamağa çağırılır, Minsk Qrupunun vasitəçilik fəaliyyətinə dəstək bildirilirdi (196).

Azərbaycan ərazilərinin işğalına barışmazlıq nümayiş etdirən bu qətnamənin mahiyyətinin saxtalaşdırılması, onun bölgədəki reallığı əks etdirməməsi təsəvvürlərinin yaradılması, BMT Baş Assambleyasının gözdən salınması, qətnamənin nüfuzunun şübhə altına alınması üçün erməni informasiya-təbliğat maşını növbəti dəfə səfərbərliyə alındı və qarşıya qoyulan məqsədə çatmaq üçün qeyri-obyektiv metodlar seçildi. Erməni rəsmiləri ilə qeyri-rəsmiləri Ermənistanın işğalçılıq və millətçilik siyasətini, Cənubi Qafqazda sabitliyə yaratdıqları təhdidləri gizlətmək üçün informasiya məkanına hücum çəkildilər.

Ermənistanın keçmiş xarici işlər naziri Vardan Oskanyan Baş Assambleyanın qəbul etdiyi qətnamədən razı qalmadığını ifadə edəndən sonra Azərbaycanı şantaj etməkdən də çəkinmirdi. O öz əminliyini qeyd edirdi ki, bu qətnamə münaqişənin tənzimlənməsini sürətləndirə bilməz, çünki o tövsiyə xarakteri daşıyır. Bununla, əslində, o, Baş Assambleyanın qətnaməsini Ermənistan tərəfindən həyata keçirilməyəcəyini elə əvvəldən bəyan edirdi. Ermənistanın baş diplomatına görə, bu qətnamənin qəbul olunmasına nail olmaq üçün Azərbaycan tərəfi həm özünü aldadırdı, həm də digərlərini. V.Oskanyan hətta belə bir fikir də irəli sürürdü ki, Azərbaycan nə qədər qətnamə qəbul etdirsə də, Dağlıq Qarabağ öz yolundan dönən deyil və bu bölgə öz müstəqilliyini əldə etməkdə davam edəcəkdir (197).

Yəni Ermənistanın xarici işlər naziri beynəlxalq təşkilatların tələblərinə baxmayaraq, təmsil etdiyi dövlətin Azərbaycanın beynəlxalq aləmdə tanınmış sərhədlərinin pozulması mövqeyindən əl çəkməyəcəyini açıqca bəyan edirdi.

Ermənistanın xarici işlər naziri qəbul olunmuş qətnamənin nüfuzuna kölgə salınması üçün qeyri-məntiqi mülahizələr söyləməyi də özünə rəva bilirdi. O belə bir təsəvvür yaratmağa çalışırdı ki, qətnamənin qəbuluna

səs verən ölkələr, qətnamənin özünə deyil, onun sponsoruna, yəni Azərbaycana səs veriblər. Qətnamənin lehinə səs verənlərin çoxunun GUAM üzvü olan dövlətlər və müsəlman dövlətlərin olduğunu söyləyən erməni naziri hər vasitə ilə erməni auditoriyasını optimist ruhda kökləməyə çalışır və bu qətnamənin ermənilərə ziyan gətirməyəcəyinə təkid edirdi. Başqa bir müsahibəsində isə V.Oskanyan qəbul olunmuş qətnamədən Azərbaycanın özünün lazımı nəticə çıxarmasını tövsiyə edirdi. İnformasiya kanalları ilə yayılan müsahibəsində dünya birliyinin bölgədə yaranmış vəziyyətə səs verməsindən heç bir narahatçılıq keçirməyərək yenidən belə bir fikir də ortaya atırdı ki, dünyanın əksər ölkələri Azərbaycanın lehinə səs verməmişdir. Bununla erməni nazir Azərbaycanın təqdim etdiyi qətnamənin qəbul olunmasını deyil, səsvermədə çox ölkənin bitərəf qalmasını daha mühüm hadisə kimi təsvir edir və Azərbaycanı da bu faktıdan ehtiyatlanmağa çağırırdı. O, hətta Azərbaycanın təqdim etdiyi və Baş Assambleyanın da qəbul etdiyi qətnaməni dezinformasiya kimi dəyərləndirir və bununla sülh prosesinə Azərbaycan tərəfindən zərbə vurulduğunu söyləyirdi. Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin nizamlanması məsələsinin BMT Baş Assambleyasının tribunasına çıxarılmasından özünün və bütün ermənilərin açıq narazılığını bildiren V.Oskanyan Baş Assambleyanın qətnaməsi haqqında informasiya məkanına kifayət qədər qeyri-obyektiv və yayındırıcı yozumlar göndərməklə erməniliyin niyyətlərini bir daha ortaya qoydu (198).

Ermənistan xarici işlər nazirinin informasiya məkanına çıxardığı qeyri-obyektiv mülahizələr yalnız Baş Assambleyanın qəbul etdiyi qətnamənin nüfuzuna kölgə salmağa deyil, həm də Azərbaycanın haqlı mövqeyinin dəstəklənməsi qarşısında erməni diplomatiyasının acizliyinin pərdələnməsinə istiqamətlənmişdi. Bunu elə onun həmkarları da etiraf edirdilər. Ermənistan parlamentinin deputatı S.Səfəryan erməni nazirindən fərqli olaraq adiçəkilən qətnaməni ermənilik üçün təhlükə kimi xarakterizə edirdi. Onun sözlərinə görə, belə bir sənədin qəbul edilməsi münaqişənin nizamlanmasında Ermənistan mövqelərinin qorunmasına heç də kömək etməyəcəkdir (199).

Bu məqamı erməni millətçiləri və ideoloqları əlbəttə ki, başa düşürdülər. Onlar üçün gizli deyildi ki, bu qətnamə Ermənistanın Azərbaycana qarşı işğalçılıq siyasəti yeritməsi əleyhinə ictimai rəydə anti-erməni əhval-ruhiyyəsini genişləndirə bilər. Ermənilər üçün arzuolunmaz prosesin qarşısının alınması üçün isə informasiya məkanına müxtəlif yozumlar çıxarılırdı. Erməni informasiya məkanının fəallarından olan L.Məlik-Şah

nəzəryan verdiyi müsahibələrindən birində bu məsələyə geniş toxunmuş və özünəməxsus təhlil də aparmışdı. Onun nəzərinə baykot edilməli olan bu qətnamə yalanlarla dolu idi və Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin tarixini və nəticələrini birtərəfli əksətdirən qətnamə onsuz da məcburi xarakter daşıyırdı. Bununla belə, o, qətnamənin lehinə səs verən dövlətlərin təsnifatını aparır və bu təsnifatda həmin dövlətlərə bir etimadsızlıq ifadə olunurdu. Oxuculara və informasiya auditoriyasına da belə bir fikir çatdırılırdı ki, əksəriyyəti müsəlman və GUAM üzvü olan dövlətlərin dəstəklədiyi sənəd etibarlı sənəd ola bilməz. Onun söylədiyinə görə, qətnamənin bəndlərinin əsassızlığının sübut edilməsi də çətin deyildi. Sonra da hər bənd haqqında erməni millətçilərinin formalaşdırdığı standart fikirlər bir daha informasiya məkanına çıxarıldı. Müəllifin şərtlərinin mahiyyətinin isə ermənilərin Azərbaycana qarşı işğalçılıq siyasətinin, Azərbaycan ərazisində aparılan etnik təmizləmənin, işğal olunmuş Azərbaycan ərazilərində elan olunmuş qondarma qurumun əsaslandırılmasına, Azərbaycan tərəfindən ermənilərə təcavüz edilməsi haqqında saxtalaşdırılmış təsəvvür yaradılmasına istiqamətlənmişdi. Müəllif öz təşvişlərini də gizlədə bilmirdi ki, gələcəkdə erməni işğalçılığını və millətçiliyini pisləyən yeni qətnamələr də qəbul oluna bilər. Belə qətnamələrin yenidən qəbul olunmaması üçün o, erməniliyi səfərbər olmağa çağırırdı (200).

Əslində, belə bir təşviş erməni millətçilərində, ideologiyasında və informasiya məkanında həmişə qalmaqdadır. Buna, əslində, obyektiv bir zəmin də mövcuddur ki, bu da Azərbaycan ərazilərinin işğal altında qalmasıdır. Həmin işğalın aradan qaldırılması isə beynəlxalq aləmdə getdikcə daha çox dəstəklənməkdədir. Məhz buna görə də 2010-cu ildə “Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində vəziyyət haqqında” qətnamə layihəsini BMT Baş Assambleyasının sessiyasının gündəliyinə daxil edilməsi istəyi erməni informasiya məkanında yeni və daha güclü isteriyanın qalxmasına səbəb oldu. Erməni millətçiləri heç bir vəchlə istəmirdilər ki, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin nizamlanması məsələsi BMT Baş Assambleyasına çıxarılsın. Çünki ATƏT çərçivəsində qərarlar konsensus şəklində qəbul olunurdusa, BMT Baş Assambleyasında qərarlar səs çoxluğu ilə qəbul olunur. Ona görə də Azərbaycan tərəfindən təqdim edilən və Ermənistanın işğalçılıq siyasətini pisləyən hər hansı bir sənədin müxtəlif dövlətlər tərəfindən dəstəklənəcəyi şübhə doğurmurdu. Növbəti belə bir qətnamənin qəbul olunması işğalçı Ermənistanın təklənməsi və Azərbaycanın obyektiv mövqeyinə yeni bir obyektiv dəstəyin nümayişi ola bilərdi. Buna görə də Azərbaycana qarşı yeni bir təbliğat kampaniyasına baş-

landı, erməni informasiya məkanı Azərbaycana qarşı əsassız fikirlərlə, obyektivliyi açıq şübhə doğuran insanların birtərəfli mülahizələri ilə doludur. Bu materialların qruplaşdırılması, təsnif edilməsi, tutuşdurulması, saxtalaşmasının əsaslandırılması böyük bir araşdırma aparılmasını tələb edir.

Məsələnin sessiyanın gündəliyindən çıxarılması 2010-cu il sentyabr ayına planlaşdırılmışdı. Azərbaycan tərəfinin xahişi ilə məsələ əvvəlcə 2010-cu ilin dekabrına təxirə salındı, sonra usə gündəlikdən qeyri-müəyyən vaxta qədər çıxarıldı. Qeyd etmək lazımdır ki, məsələnin Baş Assambleyanın gündəliyinə salınması ideyası təkcə Ermənistanın deyil, Ermənistanın havadarlarının da ciddi təşvişinə səbəb oldu. 2010-cu ilin oktyabrında ATƏT-in səhra qiymətləndirmə missiyasının Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərinə səfərinin həyata keçirilməsi qərara alındığı və bu qiymətləndirmə missiyasına BMT-nin nümayəndələri də daxil olduğu üçün Azərbaycan bu səfərin nəticələrini gözləməyi qərara aldı. Buna görə də məsələnin təxirə salınması barədə qərar qəbul edildi. Yuxarıda söyləniləndiyi kimi, belə bir səfər həyata keçirildi, onun nəticələri gec də olsa açıqlandı və bu nəticələr də erməni informasiya məkanında yeni bir istərikanın baş almasına səbəb oldu. Yəni məsələnin Baş Assambleyada baxılmasının təxirə salınması bununla bağlı idi. Bununla belə aşağıda müxtəsər şəkildə toxunulan tezislər erməni informasiya məkanının hansı istərikəyə düşdüyünü, məsələnin mahiyyətinin qəlp informasiya modelinin yaradılması üçün mümkün olan-olmayan çərçivələri necə aşdığını nümayiş etdirir:

– BMT yanan Qarabağ oduna benzin tökmək istəyir; BMT-nin hərəkətləri xəcalətlidir; BMT Baş Assambleyası dövlətlər üçün yalnız tövsiyə xarakterli qətnamələr qəbul edə bilər; Öz damı altına bir dəstə islam dövlətini toplamış BMT erməni milli maraqlarından imtina etməni tövsiyə edəcək erməni tərəfi də bu tövsiyələrə diqqətlə qulaq asacaq və sonra da onları qətiyyətlə rədd edəcəkdir; BMT Baş Assambleyası adı altında yeni-yeni sənədləri tez-tələsik əldə etməyə çalışması, beynəlxalq hüququn və əsas prinsiplərin qiymətləndirilməsində Azərbaycanın problemləri olduğunu nümayiş etdirir;

– Azərbaycan islam həmrəyliyi amilindən sui-istifadə edir; Azərbaycanın BMT Baş Assambleyasına sənəd təqdim etməsi destruktiv addımdır;

– Azərbaycanın BMT-yə təqdim etdiyi qətnamə ya dəyişdirilməli, ya da ləğv edilməlidir; Azərbaycan münafişinin nizamlanması məsələsini BMT formatına keçirmək istəyir ki, daha geniş dəstək qazansın; təqdim

olunan qətnamədə ərazi bütövlüyü prinsipi Azərbaycan mövqeyindən verilməmişdir;

– BMT Baş Assambleyasında Azərbaycanpərəst qətnamə qəbul ediləcək;

– Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün Dağlıq Qarabağa heç bir aidiyyəti yoxdur; Azərbaycan həmişə BMT üzvlüyünə, beynəlxalq hüquqa, BMT qətnamələrinə istinad edir, lakin BMT-nin nizamnaməsini təhrif edir; BMT Baş Assambleyasının 14 dekabr 1974-cü il tarixli qətnaməsinə görə, bir dövlətin müstəqilliyinin tanınıb-tanınmasından asılı olmayaraq başqa bir dövlətə (Dağlıq Qarabağ nəzərdə tutulur) qarşı silahlı qüvvələr istifadə etməsi təcavüz kimi qiymətləndirilir (201).

2010-cu il sentyabr-dekabr ayları arasında erməni kütləvi informasiya vasitələri təhlil olunarsa, bu mövzuda saysız-hesabsız dezinformasiyalar və erməni yozumları ilə qarşılaşmaq mümkündür.

Yuxarıdakı tezislərdə xatırladığı kimi, müsəlman ölkələrinin təmsil olduğu İslam Konfransı Təşkilatının Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü dəstəkləməsi, Ermənistanın Azərbaycana qarşı işğalçılıq siyasəti erməni millətçiləri və informasiya ideoloqları tərəfindən qəzəblə qarşılır və onlar informasiya məkanında İslam Konfransı Təşkilatı haqqında yanlış təsəvvürlər yaymağa çalışırlar. Onların fikrincə, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü dəstəkləyən qərarların qəbul edilməsi, Xocalı hadisələri haqqında müsəlman ölkələrində həqiqətlərin genişlənməsi erməniliyə qarşı millətçilik və düşmənçilik hisslərinin qızıqdırılmasına yol açır. Burada da həqiqətlərin və Azərbaycan reallıqlarının İKT ölkələri tərəfindən qəbul olunması daha çox erməni diplomatlarının fəaliyyətinin zəifliyi və bir də din təəssübkeşliyi ilə əlaqələndirilirdi (202).

2010-cu ildə daha iki nüfuzlu Avropa strukturu Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü dəstəkləyən qərarlar qəbul etdi. Yəni erməni informasiya-təbliğat maşını bütün dünyaya hay-küy salaraq Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin mahiyyətini öz xeyirlərinə saxtalaşdırmağa çalışsalar da dünya birliyi məsələnin mahiyyətində erməni baxışlarının deyil, daha obyektiv mövqedən yanaşmağa çalışırdı. Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə bu obyektiv yanaşma Avropa Parlamenti tərəfindən nümayiş etdirilirdi və 2010-cu il may ayının 20-də, Dağlıq Qarabağda saxta parlament seçkilərinə son hazırlıq işləri aparıldığı günlərdə, “Avropa İttifaqının Cənubi Qafqazdakı strategiyasının zəruriliyi” adlı 2216 nömrəli qətnaməni qəbul etdi. Bolqarıstanın parlamentdəki nümayəndəsi Yevgeni Kırlov tərəfindən hazırlanan qətnamədə Cənubi Qafqazdakı etnik münaqişələrin həllinə, Cənubi Qafqaz ölkələri ilə əməkdaşlığın “Şərq tərəfdaşlığı” çərçivəsində geniş-

ləndirilməsinə xüsusi diqqət yetirilirdi. Qətnamə Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllinin sürətləndirilməsini və bu istiqamətdə Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərindən bütün silahlı qüvvələrin çıxarılmasını vacib sayırdı (203).

2010-cu il noyabr ayının 20-də isə Lissabonda NATO ölkələri rəhbərlərinin sammitində qəbul olunmuş bəyannamədə Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünə dəstək ifadə olunurdu (204). Maraqlısı bu idi ki, Ermənistan prezidenti S.Sarkisyan da bu sammitə dəvət olunmuşdu. Lakin sammitin deklarasiyasında Azərbaycanın ərazi bütövlüyünə dəstək bildirilməsi barəsində məlumat alınanda Ermənistan prezidenti sammitə yollanmaqdan imtina etdi.

Bu iki qərar aydındır ki, öz ardınca erməni informasiya təhriflərinin güclənməsinə, erməni informasiya-təbliğat maşınının xüsusi fəallaşmasına səbəb oldu. Son illərdə əldə olunmuş təcrübədən burada da istifadə olundu. Dezinformasiya, beynəlxalq təşkilatları qeyri-obyektivlikdə günahlandırmaq, ərazi bütövlüyünə adları çəkilən beynəlxalq təşkilatlardan dəstək verilməsini qınamaq erməni informasiya maşınının aktual mövzularına çevrildi.

Hazırda Ermənistan izlədiyi işğalçılıq siyasəti və etnik dözümsüzlük siyasəti ilə özünü bütün beynəlxalq təşkilatlara qarşı qoymuşdur. İşğalçılıq və millətçilik siyasətinə dəstək tapılması üçün beynəlxalq təşkilatlar da çox asanlıqla gözdən salınır, bu təşkilatların sənədləri isə yalnız erməni maraqlarına cavab verən yozumlarda informasiya məkanına çıxarılır, Azərbaycanın beynəlxalq miqyasda tanınan sərhədlərini tanıyan dövlətlərin simasında düşmən obrazı yaradılır və s. Bu cəhətlər təkcə Ermənistan dövlətinin rəsmi siyasəti deyil, həm də erməniliyin ideologiyasının əsasıdır. Erməni informasiya siyasətini müəyyənləşdirən də elə bu ideologiyadır. İdeologiya təhrifə məruz qaldığı kimi, ona istinad edən erməni informasiyası da həmin problemin girdabında qalmışdır.

V FƏSİL

DAĞLIQ QARABAĞ MÜNAQIŞƏSİNİN İNFORMASIYA MODELİNİN VASİTƏLƏRİ

1. Kütləvi informasiya vasitələri

Azərbaycana qarşı ərazi iddialarının irəli sürülməsi və bu planların ermənilərin beyninə yeridilməsi, başqa sözlə isə ermənilərin Azərbaycana qarşı işğalçılıq və millətçilik ideologiyası ətrafında səfərbər edilməsi heç şübhəsiz ki, müəyyən təşkilatçılıq fəaliyyətinin aparılmasını tələb edirdi. Belə bir təşkilatçılıq fəaliyyəti olmadan ifrat millətçi ideologiyanı uzun müddət gündəlikdə saxlamaq qeyri-mümkün idi. Elə erməni millətçilərinin təcrübəsi də bunu sübut edir. Bu təşkilatçılıq işinin başlıca istiqamətini isə informasiya-məlumatlandırma fəaliyyəti təşkil edirdi.

Konkret tarixi şəraitdən, imkanlardan asılı olaraq erməniliyin məlumatlandırılmasında ən müxtəlif vasitələrdən istifadə edilmişdir. Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin açıq fazaya keçməsindən əvvəl qonşu xalqlara ərazi iddiaları daha çox kilsə və tarixi bədii ədəbiyyat vasitəsi ilə həyata keçirilirdi. İstər erməni kilsəsinin, istərsə də erməni müəlliflərinin əsərlərində və ya onların himayədarlığı ilə çap olunan əsərlərdə erməni istisnalığının, erməni millətçiliyinin və yeni ərazi arzularının ifadəsi ilə bağlı əvvəlki fəsillərdə artıq xeyli faktlara istinad edilmişdir. Burada toxunulan problem kontekstində onu da qeyd etmək olar ki, sovet ideologiyasının məhdudiyətləri dövründə erməni kilsəsi, müəyyən yollarla işıq üzü gören millətçi ədəbiyyat erməni cəmiyyətinin millətçilik istiqamətində az-çox məlumatlandırılmasına xidmət edirdi.

Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin informasiya-təbliğət baxımından yetişməsində də ilkin rol məhz millətçi ədəbiyyat öz üzərinə götürdü. Yuxarıda adıçəkilən Z.Balayanın, S.Xanzadyanın, S.Kaputikyanın və digərlərinin əsərləri, publisistikası erməniliyi daha fəal millətçilik ətrafında səfərbər etdi.

XX əsrin 70-ci illərindən etibarən erməni millətçiləri arasında gizli qruplar yaradıldığı və onların üzvləri tərəfindən kifayət qədər fəal informasiya-təbliğət işləri aparıldığı məlumdur. Bu, əlbəttə ki, Ermənistan SSR-ə aid olan bir faktdır. Xaricdə isə erməni diasporunun ictimai və siyasi təşkilatlarda birləşdirilməsi daim diqqət mərkəzində saxlanılırdı. XX əsrin 80-ci illərində yaradılmış gizli erməni təşkilatlarından biri millətçi ermənilərin məlumatlandırılmasını, əsasən, şifahi şəkildə, qrupun fəalla-

rı vasitəsi ilə aparırdı. Bu qrupun üzvləri, eyni zamanda, millətçi hissləri qızıışdırma biləcək materiallar yayır və həmin materiallar əsasında erməni gəncləri arasında iş aparılırdı. Belə təbliğat zamanı toxunulan başlıca mövzu isə Qarabağda ermənilərin sıxışdırılması, Qarabağdakı “erməni” abidələrinin dağıdılması və s. olardı (1).

Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin ilkin dövründə erməni əhalisinin məlumatlandırılması yollarından biri də Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan qoparılması ilə bağlı kütləvi imzaların toplanması idi. Əvvəla, bu iş üçün xüsusi hazırlıqlı adamlar ayrılırdı və hər bir şəxs üçün konkret ərazilər də müəyyənləşdirilirdi. Digər tərəfdən bu insanlar, sadəcə, imza toplamırdılar. Onlar eyni zamanda imzasını aldıkları insanları məlumatlandırırdılar. Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan qoparılmasının zəruriliyi, başqa sözlə, Dağlıq Qarabağın iddia olunan statusu haqqında ermənilərdə ilkin təsəvvürlər yaradılırdı. Erməni millətçiləri hətta bu imza toplama kampaniyasını Qarabağla bağlı referendum da adlandırırdılar. Bildirildiyinə görə, guya 1987-ci ilin yayında 75 min imza toplanaraq ölkə rəhbərliyinə göndərilmişdi (2).

Əhalinin ilk mitinqlərə, o cümlədən Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti Xalq Deputatları Sovetinin məlum 20 fevral 1988-ci il tarixli sessiyasına erməni deputatlarının çağırılması da xüsusi informatorlar tərəfindən aparılırdı. Vilayət mətbuatının, radio-televiziyasının hələlik dövlət orqanlarının nəzarəti altında olmasına görə, əhalinin məlumatlandırılması və ilk mitinqlərə çağırılması da erməni informatorlarının üzərinə düşürdü. 1988-ci il fevral ayının 13-də Xankəndində təşkil olunmuş ilk mitinqə ermənilərin toplanması məhz bu yolla baş tutdu. Erməni millətçiləri erməniləri, sadəcə olaraq, mitinqlərə çağırırdılar. Onlar eyni zamanda şüarlar, yazılı çağırışlar da hazırlayırdılar. Əyani informasiya və təbliğat vasitələri kimi bu şüarlar və transparantlar da mitinqə toplaşan kütlədə müəyyən baxışlar və yanaşmalar formalaşdırmalı idi (3).

1987-ci ilin noyabrında A.Aqanbekyanın Fransa Kommunist Partiyasının orqanı olan “Humanite” qəzetinə Dağlıq Qarabağın Ermənistanla birləşdirilməsi məqsədüeyğunluğu haqqında müsahibə verməsi ilə (4) Dağlıq Qarabağ ətrafında informasiya qarşıdurması yeni və ciddi bir mərhələyə qədəm qoydu. Adıçəkilən qəzet SSRİ ərazisində də yayıldığından Dağlıq Qarabağla bağlı millətçi-separatçı niyyətlərin informasiya əhatəsi keyli genişləndi. Eyni zamanda Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ətrafında informasiyanın kütləviləşməsinin ilk və qətiyyətli addımı atıldı. Bu addım müəyyən mənada təcürbi addım kimi də qiymətləndirilə bilər. SSRİ rəhbərliyi-

nə yaxın olan bir şəxsin SSRİ-nin konstitusiyaya əsaslarının dağıdılmasına xidmət edən bu bəyanatın mediaya çıxarılmasının necə qarşılanacağı erməni millətçilərinin Dağlıq Qarabağla bağlı informasiya siyasətinin gələcəyinin müəyyənləşdirilməsində əhəmiyyətli ola bilərdi. Məlum olduğu kimi SSRİ rəhbərliyi Dağlıq Qarabağ münaqişəsi haqqında məlumatın beynəlxalq informasiya məkanına çıxarılmasına əks-münasibət nümayiş etdirmədi. Bu da o dövrdə xüsusi kütləvililiyi ilə seçilən mətbuatdan daha geniş istifadə edilməsi üçün erməni millətçiliyinə bir zəmin yaratdı.

Bununla belə, 1987-ci ilin sonu və 1988-ci ilin əvvəlində erməni informasiya-təbliğat vasitələrinin seçilməsində müəyyən ehtiyatlılıq göstərildiyini müşahidə etmək olar. Bu dövrün kütləvi informasiya vasitələri hələ fəal şəkildə informasiya qarşılıqlaşdırmasına cəlb edilməmişdi. Münaqişənin fəal dövrünə keçid ərəfəsində informasiyanın yayılması üçün kütləvi mitinqlərdən, xüsusi vərəqlərdən və onların əhali arasında yayılmasından, təbliğat kitablarından istifadə olunurdu. Doğrudur, hələlik bu vərəqlər və kitablar da açıq şəkildə yayılmırdı. Bununla belə, bu informasiya-təbliğat materiallarının yayılmasının qarşısının alınması üçün də hər hansı qətiyyətli bir tədbir görülmürdü.

Ümumiyyətlə, qeyd etmək lazımdır ki, erməni informasiya-təbliğat fəaliyyətinin aparılması üçün kitab yayılmasına xüsusi diqqət yetirilirdi. Lakin nəzərə almaq lazımdır ki, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin ilkin dövründə yayılan kitablarla, sonrakı dövrdə yayılan kitablar arasında müəyyən xarakterik fərq var idi. İlkin dövrdə daha çox tədqiqat xarakterli, erməniliyin saxtalaşdırılmış tarixi haqqında kitablar yayılırdı. Sonrakı dövrdə isə yayılan kitabların mövzusunda konkret olaraq Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə, Dağlıq Qarabağ ətrafında cərəyan edən hadisələrə, münaqişənin geosiyasi regional aspektlərinə müraciət artdı. Azərbaycan torpaqlarının işğalının, aparılan etnik təmizləmənin əsaslandırılması haqqında informasiya, təhlil və publisistik kitabların sayı artdı. Hazırda dünyanın bütün ölkələrinin kitabxanalarında, internet məkanında erməni informasiya-təbliğat siyasətinə xidmət edən saysız-hesabsız kitablar mövcuddur.

Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin ilk illəri üçün mətbuata və radio-televiziyaya yol tapmaq erməni millətçiləri üçün daha böyük əhəmiyyət kəsb edirdi. DQMV Xalq Deputatları Sovetinin 20 fevral 1988-ci il tarixli iclasından sonra mətbuat vasitələrinə bəslənilən ehtiyatlı münasibətə son qoyuldu. Xankəndində çap olunan “Sovetski Karabax” qəzeti bu baxımdan Dağlıq Qarabağ ətrafında aparılan informasiya qarşılıqlaşdırmasının ilk

fəal orqanlarından biri oldu. DQMV Xalq Deputatları Sovetinin adıçəkilən iclasından dərhal sonra qəzetin xüsusi nömrəsinin hazırlanmasına başlandı. Erməni millətçiləri bütün gecəni işləməklə xüsusi nömrəni hazırladılar və Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan qoparılması haqqında qərar bu nömrədə çap olundu. Bununla da Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan qoparılmasının qanuniləşdirilməsinə göstərilən cəhd kütləvi auditoriyaya çatdırıldı (5).

Tezliklə DQMV rəhbərliyinin dəyişməsi ilə vilayətdə olan qəzetlər və radio şəbəkəsi bütünlüklə millətçilərin nəzarəti altına keçdi. Bu informasiya vasitələri millətçiliyin, separatizmin, təcavüzkarlığın təbliğat mərkəzinə çevrildi.

Xüsusilə də, “Sovetski Karabax” qəzetinin Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətində erməni millətçiliyinin və antiazərbaycan əhval-ruhiyyəsinin qızıqdırılmasında böyük rolu var idi. Vilayətdə çap olunan yeganə qəzet olduğu üçün yerli əhali gündəlik məlumatları məhz bu qəzətdən alırdı. Bu qəzet tərəfindən cərəyan edən hadisələrə prinsipial münasibət bildirildiyi, ən azı SSRİ mərkəzi orqanlarının mövqeyi az-çox düzgün ifadə edildiyi halda vilayət əhalisinin təcavüzkarlaşmasının qarşısını almaq mümkün olardı. Lakin belə olmadı. Hadisələrin elə ilk gündündən “Sovetski Karabax” qəzeti erməni millətçiliyinin, antiazərbaycançılığın və qızıqdırıcılığın mərkəzinə çevrildi. Qəzetin baş redaktoru Maksim Osipyanyan bu millətçiliyin təbliğinin başında dayanırdı. Baş redaktor yalnız qəzetin millətçi istiqamətini müəyyənləşdirmirdi. O özü də tez-tez baş redaktorun rubrikasında qızıqdırıcı yazılarla çıxış edir, vilayət əhalisi arasında antiazərbaycan düşmənçiliyi təbliğ edirdi (6).

Bu qəzetin fəaliyyətini yaxından izləyən R.Arakelov yazırdı ki, Dağlıq Qarabağda yaradılmış Təşkilat Komitəsinin fəaliyyəti jurnalistlər tərəfindən birmənalı şəkildə boykot edilirdi. Bu strukturun vasitəsi ilə vilayətin rayonlarında iki xalqın birgəyaşayışının təmin edilməsi üçün görülən hər bir müsbət iş qaralanır və hətta bu istiqamətdə yerli ermənilərin Təşkilat Komitəsi ilə əməkdaşlıq meylləri ciddi təhqir və təzyiqlərlə rastlaşırdı. Belə cəhdlər hətta qəzet səhifələrində şantaj olunur və millətçiliyi ilə seçilən ermənilər də digərlərinə nümunə göstərilirdi. R.Arakelovun qeydlərinə görə, vaxtilə erməni millətçiləri və silahlıları tərəfindən azərbaycanlı əhaliyə qarşı törədilən vəhşiliklər və cinayətlər haqqında qəzet səhifələrində heç vaxt məlumat verilməzdi. Amma vilayət daxilində yaşayan azərbaycanlı əhalinin mühafizəsinin təmin edilməsi naminə hər hansı bir addım atılsaydı, bu məsələ “Sovetski Karabax” qəzetində ən

ifrat millətçilik və qızıqşdırıcılıq ruhunda əks olunar və antiazərbaycan təbliğatının yeni bir dalğası başlayardı. R.Arakelov qeyd edirdi ki, o iki il müddətində “Sovetski Karabax” qəzetini mütaliə etməli oldu və bu illər ərzində iki xalqın dinc yaşayışının təmin olunması haqqında qəzet səhifələrində bir dənə də olsa yazıya rast gəlmədi (7).

R.Arakelov öz xatirələrində “Sovetski Karabax” qəzetinin baş redaktoru ilə görüşdüyünü və qəzet səhifələrində Azərbaycan-Ermənistan qarşılıqlı əməkdaşlığı haqqında yazılarla çıxış etmək niyyətində olduğunu da qələmə alıb. Lakin elə ilk görüşdən ona aydın olub ki, erməni millətçiliyinin tipik nümayəndəsi olan Maksim Osipyani iki xalqın əməkdaşlığı deyil, iki xalq arasında uçurumun dərinləşdirilməsi maraqlandırır.

Dağlıq Qarabağda etnik ayrı-seçkiliyin, antiazərbaycan əhval-ruhiyyəsinin qızıqşdırılmasında vilayət radiosunun da özünəməxsus fəaliyyəti var idi. Bu radionun Xankəndində, şəhərin təsərrüfat obyektlərində, parklarında, ictimai yerlərində geniş şəbəkəsi var idi. Eyni zamanda Xankəndində “Azat Arsax” adlı gizli radiostansiya fəaliyyət göstərirdi. Birinin qanuni, digərinin isə qeyri-qanuni olmasına baxmayaraq hər iki radio eyni həvəslə və ardıcılıqla antiazərbaycan təbliğatı aparır, Azərbaycan xalqına, Azərbaycan hakimiyyət orqanlarına, vilayətdəki mərkəzi hakimiyyət nümayəndələrinə iftiralər və təhqirlər yağdırırdı. Bu radioların qızıqşdırıcılıq fəaliyyətinin qarşısının alınması üçün vilayət orqanları tərəfindən qətiyyətli bir addım atılmırdı. Gizli radiostansiyanın fəaliyyətinin qarşısını bir müddət sonra almaq mümkün oldu. Lakin o vaxta kimi bu radio antiazərbaycan təbliğatının aparılmasında, erməni şüurlarının zəhərlənməsində xeyli iş görə bildi (8).

Dağlıq Qarabağ ermənilərinin şüurlarının antiazərbaycan təbliğatı ilə zəhərlənməsində təbliğat vəərəqlərinin yayılmasından da istifadə olunurdu. Məzmunu etibarilə Z.Balayan, S.Xanzadyan və S.Kaputikyanın antiazərbaycan təbliğat məktəbinin ənənələrini davam etdirən bu vəərəqlərdə “Sovetski Karabax” qəzetində, yerli radioşəbəkədə yayılan təbliğat davam etdirilirdi. Vərəqlər həm erməni əhalisi arasında, həm də vilayətdəki qoşun bölmələri arasında yayılırdı. Hər ikisində də məqsəd bu idi ki, antiazərbaycan əhval-ruhiyyəsi qızıqşdırılsın, erməni millətçilərinin fəaliyyətinə haqq qazandırılınsın. R.Arakelovun yazdığına görə, bu vəərəqlər “Miasum”, “Arsax qadınlar ittifaqı”, “Tələbə ittifaqı” və s. imzalarla hazırlanırdı. Bununla belə bir görüntü yaradılırdı ki, Dağlıq Qarabağda çoxlu sayda ictimai təşkilatlar yaradılıb və onlar da Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan qoparılması uğrunda mübarizəyə qoşulublar (9).

Yuxarıda deyildiyi ki, erməni millətçiləri özlərinin fəxr edə biləcəkləri bir informasiya-təbliğat təcrübəsinə malikdirlər. Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin erməni yozumlarının Ermənistandan kənara çıxarılması üçün ilk növbədə SSRİ miqyasında mövcud olan mətbuat vasitələrinin üzərinə hücum başlandı. SSRİ rəhbərliyinin və əhalisinin düşüncəsinə təsir göstərilməsi, kütləvi antiəzərbaycan əhval-ruhiyyəsinin yaradılması üçün SSRİ mətbuat orqanları ən yaxşı vasitə idi. Həmin real vasitələrin imkanlarından istifadə edilməsi istiqamətində isə erməni millətçiləri qarşılıqları qoyduqları məqsədə nail oldular. Başqa sözlə, erməni millətçilərinin yol tapa bildikləri sovet mətbuat orqanları Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin mahiyyətinin təhrif edilməsində, Dağlıq Qarabağ ətrafında vəziyyətin daha da mürəkkəbləşməsində kifayət qədər mənfi rol oynadılar.

www.presskarabakh.info saytında 1987–94-cü illər ərzində Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ətrafında daha çox yazılar çap edən qəzet və jurnalların siyahısı verilmişdir. Həmin siyahı belədir (10):

“Azatamarat”	“Kommersant”
“Arqumentı i faktı”	“Komsomoles”
“Armyanskiy vestnik”	“Komsomoles Kuzbasa”
“Atmoda”	“Komsomolskaya pravda”
“Vek XX i mir”	“Literator”
“Qlaşşatay”	“Literaturnaya qazeta”
“Qolos Armenii”	“Meqapolis ekspress”
“Demokratiçeskaya Rossiya”	“Molot”
“Jurnalist”	“Moskovskaya qazeta”
“Moskovskiye Novosti”	“Zov Arsaxa”
“İzvestiya”	“Orientir DiP”
“Politexnik”	“Pravda”
“Respublika Armeniya”	“Russkaya misl”
“Smena”	“Sovetskiy Karabax”
“Soqlasiye”	“Stolitsa”
“Stroitelnaya qazeta”	“Tntsaqet”
“Yuq”	“Yurmala”

Bu siyahıda rus dilində olan qəzet və jurnallar və ya rus dilində yazıların çap olunduğu mətbuat orqanları göstərilmişdir. Göründüyü kimi onların çoxu İttifaq mətbuat orqanlarıdır. Amma bu siyahı da tam deyildir. Bu siyahıda “Qudok”, “Trud”, “Sosialistiçeskaya industriya” kimi mərkəzi qəzetlərin adı yoxdur. Bundan başqa məlumdur ki, “Krasnaya Zvez-

da”, “Za rubejom”, “Novaya vremya”, “Soyuz”, “Şit i meç” və s. mərkəzi qəzetlərdə də çoxlu sayda ermənipərəst yazılar çap olunmuşdur. Yuxarıdakı siyahıda olan qəzetlərdəki erməni mövqeyini əksətdirən yazılar və informasiyaların elektron variantı da hazırlanmışdır. Qəzet yazılarının elektron variantının mövcudluğunun özü də informasiya vasitələrindən biridir. İlkın müşahidələrin aparılması ilə bu yazıların birtərəfliliyini və obyektivlikdən uzaqlığını görmək mümkündür. Xüsusilə SSRİ rəhbərliyinin qəbul etdiyi qərarlar arasında erməni millətçilərini və separatizmini dəstəkləməyən qərarların mətni adı çəkilən qəzetlərin internetə çıxarılmış yazılarının arasında tapmaq mümkün deyildir.

XX əsrin sonlarına qədər mətbuat orqanları öz kütləviliyini qoruyub saxladılar. Bu vasitələr həm də daha münasib maliyyə xərcləri ilə idarə oluna bilirdi. XX əsrin sonlarından etibarən informasiya vasitəsi kimi elektron vasitələrdən istifadə xeyli aktuallaşdı. Bu vasitələr daha az maliyyə xərcləri ilə informasiyanın beynəlxalq aləmdə daha tez yayılmasına imkan verir. Ona görə informasiya vasitəsi kimi elektron vasitələrin Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin informasiya modelinin yaradılmasındakı rolu xeyli artdı. Bununla belə, mətbuat vasitələrinin istifadəsi heç də dayandırılmadı. Bu vasitələrin kütləviliyinin artırılması üçün onların elektron versiyasının hazırlanması da informasiya siyasətinin mühüm elementlərindən birini təşkil edir.

Hazırkı kitabın sonunda erməni informasiya məkanını formalaşdıran bir sıra informasiya vasitələrinin adları verilmişdir. Bu siyahı heç də tam deyildir. Bununla belə, həmin siyahıda Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin informasiya modelinin formalaşdırılması üçün saysız-hesabsız informasiya vasitələrinin təsis edildiyini görmək mümkündür. Həmin siyahı dünya erməniliyinin adam sayına görə informasiya vasitələri ilə yüksək səviyyədə təmin olunduğunu nümayiş etdirir.

Erməni informasiya vasitələrinin sayının artmasını bir tərəfdən təbii saymaq olar. Çünki indi Azərbaycanın obyektiv informasiya siyasətinin qarşısını almaq üçün dünya erməniliyinin daha çox informasiya vasitələrinə ehtiyacı vardır.

İctimai-siyasi məzmununda olan elə bir erməni mətbuat orqanı tapmaq mümkün deyil ki, həmin orqan Dağlıq Qarabağ mövzusunda toxunmamış olsun. Bu orqanlar elə indi də destruktiv fəaliyyətlərini aparmaqdadırlar. Doğrudur, bəzi orqanlarda bu mövzu ifrat çoxluq təşkil etmir. Amma elə orqanlar da var ki, onlar sanki Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin mahiyyətinin təhrif edilməsi üzrə ixtisaslaşblar. Söylənilənlərin əsaslandırılması

üçün “Azq”, “Qolos Armenii” və “Respublika Armeniya” qəzetlərinin müşahidəsi aparılmışdır. Qeyd etmək lazımdır ki, müşahidəyə bu qəzetlərin rus dilində olan elektron variantları cəlb olunmuşdur. Bu qəzetlər arasında “Azq” qəzeti daha kiçik həcmlidir və onun hər nömrəsi orta hesabla 4-5 yazıdan ibarətdir.

Müşahidə üçün bu kitab üzərində iş aparıldığı dövr, 2011-ci ilin ilk üç ayı götürülmüşdür. 2011-ci ilin üç ayı Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ətrafında xüsusi gərginliyin olmadığı bir dövrdür. Bununla belə, bu qəzetlərdə Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ətrafında kifayət qədər informasiya və yazıların getdiyini görmək mümkündür.

Qəzetin adı	Neçə nömrə üzərində müşahidə aparılıb	Dağlıq Qarabağ münaqişəsi haqqında yazılar	Azərbaycan haqqında yazılar	Qondarma soyqırımı haqqında yazılar	Minsk Qrupu və digər beynəlxalq qurumlar haqqında yazılar
“Azq”	56	38	22	22	13
“Qolos Armenii”	32	135	55	18	43
“Res. Armeniya”	20	27	14	1	6

Yuxarıdakı cədvəldə Azərbaycan haqqında olan o yazılar nəzərə alınmışdır ki, onlar bu və ya digər şəkildə Qarabağ münaqişəsi ilə bağlıdır. Minsk Qrupu və digər beynəlxalq qurumlar haqqında olan yazılar da Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı olan yazılardır. Nəzərə almaq lazımdır ki, erməni dilində çap olunan mətbuat orqanları daha kütləvi mətbuat orqanlarıdır və təsəvvür etmək çətin deyil ki, həmin mətbuat orqanlarında Dağlıq Qarabağ münaqişəsi haqqında çap olunan yazılar xeyli çoxdur.

Qeyd etmək lazımdır ki, əsas informasiya vasitəsi kimi mətbuat orqanları müxtəlif ölkələrin erməni diasporu tərəfindən çap edilir. Dağlıq Qarabağ münaqişəsi erməniliyin diqqət mərkəzində dayanan başlıca məsələ kimi, sözsüz ki, bu mətbuat orqanlarının da əsas mövzusunı təşkil edir. Həmin mətbuat orqanlarının istiqamətləndirilməsində Ermənistan dövləti də fəal şəkildə iştirak edir. 2010-cu ilin oktyabrında Xankəndində təşkil olunan dünya erməni jurnalistlərinin forumunda erməniliyin təbliğindəki fəal roluna görə bir sıra mətbuat və media orqanları xüsusi mükafata layiq görüldülər. Ermənistan dövləti tərəfindən təşkil olunmuş həmin toplantıda Beyrutda çap olunan “Azdak” qəzeti “ən yaxşı kütləvi informasiya vasitəsi” adına layiq görüldü. Aylıq mətbuat orqanları arasın-

da isə bu ada Amerikada çap olunan “Amaynapatner” dərgisi layiq görüldü. Adıçəkilən toplantıda Livanda yerləşən “Vanın səsi” radiosu erməniliyin ən yaxşı radiosu adına, Amerikada fəaliyyət göstərən “ARTN-Shant” televiziya isə erməniliyin ən yaxşı televiziya adına layiq görüldü (11).

Bir daha qeyd edilməlidir ki, bu təqdimat mərasimi dünya erməni jurnalistlərinin Xankəndində təşkil olunmuş toplantısında həyata keçirildi. Elə bu faktın özü də həmin media orqanlarının Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin erməni yozumlu informasiya modelinin formalaşdırılmasındakı fəal roluna dəlalət edir.

Yeri gəlmişkən bildirmək lazımdır ki, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı təşkil olunan müxtəlif toplantılar, dəyirmi stollar, müzakirələr və s. tədbirlər də erməni informasiya vasitələri rolunda çıxış edirlər. Bu müxtəlif formalar da erməni informasiyalarının yayılmasına xidmət edir.

Müxtəlif ölkələrdə erməni millətçilərinin Dağlıq Qarabağla bağlı təşkil etdikləri telemarafonlar, sərgilər kimi təbliğat formaları da erməni informasiya-təbliğat fəaliyyətinin digər vasitələridir. Bu istiqamətdə erməni millətçiləri kifayət qədər təşəbbüskarlıq göstərməyi bacarırlar. Televiziya və kino ekranlarına çıxarılan saxta materiallar kilsələrdə səsləndirilən moizələr, Dağlıq Qarabağa həsr edildiyi bildirilən musiqilər, erməni adına çıxarılan digər xalqların mədəni dəyərləri və s. də erməniliyin informasiya-təbliğat vasitələri rolunu oynaya bilər.

Hazırda erməniliyin informasiya vasitələri arasında elektron informasiya vasitələri də xüsusi yer tutur. Əhatə dairəsinin və istifadə imkanlarının kütləviliyi etibarilə internet indi erməni informasiya məkanını formalaşdıran çox ciddi bir vasitədir. Ona görə bu informasiya ehtiyatları da ermənilik tərəfindən səfərbərliyə alınmışdır. Erməniliyin nəzarətində olan kütləvi informasiya vasitələrinin və elektron medianın fəaliyyətinin erməniliyin mənafeyi baxımından daha səmərəli istifadə edilməsi yuxarıda xatırlanan toplantıda, yəni 2010-cu ilin oktyabrında Xankəndində təşkil olunan dünya erməniliyi jurnalistlərinin toplantısında da əsas müzakirə mövzularından biri idi. Bu toplantıda qeyd olundu ki, erməni informasiya vasitələri Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin informasiya siyasəti sahəsində Azərbaycan-Türkiyə informasiya siyasətinə müqavimət göstərməli, guya Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin “ədalətli” həllində fəal rol oynamağıdır (12).

Ermənistanın diaspor naziri toplantıda çıxış edərkən erməni informasiya vasitələrinin qarşısında beş əsas vəzifə dayandığını bildirdi və ilkin

vəzifə kimi Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin “ədalətli” həllinə nail olunmasını göstərdi (13).

Ermənistan prezidenti isə bildirirdi ki, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin “ədalətli” həlli üçün xarici auditoriyanın düzgün və obyektiv informasiyaya ehtiyacı vardır (14). Ermənistan prezidenti obyektivlikdən danışanda, heç şübhəsiz ki, erməni işğalçılığının, erməni istisnalığının və millətçiliyinin pərdələnməsini nəzərdə tuturdu və dünya erməni informasiya vasitələri də bunun həyata keçirilməsinə çağırılırdı. Qeyd etmək lazımdır ki, Ermənistan prezidentinin dünya erməni jurnalistləri qarşısındakı qeyri-ciddi çıxışındakı əsassız iddialara və iftiralara akademik R.Mehdiyevin “Gorus. Absurd teatr mövsümü” kitabında əsaslandırılmış cavab verilmişdir (15). Azərbaycan informasiya məkanını yaxından izləyən erməni informasiya ideoloqları akademik R.Mehdiyevin yazısında toxunulan və erməni qondarma tarixçiliyinin mahiyyətini çox aydın şəkildə işıqlandıran bu əsərindəki faktların heç birini təkzib edəcək bir arqument ortaya qoya bilmədilər. Baxmayaraq ki, erməni ideoloqları bu əsərə öz münasibətlərini bildirən hay-küy saldılar. Lakin tarixi baxımdan əsaslandırma biləcəkləri bir faktı belə müzakirəyə çıxarmadılar.

İnformasiya məkanını doldurmuş müxtəlif erməni elektron informasiya vasitələri də beləcə saxta tarixlə, təhrif edilmiş informasiyalarla doludur. Yalnız Dağlıq Qarabağla bağlı olan elektron saytların sayı adamda təəccüb doğurur. Həmin saytların siyahısı bu kitabın əlavəsində verilmişdir. Bu siyahı da təbii ki, tam deyildir və elektron informasiya məkanında üstünlüyü qoruyub saxlamaq üçün ermənilər yeni-yeni saytlar açmaqda davam edirlər.

Erməni elektron informasiya vasitələrində “erməni obyektivliyinin” necə təmin edildiyini isə elə öləri müşahidə ilə də müəyyənləşdirmək olar. Bunun üçün də aşağıdakı elektron informasiya vasitələrinin ilkin müşahidəsi aparılmış və bu müşahidənin nəticəsi aşağıda verilmişdir. Müşahidə 2011-ci il mart ayının 2-ci yarısını əhatə edir. Bu dövr Azərbaycan məkanında çox sakit və informasiya vasitələrinin və bütünlükdə Azərbaycan ictimaiyyətinin uzunmüddətli istirahət dövrünə təsadüf edir. Bu istirahət Novruz bayramı ilə bağlıdır. Yəni ilk baxışdan güman etmək olardı ki, Azərbaycanın siyasi həyatındakı sakitlik, informasiya vasitələrinin dinc dövrü Ermənistan elektron mediasında da antiazərbaycan təbliğatının sənqiməsinə yol açma bilər. Bunun nə dərəcədə doğru olduğunu aşağıdakı cədvəldən müəyyənləşdirmək mümkündür:

Elektron sayt	Əhatə olunan dövr	Dağlıq Qarabağ münəqişəsi haqqında yazılar	Azərbaycan haqqında yazılar	Qondarma soyqırım haqqında yazılar	Minsk Qrupu və digər beynəlxalq qurumlar haqqında yazılar
news.am	2 həftə	62	23	6	19
armtoday.info	2 həftə	60	21	7	29

Müşahidə obyektini olmuş saytlarda Azərbaycan haqqında da, Minsk Qrupu ilə bağlı olan yazılar da erməni millətçiliyi mövqeyindən yazılmış yazılardır. Əslində, həmin yazıları öz antiazərbaycan məzmununa görə bir yerə cəmləmək də mümkündür. İki həftə ərzində, ilin ən sakit vaxtında Dağlıq Qarabağ münəqişəsi haqqında bu qədər dezinformasiyaların, saxtalaşdırılmış informasiyaların istehsalı erməni informasiya maşınının kifayət qədər fəal işlədiyini göstərir. Oxşar mənzərəni sözsüz ki, digər ictimai-siyasi erməni saytlarında da müşahidə etmək mümkündür.

Lakin hər gün yeniləşən elə erməni informasiya saytları da vardır ki, onlar bütünlüklə Dağlıq Qarabağ münəqişəsinin mahiyyətinin saxtalaşdırılmasına, Azərbaycan dövlətçiliyinə, Azərbaycan xalqına qarşı iftiralər, dezinformasiyaların yayılmasına həsr edilmişdir. “voskanapat.info”, “karabah88.ru”, “defacto.am” saytlarının materialları demək olar ki, Azərbaycana qarşı iftiralara, Dağlıq Qarabağ münəqişəsinin mahiyyətinin saxtalaşdırılmasına həsr olunmuşdur. “analitika.at.ua”, “yerkramas.org” kimi saytların materiallarının isə ən azı 30–50 faizi bu mövzudadır. 2010-cu ilin oktyabrında Xankəndində keçirilən dünya erməniliyi jurnalistlərinin forumunda “analitika.at.ua” saytı dünya erməniliyinin ən yaxşı saytı adını qazandı. Bu barədə oktyabr ayının 16-da elan olundu. Bu saytın informasiya fəaliyyətinin məzmununun aydınlaşdırılması üçün elə 2010-cu il oktyabr ayının 16-da verilmiş informasiyaların ümumi müşahidəsi aparılmışdır. Saytın həmin günkü arxivində 59 informasiya mövcuddur. Onlardan 8-i Azərbaycanla, 9-u Dağlıq Qarabağ münəqişəsi ilə, 2-si isə qondarma soyqırımı ilə bağlıdır. Bu isə saytın ümumi materiallarının təxminən 33 faizini təşkil edir. Başqa sözlə, saytın bir günlük informasiyalarının düz üçdə biri Azərbaycan xalqına, Azərbaycan dövlətçiliyinə qarşı istiqamətlənmişdi.

Adları çəkilən saytlar obyektivliyə iddialı olsalar da, ifrat millətçilikdən və informasiya təcavüzkarlığından uzaqlaşa bilməmişlər. Fikir plüra-

lizmi görüntüsü yaratmaq üçün bəzi saytlarda hətta informasiyalara şərh yazılması üçün pəncərə də qoyulmuşdur. Lakin bu pəncərələrdə də yalnız erməni millətçiliyini əks etdirən şərhlərə yer verilir. Məsələn, “yerkramas.org” saytındaki informasiya pəncərələrinə erməni millətçiliyi, işğalçılığı haqqında şərh yerləşdirilərsə, dərhal həmin şərh yox edilir. “voskanapat.info” saytında bir vaxtlar, daha doğrusu 2009-cu ilin əvvəllərində şərh pəncərələrində erməni siyasətçiliyinə zidd olan şərhlərin yerləşdirilməsi qadağan edilməmişdi. Lakin bu şərhlər erməni millətçiliyinin və işğalçılığının mahiyyətini ifşa etdiyi üçün bir müddətdən sonra saytın fəaliyyəti dayandırıldı. Bu saytın informasiya ideoloqları isə başqa saytlarda çıxış edərək “voskanapat.info”-nun şərh pəncərəsində yerləşdirilən şərhlərin müəlliflərinin uydurma şəxslər olduğunu iddia etdilər və Azərbaycan tərəfini uydurulmuş şəxslər adından şərhlər verməkdə ittihamlandırdılar (16). Halbuki heç də belə deyildi. Bir müddət sonra “voskanapat.info” saytı yenidən fəaliyyətə başladı. Lakin indi bu saytın şərh pəncərəsində Azərbaycan istifadəçiləri tərəfindən, habelə erməni millətçiliyi əleyhinə olan oxucular tərəfindən yerləşdirilən şərhlər ciddi nəzarət altındadır. Digər erməni elektron saytlarında da belə bir vəziyyət mövcuddur.

2. Erməni diasporu

Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin informasiya modelinin formalaşdırılmasında erməni diasporunun fəaliyyəti xüsusilə böyükdür. Diaspor həm erməni informasiya-təbliğət fəaliyyətinin subyektidir, həm də vasitəsidir. Bu iki cəhət erməni diasporunun təmsalında üzvi şəkildə birləşmişdir və onların, əslində, ayrı-ayrılıqda araşdırılması erməni diasporunun mahiyyətinin tam mənzərəsinin yaradılmasına mane ola bilər. Erməni diasporu Dağlıq Qarabağ ətrafında cərəyan edən hadisələrin subyektivi olmaq etibarilə, eyni zamanda bu münaqişənin informasiya-təbliğət fəaliyyətinin də subyektivi və iştirakçısıdır və Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ətrafında aparılan informasiya siyasətinin formalaşmasında xüsusi rola malikdir. Yəni geniş imkanlara malik olan erməni diasporu Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin mahiyyətini təhrif edir, erməniliyin Azərbaycana qarşı işğalçılıq siyasətini, erməni millətçiliyini, Azərbaycan ərazilərində etnik təmizləmə aparılmasını və digər erməni cinayətlərini beynəlxalq auditoriyadan gizlətməyə çalışaraq dünya ictimaiyyətində, böyük dövlətlərin siyasi elitasında antiAzərbaycan təsəvvürləri formalaşdıran siyasət izləyir. Bu fəaliyyətin daha ifrat şəkildə icrası üçün indi dünya erməni diasporunun bütün potensialı səfərbərliyə alınmışdır.

Erməni diasporu hazırda dünyanın ən yaxşı təşkil olunmuş, maliyyə baxımından da yaxşı təmin olunmuş, yerləşdikləri ölkələrin ictimai-siyasi həyatına fəal müdaxilə edən toplulmalarından biridir. Millətçi hisslər, xəyali ideyalar ətrafında birləşməsi, kilsə tərəfindən idarə olunması, arasında yaşadıkları xalqların məişətinə, yerli şəraitə tez uyğunlaşa bilməsi erməni diasporunun xarakterik xüsusiyyətlərindən biridir.

Doğrudur, erməni diasporlarının formalaşması daha çox XX əsrin əvvəllərinə aid edilir. Amma əslində, ermənilərin müxtəlif ölkələrin ərazisinə yayılmasının çox qədim tarixi vardır. XX əsrin əvvəllərində, Birinci Dünya müharibəsi illərində isə ermənilərin Qərbdə məskunlaşması xeyli genişləndi. Dünya erməniliyinin qurumlanması da elə XX əsrin əvvəllərindən daha sürətlə davam etmişdir. Bu qurumlanma, əsasən, klassik erməni partiyaları ətrafında aparılırdı. Yəni dünya erməniliyi Hnçak, Daşnaksutyun, Ramqavar kimi partiyalara qoşulurdu (17). Erməniliyi birləşdirən ən nüfuzlu təşkilat isə heç şübhəsiz ki, erməni kilsəsi idi. Siyasi əqidəsindən, ictimai mövqeyindən asılı olmayaraq, ermənilər kilsə ətrafında sıx birləşidilər. Ermənilərin dini, ictimai və məişət həyatını istiqamətləndirən bir təşkilat kimi erməni kilsəsi dünya erməniliyinin millətçi və siyasi baxışlarının formalaşmasına da müəyyən təsir göstərirdi.

Mövcud olan məlumatlara görə, hazırda dünyanın 60 ölkəsində təşkilatlanmış erməni diasporu fəaliyyət göstərir (18). Bu ölkələr arasında Yaxın və Orta Şərqdə yerləşən erməni diasporları daha qədim erməni toplulmaları hesab edilir. Bu ölkələr arasında Livan, Suriya, İran və Misirdə yerləşən erməni diasporları daha yaxşı təşkilatlanıblar. Bu ölkələrdəki erməni diasporlarının Dağlıq Qarabağ münacişəsinin qızışdırılmasında və mürəkkəbləşməsindəki iştirakı da az deyil. Məlumdur ki, Dağlıq Qarabağ münacişəsinin qızışdırılması və hərbi müstəviyə keçməsi üçün Livan və Suriyadakı erməni diasporları Dağlıq Qarabağa həm silah, həm də canlı qüvvə göndərirdilər (19).

Mütəxəssislərin fikrincə, XX əsrin birinci yarısında Yaxın və Orta Şərq ölkələrində erməni diasporları daha fəal və təşkilatlanmış diasporlar idi. Bu ölkələrin diasporları hətta dünya erməni diasporlarının mədəni və siyasi mərkəzi, diasporların erməni elitasının yetişdirilməsi ocağı kimi qiymətləndirilirdi (20). İran, Suriya və Livanın Türkiyə ilə formalaşmış özünəməxsus münasibətləri də bu ölkələrdəki erməni diasporlarının sürətlə təşkilatlanmasına münasib şərait yaradırdı. Həmin ölkələrdə erməni məktəbləri açılmış, erməni informasiya vasitələri təsis edilmiş, erməni kitablarının nəşri tənzimlənmişdir. Bu müsəlman ölkələrində erməni kilsə-

sinin azad fəaliyyəti, erməni ictimai təşkilatlarının qurumlanması üçün geniş imkanlar yaradılmışdır. Erməni diasporuna bir sıra digər məlum imkanlar da təmin edilmişdir (21). Bütün bunlardan isə erməni millətçi təbliğatının aparılmasında məharətlə istifadə olunur.

XX əsrin ortalarından etibarən Misir, Suriya, Livan və sonralar İranda daxili siyasi hadisələrin inkişafı erməni diasporluğunun ağırlıq mərkəzinin Qərbə keçməsinə səbəb oldu. Bununla belə, adları çəkilən ölkələrdə erməni diasporlarının Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı təbliğat aparmalarına, bu münaqişə ilə bağlı həmin ölkələrin siyasi elitalarına təsir göstərmək cəhdlərinə son qoyulmamışdır. Livanda və İranda erməni diasporlarının ixtiyarında bir sıra mətbuat orqanları və elektron ehtiyatlar vardır ki, onlar Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin ermənipərəst informasiya modelinin formalaşdırılmasında öz imkanlarından bütünlüklə istifadə edirlər. Yuxarıda deyildiyi kimi, Livanda çap olunan erməni qəzeti Xankəndində dünya erməniliyinin ən yaxşı mətbuat orqanı elan olunmuşdur.

İrandakı erməni diasporunun uzun müddətdən bəri çap etdirdiyi "Alik" də (alikonline.com) səhifələrində Dağlıq Qarabağ münaqişəsini həmişə diqqət mərkəzində saxlayır və bu qəzet uzun illər ərzində İrandakı erməni diasporunun aparıcı qəzeti olmaqla erməni oxucuları arasında böyük təsir imkanlarına malikdir. Bu qəzet 1931-ci ildən çap olunur və onun tirajı 3000 nüsxəyə çatır. Mütəxəssislər də qeyd edirlər ki, İrandakı erməni diasporuna mənsub olan "Alik" qəzeti "milli-vətənpərvər" ideoloji çərçivəni qoruyub saxlayır. İrandakı erməni diasporu üçün "milli-vətənpərvər" çərçivə daşnak ideyaları deməkdir. Başqa sözlə, qəzetin ideoloji istiqamətini Daşnaksutyun partiyasının kursu təşkil edir. Bütünlükdə qeyd edilir ki, İrandakı erməni diasporunun gəncliyi, əsasən, ənənəvi daşnak ideyaları üzərində tərbiyə edilir (22).

İran hökuməti də ölkədəki erməni diasporunun mətbu orqanlarının çapına müəyyən yardımlar göstərir. O cümlədən diaspor qəzetinin çapı üçün hökumət tərəfindən kağız yardımı göstərilir (23).

İrandakı erməni diasporuna mənsub olan "hoosk.net" və "farsi.irana-hayer.com" saytlarında Dağlıq Qarabağ münaqişəsi, qondarma erməni soyqırımı, Ermənistan dövlətinin millətçi və işğalçı siyasətini dəstəkləyən materiallar verməklə bərabər, bu saytların hər ikisində xüsusi Dağlıq Qarabağ bölməsi vardır. Fars və erməni dilində olan bu saytlar ölkənin erməni diasporunu daşnak-millətçi ideyalar ətrafında səfərbər etməklə bərabər, İran əhalisinə də Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı təhrif olunmuş məlumatlar çatdırırlar. Bundan başqa, 2011-ci ilin əvvəlindən İranın

erməni diasporu Dağlıq Qarabağ münəqişəsi ilə bağı xüsusi "garabah.org" saytı açdığı barədə məlumat yaydı. Əslində, bu saytda yeni bir yanaşma yox idi. Erməni diasporuna məxsus digər saytlarda öz əksini tapmış və ifrat erməni-millətçi mövqeyi əksətdirən materiallar bu saytda da toplanmışdı. Qeyd etmək lazımdır ki, erməni mətbuatı bu saytın açılmasını uzun-uzadı reklam etdi. Lakin bu kitabın hazırlanması dövründə həmin saytı açmaq mümkün olmadı. Bunun nə ilə bağı olduğunu söyləmək çətinidir.

XX əsrin ortalarından və xüsusilə ikinci yarısından etibarən isə qeyd edildiyi kimi, Amerikada və Avropada erməni diasporunun təşkilatlanması və ictimai-siyasi fəallığı xeyli genişləndi. 1991-ci ildə dünya erməniliyi arasında təşkilatlanması ilə seçilən Amerika Erməni Milli Komitəsinin əsası qoyuldu. Daşnaksutyun partiyası tərəfindən Nyu-Yorkda əsası qoyulan bu komitə həm də "Ay-Dat" komitəsi adı ilə məşhurdur. İdeyasiyasi mahiyyətini Daşnaksutyun proqramı təşkil edən bu komitənin əsas hədəfi xəyali Böyük Ermənistandır. EMK mövcud olduğu illərdə Amerikanın siyasi və biznes dairələri arasında dərin kök salaraq lobbiçilik edir və Ermənistan dövlətinə və erməniliyə Amerika siyasi aləmində dəstək formalaşdırır. Dağlıq Qarabağa olan erməni iddiaları EMK tərəfindən həmişə ciddi şəkildə dəstəklənmişdir və bu münəqişənin fəal dövrü başlananda EMK bütün imkanlarını səfərbərliyə aldı. Dağlıq Qarabağa olan erməni iddialarının və Dağlıq Qarabağda ifrat millətçi-separatizmin həyata keçirilməsi üçün EMK Amerikada Ermənistana, Dağlıq Qarabağa ən müxtəlif yardımların göstərilməsinə nail oldu. EMK-nın birbaşa təzyiqləri ilə, hətta Amerika büdcəsində Dağlıq Qarabağ separatçılarına ayrıca maliyyə vəsaiti müəyyənləşdirildi.

Erməni millətçiliyi və işğalçılığı əleyhinə yönəldilmiş Azərbaycan və Türkiyə informasiya siyasətinin neytrallaşdırılması üçün EMK xüsusi siyasət həyata keçirir. Bu məqsədlə EMK tədqiqat mərkəzi yaradılmışdır. Həmin tədqiqat mərkəzi Dağlıq Qarabağ münəqişəsinin mahiyyətinin təhrif edilməsi, erməni separatçılığının dəstəklənməsi istiqamətində kitablar çap etdirir. Bu komitənin ixtiyarında "Trans Caucasus", A Chronology ANC Newsletter kimi dövri orqanlar vardır. Amerikada EMK-nin iki şöbəsi vardır – Şərq və Qərb şöbələri. Bundan başqa, EMK-nin Vaşinqtonda, Bostonda, Los-Ancelesdə, San-Fransiskoda və Amerikanın digər şəhərlərində ofisləri vardır. Bu komitənin bir sıra Avropa, Asiya və Afrika ölkələrində yerli komitələri vardır. 2001-ci ildə isə Avropa İttifaqının nəzdində EMK komitəsi yaradılmışdır (24). Bütün bu qurumların

qarşısında dayanan əsas məsələlərdən biri sözsüz ki, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi haqqında təhrif olunmuş təsəvvürlərin yayılması və bununla da Dağlıq Qarabağdakı erməni separatizminə dünya birliyinin dəstəyinin təmin edilməsidir.

Hazırda Amerikanın erməni diasporu fəallığı ilə xeyli seçilməkdədir. XX əsrin 2-ci yarısında burada çoxlu sayda erməni qurumlarının açılmasına başlandı. 1972-ci ildə Amerika Erməni Assambleyasının əsası qoyuldu. 1965-ci ildə Nyu-Yorkdakı Kolumbiya Universitetində, 1969-cu ildə Los-Ancelesdəki Kaliforniya Universitetində ermənişünaslıq kafedraları açıldı. 1982-ci ildə Kembriçdə Zoryan institutu yaradıldı. Bu institutun Los-Ancelesdə, Parisdə şöbələri vardır. 1985-ci ildə Miçiqan Universitetində Ermənistanşünaslıq tədqiqatları və nəşrləri mərkəzi açılmışdır. Vaşinqtonda Erməni Milli İnstitutu fəaliyyət göstərir. Bütün bunlardan başqa, hazırda Amerikada çoxlu sayda ermənişünaslıq institutları, ermənişünaslıq assosiasiyaları, ermənişünaslıq kafedraları fəaliyyət göstərir (25).

Dağlıq Qarabağ münaqişəsi başlayanda Amerikadakı erməni diasporunu özündə birləşdirən bütün bu qurumlar Azərbaycana qarşı səfərbər olundular. Müasir erməni millətçiliyinin klassik nümayəndəsi olan Zori Balayan da yazırdı ki, Qarabağ münaqişəsi başlayanda Xankəndi və İrəvanın ardınca bütün diaspor, o cümlədən də Los-Ancelesdə yaşayan ermənilər ayağa qalxdılar. Onun fikrincə, dünya erməniliyi bilirdi ki, Qarabağda erməniliyin taleyi həll olunur. Dünya erməniliyi buna hazır idi, çünki dünya erməniliyi çoxdan buna hazırlaşdı (26).

Erməni diasporunun Amerikanın siyasi həyatına göstərdiyi təsir və Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı səfərbər olunmaları qısa müddətdən sonra özünü göstərməyə başladı. Erməni diasporunun təzyiqi altında Amerika senatı 1989-cu il noyabr ayının 19-da Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı xüsusi qətnamə qəbul etdi. Qətnamədə Dağlıq Qarabağ əhalisinin 80 faizinin erməni olması, Sumqayıtda baş verən hadisələrin düzgün qiymətləndirilməməsi, Xüsusi İdarəetmə Komitəsinin fəaliyyətinin yarıtmazlığı əks olunur və təklif olunurdu ki, ikitərəfli diskussiyalar zamanı Dağlıq Qarabağ münaqişəsi Dağlıq Qarabağ xalqının mənafeyinə uyğun həll olunsun (27).

Başqa sözlə, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin fəal fazasının başlanğıcında Amerikadakı erməni diasporu Amerika siyasətçilərində Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin tamamilə təhrif olunmuş informasiya modelini yaratmağa müvəffəq oldular. Bunun üçün Amerikadakı erməni təbliğat ma-

şını işə salındı, Amerika siyasətçilərinə təsir mexanizmi böyük bir sürətlə işə başladı. Amerika Birləşmiş Ştatlarının dünya siyasətinə təsir etmək imkanlarının genişləndiyi üçün bu ölkənin erməni diasporu Ermənistan millətçiləri ilə birləşərək Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan qoparılması üçün daha ciddi qərarlar qəbul olunması uğrunda mübarizəyə girişdilər. Məlumdur ki, hələ hadisələrin başlanğıcında Zori Balayan, Sergey Miko-yan (Anastas Mikoyanın oğlu) Amerikaya yollanaraq burada millətçi təbliğat apardılar və Amerikadakı erməni diasporunun maliyyə ehtiyatlarının səfərbərliyə alınmasına cəhd göstərildi. Çünki məlum idi ki, bu maliyyə ehtiyatları səfərbərliyə alınmasa, Amerika siyasətçiləri ilə iş birliyi qurmaq da çətin olardı. Xüsusilə, müxtəlif səviyyəli seçkilər zamanı erməni diasporunun maliyyə yardımları və bir də səsləri Amerika siyasətçilərinin ermənipərəst mövqelərinin formalaşmasına yol açdı.

XX əsrin 90-cı illərində Amerikada erməni diasporunun apardığı bir-tərəfli təbliğatın nəticəsində Amerikanın müəyyən siyasi dairələrində Azərbaycanın təcavüzkar olması barəsində təsəvvürlər yaradıldı. Hətta Ermənistanın müstəqilliyi də Amerika tərəfindən Azərbaycana nisbətən daha tez tanındı. Yəni Ermənistanın müstəqilliyi 1991-ci ilin dekabrında tanındısa, Azərbaycanın müstəqilliyi 1992-ci ilin fevralında tanındı (28).

Erməni diasporunun Amerika ictimaiyyəti və siyasi dairələri arasında apardığı təxribatçı informasiya fəaliyyətinin ciddi nəticələrindən biri 1992-ci ildə "Azadlığa dəstək aktına" 907-ci Düzəliş oldu. "Azadlığa dəstək aktı" keçmiş SSRİ respublikalarına iqtisadi yardımın göstərilməsi ilə bağlı idi. Erməni diasporunun və ona bağlı Amerika parlament üzvlərinin Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin mahiyyətinin təhrif edilməsi istiqamətindəki qeyri-obyektiv informasiya fəaliyyəti Amerika qanunvericilik orqanında 907-ci Düzəlişin qəbul olunması ilə nəticələndi. Həmin Düzəlişə görə, guya, Azərbaycan Ermənistanı və Dağlıq Qarabağı blokadaya almış və Ermənistanı qarşı təcavüzkar siyasət aparır. Bu Düzəlişə əsasən Amerika hökuməti tərəfindən Azərbaycana kömək göstərilməsinə qadağa qoyulurdu (29).

Mütəxəssislərin fikrincə, Azərbaycana qarşı belə bir qeyri-obyektiv qərarın qəbul edilməsinin bir neçə səbəbi var idi – Amerikadakı erməni diasporunun güclü lobbicilik fəaliyyəti, parlament və prezident seçkilərində erməni diasporunun dəstəyinin vacibliyi, Amerika administrasiyasının Cənubi Qafqazla bağlı aydın siyasətinin olmaması və erməni diasporunun da bundan məharətlə istifadə etməsi (30). Bura yəqin ki, həmin dövrdə Azərbaycanın informasiya siyasətinin zəif olmasını da əlavə et-

mək olar. Müstəqilliyin əldə edildiyi ilk ildə Azərbaycanın müstəqil informasiya sistemi heç formalaşmamışdı, ölkə daxilində olan mürəkkəb ictimai-siyasi vəziyyət isə buna lazımi imkan vermirdi. Amerikada isə erməni maraqlarını qoruyan erməni diasporu kimi Amerikanın siyasi həyatına təsir etmək qüdrətində olan bir qüvvə var idi.

Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin dinc dövründə Azərbaycan dövləti gücləndikcə, onun həyata keçirdiyi siyasət Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin mahiyyətini dünya ictimaiyyətinə aydınlaşdırdıqca Amerikanın özündə də 907-ci Düzəlişə münasibət dəyişməyə başladı. 1998-ci ildə Amerikanın dövlət katibi Madlen Olbrayt Nümayəndələr Palatasına məktub göndərərək 907-ci Düzəlişin Amerikanın maraqlarına cavab vermədiyini, bu Düzəlişin ABŞ-ın Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllində neytral statusu ilə uyğun gəlmədiyini, Azərbaycanda geniş iqtisadi və hüquqi islahatların aparılmasına kömək etmədiyini vurğuladı. Lakin onda erməni diasporuna bağlı olan parlament lobbisi bu Düzəlişin aradan qaldırılmasına imkan vermədi. Qeyd etmək lazımdır ki, Dağlıq Qarabağ münaqişəsində atəşkəs əldə edildikdən sonra Amerikadakı erməni diasporunun təşkilatlanması və ona bağlı olan lobbiciliyin qurulması bir qədər də gücləndi. Məsələn, 1993-cü ildə ABŞ Konqresində erməni məsələsi üzrə konqresmenlərin ikili partiyası yaradıldı. Bu qrupu demokrat Frenk Pellone ilə respublikaçı Edvard Porter yaratdı. Həmin qrup Nümayəndələr Palatasında işləməklə erməni diasporunun marağında olan məsələlərin qaldırılmasını nizamlayır. Bundan başqa, həm Demokratlar partiyasında, həm də Respublikaçılar partiyasında Erməni Şurası yaradılmışdır. Ermənipərəst fəaliyyətinin əvəzində həmin qrup və partiyalar Amerikanın erməni diasporundan ciddi maliyyə yardımı alırlar. Adları çəkilən qrupların istər parlament səviyyəsində, istərsə də partiyalar səviyyəsində fəaliyyətinin başlıca hədəfi aşağıdakılardır:

1. Qondarma erməni soyqırımının Amerika hökuməti tərəfindən tanınması;
2. Qondarma Dağlıq Qarabağ Respublikasının tanınması və bu quruma yardım göstərilməsi;
3. 907-ci Düzəlişin qüvvədə saxlanması;
4. Ermənistanı Amerika yardımının davam etdirilməsi;
5. Türkiyəyə silah satışının qarşısının alınması;
6. Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu layihəsinin icrasına maneçilik törədilməsi (31).

Amerikadakı erməni diasporunun və ona bağlı lobbiciliyin göstərdiyi bütün cəhdlərə baxmayaraq, 2001-ci ildə 907-ci Düzəlişin dondurulması haqqında qərar qəbul edildi. Belə bir qərarın qəbul edilməsi Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı Azərbaycanın haqlı mövqeyinin Amerika siyasi dairələrində qəbul olunduğunu nümayiş etdirir. Bununla belə, Amerikanın erməni diasporu güclü və təşkilatlanmış bir qurum olaraq qalmaqdadır.

Amerikanın erməni diasporu bu gücündən istifadə edərək hər vasitə ilə Azərbaycanın suverenliyi və inkişafı əleyhinə yönəlmiş ermənipərəst maraqları qorumağa çalışır. Məsələn, ermənipərəst Ed Rayte 2006-cı ildə Nümayəndələr Palatasına Amerikanın dövlət strukturlarına Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu xəttinin çəkilməsinin maliyyələşdirilməsini qadağan edən qətnamə layihəsi təqdim etdi. Adıçəkilən deputatın və digər ermənipərəst həmkarlarının söyləri nəticəsində bu qətnamə qəbul olundu və bununla da ABŞ tərəfindən bu layihənin maliyyələşdirilməsi imkanının qarşısı alındı (32).

Amerikadakı erməni diasporunun dəstəyi və maddi yardımı ilə Dağlıq Qarabağda elan olunmuş qondarma qurumun bu ölkədə nümayəndəliyi açılmışdır. Bu nümayəndəlik də öz himayədarı – erməni diasporu ilə birlikdə qondarma qurumun tanınması və rəsmiləşdirilməsi üçün Amerika rəsmiləri qarşısında müəyyən işlər aparmağa çalışır. Nümayəndəliyin www.nkrusa.org saytı da Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin mahiyyətinin saxtalaşdırılması sahəsində aparılan informasiya mübarizəsinə qatılmışdır.

Son illər ərzində daxili lobbicilik nəzərə alınmazsa, Amerikanın erməni diasporunun Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı əsas fəaliyyəti Azərbaycana qarşı informasiya fəaliyyətinə, Dağlıq Qarabağdakı qondarma separatçı quruma yardımların artırılmasına, qondarma qurum üçün müxtəlif telemarafonların keçirilməsinə istiqamətləndirilmişdir. Məsələn, erməni diasporunun və ona bağlı lobbiciliyin Dağlıq Qarabağdakı qondarma qurumun lehinə apardığı təbliğatdan sonra Konqres 2009-cu il üçün bu quruma 8 milyon dollar, 2010-cu ildə isə 10 milyon ABŞ dolları maliyyə vəsaiti ayrılması haqqında qərar qəbul etdi.

2010-cu ildə Amerika prezidentinin təklifi ilə Azərbaycana Ermənistandan daha çox hərbi yardım ayrılması gözlənilirdi. Lakin Amerikadakı erməni diasporunun təsiri altında olan Senatın maliyyələşmə və xarici əməliyyatlar alt komitəsi Azərbaycana və Ermənistana bərabər səviyyədə, 3,5 milyon dollar səviyyəsində hərbi yardım ayrılması haqqında qərar qəbul etdi (33).

2010-cu ildə Amerikanın erməni diasporu və Konqresdə bu diaspora bağlı olan erməni lobbiciliyi Metyu Brayzanın Azərbaycana səfir göndə-

rilməsinin qarşısının alınması üçün xeyli fəallıq göstərdi. Erməni diasporunun fikrincə, Metyu Brayza Minsk Qrupunun həmsədri olduğu illərdə Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin mahiyyətinə dərinləndən bələd olmuşdu. Onlar şübhə etmirdilər ki, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin beynəlxalq hüquq normaları çərçivəsində həll olunacağı təqdirdə Ermənistanın işğalçılıq siyasəti ifşa olunacaq və Azərbaycanın ərazi bütövlüyü qorunacaqdı. Ehtiyat edilirdi ki, Metyu Brayza da Amerika maraqlarının ifadəçisi kimi məsələyə obyektiv mövqedən yanaşacaqdır.

Bunun nəticəsidir ki, 2010-cu ilin sentyabr ayında Senatın xarici əlaqələr komissiyasının iclasında ermənipərəst deputatlar Barbara Bokser və Robert Menandes Metyu Brayzanın Azərbaycana səfir təyin edilməsinə veto qoydular. Amerika Erməni Milli Konqresi bu xəbəri çox böyük sevinclə qarşıladı və bu barədə geniş informasiya kampaniyası da aparıldı. Erməni diasporu və konqresin erməni lobbiçiliyi bu hadisəni sevinclə qeyd etsələr də Amerikanın ictimai-siyasi dairələrində bu xəbər kifayət qədər təəssüflə qarşılandı. Məsələn, "Vaşinqton Post" qəzetində bu hadisə ilə bağlı çap olunan bir məqalədə bildirilirdi ki, ermənipərəst senatorların veto qərarları Amerikanın Qafqazdakı maraqlarına zərərdir. "Wall Street Journal"dakı yazıda Amerika senatorlarının veto qərarı qeyri-diplomatik və ABŞ-ın maraqlarına cavab verməyən qərar kimi qiymətləndirilirdi (34).

Bütün bu cəhdlərinə baxmayaraq, Amerikanın erməni diasporu Metyu Brayzanın Azərbaycana səfir təyin olunmasının qarşısını ala bilmədi. 2010-cu ilin sonlarında Konqres istirahətdə olarkən mövcud qanunvericiliyə uyğun olaraq ABŞ Prezidenti Barak Obama Metyu Brayzanın Senat səsverməsindən keçmədən Amerikanın Azərbaycandakı səfiri təyin etdi. Bununla, əslində, bir daha erməni diasporuna göstərildi ki, onların lobbiçilik fəaliyyəti nə qədər güclü olsa belə, Amerikanın dövlət maraqları erməniliyin maraqlarından daha üstündür.

Erməni diasporunun digər intellektual və ictimai-siyasi mərkəzləri isə heç şübhəsiz ki, Fransa və Rusiyadır. Bu ölkələrdəki diasporlar da kifayət qədər təşkilatlanmış və yerləşdikləri ölkələrin ictimai-siyasi həyatına təsir göstərəcək imkana malikdir. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin fəal fazaya qədəm qoyduğu gündən bütün dünya ölkələrinə səpələnmiş erməni diasporu bu hərəkata qoşuldu və Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan qoparılması üçün səfərbər olundu. Bu gün də həmin səfərbərlik davam etməkdədir. Hazırda Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan qoparılması Dağlıq Qarabağda elan olunmuş qondarma qurumun müstəqilliyinin tanınmasına nail olunması, Ermənistanı və Dağlıq Qa-

rabağda elan olunmuş qondarma quruma iqtisadi yardımların artırılması Azərbaycanın artan beynəlxalq nüfuzunun neytrallaşdırılması dünya erməniliyinin qarşısında duran başlıca məsələdir (35). Bununla belə, Rusiyadakı erməni diasporunun ictimai-siyasi tarixi daha çox Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlıdır, Fransadakı erməni diasporunun millətçilik tarixi daha çox qondarma soyqırımının tanınması cəhdləri ilə bağlı idi. Bu da onunla bağlı idi ki, sovet dövründə SSRİ ərazisində yaşayan ermənilər öz millətçilik fəaliyyətində müəyyən məhdudiyyətlərlə qarşılaşmışdılar və bu toplum istər qondarma soyqırımını, istərsə də Dağlıq Qarabağ məsələlərini açıq şəkildə gündəliyə gətirə bilmirdilər. Fransadakı erməni diasporu isə belə bir məhdudiyyətlə qarşılaşmamışdı və Dağlıq Qarabağ məsələsi açıq gündəlikdə olmadığı üçün bütün qüvvə qondarma erməni soyqırımının tanınmasına istiqamətləndirilmişdi.

Əslində, hazırda qondarma erməni soyqırımının tanınması və Dağlıq Qarabağ məsələsi erməni diasporu üçün bir vəhdət təşkil edir. Hər ikisi erməni məsələsinin tərkib hissəsi sayılır. Erməni diasporu, o cümlədən də Fransanın erməni diasporu yaxşı anlayır ki, qondarma erməni soyqırımının tanınması məsələsi dünya erməniliyinin mövqeyini möhkəmləndirir və bu da Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan qoparılmasını sürətləndirə bilər. Eyni zamanda da əksinə, qondarma Dağlıq Qarabağ qurumunun müstəqilliyinin tanınması da erməniliyin mövqeyinin möhkəmlənməsinə təsir edir və qondarma erməni soyqırımının tanınmasını sürətləndirə bilər. Ona görə də, Fransada yaşayan 400 min nəfərlik erməni seçicisi bu məsələlərə, daha doğrusu bu məsələlərin qəbul olunması üçün Fransanın siyasi elitasına təsir göstərilməsinə səfərbər olunmuşdur.

Məlumdur ki, Fransa hazırda Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin nizamlanması üzrə Minsk Qrupunun həmsədr ölkələrindən biridir. Bu baxımdan Fransanın Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin nizamlanmasına müəyyən təsir göstərmək imkanı da vardır. Lakin Fransanın bu istiqamətdə xüsusi bir fəallıq və təşəbbüskarlığını görmək mümkün deyil. Müşahidəçilərin fikrincə, bu, Fransadakı erməni diasporunun gücü və bu diasporun Fransanın siyasi elitasına təsir göstərmək imkanı ilə bağlıdır. Bunu elə Fransanın rəsmiləri də etiraf edirlər. “Wikileaks” saytında açıqlanan məxfi məlumatlardan birinə görə, Fransanın Xarici İşlər Nazirliyinin yüksək vəzifəli şəxslərindən biri Amerikanın müdafiə nazirinə bildirmişdir ki, Fransadakı böyük erməni toplumu Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllinə yardım göstərə biləcək müəyyən təkliflərin irəli sürülməsinə maneçilik yaradır (36).

Buradan belə bir qənaətə gəlmək mümkündür ki, Fransanın dövlət rəhbərliyi Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin Ermənistanın işğalçılıq siyasətinin nəticəsi olduğunu görür, lakin erməni diasporundan ehtiyatlandığı üçün müvafiq təkliflər irəli sürməyə tələsmir.

Rusiyadakı erməni diasporunun da uzun bir tarixi vardır. Hələ orta əsrlərdən Rusiya ərazisində ermənilərin məskunlaşdığı haqqında məlumatlar mövcuddur. Diaspor kimi təşkilatlanma isə Rusiya erməniləri arasında SSRİ-nin dağılmasından sonra aparılmışdır. Diasporluq və lobbicilik fəaliyyətini ermənilər elə keçmiş sovet dövründə də aparırdılar. Məlumdur ki, Moskvada çoxlu sayda ermənilər toplanmışdı və onlar SSRİ-nin rəhbər dairələri arasında lobbicilik siyasəti aparırdılar. Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin qızışdırılmasında Moskvadakı erməni lobbisi xeyli fəal rol oynadı. Əvvəlki fəsilərdə də bununla bağlı bir sıra faktlar sadəlanmışdır. Əgər SSRİ mərkəzi hakimiyyət dairələri ermənipərəst mövqe tutmasaydı və Dağlıq Qarabağda alovlanan erməni millətçi separatizminə qarşı qətiyyətli münasibət nümayiş etdirsəydi, Dağlıq Qarabağdakı hadisələr faciəvi sonluqlara yol açmazdı.

Bəzi məlumatlara görə, hazırda Rusiyada 2–2,5 milyon erməni yaşayır (37). Bəzi erməni müşahidəçiləri isə Rusiyada yaşayan ermənilərin sayının şişirdildiyini sanırlar. Qeyd olunur ki, Rusiyaya yeni gələn hər Ermənistan səfiri Rusiyada yaşayan ermənilərin sayını şişirtməyə çalışır (38). Bu tendensiya dünya erməni diasporuna da aid edilir. Erməniliyin gücünü göstərmək üçün müxtəlif ölkələrdəki erməni diasporu haqqında şişirdilmiş və ya köhnə rəqəmlərin göstərilməsi erməni müəlliflərinin köhnə adətidir.

Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin açıq fazaya keçməsi ilə Rusiya erməniliyi, xüsusilə də Moskva erməniliyi arasında təşkilatlanma prosesi başlandı. 1988-ci ildə “Qarabağ” komitəsi, “Barev zes”, “Yusisapayl”, “Maştos” mədəni cəmiyyətləri, “Vaspurakan” gənclər birliyi yaradıldı. 1989-cu il iyunun 29-da “Mako” Moskva şəhər mədəni cəmiyyəti yaradıldı. Lakin tezliklə bu cəmiyyət parçalandı. 1991-ci il noyabrın 30-da isə “Moskva erməni icması” təşkil edildi. Güman edilirdi ki, bu təşkilat Rusiyadakı erməni diasporunu birləşdirəcək bir qurum olacaqdır. 1993-cü ildə Rusiyada daha iki erməni cəmiyyəti qeydiyyatı alındı – Moskva Erməni Assambleyası və Beynəlxalq Erməni Assambleyası (39). Lakin Rusiya ermənilərinin təşkilatlanması sonrakı illərdə də davam etdi və əlavə bir sıra erməni təşkilatlarının yaradıldığı elan edildi.

2000-ci ildə Rusiyada yaşayan bütün erməniləri öz ətrafında birləşdirə biləcək yeni bir təşkilatın yaradıldığı elan edildi. Bu təşkilat Rusiya Erməni İttifaqı adlanır. Hazırda bu təşkilatın Rusiyanın 70 subyektiində və 340-dan çox şəhərində bölgə və yerli bölmələri vardır (40).

Erməni millətçiləri Rusiyanın Erməni İttifaqına böyük ümidlər bağlayırlar. Güman edilir ki, bu İttifaq Rusiya ərazisində öz şəbəkəsini genişləndirməklə Rusiyanın ictimai-siyasi həyatına daha fəal təsir göstərəcək və bununla da Rusiya məkanında erməni maraqlarının daha yaxşı qorunmasına nail olunacaqdır.

Baxmayaraq ki, sayı etibarilə Rusiyanın erməni diasporu ən böyük erməni diasporudur, lakin təşkilatlanması imkanları, ölkənin siyasi həyatına təsir baxımından bu diaspor ilə digər ölkələrdəki diasporlar arasında fərqlər vardır. Məsələn, təşkilatlanma baxımından Amerikadakı və Fransadakı diasporlar daha güclüdür və ən azı seçkilər vasitəsi ilə ölkənin siyasi həyatına daha güclü təsir göstərə bilir. Rusiyadakı erməni diasporu isə ölkədə keçirilən seçkilərə vahid bir platforma ilə yaxınlaşa bilmir. Çünki Rusiya erməniləri bu təşkilati imkana malik deyil və Rusiya erməniləri arasında ciddi bir əlaqə də yoxdur. Bunu elə erməni siyasətçiləri də etiraf edirlər və onlar Rusiyadakı erməni diasporunun nəhayət ki, təşkilatlanaraq Ermənistanın maraqlarını qorumağa qorxmamağa çağırırlar (41).

İlkin müşahidələr göstərir ki, Rusiyadakı erməni diasporu Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı daha çox intellekt imkanından istifadə etməyə çalışır, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ətrafında qurulan erməni informasiya siyasətinin beynəlmilləşdirilməsi üçün Rusiya potensialından bəhrələnməyə cəhd göstərir. Rusiyanın informasiya məkanında ermənilər ənənəvi olaraq güclü mövqelərə malik olmuşlar və bu gün də onlar bu ənənəni qorumağa çalışırlar.

Bununla belə, dünyanın ən böyük dövlətlərində erməni diasporlarının malik olduğu maliyyə, informasiya, lobbiçilik imkanlarına baxmayaraq, Azərbaycanın haqlı mövqeyinin qarşısını almaq günü-gündən çətinləşir. Bu, əslində, belə də olmalıdır. Dinc qonşuluq, bölgədə əməkdaşlıq, beynəlxalq hüquq normalarına ehtiram, müxtəlif xalqlara və dinlərə qarşı dözümlülük Azərbaycanın xarici siyasətinin əsasını təşkil edir. Bu, günün reallığıdır və erməni diasporunun istəyindən asılı olmayaraq dünya birliyi Azərbaycanın haqlı mövqeyini lazımınca qiymətləndirməkdədir. Elə onun nəticəsidir ki, erməni diasporunun bütün səylərinə baxmayaraq, dünya ölkələri və beynəlxalq təşkilatlar Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün tanınmasına başqa bir alternativ görmürlər.

NƏTİCƏ

Bir daha qeyd edilməlidir ki, araşdırmaya cəlb edilmiş mövzu kifayət qədər geniş bir mövzudur və onun hərtərəfli öyrənilməsi üçün daha əhatəli tədqiqatlara ehtiyac vardır. Mövzunun aktuallığı və uzun müddət də aktual qalacağı isə bu işin əhəmiyyətini təsdiq edir. Bununla belə, aparılmış müxtəsər araşdırmadan sonra da müəyyən nəticələrə gəlmək mümkündür.

İlk növbədə ona diqqət yetirmək lazımdır ki, erməniliyin informasiya-təbliğat işi erməni millətçiliyinin əlavəsidir. Erməni informasiya-təbliğat fəaliyyətinin mahiyyəti, məzmunu, istiqamətləri erməniliyin millətçiliyi ilə müəyyənləşir və bu fəaliyyət sahəsi erməni millətçiliyinin xidmətindədir. Əslində, bu iki məqam bir-birini üzvi şəkildə tamamlayır. Erməni millətçiliyi olmasaydı, millətçi erməni informasiya-təbliğat fəaliyyəti də olmazdı. Eyni zamanda da əksinə, erməni informasiya-təbliğat fəaliyyəti olmasaydı, erməni millətçiliyi də ermənilərin istədikləri şəkildə qabardıla bilməzdi. Çünki erməni millətçiliyinin nüvəsində milli istisnalıq, qonşu xalqlara qarşı dözümsüzlük, ətraf xalqların milli-mədəni dəyərlərinə qarşı qısqanclıq kimi qeyri-bəşəri keyfiyyətlər dayanır. Bu keyfiyyətlər cəmiyyət tərəfindən birmənalı qarşılınmadığı üçün erməni millətçiləri onların pərdələnməsi, erməniliyin tamam fərqli obrazının yaradılması üçün informasiya və təbliğata xüsusi önəm verir. Nəzərə alınsa ki, erməni millətçiliyi genetik əlamətlər kəsb edir, onda bu millətçiliyin hələ uzun müddət davam edəcəyi və məntiqi olaraq informasiya-təbliğat fəaliyyətinin də bu millətçiliyə cıyırdış olacağını ehtimal etmək olar.

Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ətrafında aparılan informasiya-təbliğat fəaliyyəti isə erməni millətçiliyinin xidmətində dayanan ümumi informasiya-təbliğat fəaliyyətinin tərkib hissəsidir. Məlumdur ki, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi də erməni məsələsinin tərkib hissəsi sayılır. Qarşıya qoyulan təcavüzkar məqsədlərə çatmaq üçün Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin xüsusi informasiya siyasəti formalaşdırılmışdır. Bu siyasətin məqsədi erməni millətçiliyinin Böyük Ermənistan xülyələrinin informasiya təminatını həyata keçirmək, bu xülyələrin tarixiliyi və əsaslılığı haqqında beynəlxalq ictimai rəy yaratmaq, konkret olaraq Dağlıq Qarabağa qarşı həyata keçirilən işğalçılıq siyasətinə qarşı beynəlxalq ictimai rəydə dəstək qazanmaq və bu dəstəyin ermənilər üçün əməli yardımlara çevrilməsinə nail olmaqdır. Dağlıq Qarabağla bağlı izlənilən erməni informasiya siyasətinin öz meyarları, öz parametrləri və istiqamətləri vardır. Bu me-

yarlar və parametrlər heç də mövcud təcrübə və müvafiq hüquqi-bəşəri normalarla müəyyənləşmir. Həmin meyar və parametrlər yalnız erməni millətçiliyi və separatçılığı istəkləri ilə müəyyənləşir. Erməni millətçiliyinə və işğalçılığına uyğun gəlməyən hər bir təcrübə və norma erməni informasiya maşını tərəfindən qətiyyətlə rədd edilir, bu millətçiliklə uyğunlaşmayan beynəlxalq normalar qəbul olunmur, onların mahiyyəti saxtalaşdırılır və erməni ictimai şüurunda Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin yalnız millətçi-separatçı modeli formalaşdırılır.

Bugünkü Ermənistan rəhbərliyi Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin obyektivlikdən və reallıqdan uzaq olan modelinin formalaşdırılmasında, təkmilləşdirilməsində və erməni toplumunun beyninə yeridilməsində maraqlıdır. Bu məsələ dövlət siyasəti səviyyəsinə qaldırılmışdır. Çünki millətçilik dalğasında hakimiyyətə gəlmiş müəyyən qruplar Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllində, bu bölgədə yaşamış və yaşayan xalqların dinc yanaşı yaşamasında maraqlı deyildirlər. Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ətrafında yaranmış vəziyyətin real və obyektiv mənzərəsinin yaradılması həmin qüvvələr qarşısında ciddi tələblər qoyulmasına gətirib çıxara bilər. Buna görə də bu qüvvələr hətta münaqişəyə cəlb olunmuş soydaşlarının bədbəxtliyi üzərində qurulan hakimiyyətlərini qorumaq üçün ictimai rəyi öz bildikləri kimi idarə etməyə çalışırlar.

Erməni millətçiliyinin informasiya-təbliğət sahəsində kifayət qədər qədim təcrübələri var və bu təcrübə Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin informasiya modelinin formalaşdırılmasında da məharətlə istifadə edilir. Klassik erməni informasiya-təbliğətçilik xətti bu gün də əyani şəkildə izlənilməkdədir. Araşdırmadan da görüldüyü kimi, bu klassik xətt də iftiralar, böhtanlar, şantajlar üzərində qurulmuşdur. Millətçi informasiya-təbliğət işinin başlanması və genişləndirilməsi üçün ermənilərin öz təsəvvürləri var və bu təsəvvürlərə ciddi şəkildə riayət edilir. Yəni Azərbaycan xalqına qarşı böhtan və iftira kampaniyasının başlanması üçün ermənilər hətta öz soydaşlarını qurban verməkdən belə çəkinmirlər. Bu klassik erməni ənənəçiliyini öyrənməklə erməni millətçilərinin informasiya fəaliyyətinin müəyyən istiqamətlərini hətta proqnozlaşdırmaq da olar. Məsələn, məlumdur ki, erməni millətçiləri Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həll olunmasını və Azərbaycanın işğal edilmiş ərazilərinin beynəlxalq təşkilatların qəbul etdiyi qərarlar əsasında azad edilməsini istəyirlər. Bu məsələdə təzyiqlə altına düşəcəkləri təqdirdə isə erməni millətçiləri müxtəlif təxribatlara və onların informasiyada işıqlandırılmasına əl ata bilərlər.

Açıq millətçiliyi və işğalçı siyasəti göz qarşısında olduğu halda, erməni informasiya təhrifçiliyinin qətiyyətli müqavimətlə rastlaşmaması ilk baxışda qəribə görünə bilər. Lakin qeyd edilməlidir ki, beynəlxalq aləmdə erməniliyi qısqırdan qüvvələr vardır və onların ermənilərdən bir alət kimi istifadə etmək siyasəti bir çox hallarda ermənilərin karına gəlir. Eyni zamanda Azərbaycan Respublikasının inkişafını, bölgədə güc və intellekt mərkəzinə çevrilməsini istəməyən qüvvələr də vardır. Belə qüvvələr üçün də Ermənistan Azərbaycana qarşı təzyiq vasitəsi kimi istifadə olunur. Bu məqamlar onu göstərir ki, Azərbaycan möhkəmləndikcə müəyyən qüvvələrin Azərbaycana qarşı təzyiqləri və bunun nəticəsi olaraq Ermənistanın və dünya erməniliyinin Azərbaycana qarşı qısqırdılması davam edə bilər.

Son illərdə Azərbaycanın dünya birliyində lazımınca möhkəmlənməsi, öz layiqli yerini tapması Azərbaycan həqiqətlərinin daha geniş şəkildə qəbuluna yol açmışdır. Azərbaycan hazırda bölgədə inkişafın, sabitliyin simvoluna çevrilmişdir. Bu inkişafın və sabitliyin nəticələrinin qorunub saxlanması isə bir çox sahələrdə olduğu kimi, informasiya sahəsində də etibarlı və əsaslandırılmış, Azərbaycan Respublikası Prezidenti cənab İlham Əliyevin dediyi kimi, “hücum xarakterli addımlar atılmalıdır”. Bu istiqamətdə fəaliyyətin daha səmərəli və qətiyyətli qurulması üçün isə Ermənistanın və dünya erməniliyinin Azərbaycana qarşı informasiya fəaliyyətinin mahiyyətinin gələcəkdə də öyrənilməsinin davam etdirilməsi ümumi işin xeyrinə olardı.

13. Жуков В. Взгляды военного руководства США на ведение информационной войны. <http://pentagous.ru/publ/22-1-0-175>
14. Yenə orada.
15. Информационные технологии: фазы обработки информации-источники, поиск, сбор, анализ и представление. Раздел 3. Технологии поиска новой информации.
http://vladimir.sosio.msu.ru/1_KM/theme_13.htm
16. Martin C. Libicki. What is information warfare?
www.dodccrp.org/files/Libicki_What_is.pdf
17. Information warfare.
www.wikiinfo.org/index.php/Information_warfare
18. Hacızadə Əli. İnformasiya müharibəsi və biz
<http://gulustan.ws/2010/11/informasiya-muharibesi-ve-biz>
19. Информационная война.
<http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%98%D0%BD%>
20. Джадан Игорь. Искусство всихологической войны.
www.apn.ru/publications/print21053.htm
21. Теоретические и психологические аспекты информационного противоборства.
http://easyschool.ru/sosh/sosiologicheskie_i_psyxologic...doc#_Toc146547789
22. Манойло А.Б. Государственная информационная политика в особых условиях. Москва, 2003, с.252.
<http://psyfactor.org/lib/psywar27.htm>
23. Yenə orada, s.279.
24. Хумарян Г. Глобальные информационные противоборства нового типа. <http://voskanapat.info/news/globalnoe.../2009-10-31-88>
25. Что такое концепция? www.ymniki.ru/koncepciya.html
26. Что такое концепция?
<http://slovarus.ru/?di=28282&PHPSESSID=mgi9ihd6uf4ce05qno0amugtq7>
27. Манойло А.Б. Государственная информационная политика в особых условиях. Москва, 2003, с.266.
<http://psyfactor.org/lib/psywar27.htm>
28. Манойло А.Б. Государственная информационная политика в особых условиях. Москва, 2003, с.266.
<http://psyfactor.org/lib/psywar27.htm>
29. О новых направлениях развития концепции информационной войны в США.
http://noravank.am/rus/articles/detail.php?ELEMENT_ID=2546&print=y
30. Стратегия информационной войны. Москва, 2003, с.17

31. Манойло А.Б. Государственная информационная политика в особых условиях. Москва, 2003, с.302.
<http://psyfactor.org/lib/psywar27.htm>
32. Yenə orada, s.303
33. Технология информационной войны.
http://rodonews.ru/news_1283027500.html
34. Киевская О. Информационные войны как новый вид агрессии стран НАТО и меры противодействия им.
www.slovensk.su/index.php?option=com_content&tast=view&id=240&
35. Николаев С.В. Роль и место государственной системы информационного противоборства в обеспечении национальной безопасности России. www.ist.edu.ru/vconf/files/8662.pdf
36. Жуков В. Взгляды военного руководства США на ведение информационной войны. <http://pentagous.ru/publ/22-1-0-175>
37. Манойло А.Б. Государственная информационная политика в особых условиях Москва, 2003, с.319.
<http://psyfactor.org/lib/psywar27.htm>
38. Манойло А.Б. Государственная информационная политика в особых условиях. Москва, 2003, с.319-322.
<http://psyfactor.org/lib/psywar27.htm>
39. Литвиненко А.В. Специальные информационные операции .
<http://psyfactor.org/infops.htm>
40. Слипченко В. Информационное противоборство в бесконтактных войнах. www.nasledie.ru/oboz/N12_09.HTM; Жуков В. Взгляды военного руководства США на ведение информационной войны.
<http://pentagous.ru/publ/22-1-0-175>
41. Жуков В. Взгляды военного руководства США на ведение информационной войны. <http://pentagous.ru/publ/22-1-0-175>
42. Шкровков В.Н. Информационное оружие и информационные войны. www.poluchi5.ru/load.php?id=009903
43. Манойло А.Б. Государственная информационная политика в особых условиях Москва, 2003, с.257.
<http://psyfactor.org/lib/psywar27.htm>
44. Манойло А.Б. Государственная информационная политика в особых условиях. Москва, 2003, с.257.
<http://psyfactor.org/lib/psywar27.htm>
45. Краюшкин О. Методы и средства обеспечения информационной безопасности.

www.dvabor.narod.ru/public/kraushkin/krash_5.htm Информационное оружие, как средства ведения информационного противоборства.

www.vrazvedka.ru/main/analytical/lekt-03.shtml

46. Манойло А.Б. Государственная информационная политика в особых условиях Москва, 2003, с.306.

<http://psyfactor.org/lib/psywar27.htm>

47. Рудаков А. Стратегия информационной войны. Москва, 2003, глава I. www.tulaev.info/pdf/08_P.V.Tulaev_Rudakov_Strategy.pdf

Манойло А.Б. Государственная информационная политика в особых условиях Москва, 2003, с.257. <http://psyfactor.org/lib/psywar27.htm> Пюкке С.М. Методология информационного воздействия в социальной среде.

Альтернативный подход. www.cprspb.ru/bibl/opv/pukke.doc

Информационная война: методологические основания.

www.info.voyny.com/index.php?/view=article&catid=1%/articles///

II FƏSİL

1. Армянская церковь и армянский вопрос: рассекреченные письма каталикоса Всех армян Вазгена I в Москву.

www.yerkramas.org/2010/07/19/armyanskaya...

2. Гурам Мархулия против Тиграна Хзмалян.

www.bagin.info/default.asp/Lang=Ru&New.....&PagePosition=1

3. Карабахское движение.

Ru.wikipedia.org/w/index.php?/title=%Do...

4. Маркедонов Сергей. Самоопределение по ленинским принципам, с.11 www.apn.ru/publications/print10413.htm

5. Томаас де Ваал. Черный сад. Между миром и войной, с.22

www.guseynov.lv/Between_Pease_and_War_pdf

6. Yenə orada

7. Бобков Филипп. КГБ и власть. Москва, 2003, с.9

www.MNS.gov.az/download/KGB_i_vlast.pdf

8. Томаас де Ваал....

9. Маркедонов Сергей..... Саркисян Манвел. Нагорный Карабах. Война и политика. Ереван, 2010, с.12-13.

[www.acnis.am/publications/2010/Nagorno%20%20War%and%Politics%20\(1990-1993\).pdf](http://www.acnis.am/publications/2010/Nagorno%20%20War%and%Politics%20(1990-1993).pdf)

10. Саркисян Манвел.....

11. Событие вокруг НКАО в кривом зеркале фальсификаторов. Баку, 1989, с.8
12. Нагорный Карабах в международном праве и мировой политике. Документы и комментарии. Том 1, Москва, 2008, с.666
13. Yenə orada, s.667.
14. Yenə orada, s.669-670.
15. Декларация о независимости Армении.
<http://forum.bakililar.az/index.php?>
16. Декларация о независимости Армении....
17. Поддержка государствами – членами Организации Объединенных Наций и международными организациями позиции Азербайджана по вопросу о конфликте в Нагорно-Карабахском регионе Азербайджана и вокруг него. Приложение к письму Постоянного представителя Азербайджана в Организации Объединенных Наций от 17 февраля 2009 года на имя Генерального секретаря, с.27-38. См: Сборник документов ООН по Армяно-Азербайджанскому в Нагорно-Карабахскому конфликту.Баку, 2009
18. Нагорный Карабах в международном праве и мировой политике. Документы и комментарии. Том 1, Москва, 2008, с.702-703
19. Президент Ильхам Алиев: "Продолжающийся вооруженный конфликт между Арменией и Азербайджаном является большой угрозой для международного и регионального мира и безопасности". http://news.day.az/politics/2299713_print.html
20. Стратегия Национальной Безопасности Республики Армении.
www.mil.am/rus/index.php?page=49
21. Yenə orada
22. Военная доктрина Республики Армении.
www.mil.am/rus/index.php?page=104
23. Серж Саркисян: Южный Кавказ: Ценность и безопасность.
[www.armtoday.info/printnewsitem.asp?Lang= Ru&NewsID=21486](http://www.armtoday.info/printnewsitem.asp?Lang=Ru&NewsID=21486);
Карабахская проблема как составная часть Армянского вопроса.
www.karabah88.ru.history/karabah/25html; Бабаян Давид. Арцах гарантия армянской государственности.
www.karabah88.ru/press2008/10/1028_bezopasnost_arcaha....html; Бабаян Давид. Ложные компоненты в контексте информационной безопасности. www.analitika.at.ua/news/lozhnye....2009-11-15-17281

Армения не позволит Турции говорить на языке предусловий – Серж Саркисян.

[www.armtoday.info/printnewsitem.asp?Lang= Ru&NewsID=24329](http://www.armtoday.info/printnewsitem.asp?Lang=Ru&NewsID=24329).

Тер-Арутюнян Гагик. Информационная война и НКР.

www.noravank.am/ru/?/page=analitics&nid=1245; Информационная безопасность Армении и Армянства.

www.defacto.am/pages/konferens.html; Карабахская проблема как составная часть Армянского вопроса.

www.karabah88.ru.history/karabah/25html; Нагорный Карабах ориентир армянства XX века. www.arev.ru/a4.php ;

Тер-Арутюнян Гагик. О вопросах организации армянства.

www.noravank.am/ru/?page=print&nid=1124 ;

Армянский ген в опасности.

www.analitika.at.ua/news/armjanskiy...2010-03-09-22603 ;

Кононова Нира. Армянский портрет в мировом интерьере.

www.analitika.at.ua/news/armjanskiy....2010-02-19-21651 ;

Арутюнян Гагик. Цивилизационный и идеологический контекст информационной безопасности, с.15,17,18,24. См: О некоторых проблемах информационной безопасности. Ереван, 2009, с.4-47

Карабахская проблема как составная часть Армянского вопроса.

www.karabah88.ru.history/karabah/25html;

Мартirosян Самвел. Актуальные вопросы инфбезопасности Армении, с.227-228. См: О некоторых проблемах информационной безопасности. Ереван, 2009, с.226-233; Мартirosян Самвел. Пропогандистская машина Азербайджана: новые тенденции.

www.noravank.am/ru/?/page=print&nid=2300 ;

Жамокочян Анна, Галстян Диана. Система и методология антиармянской политики Азербайджана, с.164, 177-185. См: О некоторых проблемах информационной безопасности. Ереван, 2009, с.149-186; Вртанесян Карен. Пропогандистские тезисы армяно-азербайджанского конфликта. www.mitq.org/print/?i=rus&dik=2&news=2589 ;

Пандухт. Информационная безопасность как составляющая национальной безопасности РА в свете информационной агрессии со стороны Азербайджана.

www.yerkramas.org/2010/01/05/informacionnaya... ;

Хумарян Гарегин. Проблемы информационной безопасности Армении. www.analitika.at.ua/news/problemy.../2010-10-15-15654

24. Azərbaycan tarixi sənədlər və nəşrlər üzrə. Bakı, 1990, s.154

25. Дашнаки. Баку, 1990, с.9
26. Дашнаки. Баку, 1990, с.16-17
27. Дашнаки. Баку, 1990, с.38
28. Маевский В.Ф. Армяно-татарская смута на Кавказе как один из фазисов Армянского вопроса. Баку, 1993, с.36-38.
29. Маевский В.Ф. Армяно-татарская смута на Кавказе как один из фазисов Армянского вопроса. Баку, 1993, с.36-38.
30. Скотланд Лиддел. Армяно-татарское соглашение. Наступление мира на Карабахе. <http://karabakh-doc.azerall.info/ru/arxdoc/ad020.htm>
31. Маккарти Джастин, Маккарти Каролин. Тюрки и армяне. Баку, 1996, с.56
32. Azərbaycan tarixi sənədlər və nəşrlər üzrə. Bakı, 1990, s.156
33. Скотланд Лиддел. Война с мусульманами. Армяне опять нападают. <http://karabakh-doc.azerall.info/ru/arxdoc/ad023.htm>
34. Sumqayıt hadisələri. [http://az.wikipedia.org/wiki/Sumqay%C4%B1t_hadis%C9%99l%C9%99ri_\(1988\)](http://az.wikipedia.org/wiki/Sumqay%C4%B1t_hadis%C9%99l%C9%99ri_(1988))
35. О Сумгаите. http://vockanapat.info/news/o_sumgaite/2010-02-28-336
36. Fəna M.R. 1905-ci il hadisəsi. Bakı, 2009, s.13
37. Nəvvab M.M. 1905–1906-cı illərdə erməni-müsəlman davası. 1993, s.28
38. Скотланд Лиддел. Война с мусульманами . Армяне опять нападают. <http://karabakh-doc.azerall.info/ru/arxdoc/ad023.htm>
39. Операция "Кольцо". www.karabagh.am/GlavTom/110kolco.htm; Депортация населения армянских сел НКАО и прилегающих районов. Апрель-июнь 1991. <http://sumgait.info/ring/sedavermishheva/karabakh.deportation-1.htm> ; Операция "Кольцо" <http://artsakwebcombat.am/forum/forumdisplay.php?f=86> ; Операция "Кольцо". Ru.wikipedia.org/wiki/операция_кольцо_1991
40. Маевский В.Ф. Армяно-татарская смута на Кавказе как один из фазисов Армянского вопроса. Баку, 1993, с.
41. Азербайджан продолжает спекуляцию вокруг возвращение тело армянского пленного. www.analitika.at.ua/news/...2010-10-10-34290
- Армен Кирокосян. В первую очередь необходимо вернуть тело армянского пленного на родину. www.yerkramas.org/2010-10/07/armen
- Трагедия Манвела Сарибекяна на совести Азербайджанских властей и международных организаций. www.analitika.at.ua/news/...2010-10-07-34117

Семья убитого в азербайджанском плену Манвела Сарибекяна обратилось в ООН.

www.armtoday.info/printnewsitem.asp?Lang=_Ru&NewsID=32927

42. В ПАСЕ приняли антиармянский документ, призывающих вернуть тело убитых диверсантов. www.yekramas.org/2010/10/07/v-pase...

43. Çavçavadze İya. Erməni alimləri və fəryad edən daşlar. Bakı, 1995, s.12

44. Казинян Арис. Значение Аварийской битвы.

www.analitika.ar.ua/news/2009-05-06-8824

45. Pasdermadgian H. Historie De L,Armenie. Paris, 1964. I Fəsil, Hind-Avropa ermənilərinin gəlməsi.

46. Микаелян Левон. Отечество: Жизнь в веках.

<http://blog.ararat-center.org/?p=255&print=1>

47. Братская помощь пострадавшим в Турции. Москва,1897, с.556

48. Ermənistan azərbaycanlılarının tarixi coğrafiyası. Bakı, 1995, s.22

49. Абовян Х. Раны Армении. Ереван, 1971, с.99

50. Иманов К. Армянские и народные сказки. Баку, 2008, с.25–26

51. Шопен И. Исторический памятник Армянской области в эпоху ее присоединения к Российской империи. СПб, 1852, 896-899

52. Желиховская В. Кавказ и Закавказье. Москва, 1913, с.83

53. Рассказ Мещади Абушбека Новрузова, очевидца четырех армяно-азербайджанских столкновений в городе Шуше. Diplomatiya aləmi, N-11, 2005, s.108-111; Луиджи Виллари. Огонь и меч на Кавказе. <http://aniv.ru/viewphp?numer=1&st=14&rub=2>; Шехтман Павел.

Пламя давних пожаров.

www.armenianhouse.org/shekhtman/docs-ru/end.html

54. Абрамян Грант. Шуша, 23 марта 1920.

www.analitika.at.ua/news/...2010-03-24-23683

55. В распоряжении музей геноцида армян оказались свидетельств армянских погромов в Шуше.

www.analitika.at.ua/news/...2010-03-25-23696 ;

Мелик Шахназаров Заре. Записки Карабахского солдата.

<http://sumgait.info/caucasus-conflicts/karabakh-soldiernotes/karabakhholdier-notes-8htm>

56. Süleymanov M. Azərbaycan Ordusu.1918–1920. Bakı, 1998, s.396–398

57. Нагорный Карабах в международном праве и мировой политике. Документы и комментарий. Т.1, Москва, 2008, с.418–419, док.406

58. Луиджи Виллари. Огонь и меч на Кавказе.

<http://aniv.ru/viewphp?numer=2&st=11&rub=2>;

Кавказский запрос в Государственной Думе. СПб, 1909, с.181

59. К 90 летию геноцида армян в Баку.

www.noev.kovcheg.ru/mag/2008-09/1295.html

60. Мелик-Шахназарян Мелик. Азербайджанская Республика родилась в сентябре 1918 года. <http://sarinfo.org/tribune/?i=17-09-10>

61. Нагорный Карабах в международном праве и мировой политике. Документы и комментарий. Т.1, Москва,2008, с.411

62. Григорян Марина. "Из 35 тысяч армян не остались в Шуше ни одного..."

www.golos.am/index.php?option=com_content&task=view&id=5213

63. В распоряжении музей геноцида армян оказались свидетельства армянских погромов в Шуше.

www.analitika.at.ua/news/...2010-03-25-23696;

Vahram Atanasian: 20000 armenians died in Shushi massagres of 1920.

www.nkusa.org/newsletter/monthly_newsletter/2002/march_april/page4.html;

Абрамян Грант. Шуша, 23 марта 1920.

www.analitika.at.ua/news/...2010-03-24-23683; Золян Сурен. Нагорный

Карабах: проблема и конфликт.

www.armenianhouse.org/zolyan/nf-ru/karabakh/preface.html

Нагорном Карабахе осудили погромы 1910 года в Шуше.

<http://pda.regnum.ru/news/611517.html>

III FƏSİL

1. Арутюнян Г. Вопросы развития информационной системы РА в контексте национальной безопасности. Ереван, 2003; Кочарян Г. Вопросы развития информационной системы в контексте национальной безопасности. Ереван, 2003; Антиармянская информационные системы Азербайджана. Ереван, 2009; Напетян А. Антиармянская деятельность турецко-азербайджанских структур. Ереван, 2009; Армянские информационно-общинные ресурсы в постсоветских странах. Ереван, 2009; Вопросы идентичности армянских общин постсоветских стран и информационные ресурсы. Ереван, 2010; Бадалян Р. Распространение и развитие современных информационных и коммуникационных технологий в Армении. Ереван, 2005.

2. Тер-Арутюнян Г. Национальная безопасность и идеология.

www.noravank.am/ru/?page=theme&thid=3&nid=1852

3. Тер-Арутюнян Г. Вопросы организации армянства.

www.noravank.am/ru/?page=print&nid=1124

4. Тер-Арутюнян Г. Национальная безопасность и идеология.
www.noravank.am/ru/?page=theme&thid=3&nid=1852
5. Тер-Арутюнян Г. Вопросы информационной организации Армянства, с.36. Бах:
О некоторых проблемах информационной безопасности. Ереван, 2009, с.22-37
6. Тер-Арутюнян Г. О некоторых проблемах информационной политики.
www.noravank.am/rus/articles/detail.php?ELEMENT_ID=2568&print=Y
7. Тер-Арутюнян Г. Информационная война и НКР
www.noravank.am/ru/?page=analiticse&nid=1245
8. Мартиросян С. Некоторые вопросы информационной безопасности Армении и армянства.
www.noravank.am/rus/articles/detail.php?ELEMENT_ID=2533&print=Y
Сфера информационной безопасности требует постоянного контроля – Самвел Мартиросян.
www.karabah88.ru/press2009/09/0917_martirosyan.html
9. Хумарян Г. Проблема информационной безопасности Армении; www.analitika.at.ua/news/problemy.../2009-10-15-15654
Хумарян Г. Трансформация мирового информационного поля
www.voskanapat.info/news/transformasiya...2009-10-19-69
Хумарян Г. Глобальные информационные противоборства нового типа; www.voskanapat.info/news/globalnoye...2009-10-31-88
10. Бабаян Д. Ложные компоненты в контексте информационной безопасности www.analitika.at.ua/news/lozhnye...2010-11-15-1728
Айвазян К. Азербайджанские манипуляции армянским общественным мнением остаются без внимания
www.ararat-center.org/uphold/files/Liberated_05.pdf
- Атанесян А. Пропаганда: определение, анализ, методы применения. См: О некоторых проблемах информационной безопасности. Ереван, 2009, с.207-218
11. Основы армянской идентичности или кто есть армянин?
www.golos.am/index.php?option=can_content&task=view&id=23165&Itemid=41
12. Тер-Арутюнян Г. Информационная война и НКР
www.noravank.am/ru/?page=analiticse&nid=1245
Информационная безопасность Армении и Армянства
www.defacto.am/pages/konferens.html
13. Тер-Арутюнян Г. Информационная война и НКР
www.noravank.am/ru/?page=analiticse&nid=1245

14. Тер-Арутюнян Г. Информационная война и НКР
www.noravank.am/ru/?page=analiticse&nid=1245
15. Арутюнян Г. Антиармянская информационная система Азербайджана www.noravank.am/rus/books/detail.php?ELEMENT_ID=4675
16. Пандухт. Информационная безопасность как составляющая национальной безопасности РА в свете информационной агрессии со стороны Азербайджана.
www.yerkramas.org/2010/01/05/informasionnaya...
17. Пандухт. Информационная безопасность как составляющая национальной безопасности РА в свете информационной агрессии со стороны Азербайджана.....
18. Жамакочян А. Антиармянская информационная политика Азербайджана www.noravank.am/ru/?page=print&nid=2083
19. Yenə orada
20. Yenə orada
21. Пандухт. Информационная безопасность как составляющая национальной безопасности РА в свете информационной агрессии со стороны Азербайджана....
22. Армянская пропаганда против Азербайджанской пропаганды.
www.armtoday.info/printnewsitrm.asp?Lang= Ru&NewsID=39764
23. Армения и Нагорный Карабах разработают единую пропагандистскую стратегию. www.analitika.at.ua/news/armenia.../2011-03-02-41376
24. Агаджанян М. От прикладного к концептуальному: возможный подход к формированию доктрины безопасности Армении.
www.noravank.am/ru/articles/detail.php?ELEMENT_ID=2530&print=Y
25. Информационную борьбу с Азербайджаном должны вести специально подготовленные аналитики – армянский политолог.
www.yerkramas.org/2011/03/02/informacionnuyu-..
26. Тер-Арутюнян Г. Информационная война и НКР....
27. Информационную борьбу с Азербайджаном должны вести специально подготовленные аналитики – армянский политолог
www.yerkramas.org/2011/03/02....
- Мартirosян С. Актуальные вопросы инфобезопасности Армении, с.228
- См: О некоторых проблемах информационной безопасности. Ереван, 2009, с.226-233
28. Хумарян Г. Армения как объект информационно-психологического воздействия.
www.voskanapat.info/news/armenia_kak.../2009-12-22-185

Мартirosян С. Некоторые вопросы информационной безопасности Армении и армянства. ...

Тер-Арутюнян. Информационная война и НКР

Мартirosян С. Актуальные вопросы инфобезопасности Армении....

29. Агаджанян М. От прикладного к концептуальному....

Тер-Арутюнян. О вопросах организации армянства.

www.noravank.am/ru/articles/detail.php?ELEMENT_ID=2566&print=Y

Мовсеян С. Основные направления информационного противодействия РА www.araspel.org/showthread.php?t=553

30. Yenə orada

31. Yenə orada

32. Айвазян К. Азербайджанские манипуляции армянским общественным мнением остаются без внимания.....

33. Жамакочян А. Антиармянская информационная политика Азербайджана.

34. Манусян Сона. Своеобразное положение антиармянской пропаганды Азербайджана.

www.noravank.am/rus/articles/detail.php?ELEMENT_ID=5065&print=Y

35. Жамакочян А. Антиармянская информационная политика Азербайджана...

Мартirosян С. Пропагандистская машина Азербайджана: новые тенденции. www.noravank.am/ru/?page=print&nid=2300

Вртанесян К. Пропагандистские тезисы армяно-азербайджанского конфликта. www.mitq.org/print?I=Rus&dir=2&news=2589

Азербайджанцы в капкане собственной информационной войны

www.analitika.at.ua/news/azerbajdzancy.../2009-10-22-16024

36. Образ армянина-врага в медиапространстве Азербайджана, с.188. См: О

Некоторых проблемах информационной безопасности. Ереван, 2009, с.187-206

Вртанесян К. Пропагандистские тезисы армяно-азербайджанского конфликта...

Жамакочян А. Антиармянская информационная политика Азербайджана....

37. Жамакочян Анна, Галстян Диана. Система и методология антиармянской политики Азербайджана, с.154. См: О некоторых проблемах информационной безопасности. Ереван, 2009, с. 149-169

38. Манусян С. Своеобразное положение антиармянской пропаганды Азербайджана.....

39. Манусян С. Своеобразное положение антиармянской пропаганды Азербайджана.....

40. Мартиросян С. Пропагандистская машина Азербайджана: новые тенденции...

41. Сфера информационной безопасности требует постоянного контроля – Самвел Мартиросян.

www.karabah88.ru/press2009/09/0917_martirosian.html

42. Жамакочян Анна, Галстян Диана. Система и методология антиармянской политики Азербайджана, с.150

43. Yеnə orada

44. Пашаян Арис. Исламский аспект антиармянской пропаганды Азербайджана.

www.noravank.am/rus/articles/detail.php?ELEMENT_ID=2518

45. Мертвые души азерпропа.

www.analitika.at.ua/news/2009-05-14-8505

46. Жамакочян А. Антиармянская информационная политика Азербайджана....

47. Вртанесян К. Пропагандистские тезисы армяно-азербайджанского конфликта...

48. Жамакочян А. Антиармянская информационная политика Азербайджана....

49. Yеnə orada

50. Вртанесян К. Пропагандистские тезисы армяно-азербайджанского конфликта...

Айвазян К. Азербайджанские манипуляции армянским общественным мнением остаются без внимания....

Жамакочян Анна, Галстян Диана. Система и методология антиармянской политики Азербайджана...

Мартиросян С. Пропагандистская машина Азербайджана: новые тенденции...

51. Вртанесян К. Пропагандистские тезисы армяно-азербайджанского конфликта...

52. Мартиросян С. Пропагандистская машина Азербайджана: новые тенденции.

IV FƏSİL

1. Карабахская проблема как составная часть Армянского вопроса www.karabah88.ru/history/karabah/25.html

2. Роль АРФ Дашнакцутюн в организации национально-освободительной борьбы армян Арцаха и становлении НКР.

www.yerkramas.org/2008/06/25/pol-...

3. Вах: Гасанлы Дж. Необоснованные претензии армян на Карабах в советское время. Irs, 2006, N-6, с.24-27

4. Армянская церковь и Армянский вопрос: рассекреченные письма Каталикоса всех Армян Вазгена I в Москву.

www.yerkramas.org/2010/07/19/armyanskaya...

5. Советский Карабах. 21 февраля 1988 г.

6. Серж Саркисян : Ложный Кавказ: Ценность и безопасность.

www.armtoday.info/printnewsitem.asp?Lang= Ru&NewsID=21486

7. Арцах: стремление к свободе – не отнять. Республика Армения, 02 август 1991

8. Нагорно-Карабахская Республика: история и современность.

www.arcax.ru/article/188-nagorno-karabaxskaya-...

Карабахская проблема как составная часть армянского вопроса.

www.karabah88.ru/history/karabah/25.html

Роль АРФ Дашнакцутюн в организации национально-освободительной борьбы армян Арцаха и становлении НКР.

www.yerkramas.org/2008/06/25/pol-...

9. Köçərli T. Qarabağ: Yalan və həqiqət. Bakı, 1995, s.204

10. Səmədzadə Z. Dağlıq Qarabağ: Naməlum həqiqətlər. Bakı, 1995, s.11.

11. Томас де Ваал. Черный Сад. Между миром и войной.

www.guseynov.Lu/Between_pease_and_war_pdf

12. Yenə orada

13. Бобков Филип. КГБ и власть. Москва, 2003, с.9

14. Томас де Ваал ...

15. Мы не достигли окончательной цели (Аркадий Карапетян)

www.karabah88.ru/conflict/karabah/17.html

16. Томас де Ваал ...

17. Мы не достигли окончательной цели (Аркадий Карапетян)

18. Томас де Ваал ...

19. Аракелов Р. Нагорный Карабах. Виновники трагедии известны. <http://zhurnal.lib.ru/a/armen/arakelovhtml.shtml>

20. Yenə orada

21. Саркисян М. Нагорный Карабах: война и политика (1990-1992). Ереван, 2010, с.13
www.acnis.am/publications/2010/Nagorno%20...pdf
22. Кондратьев В.Б. Хроника НКАО.
<http://karabakh-doc.azeraall.info/ru/isegod/1sg020.htm>
23. Аракелов Р. Нагорный Карабах. Виновники трагедии известны.
24. Помпеев Ю. Кровавый омут Карабаха. Баку, 1992, с.88
25. Yеnə orada
26. Южный Кавказ. Тенденции и проблемы (1992–2008). Москва, 2008, с.322
27. Карабахское движение.
<http://ru.wikipedia.org/w/index.php?title=%DO%..>
28. Yеnə orada
29. Аракелов Р. Нагорный Карабах. Виновники трагедии известны.
30. Azərinforma məlumat verir, bildirir, təkzib edir. Bakı, 1993, s.10
31. Помпеев Ю. Кровавый омут Карабаха. Баку, 1992, с. 41
32. В.И.Илюхин: "Узбекские миллионы Гдляня "воевали" в Нагорном Карабахе.
<http://kprf.ru/der/82341.html?print>
33. Помпеев Ю. Кровавый омут Карабаха. Баку, 1992, с.30
34. Нагорный Карабах в международном праве и мировой политике. Документы и комментарий. Т.1, Москва, 2008, с. 669, 670, 703
35. Событие вокруг НКАО в кривом зеркало фальсификаторов. Баку, 1989, с.37
36. Серж Саркисян: Ложный Кавказ: Ценность и безопасность
www.armtoday.info/printnewsitem.asp?Lang=_Ru&NewsID=21486
37. История Нагорного Карабаха
www.gandzasar.ru/nagorno-karabakh.htm
Нагорно-Карабахская Республика: история и современность.
www.arcah.ru/article/188-nagorno-...
38. Золян С. Нагорный Карабах: проблема и конфликт. Глава 3
<http://armenianhouse.org/zolyan/nf-ru/karabakh/3.html>
39. Бобков Филип. КГБ и власть. Москва, 2003, с.6-7
www.mns.gov.az/daonload/KGB_i_vlast.pdf
40. Аракелов Р. Нагорный Карабах. Виновники трагедии известны.
41. Yеnə orada
42. Yеnə orada
43. Малюшкин Г. Щапка Карабаха.
<http://karabakh-doc.azerall.info/ru/article/artc003.htm>

44. Кондратьев В.Б. Хроника НКАО.
<http://karabakh-doc.azeraall.info/ru/isegod/1sg020.htm>
45. Yenə orada
46. Yenə orada
47. Кондратьев В.Б. Хроника НКАО ...
48. Azərbaycan tarixi sənədlər və nəşrlər üzrə. Bakı, 1990, s.330, 332
49. Армяне и азербайджанцы никогда не будут жить в Нагорном Карабахе вместе. www.panarmenian.net/news/rus/print/?nid=34099
50. Имранлы К.Создание армянского государства на Кавказе: истоки и последствия. Москва, 2006, с.193
51. Yenə orada, s.194
52. Azərbaycan tarixi sənədlər və nəşrlər üzrə. Bakı, 1990, s.330, 332
53. Имранлы К. с.194
54. Марджанлы М. Карабахская проблема с позицией геополитики. Санкт-Петербург, 2009, с.11
55. Марджанлы М. Карабахская проблема с позицией геополитики. Санкт-Петербург, 2009, с.12
- 56.События вокруг НКАО в кривом зеркале фальсификаторов. Баку, 1989
57. События вокруг НКАО в кривом зеркале фальсификаторов. Баку, 1989, с.17, 22
58. События вокруг НКАО в кривом зеркале фальсификаторов. Баку, 1989, с.7
59. Рзаев К. Правда и ложь о Карабахской войне. Баку, 1997, с. 42–43
60. Вах: İsmayılov A. Sumqayıt – SSRİ-nin süqutunun başlanğıcı. Bakı, 2010, s.162, 163
61. Зияд Самедзаде: "Уровень жизни в НКАО да начала армяно-азербайджанского Нагорно-Карабахского конфликта был выше, чем в целом в Азербайджану". www.day.az/print/news/politics/145430.html
62. Аракелов Р. Нагорный Карабах. Виновики трагедии известны. <http://zhurnal.lib.ru/a/armen/arakelovhtml.shtml>
- Кондратьев В.Б. Хроника НКАО.
<http://karabakh-doc.azeraall.info/ru/isegod/1sg020.htm>
63. Мелик Шахназаров А. Нагорный Карабах: факты против лжи. www.sumgait.info/caucasus-conflicts/nagorno-karabakh-facts/nagorno-karabakh-facts-3.htm
64. Yenə orada
65. Yenə orada

66. Yenə orada
67. Золян С. Нагорный Карабах: проблема и конфликт.
<http://armenianhouse.org/zolyan/nf-ru/karabakh/3.html>
68. Бакинский Рабочий, 29 марта 1988 г.
69. Кондратьев В.Б. Хроника НКАО ...
70. Хроника НКАО. Февраль 1988, февраль 1990. Баку, 1990, с.8
71. События вокруг НКАО в кривом зеркале фальсификаторов. Баку, 1989, с.10–11
72. События вокруг НКАО в кривом зеркале фальсификаторов. Баку, 1989, с.13–14
73. События вокруг НКАО в кривом зеркале фальсификаторов. Баку, 1989, с.15–16
74. НКАО. 50 лет в дружеской советской семье (1923–1973). Степанакерт, 1973, с.13–21. Bu kitabdakı məlumatlar aşağıdakı kitabdan götürülmüşdür: Марджанлы М. Карабахская проблема с позицией геополитики. Санкт-Петербург, 2009.
75. Выступление секретаря ЦК КП Азербайджана Гасана Гасанова на партийно-хозяйственном активе состоявшемся 8 января 1990 года в г.Баку. Азадлыг, 14 января 1990 г.
76. Yenə orada
77. Серж Саркисян: Южный Кавказ: Ценность и безопасность
www.armtoday.info/printnewsitem.asp?Lang=_Ru&NewsID=21486
Переговоры по Карабаху ведет Армения, потому что другого выхода нет – Серж Саркисян.
www.armtoday.info/printnewsitem.asp?Lang=_Ru&NewsID=38026
Азербайджан сам начал войну, сам потерпел поражение в этой войне, сам.
Просил о перемирии.
www.analitika.at.ua/news/.../2010-10-24-35060
78. Глава Генштаба Армении: Мы не позволим чтобы враг даже во сне видел, что Карабах может принадлежать ему.
www.armtoday.info/printnewsitem.asp?Lang=_Ru&NewsID=26526
79. Спикер Карабахского парламента: "С первых же дней Карабахское движение происходило на законных основах".
www.upmanitor.ru/news/349977a/0/print
80. Победа будет за нами – АСАЛА.
www.armtoday.info/printnewsitem.asp/Lang=_Ru&NewsID=24962
Григорян А. Арцах: стремление к свободе – не отнять. Республика Армения, 02 август 1991. Вах: www.press.karabakh.info

81. Эксперт: В случае агрессии Азербайджана задачей Армии НКР будет не трубопроводы, а их источники.

www.analitika.at.ua/news/ehkspert_v_sluchae_agressii..

82. Сергей Шакарянц: Видимо, многие забыли что войну развязал Азербайджан. www.yerkramas.org/2010/02/06/sergey-..

83. Маилян М. Карабахская проблема в контексте армяно-турецких протоколов.

www.armtoday.info/default.asp?Lang=_Ru&NewsID=7700&SectionID=...

84. Abdullayev Ə. Ermənistanın Azərbaycana qarşı hərbi təcavüzü və Heydər Əliyevin sülh strategiyası. Bakı, 1999, s.18

85. Elçin İsmayıl. Bu, əsl faciə idi. Bakı, 1999, s.26

86. Томас де Ваал ...

87. Полковник Гадиров: " В 1986–87 годах я докладывал руководству о своих подозрениях по поводу 366-го МСП в Ханкенди".

www.1news.az/print.php?irm_id=20101228100458867&sec_id=7

88. Некоторые добровольческие формирования 1991-1994 гг.

www.fedayi.ru/drugie_artcakh.php

89. История Нагорного Карабаха.

www.gandzasar.ru/nagorno-karabakh.htm

90. Карабахский конфликт 1988–1993. Хроника событий. Часть первая. <http://karabakh.hi8.ru/conflict/karabakh/12.html>

91. Хроника НКАО: Февраль 1988 – февраль 1990. Баку, 1990, с.12

92. Мы не достигли окончательной цели (Аркадий Карапетян)

www.karabah88.ru/conflict/karabah17.html

93. Комсомольская правда, 03 января 1989 г.

94. Комсомольская правда, 03 января 1989 г.

95. Роль АРФ Дашнакцутюн в организации национально-освободительной борьбы www.yerkramas.org/2008/06/25...

96. Авакян Г. Армения: обеспечение спокойствие.

www.abkhaziya.org/books/kavkaz_1sw/armenia.html

97. Помпеев Ю. Кровавый омут Карабаха. Баку, 1992, с.101

98. Yenə orada, s.102

99. Некоторые добровольческие формирования 1991–1994. Готовы продолжать освобождение остальных наших территорий.

100. События вокруг НКАО в зеркале с.78–79

101. Хроника НКАО ... с.29–31

102. События вокруг НКАО в зеркале с.79

103. 1990-cı il yanvarın 19–20-də Bakı şəhərində baş verən hadisələrin ilkin təhlili haqqında Azərbaycan SSR Ali Sovetinin istintaq komissiyasının bəyanatı. Azərbaycan SSR Ali Sovetinin məlumatı, 1990, N 3–4
104. Авакян Г. Армения: обеспечение спокойствие.
www.abkhaziya.org/books/kavkaz_1sw/armenia.html
105. Yənə orada
106. Красная Звезда, 15 мая 1990 г., 25 июня 1990 г.; Ленинская Знамя, 31 августа 1990 г.; Помпеев Ю. ... с.181
107. Шарифов А. Прорыв информационной блокады. Баку, 1992, с. 151
108. Аракелов Р. ...
109. Петрос Гевондян "Пето"
http://k4500.com/soldiers-of_armenia/16-petros-gevondyan-peto.html
110. Малюшкин Г. Шапка Карабаха.
www.azeri.ru/AZ/karabakh/shaoka-karabaha.html
111. Шарифов А. Прорыв информационной блокады. Баку, 1992, с.188; Малюшкин Г.
112. Шарифов А. Прорыв Информационной ... с.66
113. Малюшкин Г. Шапка Карабаха.
www.azeri.ru/AZ/karabakh/shaoka-karabaha.html
114. Yənə orada
115. Azərbaycan SSR Ali Sovetinin məlumatı, N 1, 1990
116. Выступление генерал-майора Сафонова В.Н. Бакинский рабочий, 12 июля 1990
117. Yənə orada
118. Yənə orada
119. Одноколенко О., Смоляков В. Люди и оружия. Красная Звезда, 31 июля 1990 г.
120. Шарифов А. Прорыв информационной ... с.89
121. Последний бой офицера Липатова. Бакинский рабочий, 24 августа 1990 г.
122. Коммунист, 22 август 1990
123. Армянские добровольческие отряды периода Карабахской войны. <http://ru.wiki/%DO%...>
Некоторые добровольческие формирования 1991–1994 г.
<http://forum.barev.net/viewtopic.php?t=2025>
www.fedayi.ru/drugie_artsakh.php
124. Одноколенко О., Смоляков В.
125. Мамедов И., Мусаев Т. Армяно-азербайджанский конфликт; история, право, посредничество. Баку, 2008, с. 41

126. Серж Саркисян: Южный Кавказ: ценность и безопасность
www.armtoday.info/printsitem.asp?Lang= Ru&NewsID=21486
127. Письмо постоянного представителя Армении при ООН от 23 марта 2009 года на имя Генерального секретаря.
www.azembassy.be/pdf_document/N0954446Russian.pdf?PHPSESSID=..
128. Не может быть и речи даже о незначительном ослаблении независимости и безопасности Арцаха – Бако Саакян
www.armtoday.info/printnewsitem?Lang= Ru&NewsID=40100
Президент НКР: Вопросы о присоединении к Армении нет.
www.armtoday.info/printnews.asp?Lang= Ru&NewsID=3208
129. НКР – государство со зрелой независимостью.
www.artsakhtert.com/rus.nwin.php?id=5155
130. Всеармянский форум принял резолюцию.
www.yerkramas.org/news/2009-07-13-7138
131. Республика Арцах.
www.analitika.at.ua/news/2009-07-18-10827
132. Маилян М. Карабахская проблема в контексте армяно-ту-рецких протоколов.
www.armtoday.info/default.asp?Lang= Ru&NewsID=7700
Нагорно- Карабахская Республика: история и современность.
www.arsah.ru/article/188-nagorno-...
- Заргарян Р. Уроки Второй Мировой Войны для Нагорного Карабаха и мира www.karabah88.ru/press2009/09/0919_uroki_mirovoy.html
133. Мамедов И., Мусаев Т. Армяно-Азербайджанский конфликт.
Мусаев Т. Правовые рамки урегулирования конфликтов на территории территориальных притязаний Армении к Азербайджану. *Diplomatiya aləmi*, N-1, 2002, s.114–125
134. Мамедов И., Мусаев Т. ... с.57
135. Нагорный Карабах в международном праве и мировой политике. Документы и комментарии. Т.1, Москва, 2008, с.665
136. Мамедов И., Мусаев Т. ... с.60
137. Нагорный Карабах в международном праве и мировой политике. Документы и Комментарии. Т.1, Москва, 2008,
138. *Yenə orada*, s.666
139. *Yenə orada*, s.608
140. *Yenə orada*, s.667,670
141. Мамедов И., Мусаев Т. ... с.60
142. *Yenə orada*, s.60

143. Нагорно-Карабахская Республика. Становление государственности на рубеже веков. Ереван, 2008, с.9–10

144. Нагорно-Карабахская Республика. Становление государственности на рубеже веков. Ереван, 2008, с.10

Мусаев Т. Правовые рамки ...Diplomatiya aləmi, N-1, 2002 с.120-121

145. Маммадов И., Мусаев Т. ... с.60

146. Нагорно-Карабахская Республика. Становление государственности на рубеже веков. Ереван, 2008, с.31

147. Le Figaro: Иран с Арменией, Анкара с Баку, а между ними Москва. www.news.am/rus/print/50612.html

148. Не существует ни одного армянина, который не хотел бы признать независимость Карабаха.

www.analitika.at.ua/news/ne..../2010-10-24-34145

149. СМИ: Признание НКР быть. Но надо сначала подготовить почву. www.analitika.at.ua/smi..../2010-10-24-35064

150. Георгий Ванян: "Оккупация Арменией территорий Азербайджана продолжается". www.day.az/print/news/politiks/171331.html

151. Аркадий Карапетян: Карабаху нужно воссоединение с Арменией. www.armtoday.info?printsnewsitem.asp?Lang=Ru&NewsID=34625

152. Совет Европы дал оценку так называемым "парламентским выборам" в оккупированном Арменией Нагорном Карабахе.

www.day.az/211808_print.html

Сопредседатели Минской группы ОБСЕ выступили с заявлением по поводу так называемых "выборов" на оккупированных территориях Азербайджана. http://news.day.az/210843_print.html

153. В Брюсселе президент Серж Саркисян вновь подтвердил позицию Армении во внешнеполитических вопросах. Вах:

www.yerkramas.org/2010/05/29/v-bryussele///

154. Канада не признает независимость сепаратистского режима Нагорного Карабаха. www.news.day.az/politics/254037_print.html

МИД Италии не рекомендует своим гражданам посещать Карабах www.azeritoday.com/archives/24621

155. Аркадий Карапетян. Карабаху нужно...

156. Оппозиция Карабаха находится на грани полного исчезновения www.armtoday.info/default.asp?Lang=Ru&NewsID=17450&SectionID..

157. Григорян Алвард. Какая она, Карабахская журналистика? www.armtoday.info/printnewsitem.asp?Lang=Ru&NewsID=33447

158. Нагорно-Карабахская Республика. Ереван, 2009, с.33-37

Овсепян Н. Уровень самообеспечение НКР повышается.

www.karabah88.ru/press2009/01/0131_12.html

300 тысяч населения НКР – залог экономического роста, безопасности и признание независимости.

www.analitika.at.ua/news/...2010-09-30-33651

159. Удивление армянского патриота: неужели патриотизм ныне не в моде?

www.armtoday.info/default.asp&Lang= Ru&NewsID=13563&SectionID=...

160. Yənə orada

161. В Брюсселе президент Серж Саргсян вновь ...

Переговоры по Карабаху ведет Армения, потому что другого выхода нет–Серж Саркисян.

www.armtoday.info/printnewsitem.asp?Lang= Ru&NewsID=38026

Президент Армении: Мы не боимся воевать.

www.newsam.ru/print/16431.html

Народ Карабаха имеет право распоряжаться своей судьбой-Эдуард Налбандян.

www.armtoday.info/printnewsitem.asp?Lang= Ru&NewsID=38156

Участие Баку в Карабахском процессе – уже большой компромисс со стороны Армении. www.analitika.at.ua/news/uchastie.../2010-10-05-34018

162. 2010-cu ildə Azərbaycan iqtisadiyyatı uğurlu inkişafını davam etdirir – İlham Əliyev "Azərbaycan" qəzeti, 15 aprel 2010.

İlhamla irəli. <http://ilhamlaireli.az/speeches/20080730010033502.html>

Президент Илхам Алиев: "Достигнутые в ходе переговоров договоренности и принятые декларация нарушается Арменией"

<http://news.day.az/politics/257484.html>

Münaqişənin həllinə dair Azərbaycanın mövqeyi.

[www.karabah.az/az/9b/solution/mnaqinin ...](http://www.karabah.az/az/9b/solution/mnaqinin...)

163. Нагорно-Карабахская Республика. Становление..., с.20–21

164. Yənə orada, s. 23

165. Декларация Азербайджана, Армении и России по Нагорному Карабаху. www.yerkramas.org/news/2008-11-02-1592

166. Алиев раскрыл чью позицию отражает подписанная в Москве Декларация по Нагорному Карабаху.

www.armtoday.info/default.asp?Lang= Ru&NewsID=6719

Усталость Тиграна Балаяна. www.day.az/news/armenia/135469.html

167. Мурадян Н. "Начало урегулирования конфликта, хотя и ..."

<http://azg.am/RU/print/2008110402>

В Карабахском урегулировании идут необратимые процессы.

[www.armtoday.info/...](http://www.armtoday.info/)

Нагорный Карабах за неделю. При Московской Декларации имеется секретный протокол? www.analitika.at.ua/news/2008-11-14-4205

Левон Мелик-Шахназарян: "Карабахский вопрос не будет решен за столом переговоров". <http://azg.am/RU/print/200811050>

168. Нагорный Карабах за неделю: При Московской Декларации...

Габриелян К. Или надо начинать с нуля, или снять со стены ружье. <http://azg.am/RU/print/2008110701>.

169. Нагорный Карабах за неделю. При Московской Декларации имеется секретный протокол? www.analitika.at.ua/news/2008-11-14-4205

170. Левон Мелик-Шахназарян: "Карабахский вопрос не будет решен за столом переговоров". <http://azg.am/RU/print/200811050>

171. Майндорфская Декларация с треском закрыла дверь для признания Карабаха-интервью.

[www.armtoday.info/default.asp?Lang= Ru&NewsID=7516...](http://www.armtoday.info/default.asp?Lang=Ru&NewsID=7516...)

172. Майндорфская Декларация с треском закрыла дверь для признания Карабаха-интервью.

[www.armtoday.info/default.asp?Lang= Ru&NewsID=7516...](http://www.armtoday.info/default.asp?Lang=Ru&NewsID=7516...)

Нагорный Карабах за неделю. При Московской Декларации имеется секретный протокол? www.analitika.at.ua/news/2008-11-14-4205

173. Мадридские принципы. www.regnum.ru/news/1087749.html

174. Лидеры России, США и Франции предложили обновленный вариант Мадридского документа по Карабаху.

www.panorama.am/ru/politics/2009/07/10/g8/

175. Холодный душ и ступор: реакция Баку на базовые принципы Карабахского урегулирования. www.analitika.at.ua/2009-07-11-10532

176. Yenə orada

177. Заявление сопредседателей соответствует предусловием армянской стороны. www.panorama.am/ru/politics/2009/07/11/nkr

178. Урегулирование Карабахского конфликта стремительно близится к развязке: АНК.

[www.armtoday.info/default.asp?Lang= Ru&NewsID=12976...](http://www.armtoday.info/default.asp?Lang=Ru&NewsID=12976...)

179. Давид Давтян: Мадридские принципы – это инструкция по самоубийству. www.analitika.at.ua/news/2009-07-014-106536

180. Подписание документа на основании "Мадридских принципов" по Карабаху приведет к отставке Сержа Саркисяна.

[www.armtoday.info/default.asp?Lang= Ru&NewsID=12966...](http://www.armtoday.info/default.asp?Lang=Ru&NewsID=12966...)

Давид Арутюнян: Россия сожгла Армению на дипломатическом жертвенном столе. www.analitika.at.ua/news/2009-07-15-10677

181. Мадридские принципы...что это?

www.panorama.am/ru/politics/2009/07/14/madrid1

Маилян М. "Базовые принципы" не приемлемы.

www.karabah88.ru/press2009/07/0731...

182. Эдуард Абрамян: Ереван должен начать процесс по включению НКР в Переговорный процесс.

www.karabah88.ru/press2009/01/0129_ed_abramian.html

Глава МИД Армении "перетасовал" Мадридских принципов: итоги недели. <http://kavkaz.ge/2011/01/17/glava..>

Некоторые особенности нынешнего этапа урегулирования Карабахского конфликта.

www.armtoday.info/default.asp?Lang=Ry&NewsID=16698..

183. Заявление президентов Российской Федерации, США и Франции противоречит принципам демократии.

www.armtoday.info/printnewsitem.asp?Lang=Ru&NewsID=28069

184. Схема Карабахского урегулирования МИГ ОБСЕ противоречит интересам Нагорного Карабаха и Армении.

www.armtoday.info/default.asp?Lang=Ru&NewsID=12865

185. G8 Summit: Joint Statement on the Nagorno-Karabakh conflict.

<http://community.livejournal.com/kavkaz/880075.html>

186. Ереван высоко оценивает заявление президентов России, США и Франции по Карабаху. www.yerkramas.org/2010/06/27/...

Судьба Карабаха. Республика Армении, 30.06.2010;

www.ra.am/?num=2010003007

187. Мадридские принципы закрепляют независимость НКР.

www.nv.am/...2009-07-11-11-26-028..

Сверхдержавы вместо пощечины пытаются больше конфеты дать Азербайджану. www.azg.am/RU/print2010063002

188. Мовсесян Гаяне. Судьба Карабаха.

www.ra.am/?num=2010063007

Очередная встреча президентов после новых развитий.

<http://azg.am/RU/print/2009071502>

189. Играть на Карабахском проблеме – безумие.

www.yerkramas.org/2010/06/27/...

Последнее слово будет за Карабахом.

www.yerkramas.org/2010/06/26/..

МИД Армении: Если Баку надеется, что армянская сторона поддастся шантажу, то этого не будет.

www.analitika.at.ua/.../2010-07-20-30708

Александр Манасян: "Причина для паники нет, но нет и поводов для спокойствия" www.azg.am/RU/pint/2009071602

НПО Нагорного Карабаха: Мускоксские принципы по Карабаху не могут быть претворены в жизнь.

www.Analitika.at.ua/news/.../2010-7-2-29155

190. Ара Папян о Карабахе: Никто не позволит посредникам решать статус территорий и судьбу людей.

www.analitika.at.ua/news/.../2011-03-26-42700

191. Compilation of the UN documents on the Armenia-Azerbaijan Nagorny Karabakh conflict. Baku, 2009, p.39,43,49,55

192. Переговоры по Карабаху ведет Армения, потому что другого выхода нет—Серж Саркисян.

www.armtoday.info/printnewsitem.asp?Lang= Ru&NewsID=38026

193. Азербайджан терял районы, не подчиняясь резолюциям Совбеза ООН—Президент Армении. www.yerkramas.org/2010/03/22/...

194. Казимиров В. Азербайджан и ООН (повторение пройденного в Карабахском конфликте) www.karabah88.ru/conflict/uregulir/27...

195. Владимир Карапетян: МИД Армении ответствен за прохождение очередной проазербайджанской резолюции.

www.armtoday.info/printnewsitem.asp?Lang= Ru&NewsID=30087

196. Левон Мелик-Шахназарян: Лживая резолюция ГА ООН на фоне бездействия армянских дипломатов.

www.karabah88.ru/press2008/03/0318.html

197. Разрешить Нагорно-Карабахский конфликт может исключительно документ, который будет подписан Азербайджаном, Нагорным Карабахом и Арменией. www.karabah88.ru/press2008/03/0318.html

198. "Лицемерий": МИД Армении о проекте резолюции Азербайджана. www.armtoday.info/printnewsitem.asp?Lang= Ru&NewsID=3377

199. Резолюция ООН по Карабаху ярко продемонстрировал все упущения внешней политики.

www.armtoday.info/printnewsitem.asp?Lang= Ru&NewsID=3378

200. Левон Мелик-Шахназарян: Лживая резолюция ГА ООН на фоне бездействия армянских дипломатов.

www.karabah88.ru/press2008/03/0318.html

201. ООН собирается подлить масло в тлеющей Карабахский огонь www.analitika.at.ua/news/...2010-09-06-32479

Азербайджан злоупотребляет фактором исламской солидарности – Эдуард Налбандян.

[www.armtoday.info/printnewsitem.asp?Lang= Ru&NewsID=30845](http://www.armtoday.info/printnewsitem.asp?Lang=Ru&NewsID=30845)

EUFOA: резолюция Азербайджана в ООН должна быть или пересмотрена или отклонена. www.analitika.at.ua/news/.../2010-09-01-32184

МИД Армении: территориальная целостность Азербайджана ни в каком отношении не имеет к Карабаху.

www.analitika.at.ua/news/.../2010-10-26-35142

202. Ключевые точки. www.analitika.at.ua/news/.../2009-11-19-17443

203. South Caucasus: EU must help stabilize the region, say MEPs
www.europarl.europa.eu/news/expert/infopress_page/030-74699-137-05-21-903...

204. НАТО выразила содействие "территориальной целостности" Азербайджана.

[www.armtoday.info/printnewsitem.asp?Lang= Ru&NewsID=34943](http://www.armtoday.info/printnewsitem.asp?Lang=Ru&NewsID=34943)

V FƏSİL

1. Мы не достигли окончательной цели (Аркадий Карапетян)

www.karabah88.ru/conflict/karabah/17.html

2. Мы не достигли окончательной цели (Аркадий Карапетян)

www.karabah88.ru/conflict/karabah/17.html

Томас де Ваал. Черный Сад. Между миром и войной.

www.guseynov.Lu/Between_pease_and_war_pdf

3. Мы не достигли окончательной цели (Аркадий Карапетян)

www.karabah88.ru/conflict/karabah/17.html

4. События вокруг НКАО в кривом зеркале фальсификаторов. Баку, 1989, с.7

5. Томас де Ваал. Черный Сад. Между миром и войной.

www.guseynov.Lu/Between_pease_and_war_pdf

6. Аракелов Р. Нагорный Карабах. Виновники трагедии известны. <http://zhurnal.lib.ru/a/armen/arakelovhtml.shtml>

7. Аракелов Р. Нагорный Карабах. Виновники трагедии известны. <http://zhurnal.lib.ru/a/armen/arakelovhtml.shtml>

8. Yənə orada

9. Yənə orada

10. http://press.karabakh.info/Main_Page

11. Analitika.at.ua признано лучшим среди интернет-СМИ армянской диаспоры в мире. www.analitika.at.ua/news/.../2010-10-19-9742

12. В Карабахе состоялся всеармянский форум журналистов.

www.armtoday.info/printnewsitem.asp?Lang=_Ru&NewsID=33157

13. Ишханян Р. Создание общепармянского информационного поля – повеление времени. www.analitika.at.ua/news/.../2010-10-15-34635
14. Серж Саркисян: Баку горе-риторикой покрывает сокрушительное поражение от малочисленных армян. www.analitika.at.ua/news/.../2010-10-17-34739
15. Мехтиев Р. Горис-2010: Сезон театра абсурда. Тбилиси, 2010
16. Пандухт. Мертвые души азерпропа. www.analitika.at.ua/news/2009-05-14-8505
17. Eduard Melkonian. The Armenian diaspora (spruyrk) www.armenianemb.org/DiscoverArmenio/HistoryofDiaspora.htm
18. Yеnә orada
19. Помпеев Ю. Кровавый омут Карабаха. Баку, 1992, с.101
20. Дятлов В., Мелконян Э. Армянская диаспора: очерки социокультурной типологии. Ереван, 2009, с.58
21. Eduard Melkonian. The Armenian diaspora (spruyrk) www.armenianemb.org/DiscoverArmenio/HistoryofDiaspora.htm
22. Петросян Д. Армянская община Ирана. www.ca-c.org/journal/15-1998/st_10_petrosjan.shtml
23. Власти Ирана помогают изданию армянской прессы. www.yerkramas.org/news/2008-12-03-2404
24. Дятлов В., Мелконян Э. Армянская диаспора: очерки социокультурной типологии. Ереван, 2009, с.130-131
25. "Армянские ресурсы" в США. www.karabah88.ru/history/diaspora/18_arm_resursy_armenia.html
26. Балаян З. Армяне Америки: нужна шоковая терапия Karabah88.ru/press2009/09/0917_armiane_ameriki.html
27. Нагорно-Карабахская Республика. Становление государственности на рубеже веков. Ереван, 2009, с.9
28. Армянское лобби США. <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0...>
29. Yеnә orada
30. Yеnә orada
31. Yеnә orada
32. Еркян А. США: В стане проармянских конгрессменов перегруппировка сил. www.analitika.at.ua/news/.../2011-02-22-41016
33. Барсегян В. Защита интересов Арцаха в США www.nkr.am/ru/speeches-articles-and-interviews/39/

В 2000 году помощь США Армении Нагорному Карабаху составил 54 млн долларов.

www.armtoday.info/printnewsitem.asp?Lang= Ru&NewsID=28122

34. Рустамов Э., Р.Г. Washington Post: "Если армянское лобби достигнет успеха..."

www.1news.az/print.php?item_id=20100924052118464&sec_id=2

Тема Метью Брайза продолжается

www.armtoday.info/printnews.asp?Lang= Ru&NewsID=32592

35. Крылов А. Армянская диаспора-важный фактор мировой политики www.novopd.ru/print-text306.html

36. Франция кинула армян

www.armtoday.info/printnewsitem.asp?Lang= Ru&NewsID=37063

37. Региональные отделения САР

<http://dic.academic.ru/dic.usf/ruwiki/684753>

38. Потенциал армянской диаспоры сильно преувеличен.

www.armtoday.info/printnewsitem.asp?Lang= Ru&NewsID=33259

39. Региональные отделения САР

<http://dic.academic.ru/dic.usf/ruwiki/684753>

40. Дятлов В., Мелконян Э. Армянская диаспора: очерки социокультурной типологии. Ереван, 2009, с.127

41. Армянская община России не должна бояться отстаивать свои интересы. www.yerkramas.org/2011/04/05/armyanskaya...

Əlavə

ERMƏNİSTANIN VƏ ERMƏNİ DİASPORUNUN İNFORMASIYA VASİTƏLƏRİ

Ermənistana, erməni diasporuna və bütünlükdə ayrı-ayrı ermənilərə və erməni qurumlarına aid olan veb-saytların, informasiya vasitələrinin, elektron informasiya vasitələrinin, kütləvi informasiya vasitələrinin, mədəni, ədəbi, ictimai, tarixi, milli, şəxsi internet resurslarının tam statistikasını aparmaq qeyri-mümkündür. Aşağıda onların yalnız bir hissəsinin siyahısı verilmişdir. Bu gün erməniliyin nəzarətində olan elektron informasiya vasitələrinin adları da bu siyahıda mövcud deyil. Belə elektron informasiya vasitələrinin sayı isə xeyli çoxdur. Əslində, onların kataloqlaşdırılması ayrıca bir tədqiqat işinin aparılmasını tələb edir. Bütün bunları nəzərə almaqla gün ərzində erməniliyin nəzarəti altında olan informasiya vasitələri tərəfindən Azərbaycana, bütünlükdə türkçülüyə qarşı, o cümlədən də Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin təhrif edilmiş informasiya modelinin formalaşdırılması üçün hansı həcmdə dezinformasiya, təhrif olunmuş informasiya, yalan, şantaj, iftira istehsal edildiyini təsəvvür etmək də çətindir.

Ermənistanın qəzetləri

- "02" – Ermənistan DİN-nin həftəlik qəzeti
- "168 jam" – müstəqil ictimai-siyasi qəzet
- "18+" – gənclər üçün həftəlik qəzet
- "21 əsr" – "NORAVANK" fondunun informasiya-analitik elmi-maarifçilik jurnalı
- "3 milyon" – gənclər üçün aylıq jurnal
- "9-rd xraşalik" – mədəni-əyləncə həftəliyi
- "Ankax" – həftəlik qəzet
- "Aravot" – müstəqil ictimai-siyasi gündəlik qəzet
- "Aqrolratu" – aylıq qəzet
- "Armyanka" – qadınlar üçün aylıq jurnal
- "Aroxçapautyan Iratu" – Ermənistan Səhiyyə Nazirliyinin qəzeti
- "Artakarq tert" – həftəlik qəzet
- "Aşxatank" – həftəlik qəzet
- "Avanqard" müstəqil ictimai-siyasi həftəlik qəzet
- "Ayq" – aylıq uşaq-gənclər jurnalı
- "Svobodomısiye" – həftəlik qəzet
- "Azq" – gündəlik ictimai-siyasi qəzet
- "Nasionalnaya ideya" – aylıq jurnal

"Ban u qors" – ictimai-siyasi qəzet
"Banali" – aylıq jurnal
"Bari xorurdner" – aylıq jurnal
"Bazis" – iqtisadi jurnal
"Bazum" qəzeti
"Bum" – gənclər üçün jurnal
"Brend" – aylıq jurnal – kataloq
"Bravo Ayer" – gənclər üçün aylıq jurnal
"Biznes klass" – aylıq biznes jurnalı
"Kapital" – gündəlik iqtisadi qəzet
"Şokalad" – gənclər üçün aylıq jurnal
"Çorrord işxanutyun" – gündəlik ictimai-siyasi qəzet
"Sinemart" – mədəni-təşviqat jurnalı
"Delovoy ekspress" – həftəlik iqtisadi qəzet
"Du ev na" – gənclər üçün aylıq jurnal
"Ekanomika ev iravunk"- aylıq orqan
"Efir" – müstəqil həftəlik qəzet
"Elitar kyank" – gənclər üçün aylıq jurnal
"Eravunk" qəzeti
"Yerkysov" – aylıq jurnal
"Yerrord uj plyus" – gündəlik ictimai-siyasi qəzet
"Yeter" – müstəqil həftəlik qəzet
"Qarun" – ədəbi müstəqil jurnal
"Qind" – həftəlik qəzet
"Qolos Armenii" – müstəqil ictimai-siyasi qəzet
"Qrakan tert" – Yazıçılar İttifaqının həftəlik qəzeti
"Ay qrox" – erməni yazarlar birliyinin qəzeti
"Ay zinvor" – Ermənistan Müdafiə Nazirliyinin qəzeti
"Ayastan" – ictimai-siyasi qəzet
"Ayastani Anrapetutyun" – gündəlik qəzet
"Ayastani paştonakan texekaqir" orqanı
"Ayfermer" – məlumat qəzeti
"Ayk" – gündəlik ictimai-siyasi qəzet
"Aykakan jamanak" – müstəqil ictimai-siyasi qəzet
"Ayots aşxar" – ictimai siyasi qəzet
"Ayrenakañç" – ictimai-siyasi qəzet
"Ayrenik ev Yekexetsi" – uşaqlar və gənclər üçün aylıq qəzet
"Xetk" - həftəlik ictimai-siyasi qəzet
"Xinqşabti" – həftəlik müstəqil informasiya qəzeti
"Oqu çiç" – aylıq jurnal
"Qoroskop" – aylıq jurnal
"Xraparak" – ictimai-siyasi gündəlik qəzet

"Qre qund" – aylıq jurnal
 "İm yerexan" – aylıq jurnal
 "İmidj" – aylıq jurnal
 "İrvanuk de fakto" – həftəlik ictimai-siyasi qəzet
 "Kaxakatsiakan tsarautyun" – həftəlik qəzet
 "Kaxakakrtutyun" – mədəni-tarix jurnalı
 "Kez amar" – gənclər üçün aylıq jurnal
 "Knoç anraqitaran" – aylıq qadın jurnalı
 "Krtutyun" – həftəlik maarif jurnalı
 "Lusatsk" – həftəlik ictimai-siyasi qəzet
 "Lusardzak" – həftəlik müstəqil qəzet
 "Menk mer masin" – ictimai-siyasi təşviqat jurnalı
 "Mer dzor" – həftəlik qəzet
 "Metsamor" – yerli informasiya qəzeti
 "Nane" – aylıq qadın jurnalı
 "Nyu maq" – gənclər üçün təşviqat jurnalı
 "Nor sitsian" – aylıq qəzet
 "Nork" – Ermənistan Yazıçılar İttifaqının jurnalı
 "Novoye vremya" – müstəqil ictimai-siyasi qəzet
 "Noyan Tapan" – həftəlik qəzet
 "Openk yev irakanutyun" – hüquq jurnalı
 "Uxt Ararati" – ictimai-siyasi jurnal
 "Pakaqits" – gündəlik müstəqil ictimai-siyasi qəzet
 "Panorama" – gündəlik ictimai-siyasi jurnal
 "Razmaxşar" – jurnal
 "Respublika Armeniya" – müstəqil ictimai-siyasi qəzet
 "Sevan" – aylıq qəzet
 "Şeninfo" – aylıq jurnal
 "Şrdjapat" – həftəlik qəzet
 "Sobesednik Armenii" – həftəlik ümummillli qəzet
 "Syunyats Yerkir" – müstəqil ictimai-siyasi qəzet
 "Tareqir" – müstəqil həftəlik ictimai-siyasi qəzet
 "Tavuş" – aylıq qəzet
 "Çartapaqet" aylıq tələbə jurnalı
 "Çartarapetutyun yev şinararutyun" – aylıq jurnal
 "Tnain aroxçaran" – aylıq jurnal
 "Tumanyani Aşxar" – həftəlik qəzet
 "Tun yev kaxavorum" – aylıq jurnal
 "TB alik" – müstəqil həftəlik qəzet
 "TB kanal" – müstəqil həftəlik qəzet
 "TV mol" – həftəlik qəzet
 "TV moli xorurdner" – aylıq jurnal

"Yerevak" – ictimai-siyasi qəzet
"Yerevan 7 or" – həftədə iki dəfə çıxan qəzet
"Yerkir" – Daşnaksutyun partiyasının həftəlik orqanı
"EC gilr" – aylıq jurnal
"EC" – aylıq jurnal
"EB" – aylıq jurnal
"Zəngəzur" – ictimai-siyasi qəzet
"Jmanak Yerevan" – ictimai-siyasi qəzet
"Jmanaki mitk" – ictimai-siyasi jurnal
"Joqovurd" – gündəlik qəzet
"Zoraviq" – aylıq qəzet

Ermənistanın informasiya agentlikləri

"Ami-Novosti-Armeniya"
"Arka"
"ARMEDIA"
"Armenpress"
"Arminfo"
"Medimaks"
"Noyan Tapan"

Dağlıq Qarabağ ərazisində çap olunan qəzet və jurnallar

"Akunk" – həftəlik qəzet
"Amaras" – həftəlik qəzet
"Analitikon" – aylıq jurnal
"Aparaj" – həftəlik qəzet
"Armiutyun" – həftəlik qəzet
"ArQU" – həftəlik qəzet
"Arsaxi Kanayk" – həftəlik qəzet
"Arsaxi Kommunist" – həftəlik qəzet
"Arsaxinfo" – həftəlik qəzet
"Azat Arsax" – gündəlik qəzet
"Berd" – həftəlik qəzet
"Demo" – həftəlik qəzet
"Dizak" – həftəlik qəzet
"Yeqitsi lyus" – həftəlik qəzet
"Qeqarm" – həftəlik qəzet
"Ayki Serund" – həftəlik qəzet
"Ayrenik" – həftəlik qəzet
"Ayrenyans Paştran" – həftəlik qəzet
"Jraberd" – həftəlik qəzet
"Kaxakatsiakan sarautyun" – həftəlik qəzet

"Lusarar" – həftəlik qəzet
"Martik" – həftəlik qəzet
"Pl Puxi" – həftəlik qəzet
"Şuşı" – həftəlik qəzet
"Stepanakert" – həftəlik qəzet
"Yeqindj" – aylıq qəzet

Bunlardan əlavə Dağlıq Qarabağ ərazisində bir televiziya və bir radio-studiya fəaliyyət göstərir.

Dağlıq Qarabağla bağlı olan erməni saytları

artsakhwebcombat.am
karabakh-news.com
artsakh.tv
defacto.am
karabakhopen.com
president.nkr.com
gandzasar.ru
karabagh.am
nkr.am
karabakh.net
artsakhworld.com
arcakh.ru
press.karabakh.info
arka.am
karabah88.ru
nagorno-karabakh.ru
amis-du-karabagh.com
karabakh.biz
nkrfacts.org
nkrusa.org
artsakhtert.com
armar.am
stepanakert.info
wiki.hayqpress.com
meronq.com
arcax.ru
acher.ru
shoushi.nk.am
forum.armkb.com
shoushi.am
amkrtchyan.nkr.am

shushi.do.am
kashatagh.livejournal.com
karabakhwar.livejournal.com

Erməni diasporunun qəzet və jurnalları

- "Alaqa" – həftəlik qəzet (Kanada)
- "Aşxar" – ikihəftəlik qəzet (Fransa)
- "ADK" – aylıq jurnal (Almaniya)
- "AGBU nyus" – jurnal (ABŞ)
- "Akos" – gündəlik qəzet (Türkiyə)
- "Alik" – həftəlik ictimai-siyasi qəzet (İran)
- "AMAA nyus" – jurnal (ABŞ)
- "Aniv" – jurnal (Rusiya-Belorus)
- "Araqast" – aylıq jurnal (ABŞ)
- "ARAQATS" – aylıq jurnal (Ukrayna)
- "Araks" – həftəlik qəzet (İran)
- "Ararat" – gündəlik qəzet (Livan)
- "Ararat" – rüblük jurnal (ABŞ)
- "Ararat" – qəzet (Rumıniya)
- "Arsiv" – aylıq qəzet (Livan)
- "Arev" – gündəlik qəzet (Misir)
- "Armeniya" – aylıq jurnal (Macarıstan)
- "Armenian çarç" – rüblük jurnal (ABŞ)
- "Armenien forum" – jurnal (ABŞ)
- "Armenien miror spektetor" – həftəlik jurnal (ABŞ)
- "Armenien reportyor" – həftəlik jurnal (ABŞ)
- "Armenien revyu" – jurnalı (ABŞ)
- "Armenien sentinel" – jurnal (ABŞ)
- "Armenien vois" – aylıq jurnal
- "Armyanskiy vestnik" – Ukrayna Erməni İttifaqının qəzeti
- "Artaz"- qəzet (İran)
- "Ardzaqank" – (İsveçrə)
- "Asbarez" – gündəlik qəzet (ABŞ)
- "Avanqard" – həftəlik qəzet (ABŞ)
- "Azat" – jurnal (Fransa)
- "Azat kamk" –jurnal (Livan)
- "Azdadar" – jurnal (Hindistan)
- "Azdak" – gündəlik qəzet (Livan)
- "Barev" – aylıq qəzet (ABŞ)
- "Biznes layf" – jurnal (ABŞ)
- "Kaliforniya kuryer" – həftəlik qəzet (ABŞ)
- "Texekatu" – (Misir)

"Frans-Armeni" – jurnal (Fransa)
"Kamar" – həftəlik qəzet (Livan)
"Kamk onlayn" – (Fransa)
"Harun" – aylıq jurnal (Avstraliya)
"Generasion 3" – rüblük jurnal (Argentina)
"Qolub Masisa" – Kırım ermənilərinin jurnalı (Ukrayna)
"Ayrenik" – həftəlik qəzet (ABŞ)
"Amaynk" – jurnal (Böyük Britaniya)
"Amaynapatker" – aylıq jurnal (ABŞ)
"Yaraç" – gündəlik qəzet (Fransa)
"Ask" – Kilikiya katalikosluğunun jurnalı
"Avatk" – aylıq jurnal (Latviya)
"Ay kyank" – həftəlik qəzet (ABŞ)
"Ay şarjum" – (ABŞ)
"Ayastan" – həftəlik qəzet (Yunanıstan)
"Ayask" – (Suriya)
"Xetsquyz" – üç aydan bir çap olunan bülleten (Suriya)
"Uşarar" – aylıq jurnal (ABŞ)
"Qorizont" – həftəlik qəzet (Kanada)
"Os" – elektron qəzet (Gürcüstan)
"Xusaber" – gündəlik qəzet
"Uys" – ayda iki dəfə çap olunan qəzet (İran)
"Peyman" – rüblük jurnal (İran)
"Yusisapayl" – aylıq jurnal (Rusiya)
"Jamanak" – gündəlik qəzet (Türkiyə)
"Javaxk texekatu" – jurnal (Livan)
"Kamarak" – həftəlik qəzet (ABŞ)
"Kañç" – həftəlik qəzet (Livan)
"Qandzasar" – qəzet (Suriya)
"Kayser" – jurnal (Livan)
"Xosnak" – aylıq jurnal (Livan)
"La lettre de ADL" – elektron qəzet (Fransa)
"Les Nouvelles D, Armenie magazine" – jurnal (Fransa)
"Luys" – aylıq qəzet (İran)
"Marmara" – gündəlik qəzet (Türkiyə)
"Marzik" – aylıq jurnal (Livan)
"Masis" – həftəlik jurnal (Livan)
"Masis" – həftəlik qəzet (ABŞ)
"Menk" – qəzet (İsveçrə)
"Mesropyan İraber" – aylıq jurnal (Livan)
"Miutyun" – aylıq qəzet (Avstraliya)
"Molorok" – həftəlik qəzet (ABŞ)

"Nairi v Kaliningrade" – aylıq qəzet (Rusiya)
"Nairi" – jurnal (Qazaxıstan)
"Nairi" – qəzet (Çexiya)
"Nairi" – həftəlik qəzet (Livan)
"Navasard" – aylıq jurnal (ABŞ)
"Noyev kovçeq" – aylıq qəzet (Rusiya)
"Nor Kyank" – həftəlik qəzet (ABŞ)
"Nor Ayastan" – gündəlik qəzet (ABŞ)
"Nor kyank" – (Rumıniya)
"Nor or" – həftəlik qəzet (ABŞ)
"Nor serundi dzayn" – aylıq jurnal (Böyük Britaniya)
"Noraşen" – jurnal (Gürcüstan)
"Orer" – müstəqil jurnal (Çexiya)
"Oşakan" – həftəlik jurnal (Suriya)
"Baqin" – jurnal (Livan)
"Bareqorsakani" dzayn" – aylıq qəzet (Bolqarıstan)
"Şodjapat" – aylıq jurnal (ABŞ)
"Spyurk" – aylıq jurnal (Livan)
"Djaakir" – həftəlik qəzet (Misir)
"De Armenien observer" – həftəlik qəzet (ABŞ)
"De Armenian uikli" – həftəlik qəzet (ABŞ)
"Ditak" – aylıq jurnal (Livan)
"Torontoay" – qəzet (Kanada)
"Yeram" – aylıq qəzet (Suriya)
"Yerkramas" – aylıq qəzet (Rusiya)
"YUP kornet" – jurnal (Livan)
"Zanq" – aylıq jurnal (Avstraliya)
"Zartonk" – gündəlik qəzet (Livan)
"Jamanak Los-Ancelos" – gündəlik qəzet (ABŞ)

Erməni diasporuna mənsub televiziya kanalları

"AMGA TV" (ABŞ)
"Armenian TV Sidney" (Avstraliya)
"ARTN Armenian-Russian Television Network (ABŞ)
"Fyuça TV" (Livan)
"Ayrenik onlayn TV" (ABŞ)
"Qorizon" (ABŞ)
"LA-18" (ABŞ)
"Layf TV" (Estoniya)
"Qolos Ameriki" (ABŞ)

Erməni diasporuna mənsub olan radio kanalları

Erməni Xristian İnternet Radio

97,8 FM radiosunda erməni proqramı (Fransa)

Trianon 740 Khz radiosunda erməni proqramı (Braziliya)

İkinci radiokanalda erməni proqramı (Kıpr)

Egiptian Radioda erməni proqramı (Misir)

WUNR 1600 AM Radio-da erməni proqramı (ABŞ)

90,7 KFSR Radio-da "Hye Oozh" erməni proqramı

ZCRCCommunity Radio 855 AM radiosunda erməni proqramı (Avstraliya)

KİRV 1510 AM radiosunda erməni proqramı (ABŞ)

Nyu Cersi 89,5 FM radiosunda erməni proqramı (ABŞ)

Radio Lİban 96,2 FM radiosunda erməni proqramı (Avstraliya)

RADİO VATİCANA radiosunda erməni proqramı (Vatikan)

WNZK Station of the Nations 690 AM radiosunda erməni proqramı (ABŞ)

"Azad Ay" (Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri)

"Ayrenik Onlayn Radio" (ABŞ)

"Amazqain aykakan radiojam Kuf 90,3 FM (ABŞ)

"AyVaybs Onlayn Radio" (ABŞ)

"Radio Armeni" (Fransa)

"Radio AYB 99,5 FM (Fransa)

"Azadlıq" radiosunun erməni proqramı (Çexiya)

"Radio Sevan 101,5 FM (Livan)

SBS radiosunda erməni proqramı (Avstraliya)

"Stver onlayn radio" (ABŞ)

"Amerikanın səsi" radiosunda erməni proqramı (ABŞ)

"Voice of Charity" radiosunda erməni proqramı (Avstraliya)

"Voice of Charity" radiosunda erməni proqramı (Livan)

"Voys of nor serund 88,5 FM" (Avstraliya)

"Voice of Van 94,7 FM" (Livan)

Erməni diasporlarının web saytları

www.uaearmenians.com/index.html – Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri

www.uja.com.ar – Cənubi Amerika

www.armenia.com.br – Braziliya

www.armenian.ca/acct/ – Kanada

www.floridaarmenians.com – Florida

www.armeniansofcolorado.org – Kolorado

www.aaainc.org – Amerika Erməni Assosiasiyası

www.anca.org – Amerika Erməni Milli Komitəsi

www.armeniafundusa.org – "Ermənistan" Fondunun Amerika bölməsi

www.babon.sitcity.ru – Amerikada yaşayan Bakı erməniləri

www.novarm.narod.ru – Polşa

www.ancaustralia.org – Avstraliya
www.freebox.com – İsveç
www.holyland.org – İsrail
www.usrs.ch – Avropa Erməni Assosiasiyaları Forumu
www.aiwa-net.org – Beynəlxalq Erməni Qadın Assosiasiyası
www.edi88.triod.com – Bolqarıstan
www.armenians.orionbg.net/bg/home.php – Bolqarıstan
www.behemoth.compulink.gr – Yunanıstan
www.londonarmenians.ca – London
www.armenia.ee – Estoniya
www.babon.sitecity.ru – İtaliya
www.erevan.dk – Danimarka
www.d-armenier.de – Almaniya
www.assembly.kz – Qazaxıstan
www.kao.iatp.org.ua – Kırım
www.odessaglobe.com – Odessa
www.sau.com.ua – Ukrayna
www.tiraspol.info – Pridnestrovye
www.yellowpages.md – Moldova
www.apsny.ru – Abxaziya
www.akhalkalak.nm.ru – Axalkalak
www.armenia.ge – Gürcüstan
www.armeniaminsk.iatp.by – Belorus
www.erebuni.ossetia.ru – Vladiqafqaz
www.anco-rt.ru – Tatarıstan
www.sarmos.ru – Rusiya Erməni İttifaqı Moskva bölməsi
www.sarinfo.ru – Rusiya Erməni İttifaqı
www.omskngo.ru – Omsk
www.ani-armenia.ru – Yekaterinburq
www.sarpages.ru – Saratov
www.tltnews.ru – Tolyatti
www.town.samara.ru – Samara
www.bayazet.ru – Perm
www.gov.karelia.ru – Kareliya
www.armiane.spb.ru – Sankt Peterburq
www.armenia.ru – Moskva

Mənbə:

www.pressinfo.am/index.php?option=com_jreviews&itemid=28
<http://forum.openarmenia.com/topic/13333-...>

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ	5
--------------------	---

I FƏSİL

ETNİK MÜNAQIŞƏLƏRİN İNFORMASIYA QARŞIDURMASI	12
---	----

Etnik münaqişə və informasiya qarşিদurması	13
İnformasiya müharibəsi.....	19
İnformasiya-psixoloji müharibənin konsepsiyası.....	26
İnformasiya-psixoloji təcavüzkarlıq.....	29
İnformasiya əməliyyatı	32
İnformasiya silahı.....	38

II FƏSİL

ERMƏNİSTANIN DAĞLIQ QARABAĞLA BAĞLI İNFORMASIYA-TƏBLİĞAT FƏALİYYƏTİNİN HÜQUQİ, SIYASI VƏ TARİXİ BAZASI	44
---	----

Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ətrafında aparılan informasiya-təbliğat fəaliyyətinin siyasi və hüquqi bazası.....	44
Erməni antiazərbaycan təbliğatında ənənəçilik.....	57

III FƏSİL

ETNİK MÜNAQIŞƏNİN İNFORMASIYA QARŞIDURMASININ ERMƏNİ NƏZƏRİYYƏÇİLİYİ	79
---	----

Erməni informasiya nəzəriyyəçiliyi	81
Təcavüzkar erməni informasiya siyasəti aparılmasının əsaslandırılması	86
Azərbaycanın informasiya fəaliyyətinə erməni baxışı	100

IV FƏSİL

DAĞLIQ QARABAĞ MÜNAQIŞƏSİNİN İNFORMASIYA MODELƏRİ	114
--	-----

Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin ilkin informasiya modelləri.....	117
Qanunsuz silahlanmanın, təcavüzkar separatizmin və erməni işğalının milli-azadlıq hərəkatı kimi təqdim olunması.....	146
İşğal edilmiş ərazilərdə elan edilmiş qondarma qurumun informasiya təqdimatı	167

Beynəlxalq təşkilatların Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı mövqeyinin informasiya təqdimatı	183
---	-----

V FƏSİL

DAĞLIQ QARABAĞ MÜNAQIŞƏSİNİN İNFORMASIYA MODELİNİN VASİTƏLƏRİ	215
Kütləvi informasiya vasitələri	215
Erməni diasporu	226
NƏTİCƏ.....	238
İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT	241
ƏLAVƏ	269

Няшрийат редакторлары:

Ялисяфдяр ЩЦСЕЙНОВ
Улдуз БЯДЯЛОВА

Цз габыынын дизайны:
Елшян ЯЛИЙЕВ

Чапа имзаланмыш 06.07.2011. Офсет чап цсулу.
Форматы 60x84 ¹/₁₆. Физики ч.в. 17,5. Сифариш 263. Тиражы 200.

Щярби Няшрийатын мятбяясиндя чап олунмушдур.
Бакы, академик Ш.Мешдийев кцяси,

«Гызыл Шярг» шярби шящярыйи